

ZOCHERS ONLINE

Groenprojecten van de Zochers in perspectief

Landschapsarchitectuur in 19de eeuws Nederland

OLDENBURGERS HISTORISCHE TUINEN / OHT

Carla en Juliet Oldenburger, versie 26-10-2011-2

INHOUD ZOCHERS ON LINE

- I** Introductie en doel van het Zochers on line – project.
- II** De Zochers op locatie: korte waardestellingen en perspectief van nog bestaande en met ontwerp gedocumenteerde Zocher-projecten.
- III** Zochers' leven en werkwijzen
- III, 1** Zocher sr. emigreert via Frankrijk (Straatsburg) naar Nederland. De politieke en economische situatie in Saksen, Elzas en Nederland in de tweede helft van de 18de eeuw
- III, 2** Korte levensschetsen van de verschillende Zochers.
- III, 3** De karakteristieke vormgevingsaspecten van de verschillende Zochers. Van “Engels bloemhout”, via de meer ruimtelijke open landschapsstijl tot “gardeneske” partijen en relaties met stedenbouw.
- III, 4** Vergelijking van de landschapsstijl van de Zochers met de landschapsstijl van andere Nederlandse tuinarchitecten en buitenlandse tijdgenoten.
- III, 5** Bomen en heesters gekweekt en toegepast door de Zochers.

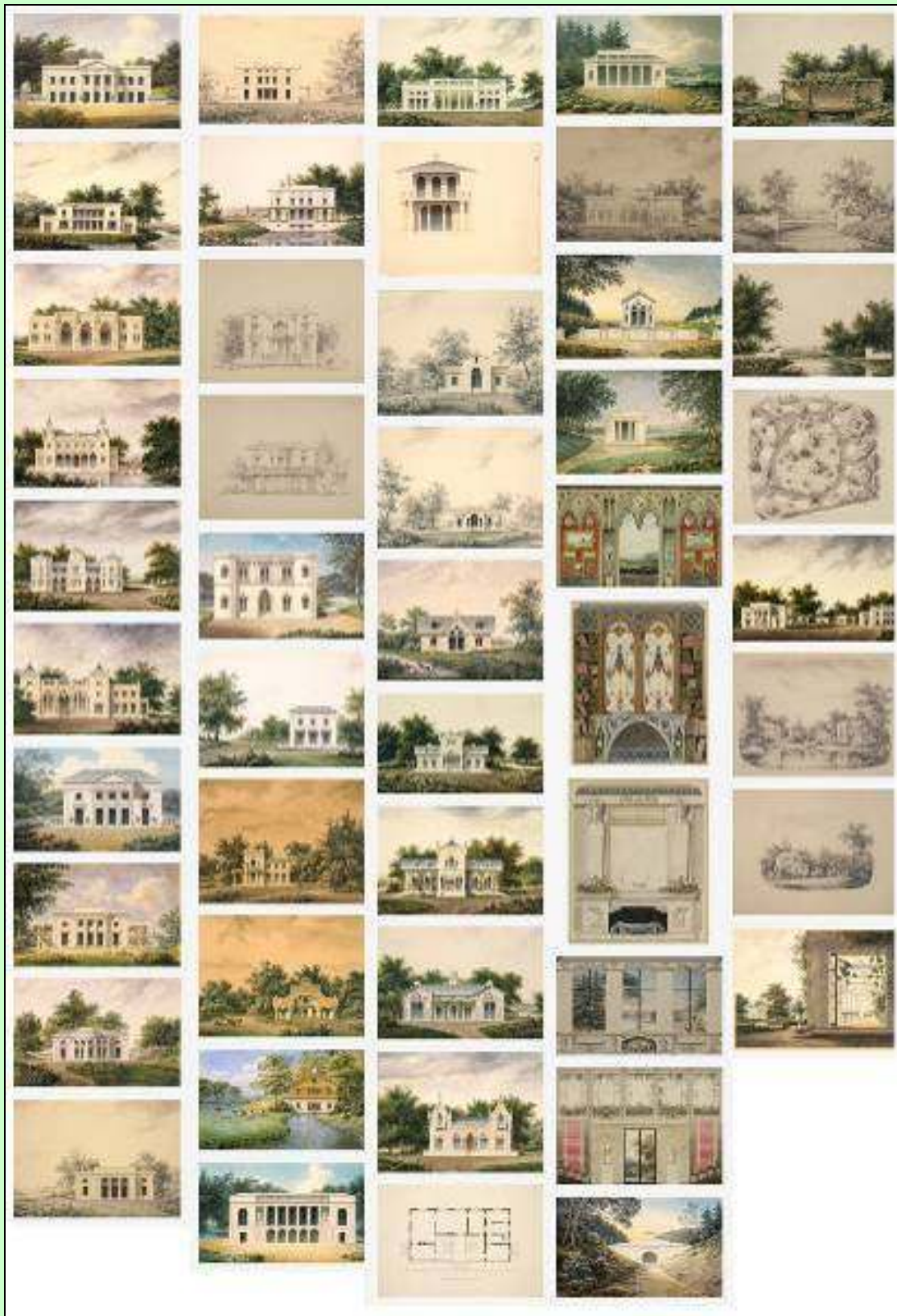
BIJLAGEN

- A** Overzicht van familieverbanden en werkverbanden van de Zochers.
- B** Lijst projecten tuin- en landschapsarchitectuur en stedenbouw, gerangschikt op plaats, met opgave van naam van ontwerper en project; jaar van ontwerp en /of uitvoering en bron-vermelding.
- C** Lijst van catalogi van Kwekerij Rozenhagen.
- D** Contract tussen J.D. Zocher / L.P. Zocher en C.A.A. van Pallandt over de aanleg van de ‘binnenplaats’ en de ‘overplaats’, anno 1858.

Literatuurlijst.

I INTRODUCTIE EN DOEL VAN HET ZOCHER ONLINE - PROJECT.

Presentatietekeningen J.D.Zocher jr. Samenstelling Jan Holwerda¹

¹ Zie Jan Holwerda. *Cascade Bulletin* Jg. 2011 (20) nummer 1, p. 19-27.

In 1990 / 1991 verschenen van de hand van Carla S. Oldenburger-Ebbers in het tijdschrift GROEN de eerste drie artikelen over de vier tuin- en landschapsarchitecten Zocher², nog eens gevolgd door een artikel in het Bulletin KNOB³ over de wegbereider van de landschapsstijl in Nederland en schoonvader van Zocher sr., Johann Georg Michael.

In Bulletin Cascade / 1991⁴ werd tenslotte een samenvattende projectenlijst gepubliceerd, met het doel nog onbekende projecten op het spoor te komen.

In 1991 verscheen bovendien een boek over een collectie studie- en voorbeeldtekeningen (architectuur) van J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher van de hand van drs. C. D. H. Moes⁵.

Daarna was het een hele tijd stil, totdat in 2008 een nieuw overzicht van de werken van J. D. Zocher jr. verscheen van de hand van Josi Smit⁶, zowel van zijn architectonische als van zijn landschapsarchitectonische projecten.

In de Bibliotheek Wageningen UR bevindt zich in de vorm van een fototheek de meest complete verzameling Zocher-groenontwerpen van Nederland.

Sinds 1990 hebben we dus, weliswaar naast vele andere bezigheden, onze antennes uitstaan op de Zochers.

Na de oprichting van ons advies- en ontwerp bureau Oldenburgers Historische Tuinen / OHT (2000) zijn we iets praktischer tegen deze materie gaan aan kijken. Voor ons bureau is het van belang de nog bestaande Zocherparken -speciaal van die waarvan een ontwerp is overgeleverd- op Internet te presenteren. Het bestuderen en analyseren van deze ontwerpen resulteert in quickscans of korte en bondige waardestellingen en toekomstvisies met een verantwoorde objectieve blik op toekomstig beheer, zodat deze parken bij voorkomende opknabbeurten, restauraties of transformaties door de verschillende eigenaren (particulieren, gemeenten, overheidsinstellingen) snel en verantwoord op hun juiste waarden kunnen worden beoordeeld. Dat wil dus helemaal niet zeggen dat parken waarvan geen ontwerp bestaat niet belangrijk zijn. Alleen zijn de waardestellingen daardoor voor de Internet - lezer minder makkelijk te begrijpen. Wenst de lezer toch een deskundige kijk op een Zocher-park waarvan geen ontwerp of een deels onuitgevoerd ontwerp beschikbaar is, dan kunt u zich natuurlijk tot ons bureau wenden.

De teksten van deze korte waardestellingen worden op Internet gepubliceerd, als hoofdstuk II van dit Zocher online - project, onder de titel "De Zochers op locatie".

Deze beschrijvingen zullen ieder hoogstens twee duizend woorden bevatten en de indeling van de Cascademethode volgen; achtereenvolgens zullen worden behandeld: a) genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode); b) canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van het Zocher-ontwerp); c) historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment); d) casco historico (slotconclusie).

Voorlopig zullen deze teksten in volgorde van beschikbaarheid en / of actualiteit worden uitgewerkt. Een eenvoudige doorklik (op rood) vanuit de inhoudsopgave en vanuit de projectenlijst, zal u bij de door u gewenste beschrijving brengen (*doorklik nog niet gerealiseerd, voorlopig even zoeken via het kijkertje in het pdf.document*). Het is de bedoeling in een later stadium dit Internetdocument in boekvorm te publiceren en mogelijk

² Zie lit. Carla S. Oldenburger-Ebbers, 1990 / 1991.

³ Zie lit. C. S. Oldenburger-Ebbers, 1991.

⁴ Zie lit. Carla S. Oldenburger-Ebbers, 1991.

⁵ Zie lit. C. D. H. Moes, 1991.

⁶ Zie Josi Smit, m.m.v. Radboud van Beekum. *J. D. Zocher jr. (1791-1870), architect en tuinarchitect*. Bonas-reeks, deel 40. Rotterdam, 2008. 240 p. Een overzicht van de werken van J.D.Zocher jr., die in dit boek worden behandeld, is te vinden op <http://www.bonas.nl/archiwijzer/bo-WInfo.php?Inr=0617.01000>

worden dan de beschrijvingen in chronologische volgorde gezet, omdat het historisch perspectief op deze wijze inzichtelijker wordt.

Zocher online hoofdstuk III zal het leven en de werkwijzen van de verschillende Zochers behandelen. In Hoofdstuk III,1 wordt ingegaan op de Duitse afkomst van de Zochers en de politieke en economische situatie in Duitsland, de Elzas en Nederland. De hoofdstukken III,2 en III,3 zijn hoofdzakelijk gebaseerd op de genoemde drie artikelen uit vakblad GROEN. Het is niet onze bedoeling dat we voor deze online - versie van het Zocher - project veel energie gaan steken in het achterhalen van veel nieuwe biografische details, omdat de bestaande parken om aandacht schreeuwen en onze eerste zorg verdienen. In hoofdstuk III, 4 zal het gebruik van bomen en heesters (voor zover bekend) door de verschillende Zochers, worden toegelicht. Deze kennis is voornamelijk gebaseerd op een enkele catalogus van de Zocher-kwekerij Rozenhagen en enkele teruggevonden beplantingslijsten en heeft de bedoeling een handvat te zijn voor de hovenier in de praktijk.

II DE ZOCHERS OP LOCATIE: WAARDESTELLINGEN EN PERSPECTIEF VAN NOG BESTAANDE EN MET ONTWERP GEDOCUMENTEERDE ZOCHER-PROJECTEN.

Projecten van J. D. Zocher sr.

1. Aerdenhout (Bloemendaal), Woestduin, ca. 1800. **Fout! Geen indexgegevens gevonden.**
2. Haarlem, Paviljoen Welgelegen / Zorgvliet / Jardin potager, 1809.
3. Heemstede, Meerenberg (deel Groenendaal), 1794.
4. Oegstgeest, Duinzigt, 1806-1810.
5. Slochteren, Fraylemaborg, 1802
6. Wassenaar, Voorlinden, ca. 1804 (sr.) en 1834 (jr.).

Projecten van J. D. Zocher jr.

7. Delden / Kasteel Twickel
8. Dordrecht / Dubbeldam, Huis Dordwijk
9. Haarlem, Haarlemmerhout
10. Haarlem, Prinsbolwerk / Statenbolwerk
11. Linschoten, Kasteel Linschoten
12. Megchelen, Huis Landfort
13. Oud-Zuylen, Kasteel Zuylen
14. Roozendaal, Kasteel Rozendaal
15. Santpoort / Bloemendaal, Krankzinnigengesticht Meer en Berg
16. Utrecht, Singels, bolwerken, bebouwing
17. Utrecht, Begraafplaats Soestbergen
18. Velp, Kasteel Biljoen
19. Zeist, Slot Zeist

Projecten van K. G. Zocher

20. Putten, Huis Oldenaller
21. Tiel, Algemene Begraafplaats Ter Navolging
22. Zeist, Blikkenburg

Projecten J. D. Zocher jr. i.s.m. L. P. Zocher

23. Amsterdam, Vondelpark / villapark Willemspark
24. Amsterdam, Begraafplaats Zorgvliet en uitbreiding
25. Barneveld, De Schaffelaar
26. Haarlem, villapark Frederikspark
27. Haarlem, villapark Kenaupark
28. Haarlem, bebouwingsplan bolwerken en Statenbolwerk
29. Haarlem, Hertenkamp Haarlemmerhout
30. Lisse, Kasteel Keukenhof
31. Rotterdam, Het Park.

- 32. Rotterdam, Tweede Waterproject
- 33. Ruurlo, Huis Ruurlo

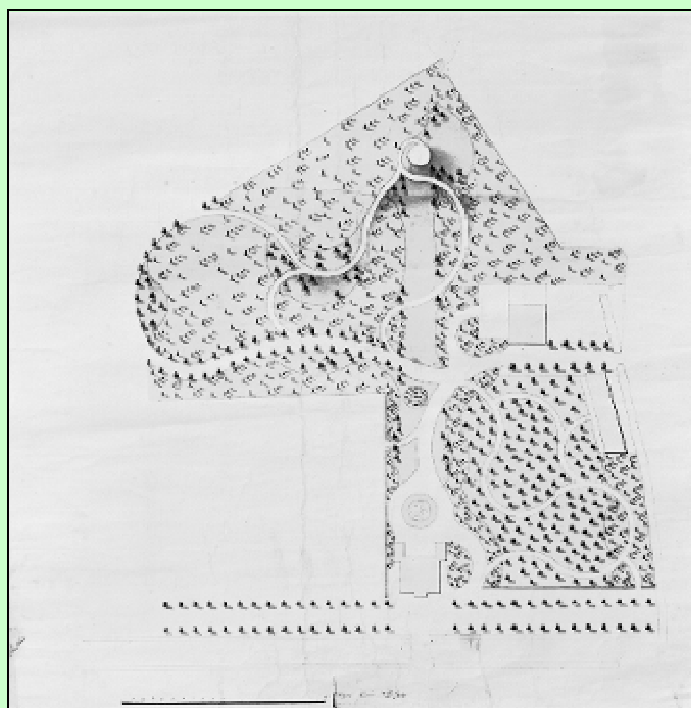
Projecten van L. P. Zocher.

- 34. Culemborg, Park De Plantage
- 35. Culemborg, Het Kleine Buitenom
- 36. Delden, Huis Twickel / De Breeriet
- 37. Delft, Agnetapark.
- 38. Driehuis, Begraafplaats de Biezen,
- 39. Haarlem, bebouwingsplan Florapark op vm. Hazepatersveld
- 40. Haarlem, Uitbreiding Algemene begraafplaats Akendam
- 41. Haarlem, Frans Halsplein

KORTE WAARDESTELLINGEN VAN HET WERK J. D. Zocher sr.

1. *Aerdenhout (gem. Bloemendaal): (Oud) -Woestduin.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp terrein achter het huis door J. D. Zocher sr., ca. 1800 (vóór 1809?). Coll. Barnaart Vogelenzang; ontwerp voor ovale kom in het bos door J. D. Zocher sr., ca. 1800. Coll. Barnaart Vogelenzang.

Ontwerp Woestduin door J.D.Zocher sr. Coll.Barnaart Voegelzang. Foto Tom Haartsen

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

In de binnenduinrand, tegenover Huis te Manpad, maar aan de westkant van de Leidsche Trekvaart ligt het niet meer historische huis Woestduin, dat in 1955 het 18de eeuwse huis heeft vervangen. Achter (ten westen van) dit huis Woestduin ligt het oude landgoed met gevarieerd loofbos, tegenwoordig Oud-Woestduin genoemd. Het landgoed maakt deel uit van een reeks van landgoederen, van noord naar zuid Koekoeksduin, Leiduin en Vinkenduin. Deze reeks landgoederen ligt precies op de grens van een hoger gelegen binnenduin en lager gelegen gronden die aflieden naar het vroegere Haarlemmermeer. Aan het eind van de 17de eeuw was Woestduin een eenvoudig geometrisch ingerichte omgrachte buitenplaats, met een eenvoudige parterre de broderie achter het huis, aan beide zijden geflankeerd door boomgaarden en met (hakhout)bossen ten noorden van genoemde aanleg. De tegenwoordige

gracht en begeleidende lindelaan vóór het huis dateren nog uit deze tijd van aanleg. De ‘Grafeleykheits wildernisse’ achter het huis werd tussen 1766 en 1784 aangekocht door de eigenaar David ten Hove, die ook een nieuw huis liet bouwen. De landschapsstijl kwam in deze tijd net in de mode en was al heel vroeg tot ontwikkeling gebracht door landmeter Adriaan Snoek op de naburige buitenplaats Huis te Bennebroek, in opdracht van Johannes Nutges (1761). Hij maakte in 1766 ook een zeer modern plan - met rechte lanen en kronkelpaadjes- voor het nieuw aangekocht stuk Woestduin (Coll. AVK Haarlem), maar hoogstwaarschijnlijk is dit maar zeer ten dele uitgevoerd omdat een latere eind-18de eeuwse opmeting een geheel ander ontwerp laat zien⁷, met opgeworpen heuvels, een ovale kom, een lange vijver nabij de Woestduinweg en veel (hakhout)bos met wandelpaden.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zoicher-ontwerp):

Omstreeks 1800 heeft Zoicher sr. van Jan Louis van den Burch de opdracht gekregen de directe aanleg ten westen en ten noorden van het huis opnieuw vorm te geven. Hij leverde hiertoe twee ontwerpen, één voor een wandeling in het duinbos achter het huis, rondom de ovale vijver die daar in de 18de eeuw was aangelegd en één voor de meer directe omgeving van het huis. Het eerste detailontwerp is heel typisch voor de tijd rond 1800. Smalle padjes die door een dichte aanplant lopen en langs ‘perken’ voeren met bloemdragende heesters of ‘Engels Hout’ en aanplant van coniferen in grastapijten rond de vijver.

Op het tweede ontwerp zijn de volgende ontwerpelementen te onderscheiden:

De toegang tot het huis wordt gevormd door een brug (in de zichtas) over de gracht. De as vóór het huis wordt achter het huis voortgezet door een open zichtas tot aan een bergje achterin de aanleg. Deze as loopt oost-west; de achterzijde van het huis is op het westen gelegen. Aan de noord- en oostzijde wordt de plaats omgrensd door een afwateringssloot, overblijfselen van een eerdere gracht.

Padenverloop. Een brede laan van lindes, aan de binnenzijde van de gracht, voert naar het huis en verder. Een laan, aan twee zijden beplant met loofbomen, slingert door het zuidelijk bosdeel van Zoicher’s aanleg. Vanaf deze laan lopen ook twee paden door het hakhout naar het bergje. Ten noorden van het huis zijn slingerende paden te onderscheiden, die deel uitmaken van een boomgaard, aangelegd in landschapsstijl. Een smal pad slingert door de boomgaard en geeft toegang tot het tuinhuis of waarschijnlijk een oranjerie die op het zuiden is gericht. Een breder pad achter het huis loopt tussen bloemheesters door naar een in het bos verstopt koetshuis.

Waterpartijen...

Open ruimten. De zichtas tussen huis en bergje is opengehouden.

Architectuur. Er zijn drie huizen en twee bruggen over de gracht op het ontwerp te onderscheiden. Hoogstwaarschijnlijk gaat het hier om een woonhuis, een koetshuis met brede toegangslaan en een oranjerie, die gecombineerd kan zijn geweest met een voorraadschuur voor fruit. De bruggen over de gracht zijn slechts vaag aangegeven.

Tuinbeelden...

Mooie zichten. Deze worden gevormd vanuit het huis over de zichtas naar het bergje en terug. Ook kan men een mooie wandeling met afwisselende gezichten maken over de laan in het zuidelijk hakhoutbos, langs meer open parkdelen met sparrenaanplant en solitaire bomen. Ook zijn er natuurlijk vrije zichten vanaf de oost- en zuidgrens van het landgoed naar de omgeving.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. Deze zijn geplant langs de brede lanen en soms als solitair in enkele open parkdelen zoals de grasbaan in de zichtas. Langs de brede lanen werden op buitenplaatsen in Kennemerland vaak lindes aangeplant.

Coniferen. Ook de coniferen werden als solitair geplant in deze open parkdelen langs de paden en langs de zichtas, evenals aan de voet van het bergje.

Hakhout. Het grootste deel van de aanleg wordt ingenomen door hakhout en wel een deel ten zuiden van de zichtas en een deel ten westen van het koetshuis.

⁷ Zie lit. Carla S. Oldenburger, 1977, p.56, afb. Hofstede Woestduin, gelegen bewesten de Trekvaart van Leiden op Haarlem, ca. 1790.

Bloemdragende heesters. Deze zijn aangeplant in kleine groepjes aan beide zijden van het huis, langs de zichtas en in stroken ten noorden en ten zuiden van de boomgaard. Ook op de zichtas achter het bloemperk is nog een afgerond bosje te onderscheiden.

Bloemen. Een cirkelvormig bloemperk ligt op de zichtas achter het huis. Dit perk is in het voorjaar gevuld met bollen en in de zomer met éénjarige planten.

Moestuin. Waarschijnlijk is de rechthoekige niet ingetekende ruimte ten zuiden van het huis de moestuin. Een paadje achter het huis geeft toegang door de moestuinmuur.

Boomgaard. Ten noorden van het huis tussen hoofdas en afwateringssloot ligt de boomgaard. Deze is in landschapsstijl aangelegd. Op drie plaatsen kan men de boomgaard betreden.

Casco historico (slotconclusie):

Op de grens tussen binnenduinrand en lager land aflopend naar Het Haarlemmermeer ligt de buitenplaats Woestduin, door Zocher sr. ontworpen in vroege landschapsstijl. Dicht hakhout, 'perken met Engels Hout' bij het huis en langs de wandelpaden en de boomgaard, een brede golvende zichtas op de plaats van de vroegere strakke zichtas achter het huis en een boomgaard in landschapsstijl zijn typische kenmerken van Zocher's (sr.) vroege landschapsstijl. In de tijd van aanleg was er een hechte eenheid tussen de aanleg rond het huis en de aanleg in het binnenduin. Deze eenheid is echter door verscheidene oorzaken verdwenen. Omstreeks 1900 krijgt het huis de functie van hotel-restaurant en in diezelfde tijd werd er een paardenrenbaan op Woestduin gesticht. In 1901 heeft de tuinarchitect L. A. Springer deze renbaan aangelegd, waarbij hij ook de oude parkaanleg renoveerde. De 18de eeuwse lange vijver bij de Woestduinweg werd toen paardendrinkplaats. Vanwege deze (in 1909 verdwenen) renbaan en een aantal gebouwde villa's (1912 met tuinen van L. A. Springer) heeft het duinbos in het midden een vrij open karakter gehouden. Er zijn nog resten uit de tijd van Zocher te onderscheiden, maar de typische elementen uit de vroege landschapsstijl zijn jammer genoeg verdwenen. Het eigendom is in twee delen gesplitst, een particulier eigendom rond het huis Woestduin en het landgoedgedeelte in eigendom van de Provincie Noord-Holland. In 1954 maakte de landschapsarchitect Hans Warnau een ontwerp voor de nieuwe villatuin. Hij accentueerde de oorspronkelijke zichtas vóór en achter het huis op een moderne wijze door een verhoogd terras achter het huis en een uitgebouwd voorplein vóór het huis in de oorspronkelijke gracht neer te leggen. Van de oorspronkelijke moestuin ten zuiden van het huis werd nu een paardenweide gemaakt. In het gedeelte ten noorden van het huis, op plaats van de voormalige landschappelijke boomgaard legde Warnau de nutstuinen aan (moestuin, boomgaard, bessentuin, kas).

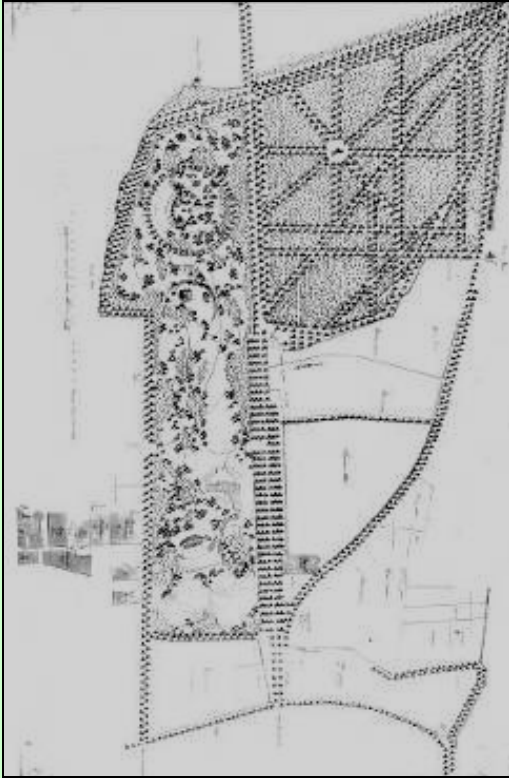
Het toekomstperspectief voor Woestduin / Oud-Woestduin luidt volgens ons: vanwege een te grote aantasting van de 18de eeuwse situatie lijkt een beheer van het landgoedgedeelte als natuurterrein de beste waarborg voor de toekomst. Mocht de huidige of een toekomstige nieuwe particuliere eigenaar aan een beheer op historische basis denken, dan zou het aanbevelenswaardig zijn de zichtas van het huis naar het westen in totaliteit te herstellen, als verankering van het oorspronkelijke landgoed zodat de eenheid tussen huisterrein en binnenduinbos weer wordt hersteld en men zou kunnen denken aan een herstel van de typische boomgaard in landschapsstijl en met bloemhout - randen.

2. Haarlem: Paviljoen Welgelegen / Zorgvliet (Jardin Potager).

Korte waardestelling en perspectief. Gesigeneerd door J.D.Zocher jr., 1809.

Toegeschreven aan J.D.Zocher sr. (i.s.m. J.D.Zocher jr.). Coll. GA Haarlem

Ontwerp Welgelegen J.D.Zocher sr. (i.s.m. J.D.Zocher jr.?), 1809. Boven (zuid) Paviljoen Welgelegen. Coll. GA Haarlem

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Aan de zuidkant van de stad Haarlem, ten zuiden van de oude stadsgrachten, de Raamvest en de Kampervest, ligt sinds de Middeleeuwen het stadsbos De Haarlemmerhout. In 1755 was de herbepanting van het stadsbos de Haarlemmerhout voltooid. Even later, vanaf 1769 kocht de Amsterdamse koopman Henry Hope gronden en kleine buitenplaatsen ten noorden van dit stadsbos op, met de bedoeling een buitenplaats (Welgelegen) daartegenover aan te gaan leggen. Voor zijn parkplannen schakelde hij de tuinarchitect Johann Georg Michael in. Deze maakte vanaf 1788 plannen voor die buitenplaats, en op de plattegrond van de landmeter Daniel Engelman (1791) kunnen we zien wat het resultaat is geworden.

Koning Lodewijk Napoleon maakte Paviljoen Welgelegen tot één van zijn kroondomeinen. Hij gaf in 1808 zijn door hem benoemde hofarchitect J.D. Zocher sr. opdracht een nieuw plan in landschapsstijl te ontwerpen voor de omgeving ten noorden van het huis. Napoleon had namelijk het plan opgevat hier een plantentuin (Jardin du Roi) in te richten en zijn collectie exotische dieren hier te huisvesten. Door Lodewijk Napoleon's plotselinge terugkeer naar Frankrijk, kwamen deze plannen nooit tot ontwikkeling.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Het ontwerp van de Zochers uit 1809 is een plan dat werd gemaakt in opdracht van Lodewijk Napoleon voor zijn Jardin du Roi. Het staat op naam van Zocher sr., maar is gesigneerd "opgemeeten en geteekend door J.D.Zocher junior" en gaat veel verder dan alleen een plan voor het park ten noorden en oosten (de gronden voor moestuinen en boomgaarden) van het Huis Welgelegen. Het bevat ook de hele strook Haarlemmerhout ten zuiden van het huis en het zuidwestelijke deel met sterrenbos. Opmerkelijk is dat het een tamelijk open (modern voor die tijd) ontwerp betrof, weliswaar met dichte beplanting langs delen van paden en op snijpunten, maar met open zichten over de grasvelden en kweekvelden voor fruit en bloemplanten. De laatste waren gepland op het gebied van het voormalige speelveld De Baan, dat in 1809 was aangekocht van de stad. Maar in het voorjaar van 1809 veranderde Lodewijk Napoleon zijn plannen voor de Jardin du Roi en kreeg dit gebied een andere bestemming. Op het ontwerp staat duidelijk nog een oranjerie of stookkas aangegeven, met ten zuiden daarvan een viertal bloembedden in het gras. Op latere plattegronden is deze weer verdwenen. Na aankoop van de buitenplaatsen Zorgvliet (bestemd voor de Jardin Potager) en

Vlietzorg, beide aan het Spaarne, plande Zocher hier bovendien nog een promenade langs het Spaarne, maar ook deze gronden werden een aantal jaren na zijn aftocht weer verkocht.

Het ontwerp met grote afwisseling tussen open en gesloten delen en heel veel perken met bloemheesters, verraaft de signatuur van Zocher jr., die volgens de signatie op het ontwerp, de rol van meetkunstenaar en tekenassistent heeft gespeeld. Hij werd aan het eind van 1809 door Lodewijk Napoleon als kwekeling in de bouwkunde aangesteld en het zou kunnen dat hij deze tekening heeft ingezonden om zijn beurs voor de Prix de Paris binnen te slepen. Hoe groot de invloed van de van oorsprong Pruisische botanicus Caspar G. C. Reinwardt (1773 – 1854) is geweest op deze plannen is vooralsnog niet bekend. Hij was sinds 1808 door Lodewijk Napoleon benoemd tot directeur van de Jardin du Roi en vanwege de Pruisische afkomst van zowel Zocher sr. als Reinwardt mogen we aannemen zij beiden een goede samenwerking hebben gehad.

De toegang. Meer toegangen in het openbare deel van de Hout. Het privé gedeelte van Lodewijk Napoleon was met een hek afgesloten.

Padenverloop. De gebogen paden lopen langs dicht houtgewas, open grasvelden, langs solitaire bomen en boomgroepen, en de snijpunten van paden kenmerken zich door aanplant van bloeiende heesters en dicht struikgewas. De wandeling op de paden is zeer afwisselend.

Waterpartijen. Zocher heeft één vijver met twee eilandjes ontworpen (of is het toch een weiland?) tussen het beukenrond en het huis Welgelegen.

Open ruimten. Veel meer open ruimten dan we tot nu toe gewend zijn in de ontwerpen van Zocher sr. Hierdoor worden prachtige doorzichten verkregen, die overigens niet tot de horizon reiken maar steeds weer worden gesloten door hakhout of bloemheesters of laanbeplanting.

Architectuur. Een orangerie (stookkas) op het gedeelte van De Baan en twee ietwat gebogen gebouwen tegenover elkaar (de grootste met hokken aan de achterzijde) binnen het beukenrond in het zuidelijk gedeelte van De Hout, mogelijk bestemd voor de menagerie van Lodewijk Napoleon.

Tuinbeelden. N.v.t.

Mooie zichten. Vanuit het Paviljoen Welgelegen zuidwaarts in de Hout. Vanuit het hoekpaviljoen noordoostwaarts over het grasveld naar de bloembedden.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen en Coniferen. Solitaire bomen worden geïsoleerd of in groepjes aangegeven, maar er wordt in tekening geen verschil gemaakt tussen loofbomen en coniferen. Wel weten we dat de cirkel in zuidelijke deel van De Hout, was beplant met beuken (men spreekt over een beukenrond).

Hakhout en Bloemdragende heesters. Hakhout in het sterrenbos en in het noordelijk Welgelegen-deel voornamelijk in stroken langs de randen van het park. Er is geen verschil gemaakt tussen bloemheesters en struikgewas, maar we mogen aannemen dat bloemheesters bedoeld zijn binnen de afgeronde perken langs de paden.

Bloemen. In perken langs de paden in het gras.

Boomgaard en Moestuin. Langs de Kleine Houtweg, ten oosten van het hele complex.

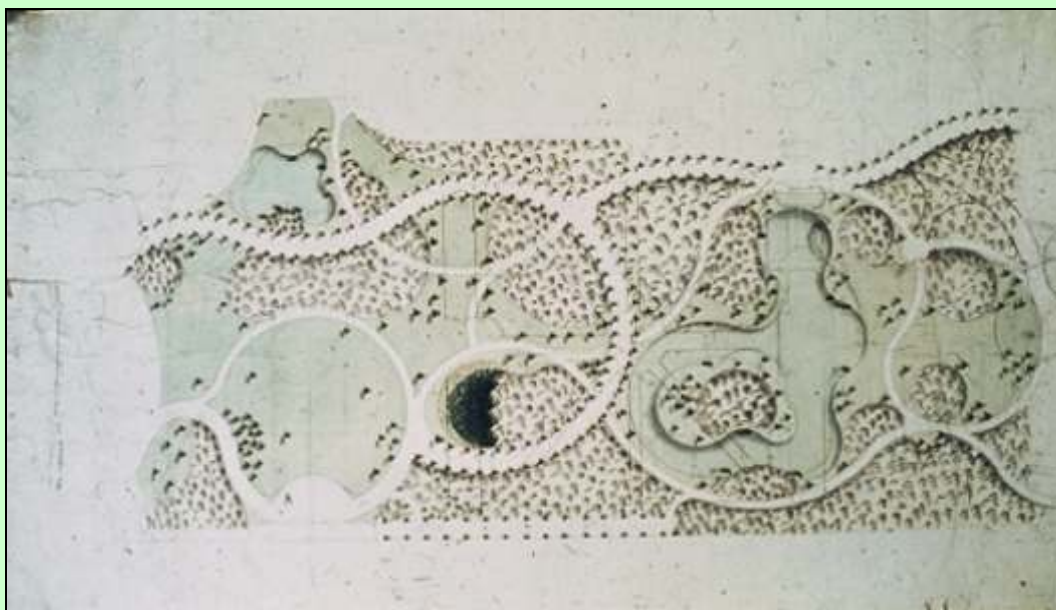
Casco historico (slotconclusie):

Vergeleken met andere ontwerpen van J. D. Zocher sr. is dit ontwerp beslist modern te noemen, vooral als we kijken naar de open velden en doorzichten die hij hier in zijn ontwerp heeft gebracht, terwijl zijn andere ontwerpen vaak voornamelijk uit hakhout met paden bestaan. Omdat Zocher jr. het ontwerp heeft “opgemeeten en geteekend”, mogen we misschien voorzichtig concluderen dat zijn werk waarschijnlijk niet alleen uit meten en tekenen heeft bestaan, maar dat juist ook zijn modernere ontwerpideeën hebben meegespeeld bij de ontwikkeling van het plan. In de ontwerpen van Zocher jr., ook bij dat van De Hout in 1827, zien we dat hij open ruimten binnen een rondwandeling centraal stelt, waarbij doorzichten dan een heel belangrijke rol gaan spelen. Als we kijken naar de stadkaart van 1822 door F. J. Nautz, blijkt dat een deel van het padenpatroon in grote lijnen nog wel is uitgevoerd, maar dat er van de ideeën van Lodewijk Napoleon niet veel terecht is gekomen. Het belangrijkste is dat qua stijl dit ontwerp afwijkt van Zocher sr.’s andere ontwerpen en dat

Zocher junior's invloed zich hier al begint te voelen. Hij is dan overigens pas 18 jaar. Mogelijk heeft hij juist met dit door hem gesigioneerde ontwerp de Prix de Paris verdiend. Zie verder no. 8 (Haarlemmerhout, ontwerp J. D. Zocher jr.) en no. 30 (Hertenkamp Haarlemmerhout, ontwerp J. D. Zocher en L.P.Zocher 1869-1870).

**3. Heemstede: Meerenberg (tegenwoordig deel van Park Groenendaal).
Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp door J. D. Zocher sr., 1794. Coll. Archief Kennemerland.**

Ontwerp Meerenberg. J. D. Zocher sr. Coll. Archief Kennemerland. Foto Tom Haartsen

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd van stichting):
Aan de noord-zuid verlopende Glipperdreef, tussen Haarlem en Leiden dichtbij het voormalige Haarlemmermeer ligt de oude buitenplaats Meerenberg naast de buitenplaats Groenendaal waarmee sinds de vorige eeuw een eenheid werd gevormd. De plaats maakte deel uit van een reeks van buitenplaatsen tussen Haarlem en Leiden, alle gunstig gelegen omdat zij bij de stichting per boot over de Haarlemmer Trekvaart of via het Zuider-Buiten-Spaarne over het Haarlemmermeer snel vanuit de steden bereikbaar waren. De buitenplaatsen aan de oostzijde van de Glipperdreef hadden het voordeel dat zij hun inrichting konden afstemmen op een zicht op het grote meer, zoals ook inderdaad het geval was op Meerenberg. Op een kaart van de gronden in bezit van de heer D. van Lennep uit 1731⁸ is te zien dat er een toegangslaan (**de tegenwoordige Beukenlaan ???**) is aangelegd vanuit de Glipper dreef en dat de terreinen dichtbij het Haarlemmermeer begroeid waren met lager gelegen elzenbos terwijl het terrein noordoosten van deze toegangslaan bestond uit heuvelachtig binnenduin, het latere Groenendaal.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Bengt Ferner, die in 1759 ons land bezocht, roemt in zijn reisbeschrijving (1759) de grotten, waterwerken en berceaux van het op Het Haarlemmermeer uitziende Meerenberg. Niemand minder dan de Franse (tuin)architect Daniel Marot was dan ook in ca. 1730 de ontwerper van deze buitenplaats. We zien hierop een in principe symmetrische aanleg -de middenas is de zichtas met als een afsluiting een tuinbeeld- met parterres, waterwerken, bosketten, een sterrenbos, een op Franse wijze (door diagonalen) verdeelde moestuin, en een boomgaard. Op de structuren van het ontwerp van Marot heeft Johann David Zocher sr., toen hij in 1794

⁸ Zie lit. Carla S. Oldenburger, 1977, p. 55.

de opdracht kreeg Meerenberg te moderniseren (opdrachtgever David de Neufville), zich georiënteerd. Dit was voorzover we thans weten zijn eerste zelfstandige opdracht.

Het uitgangspunt voor Zocher is duidelijk. Hij heeft de oriëntatie van Marot's ontwerp gerespecteerd, zodat de zichtas door de gehele plaats gehandhaafd bleef. Nog steeds kan men vanuit de ingang via deze as naar het einde van de 18de eeuwse aanleg kijken. Toegegeven er moet worden geruimd, gesnoeid en gekapt, maar de zichtas van Marot en Zocher, de ruggengraat van het ontwerp, is al ruim 250 jaar overeind gebleven.

De hoofdas van het ontwerp is in dit geval gericht vanaf de hoofdingang van de buitenplaats en niet vanuit de entree of de middenpartij van het huis en wordt beëindigd door een tuinbeeld achterin het park (zowel op het ontwerp van Marot als op dat van Zocher aangegeven door een vierkantje).

Het padenverloop is golvend of cirkelvormig: brede lanen zijn op regelmatige wijze aan weerszijden met één rij bomen beplant; de smallere paden worden niet begeleid door regelmatige beplanting, en geven een rondwandeling aan, afwisselend langs open ruimten en door hakhout. Een deel van de rechte laan aan de noordzijde van de plaats (uit de Marotperiode) is gehandhaafd

De waterpartijen en heuvel. Er zijn door Zocher twee waterpartijen ontworpen, één kleine met natuurlijk verlopende oevers ten westen van de ingang op de plaats van een vroeger achtkantig bassin en één grote achterin het park, gebruikmakend van een langwerpige bassin van Marot, terwijl deze waterpartij lusvormig werd vergroot naar het zuidoosten. In de waterpartij ligt een eiland, dat in het midden met bloeiende heesters en langs de oevers met enkele solitaire bomen werd gedecoreerd. De oevers van de waterpartij zijn op natuurlijke wijze vorm gegeven en lopen zacht glooiend af. Rondom de oevers vindt men zo hier en daar loofbomen geplant en tussen de oevers en de smalle paden vindt men 'clumps' van bomen en ook weer bloeiende heesters. De grond die vrij komt bij het uitgraven van de grote vijver, wordt ten westen hiervan opgeworpen tot een heuvel, die gedeeltelijk glooiend afloopt naar deze vijver en gedeeltelijk met hakhout en afgeronde 'clumps' bloeiende heesters is beplant.

De open ruimten zijn ingezaaid met gras en beplant met solitaire loofbomen en / of coniferen en groepjes loofbomen en / of coniferen.

Mooie zichten a) vanaf de ingang van het park langs de zichtas naar het tuinbeeld achterin het park;

b) vanaf de heuvel terugkijkend over de vijver en het eiland. Verder zijn de wandellanen zo beplant dat de zichten erlangs een grote variëteit vertonen. Een zicht naar buiten is vanuit het huis mogelijk westwaarts over de kleine vijver en langs de westelijke slingerlaan.

Op de gravure van Lutgers (Zie lit. Lutgers, 1837-1844) zien we de ingang van de plaats aan het begin van de zichtas; achter het huis genoemde open ruimte met een jonge aanplant van solitairen en kuipplanten en een tuinvaas vóór de orangerie. Op de voorgrond langs het rondlopende pad is nog net een bijzondere beplanting met vaste planten of lage heesters zichtbaar in het centrum van het park.

Architectuur in de tuin.

De orangerie uit de tijd van Marot, ten zuidoosten van de gedeeltelijk gehandhaafde begrenzingslaan, is weer in dit ontwerp opgenomen. Vóór de orangerie is een halfcirkelvormige vrije ruimte voor het uitstallen van de planten opengehouden.

Tuinbeelden. Achterin de tuin op de zichtas, is een tuinbeeld of vaas als afsluiting van deze as, uit de tijd van Marot gerespecteerd. Naast de orangerie staat op de prent van Lutgers een tuinvaas.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen⁹. Gewoonlijk -en dus ook hier- als solitair aangeplant werden, zijn gewone beuk, bruine beuk, paardenkastanje, treures, treurwilg, plataan, witte esdoorn, tulpenboom, Catalpa, moerascipres en judasboom. De meest gebruikte laanbomen zijn iep, linde, zomer(eik), plataan en beuk. In dit geval van een buitenplaats in Zuid-Kennemerland, zullen de lanen hoogstwaarschijnlijk met linden zijn beplant.

Coniferen. Solitair of in groepjes. In het algemeen worden de volgende soorten aangeplant: gewone spar, gewone den, larix, juniperus, groene hulst en thuja. Een dichte groep van

⁹ Zie voor een contemporain bomen- en heestersortiment lit. Krauss, 1802.

waarschijnlijk sparren is in dit ontwerp gepland als blikvanger vanaf de ingang, achter de open ruimte in het begin van de aanleg en langs het eerste wandelpad richting oranjerie.

Hakhout. Dit wordt hier in Zochers plan gebruikt als economisch nuttige invulling van de ruimten. Hiertoe kon een deel van het voormalige sterrenbos uit de tijd van Marot gehandhaafd worden. Lanen en smallere paden perken het hakhout af in percelen. Paadjes door het hakhout zorgen voor een romantische wandeling. Soorten die toegepast werden en voornamelijk als hakhout werden aangeplant, zijn es, eik en wilg.

Bloemdragende heestergewassen vindt men vooral in ‘clumps’ langs de smallere paden en op hellingen, zodat men tijdens een wandeling hier goed van kon genieten. Toegepast werden 18de eeuwse soorten van roos, spirea, sering, rododendron, kardinaalsmuts, blauwe kamperfoelie, alpenkamperfoelie en brem.

Bloemen worden in de 18de eeuwse landschappelijke parken slechts schaars toegepast. In dit ontwerp zien we een randje bloemen (met stippels weergegeven) aan de voet van het sparrenbos, langs de middenas. Men kan hier denken aan een beplanting van bollen, zoals tulpen, hyacinten, narcissen en ranonkel en in de zomer aan rozen of zaadplanten.

Casco historico (slotconclusie):

De ligging van Meerenberg op de overgang van binnenduin naar lager land (vroeger drassig elzenbos) is een zeer karakteristieke situatie voor het vestigen van een buitenplaats. Het vlakke terrein was in de eerste helft van de 18de eeuw zeer geschikt voor een barokke aanleg met een centrale zichtas. Het ontwerp wordt gekarakteriseerd door de lange zichtas van Marot, die Zocher op natuurlijke wijze heeft veranderd en in het centrum van de aandacht heeft gebracht. Dat hij deze oorspronkelijke smalle as veranderde in een ruimte, waar ook de centrale ruimte en de waterpartij deel van uitmaken, is een meesterzet. Het totale ontwerp is naar binnen gekeerd, met vele zichten vanaf de lanen en paden over de grote waterpartij achter in het park en rond de centrale open ruimte vóór de oranjerie. Het concept van aanleg met bijbehorende structuren van Zocher is in grote lijnen in stand gebleven.

Na een vergelijking met andere buitenplaatsen van Zocher sr. van vóór 1800, is gebleken dat dit de enige buitenplaats van Zocher sr. is uit die periode, die hij zelfstandig heeft uitgevoerd.

Vermoedt wordt dat hij als leerling / assistent van de tuinarchitect Johann Georg Michael ook al werkte op de buitenplaatsen Biljoen (1784) en Welgelegen / Haarlemmerhout (1788), maar deze werken staan op naam van Michael. De inrichting van de buitenplaats Fraeylemaborg wordt tegenwoordig toegeschreven aan Zocher sr.¹⁰ maar gezien de stijl is het toch logischer ook deze aan Michael toe te schrijven.

Omdat dit ontwerp het *eerste* zelfstandige ontwerp van Zocher sr. in Nederland is en bovendien van hoge kwaliteit en in principe grotendeels nog in deze vorm gehandhaafd, is het aanbevelenswaardig deze buitenplaats als aparte eenheid te gaan beheren en zelfs nadruk te leggen op die eenheid. Hoewel Meerenberg en Groenendaal thans een eenheid vormen als openbaar park van Heemstede menen wij dat Meerenberg meer recht wordt gedaan door een meer historische benadering, met veel respect voor het verleden. Bezoekers van Groenendaal (totaal) moeten in de toekomst ons inziens worden aangemoedigd een bezoek te brengen aan Meerenberg omdat dáár de 18de eeuw nog valt te beleven en omdat dáár open ruimten zullen zijn met bloemen aan de rand van een sparrenbos; met tropische kuuplanten op een oranjerievelden met vijverpartijen met zorgvuldig verzorgde taluds. Het toekomstperspectief voor Meerenberg luidt: het concept van aanleg behouden door een zorgvuldig beheer gericht op het oorspronkelijke karakter van deze 18de eeuwse (goed gedocumenteerde) buitenplaats, naast een ecologisch beheerd Groenendaal. Dat zou betekenen dat het sinds 1991 omheind begrazingsproject op het middenveld van Meerenberg moet verdwijnen.

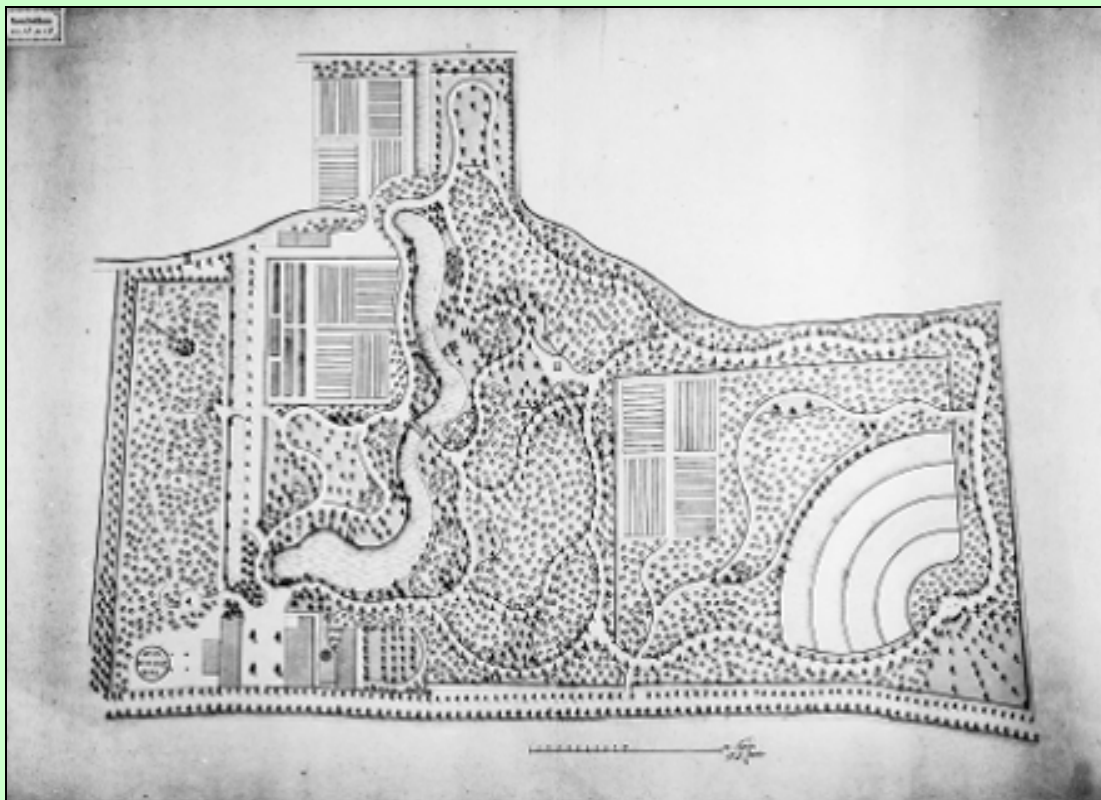
4. *Oegstgeest, Duinzigt.*

Korte waardstelling en perspectief . Ontwerp door J. D. Zocher sr., ca. 1806-1810¹¹. Coll. Bodel Nijnhuis, UB Leiden.

¹⁰ Zie lit. H. van Harten, 2002.

¹¹ Zie lit. H. Rijken, 2003.

Ontwerp J.D.Zocher sr. , ca., 1806 -1811. Coll. Bodel Nijenhuis, UB Leiden

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode).

Op een voormalige strandwal, ten oosten van de Rhijngeesterstraatweg (vroeger Heerenweg) ligt op dezelfde hoogte als de buitenplaatsen Rhijngeest en Endegeest, de vroegere hofstede Duinzicht. Dit huis werd oorspronkelijk gebouwd (1709) op gronden van een voormalig baljuwhuis. De plaats werd door volgende eigenaren nog uitgebreid. Vanaf ca. 1745 erft de bekende Leidse hoogleraar geneeskunde en botanie Adrianus van Royen het huis, gevolgd door zijn zoon Johan van Royen en daarna door diens dochter Cypriana Anna Margaretha van Royen, gehuwd met raadslid en wethouder van Leiden, Pieter van Lelyveld. Een vrij uitzicht op de toren van Rijnsburg werd in een servituut van 1773 vastgelegd.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Het echtpaar Lelyveld -Van Royen heeft de opdracht tot ontwerp van een buitenplaats aan Zocher sr. verstrekt, vermoedelijk in 1806, toen zij het huis in eigendom kregen of in 1810 toen Cypriana van Royen al weduwe was en ook erfgenaam van haar schoonvader was geworden..

Ligging van het huis. De ingang van de plaats ligt langs de openbare weg. Aan beide zijden van het voorplein bevinden zich bouwhuizen. Het rechter huis (nu Klein – Curium) heeft altijd de functie van woonhuis gehad, terwijl het linker huis als koetshuis en stallen fungeerde. Een woonhuis als dwars - afsluiting van het voorplein werd pas gebouwd in 1834 door de eerste bisschop van Nederland, C. L. van Wijckerslooth.

Omgrenzing van het terrein. Het terrein is zo goed als geheel door water omgeven, behalve het deel vóór en nabij de huizen langs de weg.

Hoofdas. De hoofdas van aanleg loopt achter het linker huis. Een zicht hierop vanuit het linker huis is dicht geplant. Deze as zal waarschijnlijk uit de geometrische periode van aanleg zijn overgenomen.

Padenverloop. Het lanen- en padenverloop is slingerend zoals behoort bij de vroege landschapsstijl. Lanen zijn aan beide zijden regelmatig beplant en lopen door of langs hakhoutbossen. Paden lopen ook door hakhoutbossen en worden niet begeleid door

boombeplanting. Wel begeleiden paden oevers van de slingerende waterpartij. Min of meer rechte lanen omgrenzen de buitenplaats aan twee zijden.

Waterpartijen. Een grote slingerende waterpartij doorsnijdt de buitenplaats. Een brug verbindt het parkdeel achter het huis met het hakhoutbos in het midden van de plaats. De oevers van de waterpartij zijn nergens dicht beplant, maar veelal open of beplant met solitair. Enkele groepen bloeiende heesters ('Engels Hout') zijn aangeplant tussen de begeleidende paden en het water

Open ruimten...

Architectuur. Er is sprake van twee huizen (woonhuis en koetshuis) en een schuur achter het rechter huis. Tussen de beide moestuinen in ligt waarschijnlijk een tuinmanshuis en / of oranjerie. De planten die hierin overwinteren worden 's zomers zo te zien langs de hoofdas (met waterkanalen) uitgesteld. Middenin het doolhof-hakhoutbos is een open ruimte (kabinet) met twee priëlen getekend. Een ander prieel met uitzicht op de waterpartij bevindt zich in een open parkdeel met solitaireaanplant ten zuiden van de waterpartij. Een brug verbindt beide oevers van de waterpartij.

Tuinbeelden...

Mooie gezichten worden de wandelaar verschaft vanaf het tuinprieel richting waterpartij; langs de waterpartij; vanaf de brug over de waterpartij en vanaf het heuveltje in de zuidwesthoek van de plaats.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. De lanen die door het hakhout lopen werden in die tijd beplant met loofbomen zoals iep, linde, eik, plataan en beuk. Solitaire bomen en kleine groepjes loofbomen werden vooral geplant langs de oevers van de waterpartij. Meest voorkomend zijn beuk, bruine beuk, paardenkastanje, treures, treurwilg en plataan.

Coniferen werden aangeplant als scherm vóór het eerste kanaal achter het linker bouwhuis, langs de oevers van de waterpartij en soms in kleine groepjes langs paden in het hakhout. De bijeengeplaatste groepjes zullen waarschijnlijk bestaan uit sparren.

Hakhout. Op deze buitenplaats bevindt zich een hakhoutbos dat als een soort doolhof is ingericht, en wel het lange smalle hakhoutbos aan de noordzijde van de plaats. Kleine kronkelpaadjes slingeren door het dichte hout. Op drie plaatsen is een plek waar men zich kan oriënteren. Eén plaats is beplant met sparren die boven het hakhout uitsteken; op één plaats vindt men een centrale boom en twee tuinpriëlen; een derde plaats is weer beplant in het centrum met een boom. De toegang tot dit doolhof ligt achter het linker huis.

Bloemdragende heestergewassen ziet men vooral langs de paden en lanen rondom de grote waterpartij. Op het ontwerp zijn deze heesters door een duidelijke omlijning aangegeven. Volgens G. van Laar (lit. G. van Laar, 1802-1809) zijn de volgende soorten bij waterpartijen aan te bevelen: roos, sering, spirea, rododendron, kardinaalsmuts, blauwe kamperfoelie, alpenkamperfoelie en brem.

Bloemen zijn op dit ontwerp slechts op een plaats te onderscheiden, namelijk achter het rechter huis. Het betreft hier een cirkelvormig perk, waarschijnlijk in het voorjaar beplant met bollen en in de zomer met éénjarige planten.

Moestuinen. Op deze buitenplaats zijn drie moestuincomplexen te onderscheiden; één langs een sloot aan de oostzijde van de plaats gelegen (nu op deze grond het Teylingen College, locatie Duinzigt); een tweede westelijk van de eerste gelegen, eveneens langs een sloot; een derde in de hoek van een afgescheiden stuk cultuurland, aan twee zijden door sloten omgeven. De kweekbedden zijn alle langwerpige en per blok kruisgewijs door paden gescheiden. In de moestuin achter het huis is het dwarspad een latwerk (treillage) geplaatst ten behoeve van leifruit of wijnrank.

Boomgaarden en cultuurgronden. Er zijn twee boomgaarden in landschapsstijl door Zocher ontworpen en één boomgaard is meer traditioneel ingericht. De eerste ligt tussen het hakhoutdoolhof en de grote waterpartij; de tweede ligt tegenover de buitenmoestuin, aan de andere zijde van de sloot. De derde traditioneel ingerichte boomgaard ligt langs de rijweg, achter een tuinmanswoning of schuur¹².

¹² N.B. Op dit ontwerp is zowel het loof van de vruchtbomen als dat van de loofbomen in driehoeksvorm schematisch weergegeven; in het geval van de vruchtbomen wijst één der hoekpunten naar beneden, in het geval van de loofbomen ligt één der drie zijden van de driehoek loodrecht op de stam.

De radiaal kwartcirkelvormige ruimte in de andere hoek van het afgescheiden stuk cultuurland zal waarschijnlijk een kweektuin voorstellen, geëxponeerd op het zuiden en oplopend tegen een heuvel.

Dit afgescheiden stuk cultuurgrond met moestuin en kwekerij heeft een eigen toegang langs de rijweg.

Casco historico (slotconclusie):

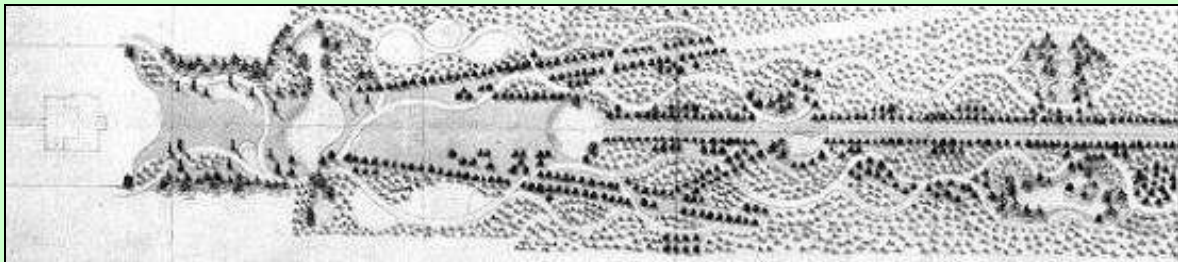
Duinzicht was in de tijd van Zocher sr. een omvangrijke buitenplaats met als specialiteit een doolhof-hakhoutbos in landschapsstijl. Verder zijn twee boomgaarden in landschapsstijl en dichte kleinschalige hakhoutbossen met veel kronkelpaden typische Zocherelementen. Vele tuinonderdelen zijn in gebruik voor het kweken van groenten, fruit en bloemen zoals de moestuinen, boomgaarden en de kwekerijgronden, naast treillages voor klimfruit en een oranjerie voor oranjebomen en exotische gewassen. Ook vele watervoorzieningen in de nabijheid van deze tuinen doen vermoeden dat er een grote activiteit was op het gebied van zaaien, kweken en oogsten. Mogelijk zijn de voorzieningen al afkomstig uit de tijd van Adriaan van Royen, professor in de botanie aan de Universiteit van Leiden, van wie bekend is dat hij veel experimenteerde met planten.

In grote lijnen is de aanleg van Zocher in het veld en op tegenwoordige kaarten nog te herkennen. De vijverpartij, de kronkelende paden en de bosaanplant (geen hakhoutbos meer) zijn duidelijke overblijfselen. Het concept van aanleg van Zocher sr. is eigenlijk nooit definitief aangetast. Het terrein wordt als gemeentelijk wandelplantsoen beheerd en staat bekend onder de naam Bos van Wijckerslooth, naar de eerste bisschop van Nederland.

Als men zoekt naar het typische kenmerk van deze buitenplaats in de tijd van Zocher, zou men deze het beste met het woord KWEEKLUST kunnen karakteriseren. Wil men deze buitenplaats een historisch perspectief geven in de toekomst, dan zou men het moeten zoeken in een nieuwe functie die verband houdt met kweken van fruit, groenten, bloemen, exoten etc. Ook zou men daarbij het unieke doolhof - hakhoutbos in ere kunnen herstellen. Kweken en houtbeheer kunnen op zo'n manier in een openbaar gemeentepark een educatieve functie krijgen. ✳

5. Slochteren, Fraeylemaborg.

Waardestelling en perspectief. Ontwerp toegeschreven aan J.D.Zocher sr., 1802.
Coll. Groninger Archieven.

Ontwerp Middendeel van het park van de Fraeylemaborg, toegeschreven aan J.D.Zocher sr. 1802.

Ter vergelijking de plattegrond van de Fraeylemaborg, ca. 2000. Rechts van dit gedeelte begint het achterpark naar ontwerp van Blume en Roodbaard

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocherperiode).

In een landschap van opstreckende ‘heerden’ leidt een lange oprijlaan vanuit de Hoofdweg in zuidoostelijke richting naar de Fraeylemaborg, een symmetrisch versterkt huis met een asymmetrisch geplaatste toren. De toegangslaan zet zich achter het huis als hoofdas van het park door, en loopt evenwijdig aan de Noordbroeksterweg. Aan de overzijde van de Hoofdweg ligt het Overbos, dat oorspronkelijk ook deel uitmaakte van de Fraeylemaborg. De Boslaan loopt iets verspringend met de toegangslaan van de Fraeylemaborg noordwestwaarts tot aan de Groenedijk, een weg dwars door de polder ten westen van Slochteren, aan de overzijde Provinciale Weg.

Het park van de Fraeylemaborg is verdeeld in een voorpark (het oorspronkelijke barokke ingangdeel en het voorterrein); een middenpark (het Zocherpark aan de achterzijde van de borg tussen de kanaalvormige omgrachting) en het achterpark (het Blume-Roodbaarddeel met slingervijver en “bergje”). Alle delen worden aaneengeregen door een centrale hoofdas, die deels als zichtas en deels als bomenlaan is uitgevoerd.

De Fraeylemaborg is ontstaan uit een steenhuis, een versterkt huis van een Ommelander hoofdelling, die zich vele malen tegen de stad moest verzetten. In 1690 kwam mr. H. Piccardt in het bezit van de borg. Hij was geheim kamerheer van Lodewijk XIV en een vriend van Koning-Stadhouder Willem III, die beiden de Frans classicistische tuinaanleg zeer waardeerden. Dat de tuinen van de Fraeylemaborg in de Franse stijl werden aangelegd, is dus niet te verwonderen.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Tegenwoordig wordt het hierboven afgebeelde ontwerp uit 1802 op stilistische gronden toegeschreven aan J. D. Zocher sr.. Als we het ontwerp van Zocher sr. vergelijken met de tegenwoordige situatie, blijkt dat er zowel uit de barok als uit de tijd van Zocher sr. verschillende tuinelementen uit de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw zijn behouden. Mogelijk heeft Zocher hier in aanvang samengewerkt met zijn schoonvader de tuinarchitect J. G. Michael, daar juist het behoud van de hoofdas en schuine zichtassen meer zijn manier van werken verraadt dan die van Zocher sr.. Michael overleed echter in 1800, dus het uiteindelijke ontwerp en de zullen in ieder geval onder Zocher zijn voltrokken.

Rond 1820 werd het achterpark verder in landschapsstijl veranderd, eerst naar ontwerp van G. A. Blum (uitgevoerd), en omstreeks 1840 naar ontwerp van de Drentse tuinarchitect L.P.Roodbaard, die het ontwerp van Blum in zijn ontwerp verwerkte.

Toegang. Via een lange oprijlaan (hoofdas van het park), begeleid door aan beiden zijden grasvlakken en bomenrijen, bereikt men de brug naar de borg.

Padenverloop. Zocher handhaafde de hoofdas en de twee diagonaal verlopende zicht-assen uit de barok (vanuit het midden van de achtergevel beginnen drie lanen in ganzenvoetstructuur) en moderniseerde deze situatie met slingerende paden waartussen hakhoutbossen werden aangeplant. De twee diagonale zichten zijn eerst vrije zichten, die na de Snoekenvijver omgezet worden in werkelijke bomenlanen. De centrale zichtas over de Snoekenvijver en over de daarachter liggende weide wordt na de centrale kom pas in een bomenlaan omgezet.

Waterpartijen. Er is sprake van een binnen- en een buitengracht. Rondom de borg ligt een slotgracht; rondom het middendeel van het park loopt een kanaalvormige omgrachting. Op en aan beide zijden van de middenas liggen enige vijvers, de Snoekenvijver, de ronde kom, de klaverbladvijver en de vijver met het eiland met hondenkerkhof.

Open ruimten. De openruimten die Zocher achter het huis creëerde liggen gevangen tussen de drie genoemde lanen. De twee vijvers dienen vanuit het park gezien duidelijk als spiegelvijvers.

Architectuur. Op het voorplein staan een schathoes - oorspronkelijk een veestal - en een koetshuis;

Verder is er nog sprake van een oranjerie, een duiventil en een prieel.

Tuinbeelden. In het achterste gedeelte van het bos staat een beeld van Flora. over de ophaalbrug bewaken Herakles en Pallas Athene de toegang.

Mooie zichten. Vanuit de borg kijkt men in zuid-oostelijke richting over de open grasweiden. Tussen de twee diagonale zichtassen nam Zocher geen bomen op die het zicht zouden belemmeren.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. Beuken en linden vormen de belangrijke hoofdassen. Op de tekening van Zocher zijn sommige bomen ‘vet’ ingetekend. Dat zijn bijzondere en solitaire bomen, of bomen die een speciaal bosje vormen en niet deel uit maken van een hakhoutbos. Bijzondere en oude bomen in het bos zijn de zwarte noot, de bergiep, de goudes, de treurbeuk, de moerascipres, de paardenkastanje en de taxus.

Coniferen. Op de tekening van Zocher zijn geen coniferen te onderscheiden.

Hakhout. Alle “niet vet” getekende bomen op Zocher’s plattegrond, voornamelijk aangeplant tussen het slingerende padenstelsel.

Bloemdragende heesters. Niet duidelijk op de kaart van Zocher aangegeven. Nader te bestuderen op het originele gekleurde ontwerp.

Bloemen. Men vindt hier de typische borgenflora zoals de bosanemoon, de holwortel, het daslook, de wilde hyacint en de bostulp.

Moestuin. Deze is verdwenen. Lag vroeger waar nu de parkeerplaats is.

Boomgaard, N.v.t.

Casco historico (slotconclusie):

Als we de Fraeylemaborg beoordelen op de overblijfselen van het ontwerp van Zocher sr., dan zien we dat de centrale bomenlaan (uit de tijd van de barok) in het middenpark nog aanwezig is; dat het zicht van de noordelijke diagonale zichtlaan nog bestaat (hoewel enkele bomen bij de Snoekenvijver dit zicht wel belemmeren); dat de open ruimten vóór en achter de Snoekenvijver nog open zijn; dat alle vijvers in het middenpark nog bestaan en dat grote delen van zijn padenstelsel nog aanwezig zijn. Al deze elementen verdienen bij de komende restauratie aandacht en nader onderzoek. Een werk van (Michael en) Zocher sr. in het noorden van het land is uniek. Werken van Roodbaard zijn er meer in deze streken. Om die reden verdient het middenpark extra aandacht.

In 1975 werden de voormalige borg en het park door de huidige eigenaar, de Gerrit van Houten Stichting, voor het publiek opengesteld. De historische aanleg van de Fraeylemaborg is tot beschermd Rijksmonument verklaard. Voor het terrein is een herstelplan gemaakt dat sinds voorjaar 2009 in uitvoering is. Op het programma van restauratie staan het herstel van 6.3 km. aan paden, de oranjerie, de vroegere boomgaard bij het ooievaarsnest en een nieuwe tuin met kleinfruit en een bloementuin. Of Zocher sr. hiermee beter uit de verf komt dan tot 2009 het geval was, is afwachten.

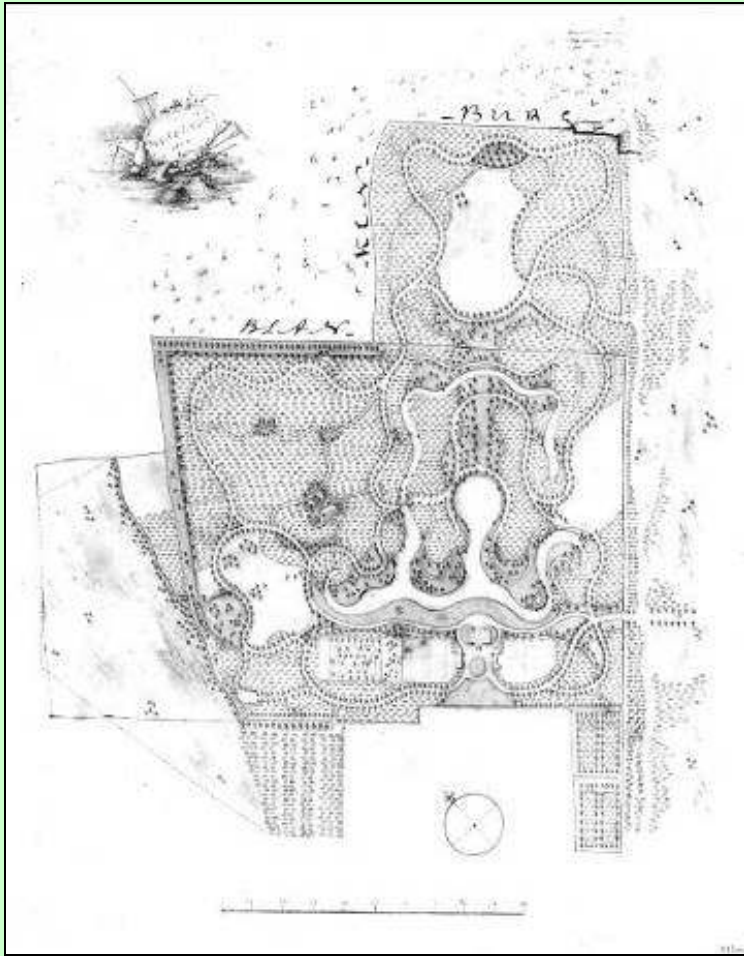
3

6. Wassenaar, Voorlinden, ca. 1804 (sr.) en 1834 (jr.).

Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp toegeschreven aan J. D. Zocher sr., ca. 1804. Tekening van J. J. Lote (?) naar J. D. Zocher sr. Part. Coll.¹³

¹³ Geveild bij Christie’s Amsterdam 25 nov. 1992.

Ontwerp toegeschreven aan J.D.Zocher sr. Tek. J.J.Lothe, ca. 1804. Part. Coll.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Het voormalige huis Voorlinden was gebouwd aan de voet van een hoge duinrug, dus zoals zo vaak gebeurde in de duinstreek, op de overgang van binnenduin naar lager gelegen land, nu als weilanden herkenbaar. In 1693 is er sprake van een hofstede Hoogduin of het huis Voorlinden. Sinds de laatste decennia van de 17de eeuw was de buitenplaats in bezit van enkele kapitaalkrachtige families, die het bezit bijzonder verfraaiden, o.a. met twee bouwhuizen (met oranjerie) en achter genoemde huizen met moestuinen die op het ontwerp van Zocher nog zijn te onderscheiden. In 1803 kwam Voorlinden in handen van Barthelomaeus M. J. van der Staal. Hij heeft hoogstwaarschijnlijk aan Zocher sr. de opdracht gegeven de tuinen in een landschappelijk park te veranderen (zie lit. Stöver, 2000).

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Ligging van het huis. De ingang van de plaats in de tijd van Zocher sr. ligt aan de zuidoostkant van het terrein aan de Buurtweg.

Aan beide zijden van het voorplein bevinden zich bouwhuizen. Het linker bouwhuis heeft mogelijk als oranjerie gediend omdat op een van de prenten van Lutgers opzij links van het huis oranjerieplanten staan uitgesteld. Het voorplein wordt afgesloten door een rechthoekig classicistisch woonhuis.

Omgrenzing van het terrein. Het terrein is zo goed als geheel door rechte waterlopen omsloten, behalve het deel vóór het huis, thans grenzend aan het sportcomplex.

Hoofdas. De hoofdas van aanleg is georiënteerd op het midden van de ingangspartij en loopt achter het huis door via een grote slingervijver, een laan, een grote open weide, een aanplant van bijzondere bomen tot de gronden van boerderij Blankenburg.

Padenverloop. Het lanen- en padenverloop is slingerend zoals behoort bij de vroege landschapsstijl. Lanen zijn aan beide zijden regelmatig beplant en lopen door of langs

hakhoutbossen en soms langs open weiden. Paden lopen zowel door hakhoutbossen als soms door open weiden beplant met solitaires, als ook langs oevers van waterpartijen. Min of meer rechte lanen omgrenzen de buitenplaats aan twee zijden.

Waterpartijen. Een grote grillige waterpartij met slingerende uitlopers doorsnijdt de buitenplaats. De grote ronde kom op de middenas is zeker een overblijfsel van een ronde kom uit de formele periode. Ten westen van de ronde kom kan men de slingervijver oversteken met een brug. De oevers langs de hoofdarm van de waterpartij zijn veelal open of beplant met bosschages bloeiend hout en / of solitaires.

De van oorsprong middeleeuwse Kaswetering vormde voor een deel een scheiding met de gronden van Blankenburg. Deze wetering stond in verbinding met de Oude Rijn en was eigenlijk de waterleverancier van alle waterpartijen.

Open ruimten. In dit ontwerp liggen enkele open ruimten als centrum van een wandeling. In de open ruimte ten westen van de waterpartij, waar later het nieuwe huis is gebouwd staan bosjes solitaires of Engels Hout ingeplant; de open ruimte aan de zuidoostgrens van de plaats zal waarschijnlijk als dierenweide hebben dienst gedaan evenals mogelijk de grote open weide achterin de plaats. Deze open ruimte werd door wandelaars zeer zeker bezocht want er lopen drie bruggen over de Kaswetering naar dit gedeelte van de buitenplaats. Tenslotte heeft Zocher de oorspronkelijke moestuinen achter de bouwhuizen en in het geval van het linker bouwhuis tussen moestuinmuren, open voor het grootste deel niet ingevuld. Het is zeker dat deze ruimten ook door Zocher als moestuinen en kweektuinen zijn aangewezen.

Architectuur. Er is sprake van een huis, bouwhuizen, een fruitschuur (?), kassen en bakken in de westelijke moestuin; verscheidene bruggen en twee tuinpaviljoens, één in het achterpark en één langs een laan ten noorden van de centrale waterkom.

Tuinbeelden...

Mooie gezichten. Zocher had zeker bijzondere zichten opgenomen in zijn ontwerp voor de heer van der Staal. Allereerst natuurlijk het gezicht vanuit de voorkant van het huis naar de overzijde, via open weiden gevangen tussen kwekerijen. Het belangrijkste zicht vertrok achter het huis over de vijver, door de laan en over de open weide naar de beëindiging van de plaats. Het was wel de bedoeling dat dit zicht goed werd open gehouden, hoewel hij de overgang naar de open weide nogal dicht beplante. Het feit dat daar achter zo'n grote open weide was gepland had te maken met het licht dat hier het doorgaande zicht vanuit een donkerder bospartij weer moest oppakken. Vanuit de achterzijde van het huis had men ook een vergezicht in oostelijke richting via de oostelijke waterslinger naar de open weide aan de oostgrens van de plaats. Evenzo was het prachtig te kijken van zuidoost naar noordwest (of

andersom), over de volle breedte van de oevers en de hoofdslinger van de waterpartij. De scheiding tussen Blankenburg en Voorlinden werd gevormd door een hoge wal, zodat men vandaar een aardig zicht had noordoost-waarts op de gronden van de boerderij Blankenburg en noordwaarts op de duinen.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. De lanen die door het hakhout lopen zijn beplant met loofbomen zoals iep, linde, eik, plataan en beuk. Solitaire bomen en kleine groepjes loofbomen werden vooral geplant langs de oevers van de waterpartij. Meest voorkomend zijn beuk, bruine beuk, paardenkastanje, treures, treurwilg en plataan.

Coniferen. Het verschil tussen coniferen en loofbomen is op dit ontwerp niet heel duidelijk aangegeven. Toch lijkt er een verschil tussen loofbomen, bij voorbeeld langs de hoofdas achter de grote vijverkom en coniferen op enkele open plekken langs de oevers van het water.

Hakhout. Slingerende lanen en kleine kronkelpaadjes slingeren door dicht hakhout. De grens tussen hakhout en meer open beplante delen wordt op de tekening omlijnd en zal ook in werkelijkheid als een perk omlijnd zijn geweest.

Bloemdragende heestergewassen ziet men als groepjes geplant vóór het hakhout. Zo duidelijk als Zocher dat later tekende, bijvoorbeeld op het ontwerp van Duinzigt in Oegstgeest, gebeurt dat hier nog niet. Men zal hier na eigen inzicht moeten interpreteren wat nu bedoeld is als bloemdragende heester en wat als solitair of conifeer. Volgens G. van Laar (lit. G. van Laar, 1802-1809) zijn de volgende soorten bij waterpartijen aan te bevelen: roos, sering, spirea, rododendron, kardinaalsmuts, blauwe kamperfoelie, alpenkamperfoelie en brem.

Bloemen zijn op dit ontwerp te onderscheiden als geplant in cirkelvormige perken in het gras. Het betreft hier een cirkelvormig perk, beplant in het voorjaar met bollen en in de zomer met éénjarige planten.

Moestuinen, boomgaarden en cultuurgronden. Op deze buitenplaats zijn twee moestuinen te onderscheiden, namelijk achter de bouwhuizen. Deze worden echter wel overschaduwed door bomenlanen aan de zuidwestkant. Men kan daarom aannemen dat deze bomenlanen nog jong en niet erg hoog zullen zijn. De tuin achter de westelijke moestuin bestaat uit een boomgaard die in vierkantverband is ingeplant, maar wel door een slingerende ondergrond in landschappelijk wordt ingedeeld en een kleinere boomgaard die qua inplant landschappelijk is opgezet. Tussen beide boomgaarden staat een hek of muur voor leifruit. Buiten de zuidwestgrens van de plaats liggen open op het westen en het zuiden nog enkele cultuurgronden (bomenteelt? bessenggaard?). Deze zijn door de begrenzing van het voorterrein met hakhout, aan het zicht vanuit het huis onttrokken.

Casco historico (slotconclusie periode Zocher sr.):

Het ontwerp van deze Zocher sr.-aanleg wordt gekarakteriseerd door een grote veel-armige slingervijver en dichte kleinschalige hakhoutbossen met open sierperken langs de oevers van deze waterpartij. Het totaalconcept is in grote lijnen overeenkomstig de ontwerpen die Zocher maakte voor Meerenberg, Woestduin en Duinzigt, alle buitenplaatsen die denkkelijk vóór het ontwerp van Welgelegen in Haarlem zijn gemaakt. Voorlinden heeft de meest karakteristieke waterpartij. Gemeenschappelijk hebben deze buitenplaatsen dat zij de vroegere zichtas hebben behouden; Zocher heeft deze op meesterlijke wijze in een golvende zichtas veranderd. Bovendien heeft hij in het geval van Voorlinden evenals op Woestduin twee verschillende delen buitenplaats aaneen gesmeed door de zichtas achter het huis door te trekken naar het achterste deel van het terrein.

Gedeeltelijk is de aanleg van Zocher door de tijden heen bewaard gebleven. Dit betreft vooral de (basis van de) waterslinger die noordoost / zuidwest verloopt en het deel van de waterslinger die in het verlengde ligt van de Kaswetering.

De waardering van Zocher seniors werk voor Voorlinden kan niet zonder de 19de en 20ste eeuwse ontwikkeling worden gezien.

Op de kaart van 1843¹⁴, toen de terreinen van Voorlinden en Blankenburg in één hand waren, zijn de eerste duidelijke ingrepen op het ontwerp van Zocher te zien. De boerderij Blankenburg is verzezen en het terrein van Blankenburg is door J. D. Zocher jr. sinds 1834 van een nu nog aanwezige randbeplanting met rechte verbindingslanen tussen Voorlinden en Blankenburg, en van eenvoudige landschappelijke heesterperken en hakhout voorzien. Maar de belangrijkste ingreep van Zocher jr. is dat hij de rechte omgrachting van het noordwestelijke deel van Voorlinden in een landschappelijke waterpartij heeft veranderd ??? en ook in verbinding heeft gebracht met de reeds bestaande waterpartij. Het rechte terras van Zocher sr. is daardoor in een slingerende waterpartij veranderd en vormt zo de scheiding tussen boerderij en buitenplaats. Het open terrein in het noordoostelijk deel van Voorlinden, dat in verbinding stond met de hoofdas, blijkt in 1843 naar het noordwesten verder te zijn open gelegd.

De prenten uit het boek van Lutgers (zie lit. Lutgers, 1855) bieden nog enkele aanvullende gegevens, die het concept van Zocher sr. nog kunnen verduidelijken. Wanneer we er van uitgaan dat de prenten van Lutgers op waarheid berusten, zien we enkele opmerkelijke details. De weide vóór het huis -aan de zuidwest -grens van de buitenplaats- wordt beweid door koeien, een bekende en eenvoudige “vertaling” van het Arcadisch landschapideaal. Op de tweede prent van Lutgers zien we heel duidelijk hoe men zich de zacht glooiende -naar het water toe lopende- oevers moet voorstellen en hoe de oevers aan de overkant van het water werden beplant. Veel verschil tussen de ideeën van Zocher sr. en jr. zal er wat dit betreft niet zijn geweest. Ook lag er een bootje in het water voor het spelevaren. Men kan zien dat er in deze tijd achter het huis geen coniferen waren aangeplant. We zouden kunnen zeggen dat het beeld van Zocher jr. de vervolmaking is van dat van zijn vader.

Op de topografische Kaart (Schaal 1:25.000) van Wassenaar, no. 421, verkend in 1875, herzien in 1888 en gedeeltelijk herzien in 1908 /1913 / 1923 / 1933 zien we in 1908 de waterpartij nog in dezelfde vormen liggen, maar op de kaart van 1913 is alleen nog de lange basisslinger achter het huis te zien. Het terrein achter deze waterpartij is dan grotendeels van bebost terrein in weiland veranderd. De ontbossing zet zich voort in de loop van de tijd. Van het (in de tijd van Zocher sr.) uitstekende vierkante deel Voorlinden, dat heden ten dage eigendom van Blankenburg is, blijft alleen de zuidoosthoek nog bebost. Het lanenpatroon vertoont hier nog overblijfselen van het ontwerp van Zocher sr., maar in detail zal dit nog nader bestudeerd moeten worden. In 1913 richt de tuinarchitect L. A. Springer in opdracht van Ir. H. Loudon de aanleg rond het nieuwe huis van R. J. Johnston opnieuw in landschapsstijl in; de richting van het ontwerp wordt nu echter 90 graden gedraaid. Het nieuwe huis is gebouwd ten noordwesten van het oude huis, gedeeltelijk in het door Zocher sr. opgehouden deel aan het uiteinde van zijn waterslinger. Springer heeft zijn -eveneens slingerende- waterpartij aangepast aan de vorm van die van de Zochers, en deze door open weides met boomgroepen omgeven. Rond het huis heeft Johnston een symmetrische iets verhoogde tuin in Nieuwe Architectonische stijl ontworpen en aangelegd.

Het karakteristieke kenmerk van het concept van Zocher sr. is de grote grillige waterpartij, afgewisseld met veel hakhoutbossen, lanen, paden en open weiden met boomgroepen. Het unieke was de zichtas achter het huis die eerst over de waterpartij (de oude as) liep, dan door het bos, waarachter dan weer een zee van licht opdoemde. Deze centrale geschulpte open (dieren)weide met enkele solitaires, waarlangs heel zorgvuldig lanen en paden zijn gepland, was typisch voor deze buitenplaats.

De oorspronkelijke hoofdas wordt nu niet meer beleefd. Het huis van architect Johnston en de omliggende tuin eisen de meeste aandacht op. Het kenmerk van de aanleg van Voorlinden nu is dat delen van de concepten van Zocher sr. en Zocher jr., L. A. Springer en Johnston nog steeds aanwijsbaar zijn, maar dat het terrein de samenhang met Blankenburg, die er door Zocher sr. was ingebracht, deels door verkoop, deels door een andere oriëntatie van de hoofdas, heeft verloren. Het toekomstperspectief en de unieke waarde voor deze buitenplaats ligt nu verscholen in de resten van de vier verschillende stijlen van tuinarchitectuur, namelijk de vroege en de late landschapsstijl uit de tijd van Zocher sr. en jr., de gemengde stijl van L.

¹⁴ Afgebeeld in lit. J. Stöver, 2000.

A. Springer en de Nieuwe Architectonische tuinstijl van Johnston. Heden ten dage is het beheer heel duidelijk op natuurlijke ontwikkeling gericht. Het is aan te bevelen in het toekomstige beheerplan deze historische karakteristieke kenmerken ook aandacht te geven.

KORTE WAARDESTELLINGEN VAN HET WERK VAN J. D. ZOCHER JR.

7. *Delden, Kasteelpark Twickel.*

Korte waardestelling en perspectief. Percelenkaart met daarop te zien de waterpartijen en hertenbaan zoals aangelegd in de tijd van Zocher jr. omstreeks 1830. Coll. Kasteel Twickel.

Zie ook nr. 37, ontwerp voor De Breeriet, door J.D.Zocher jr. en L.P.Zocher.

Delden, Percelenkaart van Landgoed Twickel., na 1850 en later met aantekeningen voorzien door rentmeester W. J. Bitter, 1874.

Zocher jr. was hoogstwaarschijnlijk de ontwerper van de grote vijver en het park achter het huis (het onderste deel van de kaart). Boven de Kleine Riet ligt de Breeriet, aan de overkant van de Oelerbeek, een project van L.P.Zocher uit 1871, hier nog niet in detail getekend. Coll. Kasteel Twickel¹⁵. Noordoosten boven

¹⁵ Over de datering en toeschrijving van deze kaart doen nogal wat versies de ronde. Het handschrift zou wel van de rentmeester W. J. Bitter zijn (hij trad als adjunct-rentmeester aan in 1874), maar de aantekeningen zouden misschien toch later op een eerdere kaart zijn bijgeschreven. Echter de aanbouw van de Noordtoren is al weergegeven en deze werd pas opgeleverd in 1850. Mw. A. Brunt, archivaris van St. Twickel houdt de datering daarom toch voorlopig op 1874, ondanks dat de reeds uitgevoerde Breeriet nog niet is ingetekend.

Zuidelijk deel van de percelenkaart (zie boven).

Na 1850. Vijverpartij ontworpen (naar wordt aangenomen) door Zocher jr., vanaf ca. 1830. Noordoosten boven

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Ligging:

Het huis werd in 1347 gebouwd in opdracht van Herman van Twickelo. In 1551 werd het verbouwd met een voor Nederland zeldzame voorgevel in renaissancestijl. In 1692 is er sprake van een grote uitbreiding. Op de kaart van het Huis Twickelo uit omstreeks 1700, zien we het huis liggen binnen een dubbele omgrachting met een bleek en boomgaarden ten noorden van het kasteel en een lusttuin met sierperken en moestuinen ten zuiden ervan. Op een situatiekaart uit omstreeks 1730 is te zien, dat het terrein aan de westzijde is uitgebreid met een siertuin en dwars daarachter met langwerpige bassins. De waterwerken moeten in die tijd vermaard zijn geweest. Het ontwerp dat de tuinarchitect Daniel Marot voor dit gedeelte maakte, is op deze kaart niet terug te vinden. De bleek en de bloemperken aan weerszijden van het huis zijn omstreeks 1730 eveneens in sierperken veranderd. Ten oosten van het kasteel loopt een lange toegangslaan, waar hakhoutcomplexen zijn aangelegd.

Omstreeks 1787 worden het kasteel Twickel en het gehele landgoed en de Twickelervaart, gegraven vanaf 1771, in kaart gebracht door H. J. van der Wyck. Nu blijken de binnentuinen en de hakhoutcomplexen, de Breeriet, ten oosten van het kasteel door kronkelpaadjes doorsneden te worden. Dit duidt op een vroege aanleg in landschapsstijl. De oostelijke toegangslaan is bovendien komen te vervallen. Uit een beschrijving uit 1783 van J.F.W. van Spaen komt eveneens het beeld van een aanleg in vroege landschapsstijl met een wandeling gedecoreerd met tuinpriëlen en paviljoens naar voren.

Een duidelijker beeld van deze landschappelijke situatie toont de kaart van T.A. Hartmeijer uit 1794. Hierop is te zien dat de bassins achter het huis zijn vergraven tot een grote waterpartij en dat buiten het grachtenstelsel ten noorden van het huis de zogenaamde wildbaan, een hertenweide met slingerende waterloop en boomgroepen, is aangelegd. De voormalige havezate Twickel is het grootste landgoed van Nederland dat nu in totaal vierduizend hectaren beslaat met ongeveer 130 boerderijen. Twickel is nooit alleen een buitenplaats geweest waar men 's zomers voor zijn plezier woonde, maar wel altijd een economische eenheid die rendement moest opleveren

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

In het park van Twickel met zijn rijke tuingeschiedenis zijn veel beroemde tuinarchitecten werkzaam geweest en het aardige is dat veel exponenten van de elkaar afwisselende modes

en stromingen er nog altijd te vinden zijn. Wij richten ons nu voornamelijk op het werk van de Zochers.

Toegang. De toegang tot de buitenplaats ligt op de kruising van de Twickelerlaan (eikenlaan) en het Bornse voetpad (eiken en dennen).

Padenverloop. Het padenstelsel in de tijd van Zocher begeleidt de grote vijverpartij en loopt ten zuiden van het huis in vloeiende lijnen terug naar de toegang van het complex.

Blijkens de kadasterkaart van 1829 / 1830 is een tuinarchitect -naar alle waarschijnlijkheid J.D. Zocher jr.- aangezocht om de kleinschalige landschappelijke aanleg met vele kronkelpadjes (te zien op de kaart van Hartmeijer, 1794) te veranderen in moderne vormen met open weiden, solitaire bomen en wandelingen langs de vijverpartij en met zichten op de waterpartij, waarbij ook bosaanplant aan weerszijden van het kasteel en rondom de vijverpartij werd aangebracht.

Open ruimten. De open ruimten die door Zocher zijn gecreëerd bestaan voornamelijk uit vijverpartijen en omzoomde weides (de wildbaan) achter het huis en achter de oranjerie. De vijver achter de oranjerie is tegenwoordig veel omvangrijker dan in de tijd van Zocher.

Architectuur. Aan het einde van de 18de eeuw was er al sprake van een oranjerie en een ijskelder die beide nog op dezelfde plaats aanwezig zijn. De in het archief aanwezige ontwerpen voor een classicistische verbouwing van de oranjerie, voor een koepel, een dierenverblijf en een ananassenbak worden toegeschreven aan J. D. Zocher jr. Bij de laatste renovatie van de tuinen door Michael van Gessel is een classicistische tempel gebouwd op het bergje (met kolommen die van de buitenplaats Huis te Dieren afkomstig zijn) en ook is moderne park-architectuur toegevoegd, namelijk twee bruggen en een prieel in de rozentuin, alle naar eigentijds ontwerp van Michael van Gessel.

Mooie zichten. Vanuit het huis over de vijver en over het voorplein (langs de voormalige hoofdas); op de brug achter het huis, naar beide zijden over het water en naar het eiland en het bergje; vanaf het bergje over de vijver en naar het huis. Vanaf het huis door verschillende boomgroepen door naar buiten het park. Zie onderstaande tekening.

Zichtlijnen vanuit en op het huis Twickel. Ontwerp Michael van Gessel, gebruikmakend van de zichten van Zocher en Petzold. Ondergrond Google Earth. Bewerking Jan Holwerda. Zuidwesten boven.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen en Coniferen.

Helaas is er geen kaart van Twickel van de hand van Zocher jr. waarop de plaatsing van bomen en boomgroepen is te zien. Ook komen we niets te weten over de door hem toegepaste soorten. Wel is bekend dat een deel van de bomen en heesters van zijn eigen kwekerij in Haarlem afkomstig was.

Na de periode van Zocher jr. en zijn zoon L.P.Zocher (op de Breeriet) heeft C.E.A. Petzold tot zijn dood in 1891 op Twickel gewerkt. Hij verrijkte in de eerste plaats de parkaanleg van J.D. Zocher met meer bijzondere soorten bomen en legde een zogenaamde Umfassungsweg aan rond het hele landgoed, met vergezichten vanuit verschillende punten terug naar het huis. Hiertoe moest hij een en ander dat door Zocher was aangeplant weer kappen.

Hakhout n.v.t. Zie verder De Breeriet, no. 37.

Bloemdragende heesters en bloemen.

Op de kaart van percelenkaart is niets af te lezen van beplanting.

Na de periode Zocher leverde de Franse tuinarchitect E.F. André in 1886 drie alternatieve ontwerpen voor de geometrische invulling van de siertuin ten zuiden van de orangerie. H.A.C. Poortman voerde een van deze ontwerpen uit en wijzigde dit weer naar zijn eigen ontwerp in 1907. Deze orangerietuin met oude oranjebomen en andere exotische planten is tegenwoordig nog te bezichtigen. Het park heeft zodoende bomen, heesters en planten karakteristiek voor het werk van Zocher, Petzold en Poortman behouden.

In 1907 werd in het park een formele rozentuin aangelegd door de Engelsman Rabjohn. Omstreeks 1928 legde de eigenaresse, M.A.M.A. barones Van Heeckeren van Wassenaer, geb. gravin Van Aldenburg Bentinck, een 'cottage garden' aan, in de wandeling 'de rotstuin' genoemd. In latere jaren werd zij bij de beplantingskeuze van deze tuin geadviseerd door de Enschedese tuinarchitect Tj.H. Koning. Na de periode Zocher was er dus sprake van een rozentuin, een orangerietuin en een cottagetuin, alle zo karakteristiek voor het einde van de vorige en het begin van deze eeuw.

Moestuin en Boomgaard.

In de tijd van Zocher lagen moestuin en boomgaard ten oosten van de ingang van het kasteelcomplex, aan de overzijde van de Twickelerlaan.

Casco historico (Slotconclusie)

Uit de periode Zocher jr. (omstreeks 1830-1835) is niet veel bekend. Omdat er in deze periode rekeningen aan J. D. Zocher betaald zijn, neemt men aan dat de omvorming van het Zuid-park in landschapsstijl, met uitgestrekte waterpartijen en de modernisering en vergroting van de hertenbaan het werk is van J. D. Zocher jr. Ook van toegepaste boom- en heestersoorten is niets bekend, behalve dat een groot deel van het toegepaste sortiment afkomstig is van de kwekerij van Zocher in Haarlem. Het 'Zocherpark' is in de eerste jaren van de éénnentwintigste eeuw gerenoveerd door de tuinarchitect Michael van Gessel. Bij een eventuele volgende renovatie blijft het uiterst belangrijk dat J. D. Zocher jr.'s karakteristieke stijlkenmerken worden aangehouden en dat het sortiment wordt gekozen uit de *Catalogus van kwekerij Rozenhagen* van ongeveer 1830, terwijl ook rekening dient te worden gehouden met Petzolds uitzichten vanaf de Umfassungsweg op het kasteel en visa versa. Het werk van alle opeenvolgende tuinarchitecten dient zo origineel mogelijk zichtbaar te blijven en gerespecteerd te worden. Hier is terecht sprake van een geschiedenisboek van parkhistorie.

8. Dordrecht / Dubbeldam Huis Dordwijk.

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr., 1852. Part. Collectie; plattegrondtekening van J.N.Reus, uitbreiding . Coll. BWUR.

Buitenplaats Dordwijk. Ontwerp J. D. Zocher, 1852. Part. Coll. Het zuidwesten boven.

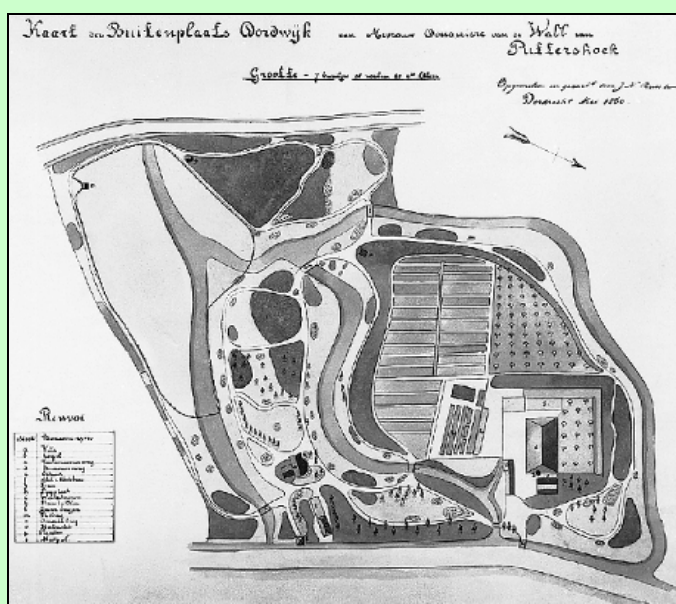

Huidige situatie ter vergelijking. Noorden boven.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocherperiode).

De Buitenplaats Dordwijk is gelegen tussen Dordrecht en Dubbeldam, tussen de Rondweg, de Dordwijklaan, de Burg. Jaslaan en de Achterweg. Het terrein bestaat uit een unieke combinatie van drie woonkernen uit verschillende historische perioden met vele oorspronkelijke bijgebouwen te midden van een fraaie negentiende-eeuwse parkaanleg in landschapsstijl met bijbehorende afwisselende beplanting, rondwandelingen, waterpartijen, hertenkamp, priëlen en sierlijke bruggen. Het terrein is geheel naar binnen gericht en wordt van oudsher door bomen van de omgeving (Rondweg, Overkampweg, Burgemeester Jaslaan) afgesloten.

De buitenplaats is omstreeks 1630 gesticht. In 1692 was er sprake van een omgracht terrein, voorzien van een dubbel herenhuis met achzijdige toren, een boerenwoning, een tuinmanswoning, een schuur, een tuin en een boomgaard. Bij de hofstede, die ook wel als 'Torensteedje' aangeduid werd, hoorden ook bouw- en weilanden. De totale buitenplaats omvatte in die tijd circa vier hectare. In de achttiende eeuw werd het goed uitgebreid en verfraaid. In 1852 werd Dordwijk verkocht aan Jhr. Pieter van de Wall, officier van justitie in Dordrecht. Hij gaf opdracht tot het bouwen van een nieuw huis en liet een landschapspark door Zocher ontwerpen. Toen het huis eenmaal gebouwd was (1854) is de ontwikkeling van het park door Christoffel Eggink sr. geleid.

Buitenplaats Dordwijk. Plattegrond / uitbreiding, ca. 1860, door J. N. Reus, naar ontwerp van C. Eggink sr. Coll. BWUR. Onderaan de Dordwijklaan. Het zuidwesten boven.

Canon auctoris (karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp).

Tuinarchitect J.D. Zocher jr. kreeg de opdracht een geheel nieuwe parkaanleg in landschapsstijl te ontwerpen met slingerende waterpartij, kleinschalige rondwandelingen met bloemdragende heesterpartijen, boomgroepen en doorzichten. Vanuit de centraal gelegen villa plande hij vijf verschillende zichtassen. In 1854 werd Christoffel Eggink sr. aangetrokken als rentmeester en belast met de uitvoering van het plan van Zocher. Eggink bracht in de jaren 1854 tot aan zijn dood verschillende veranderingen aan; hij voegde onder meer een hertenkamp toe en bracht dit in in verbinding met het nieuwe zuidelijke deel van het park. Ook staan een nieuwe tuinmanswoning, een nieuwe orangerie en het ijzeren hek bij de hoofdingang (alle 1861) op zijn naam.

Het terrein van de buitenplaats werd in 1860 in zuidelijke richting uitgebreid met het zogenaamde 'Nieuwe Werk' (zie de plattegrond van Reus, 1860). Ook hier verzorgde Eggink de aanleg in landschapsstijl, terwijl hij de paden van de verschillende delen op elkaar liet aansluiten. In de omgeving van de villa lag open grasland met solitaire bomen, boom- en heestergroepen en slingerende wandelpaden. Over het gehele terrein was een afwisselende wandeling met uiteenlopende doorzichten mogelijk.

Toegang. Zowel de toegang tot de villa als de toegang tot de boerderij liggen aan de Dordwijklaan.

Padenverloop. Het padenverloop van Zocher is vloeiend, enerzijds meelopend met de slingerende waterpartij; anderzijds ten zuiden en ten oosten van de centrale waterpartij lopen de paden in cirkel-, ellips-, en druppelvorm rondom perken met heesterpartijen zoals men op kleinere terreinen dikwijls bij Zocher aantreft. Binnenin deze perken zijn groepen rododendrons en andere bloemheesters aangeplant.

Waterpartijen. De huidige sierlijke waterpartijen vormden in eerste instantie de buitenranden van de tuinaanleg, terwijl ook de terreingedeelten - met daarop achtereenvolgens de kasteelboerderij, de villa en de hertenkamp - door een slingerende waterloop van elkaar gescheiden werden.

Open ruimten. De moestuin achter de boerderij en de latere open graspartijen rondom de villa (zie de plattegrond van Reus) vormen ruimten waarover mooie vista's mogelijk werden. Ook de hertenkamp was vanuit de villa bedoeld als eyecatcher.

Architectuur. De eigenaar gaf opdracht tot grootscheepse veranderingen op de buitenplaats en liet het oude herenhuis verbouwen tot een 'kasteelboerderij'. De opvallende, achthoekige toren bleef daarbij behouden. Er werd een nieuwe villa op het terrein gebouwd, genaamd 'Huize Dordwijk', ten zuidoosten van het oorspronkelijke herenhuis.

Tegelijk met de bouw van een nieuwe tuinmanswoning werd in 1861, te midden van vele zichtlijnen en gelegen aan de centrale slingerende waterpartij, een fraaie orangerie gebouwd. Deze is uitgevoerd in eclectische stijl en was, technisch gezien, zeer vooruitstrevend met haar gietijzeren dakconstructie en glazen voor- en zijgevels. Volgens overlevering stond hierin een grote collectie sinaasappelbomen afkomstig van de buitenplaats Sorghvliet bij Den Haag. Nadat jonkheer P.J.J. Repelaer in 1880 de buitenplaats in bezit had verkregen, werd de villa vergroot en veranderd in chaletstijl. Het interieur werd verrijkt met plafondschilderingen met verwijzingen naar 'Flora en het buitenleven', ontworpen door Johannes Stortenbeker.

Tuinbeelden, tuinsieraden. Eggink sr. ontwierp verschillende priëlen, banken en verbindingsbruggen, elk met een geheel eigen uiterlijk. De bruggen dragen namen als 'bloemenbrug', 'vlotbrug', 'kettingbrug' en 'tentbrug'.

Mooie zichten. Zocher had achter het huis niet zozeer vrije open zichten gepland, hoewel die er in de buurt van het huis wel zijn gekomen getuige de kaart van Reus. De fraaie open zichten waren beperkt tot zichten over het water, bijvoorbeeld vanaf de brug die leidde vanaf het voorpark naar de moestuinen. Echter we moeten ook beseffen dat de ontwerpen van Zocher vaak dienden tot een eerste idee-vorming, waarmee men later aan de slag gaat en die de eigenaar later zelf naar zijn eigen ideeën kan invullen.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment).

Loofbomen en Coniferen. Diverse oude bomen en boomgroepen bepalen het aanzien van de plaats. Speciaal rond de villa vinden we solitaire bomen en boomgroepen. Het verschil tussen loofbomen en coniferen is niet waar te nemen op het ontwerp van Zocher en de plattegrond van

Reuss. Als bijzondere bomen zijn te onderscheiden een Japanse notenboom, een Hongaarse eik, een tulpenboom, een rode beuk, een treurbeuk, een haagbeuk, een rode paardenkastanje en een moerascipres.

Hakhout.

Bloemdragende heesters. Langs de paden nabij de villa lagen de voor die tijd zo karakteristieke ellipsvormige en cirkelvormige bloem- en heesterperken. Hier waren o.a. boerenjasmijn en wilde rozen aangeplant.

Bloemen. Langs de paden en het water, zowel in het deel van de villa als in het “Nieuwe Werk” liggen bloemperken.

Moestuin en Boomgaard. Rondom de boerderij was het terrein functioneel ingericht met een boomgaard, een moestuin met kas en kweekbakken en rechthoekige kweekbedden. Een bijzonder element in die dagen was de ananaskas, die achttien verschillende soorten ananassen herbergde. Helaas is deze kas omstreeks 1864 gesloopt.

Casco historico (Slotconclusie).

De laatste uitbreiding van het terrein vond in 1892 plaats. Op dit, aan de westzijde gelegen, deel werd de villa Sorghvliet gebouwd in eclectische stijl naar ontwerp van architect J.F. Klinkhamer. Dit huis was bedoeld als winterverblijf, omdat villa Dordwijk weinig comfortabel en moeilijk te verwarmen was. Het omliggende terrein is minder geïntegreerd met de overige parkaanleg en bestaat voornamelijk uit een gebogen oprijlaan. Het plan van aanleg voor deze uitbreiding is zeer waarschijnlijk van de hand van Christoffel Eggink jr. die tot 1875 ook op de buitenplaats werkte en nauwe banden onderhield met de familie Repelaer. In de twintigste eeuw is de buitenplaats sterk vervallen en in 1995 is de villa Sorghvliet uitgebrand.

De gebouwen en vrijwel de geheel bewaard gebleven tuin- en parkaanleg is stap voor stap compleet hersteld en gerestaureerd. Hiertoe behoren het park van Zocher jr. en C. Eggink (incl. het kippenpaleis en andere tuingebouwtje) en ook het herstel van orangerie, boerderij, koetshuis, wagenschuur en tuinmanswoning, welke woningen allemaal een woonfunctie zullen krijgen. Dordwijk is door het rijk aangewezen complex beschermde buitenplaats.

9. Haarlem, Haarlemmerhout en hertenkamp.

Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr., 1827. Coll. GA Haarlem.

Hertenkamp, ontwerp J. D. Zocher jr. en L.P. Zocher, 1869. Coll. GA Haarlem.

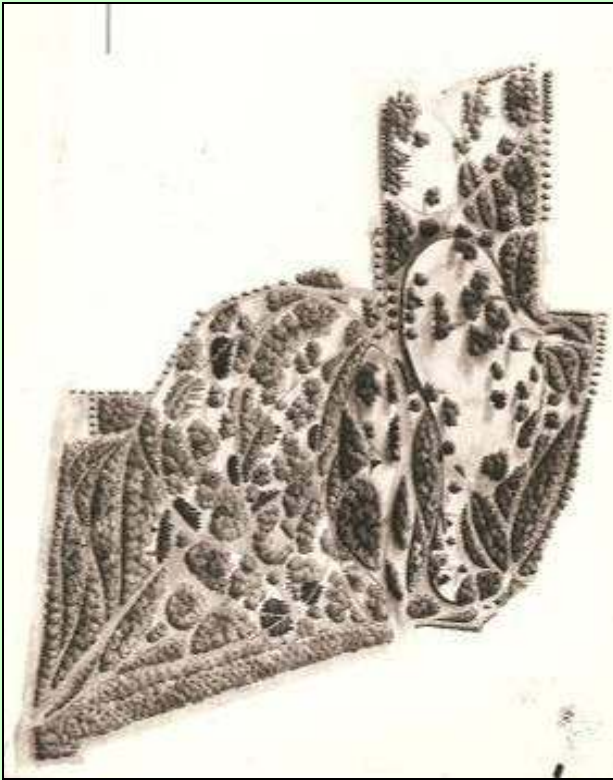
Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode).

Zie voor ligging en voorgeschiedenis eerst no. 2, Ontwerp voor Paviljoen Welgelegen (tegenover De Haarlemmerhout), door J. D. Zocher sr. (i.s.m. J. D. Zocher jr.), 1809. In opdracht van de gemeente Haarlem maakte J.D. Zocher jr. in 1827 een ingrijpend reorganisatieplan voor de gehele Hout. Dit plan blijkt volgens de nieuwe plattegrond van F. J. Nautz (1837) in grote lijnen te zijn uitgevoerd.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Het bos werd doorsneden door vloeiend slingerende wandelwegen en er werden zachte glooiingen met boomgroepen aangebracht. De Zuiderhout beplante hij dichter dan het noordelijke deel van de Hout. Aanvankelijk was in het parkdeel ten noorden van het Paviljoen een bij Zocher zelden ontbrekende vijver gepland, maar door te verwachten problemen met de waterstand werd deze al tijdens het ontwerpproces veranderd in een Koekamp op de plaats van De Baan. De Dreef, die het park tot dan toe in twee delen had verdeeld, werd voor een deel verlandschappelijk, zodat de grens tussen beide parkdelen wegviel en het park de negentiende eeuwse bezoeker één groot Arcadisch landschap bood.

1.

2.

1. Kaart van De Haarlemmerhout. 1827. J. D. Zocher jr. GA Haarlem. Noorden boven. 2. Kaart van de Haarlemmerhout door F. J. Nautz, naar het ontwerp van J. D. Zocher jr. 1837. Coll. BWUR. Noorden boven

Omgrenzing van het terrein. Het hele terrein wordt omsingeld en ingesloten binnen bomenrijen. De Haarlemmerhout was en is nog steeds een openbaar toegankelijk stadsbos. Er waren verschillende ingangen. Hekken werden alleen toegepast rondom de Koekamp en de hertenkamp. Op het ontwerp van Zocher lijkt het er op dat hij rond de open weide, waar later de hertenkamp is gekomen, een waterscheiding in de vorm van een A-ha al wilde maken, zodat vee en andere dieren daar wel al konden worden gehouden.

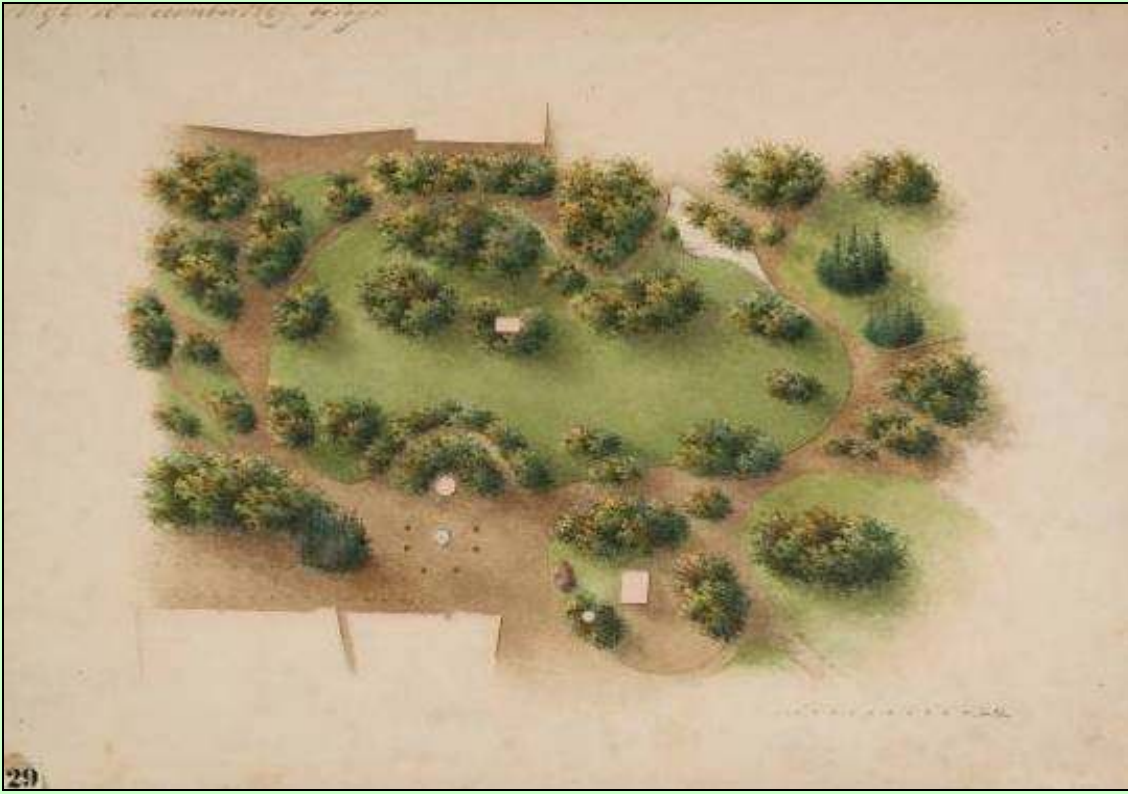
Hoofdas. De zichtas van Michael tussen Paviljoen Welgelegen en het centrum van het beukenrond blijft als zicht gehandhaafd. Het beukenrond verdwijnt bij Zocher maar blijkt op de kaart van Nautz toch weer bijna helemaal gehandhaafd te zijn.

Padenverloop. De paden lopen op een enkel recht pad na in de zuidwesthoek van het park, alle in flauw gebogen belijning rondom een open centrale weide ter hoogte van het beukenrond, en rondom bosschages en heesterpartijen. Zocher sprak over lamme bochten, als hij het had over de curves van zijn paden.

Waterpartijen in de vorm van vijvers zijn niet aanwezig.

Open ruimten. Langs de hoofdas van Michael plande Zocher een grote open weide met boomgroepen, bestaande uit voornamelijk loofbomen (beuken?) en enkele coniferen in het zuidelijke deel en langs het pad dat aan de noordzijde rond de grote open weide loopt. Dit gedeelte werd later (1869) door Zocher en zijn zoon Louis veranderd in een hertenkamp. De meest noordelijke ruimte was de koekamp en getuige de kaart van Nautz was hier een hekwerk omheen.

29
Ontwerp Hertenkamp in Haarlemmerhout. J. D. Zocher en L. P. Zocher, dd.18 december 1869. Coll. GA Haarlem. Oosten boven

Architectuur. In 1840 werd aan de Dreef (Fonteinlaan) de buitensociëteit ‘Trou moet blijken’ gebouwd (nu restaurant Dreefzicht), eveneens ontworpen door J.D. Zocher jr. In de hertenkamp hadden de Zochers enige dierenverblijven gepland.

Tuinbeelden. Op 10 juli 1823 was een classicistisch monument ter herinnering aan 400 jaar boekdrukkunst in Haarlem opgericht, eveneens naar ontwerp van J.D. Zocher jr. Volgens de overlevering zou Laurens Janszoon Coster op een van zijn wandelingen in de Hout een letter in de bast van een boom hebben gesneden, die op de grond een indruk in spiegelbeeld achterliet, hetgeen Coster op het idee van de boekdrukkunst zou hebben gebracht. Het monument is als klein vierkantje op de kaart aangegeven. Alle andere beelden zijn na de tijd van Zocher in de Haarlemmerhout geplaatst.

Mooie gezichten. De zichtas van Michael van paviljoen zuidwaarts bleef de belangrijkste zichtas. Vele korte zichten waren waarneembaar vanaf de wandelpaden die zeer afwisselend waren beplant en daar waar ze niet beplant waren zorgden voor mooie doorzichten.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen en Coniferen. Het ontwerp van Zocher beeldt vooral in de open ruimten verschillende bomen en boomgroepen af. We kunnen ze niet nauwkeurig benoemen, maar loofbomen zijn wel te onderscheiden naast bosjes coniferen, in het voormalige sterrenbos-parkdeel. Ook zien we verscheidene hoge slanke bomen getekend en heel waarschijnlijk zijn dit zwarte populieren of witte abelen. Het beukenrond uit de tijd van Michael blijft voor het overgrote deel gehandhaafd. Uit het boek van Frederik van Eeden *Onkruid: botanische wandelingen in den Hout* (1886) blijkt dat er ook stinsenplanten in De Hout groeien. Of deze door de Zochers zijn geplant of spontaan zijn opgekomen is niet bekend. Van Eeden noemt lelietje van dalen; kruipend zenegroen; bosanemoon; wilde hyacint; Haarlems klokkenspel.

Hakhout. Bosschages (hakhout of heesterpartijen) zien we voornamelijk toegepast langs de randen van het park.

Bloemdragende heestergewassen vinden we vooral op snijpunten van paden en mogelijk in sommige perken die door paden worden omsloten. Dit is niet op het ontwerp te zien, maar we weten dat de wandelaar bij voorkeur langs bloeiende heesters werd geleid en dat de parken veel kleuriger waren dan heden ten dage het geval is.

Moestuinen. N. v. t.

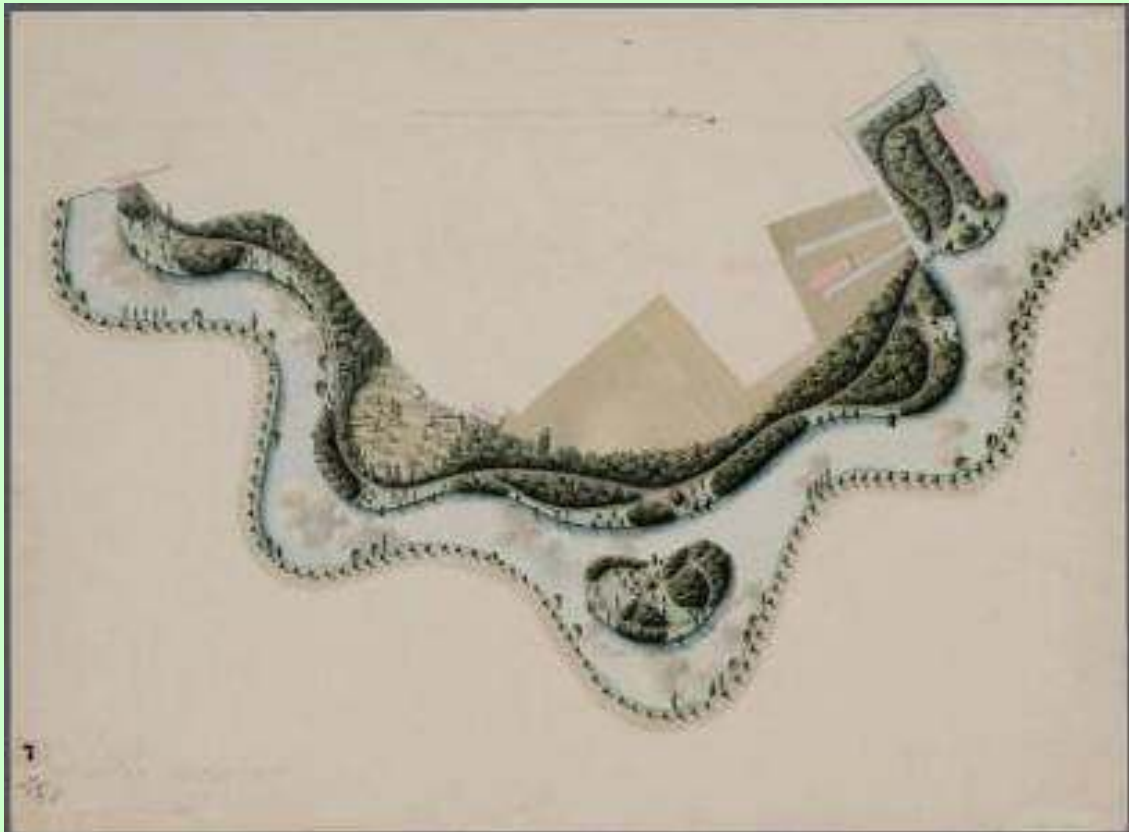
Boomgaarden en cultuurgronden. N. v. t.

Casco historico (slotconclusie):

Om de stijl van Zocher jr. goed te leren kennen, is het nauwkeurig analyseren van zijn eigen ontwerpen erg belangrijk en blijkt de kaart van Nautz toch een grove afgeleide te zijn, die alleen maar in hele grote lijnen met Zochers plan overeenkomt. Juist wat betreft plaatsing van bomen, en omgaan met ruimten, zichten, groepen bomen en solitaires, heeft dit ontwerp van Zocher zijn verdienste. De tuinarchitect Leonard Springer heeft later heel veel hout van Zocher, dat toen zo'n zeventig jaar oud was, gekapt, maar ook heeft hij het ontwerp van Zocher toch gerespecteerd en de structuur van Zocher grotendeels overeind gelaten. Hoe het ontwerp van de Haarlemmerhout geplaatst dient te worden ten opzichte van zijn eigen werken in de jaren twintig van de 19de eeuw, is niet erg duidelijk. Zocher heeft genoeg parken ontworpen in die tijd (bijv. Sonsbeek, Duin en Daal, Bloemenheuvel, Hof te Dieren), maar van al deze parken is geen ontwerp bewaard gebleven, dus is vergelijking moeilijk. In verband met de in deze jaren spelende renovatie van de Hout zijn voor de beploanting de eerste twee catalogi van Zochers kwekerij Rozenhagen (uit ongeveer 1830-1835) als bron voor het toe te passen bomen- en heestersortiment speciaal aanbevolen. Juist het sortiment van bloeiende heesters is geheel uit de mode geraakt en zullen onze tijdgenoten zeker waarderen. Zie ook hoofdstuk III,5 van deze publicatie *Bomen en heesters gekweekt en toegepast door de Zochers*, waarin ook de door Zocher zelf aangemerkte bloemheesters worden aangegeven. ❄️

10. *Haarlem, Prinsenvolwerk (1821) en Statenbolwerk (1822).*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr.. Coll. GA Haarlem.

Ontwerp voor Statenbolwerk incl. begraafplaats, west van Kennemerpoort, door J. D. Zocher jr. 1822. Coll. GA Haarlem. Noorden beneden.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocherperiode).

De bolwerken in Haarlem vormen de groene noordgrens van de oude middeleeuwse stad. De aarden wallen en bolwerken uit het einde van de zeventiende eeuw werden aan het begin van de achttiende eeuw met bomen beplant. Zo ontstond een mooi wandelgebied rond de stad waarmee men hoopte een gunstig vestigingsklimaat te scheppen.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van **dit** Zocher-ontwerp):

Vanuit deze verhoogde rondwandeling had men uitzicht over de omliggende weilanden, zelfs tot aan de duinen. Na de Franse tijd werden de stadsmuren en bolwerken geslecht in het kader van een werkverschaffingsproject. De landschapsarchitect J.D. Zocher heeft eerst kosteloos een plan gemaakt tot omvorming van het Prinsenvolwerk tot plantsoen (1821). De gemeente heeft dit zeer gewaardeerd en heeft hem een jaar later (1822) de opdracht gegeven nu een plan voor het Statenbolwerk te maken. De ontwerpen voor het wandelgebied binnen de Schoter- en Kloppersingel wordt in Zocher's ontwerpen gekarakteriseerd door paden met afwisselende gezichten naar weilanden buiten de stad, terwijl hij in zijn plannen de zichten naar de binnenstad dicht plantte. Op de plaats van het Prinsenvolwerk tegenover de Kloppersingel stelde hij een begraafplaats voor. Ongeveer tegenover het huidige station op een eiland in de singelgracht ligt het dolhuis (sinds 2005 een museum). Zowel in ruimtelijke beleving als in beplanting wist Zocher een grote afwisseling te bereiken, zo karakteristiek voor de landschapsarchitectuur van die tijd.

Omstreeks 1865 was de tijd in Haarlem er rijp voor om aan de randen van deze groene parken villa's te bouwen. De firma J.D. en L.P. Zocher ontwierp eerst in 1862 het Kenaupark (zie nr. 28) en tussen 1865 en 1873 de bebouwing op het Staten- en Prinsenvolwerk (zie nr. 29).

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Zowel de aarden wallen uit de 17de eeuw als de buitensingel werden voornamelijk met iepen beplant. Soms ook met beuken, maar omdat deze gauw last hebben van zonnebrand en omdat de bomen aan de rand van de stad nogal veel zon te verduren kregen, is een beplanting met iepen -ook elders in Nederland- zeer geschikt gebleken. Iepen kunnen namelijk heel veel verdragen, ze gaan niet gauw kapot. De heesterperken langs de wandelpaden aan de kant van de binnenstad zijn gevuld met bloemhout dat hij apart in zijn eerste kwekerijcatalogi aangeeft.

Casco historico (slotconclusie):

Hoewel de ontwerpen voor het Prinsenvolwerk en het Statenbolwerk hoogstwaarschijnlijk slechts schetsen zijn die weergeven hoe Zocher ongeveer zijn ideeën over de wandelingen langs de noordzijde van de stad zou willen uitwerken, geven zij duidelijk weer van welke principes hij wilde uitgaan. Kenmerken voor deze ontwerpen zijn een natuurlijke wandeling met afwisselende uitzichten over de weilanden buiten de stad en langs bomen en heesters

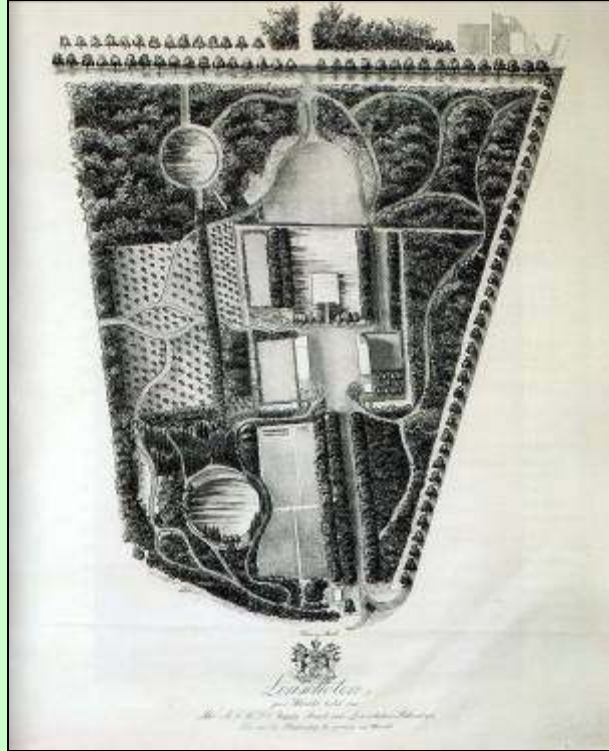
tussen het wandelpad en de binnenstad. De heesterperken bevatten bloemdragende heesters zoals ook in Zocher's overige ontwerpen. Deze heesters heeft Zocher in zijn kwekerijcatalogus apart met ster aangegeven en kunnen dus bij voorkomende restauraties van de beplantingen nog steeds worden toegepast.

11. *Linschoten. Kasteel Linschoten.*

Waardstelling en perspectief. Ontwerp J.D.Zocher, 1833-1835. Coll. GA Utrecht.

1. Ontwerp Park Linschoten door J. D. Zocher jr, 1834.

2. Situatie terrein 1832. Coll. GA Utrecht

(Voorlopige tekst uit GIDS)

Het huidige huis Linschoten werd in 1637 door Johan Strick als buitenplaats met een kasteelachtig uiterlijk gebouwd, met een binnengracht direct om het huis en twee hoektorens. De andere gebouwen op het terrein dateren uit de achttiende eeuw, behalve de zeventiende-eeuwse duiventoren, die in 1952 werd gerestaureerd. Op een kaart uit 1796 zien wij het buiten liggen op een bebost terrein, dat door een rondomlopende buitengracht schuin wordt afgesneden, te midden van de landerijen. Binnen deze gracht is een formele aanleg te zien met een rechte oprijlaan naar een voorplein voor het huis. Opzij van dit plein lag een kleine, barokke siertuin. Schuin achter het huis lag een sterrenbos en aan de andere zijde, opzij van het huis, lagen twee grote, ovale waterkommen die onderling verbonden waren door een loofgang. Achter het huis, buiten de buitengracht, lag een zichtkanaal dat eindigde in een ronde vijver, een zogenaamde koekenpan. Deze aanleg is vermoedelijk tussen 1724 en 1759 gerealiseerd. Op een kaart uit 1827 is te zien hoe de rechte lanen uit de formele periode zijn veranderd in slingerpaden. De bassins zijn verbonden met de gracht om het kasteel. In 1832 werd J.D. Zochoer in de arm genomen om een nieuw ontwerp in landschapstijl te maken. Hij behield de oprijlaan met het voorplein, maar maakte van de beide waterkommen en de gracht om het huis één grote, sterk slingerende waterpartij met daaromheen vrij gesloten beplanting, waardoorheen in ruime, vloeiende lijnen de paden zich aftekenden. Achter het huis creëerde hij een open weide met twee zichten over de buitengracht op de achterliggende weilanden met grazend vee. Uit deze tijd dateren nog het sierlijke ijzeren opklapbruggetje links voor het huis, een ijskelder en een zomerhuisje in Zwitserse chaletstijl. Tegenwoordig wordt het geheel meer als natuurbos dan als parkbos beheerd. Door herinplant, sterfte en ondergroei

van els, lijsterbes en vlier zijn de oude contouren van Zochers parkbos grotendeels verdwenen. Ook de open-gesloten verhoudingen van het ontwerp van Zocher en het padenpatroon worden niet meer als zodanig in stand gehouden. Op het voorplein is in deze eeuw een modern bordertuintje aangelegd. Men kan langs de buitengracht een wandeling maken met hier en daar een doorzicht naar het huis.
(Wordt vervolgd in de vorm van waardestelling).

12. *Megchelen. Landfort*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp toegeschreven aan J. D. Zocher jr. i.s.m. K. G. Zocher, ca. 1825. Huisarchief Landfort.

Ontwerp landschappelijke aanleg Landfort. Noordoosten boven. Rechtsboven huis met daaromheen terrein van vermaak. Links daarvan bloementuin met vijver en kassen. Onderin de tekening het 'Schipbosch'. Toegeschreven aan J. D. Zocher jr., i.s.m. K. G. Zocher, ca. 1825.

(Voorlopige tekst uit GIDS)

Landfort vormt een fraaie combinatie van een vroeg negentiende-eeuws huis met een park in landschapsstijl met vele oude, bijzondere bomen waaronder moerascipres, tulpenboom, vederbeuk, ginkgo, weymouthden, dwergcipres en Catalpa. In 1434 stond het terrein al bekend onder de naam 'Lanckvoort'. De arts en botanicus dr. Johann Albert Luyken kocht het in 1823, en gaf de architect J.T. Übbing (1786- na 1849) uit het nabijgelegen Anholt de opdracht het oude huis grondig te verbouwen en de tuin te veranderen. Aan het huis zouden twee kwart-holronde vleugels worden aangebouwd die naar voren zouden wijzen. Om dit te realiseren zou een oude plataan moeten worden gekapt. Luyken vond de plataan echter zo waardevol dat de plannen werden veranderd en de vleugels thans naar achteren krommen, waardoor de plataan tot op heden gespaard is. Tegelijk met het huis werden een achthoekige Moorse duiventoren met gotische ramen en een uivormige toren gebouwd, eveneens naar ontwerp van Übbing. Volgens een opmetingskaart uit 1825 was het park naar de mode van de vroege landschapsstijl veranderd, waarbij grote delen van de weiden en akkers in de oude

rechtlijnige vorm gehandhaafd waren. Een nieuw slingerpad langs de rand van deze landbouwgronden verbond het huis met het zogenaamde ‘Schipbosch’ ten zuidwesten van het huis; een kleine bospartij met kronkelende paden rondom een ‘aanhoogte welke als een schip in ‘t water formeert is’. Ook de aanleg rondom het huis was, binnen de formele gracht en de boomsingel, veranderd met sterk kronkelende paden. Een gedeelte van de aanleg bestond nog uit een sterrenbos. Omstreeks 1825 heeft J. D. Zocher jr. met behulp van zijn zoon K. G. Zocgher de gehele aanleg opnieuw veranderd in de late landschapsstijl, waarbij ook weilanden en bouwlanden in het plan werden opgenomen en tot ovalen en ellipsvormen werden omgevormd. De paden kregen een veel natuurlijker verloop met ruime bogen en de oude formele grachten werden vergraven tot een slingerende waterpartij. Slechts bij de stalgebouwen bleef een kleine rechtlijnige aanleg rondom een langwerpige visvijver gehandhaafd. Het park is in de jaren zeventig van de 20ste eeuw hersteld. Zichtlijnen werden hersteld, nieuwe borders en waterpartijen aangelegd en veel bomen gekapt. Het huis is in het begin van de jaren tachtig gerestaureerd, echter alleen uitwendig. (Wordt vervolgd in de vorm van waardestelling).

13. *Oud-Zuilen. Slot Zuilen*

Korte waardestelling en toekomstperspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr., 1839-1840. Coll. Huisarchief Zuilen.

Ontwerp aanleg Slot Zuilen, J. D. Zocher jr. 1839-1840. Zeer gedeeltelijk uitgevoerd

(Voorlopige tekst uit GIDS)

Slot Zuilen, gesticht als zelfstandig kasteel aan de Vecht in de dertiende eeuw, is behalve als eigendom van de avontuurlijke minnaar en latere echtgenoot van Jacoba van Beieren Frank van Borselen, vooral bekend geworden als de woonplaats van de schrijfster Belle van Zuilen (1740-1805). Als typisch kind van de Verlichting was Belle bewonderaarster van de ideeën van Rousseau en schreef zij vrijmoedig over het rijke sociale en culturele leven op Zuilen en ook op kasteel Amerongen, waar zij dikwijls te gast was. Belles ouders, die het kasteel Zuilen als zomerverblijf bewoonden, hebben altijd de kasteelachtige ligging van het huis bewaard, ook bij de verbouwingen in 1752 en 1753 door Jacob Marot, zoon van Daniel Marot. In de eerste helft van de zeventiende eeuw zien we boomgaarden rond het kasteelterrein. Gravures van omstreeks 1700 laten een eenvoudige geometrische aanleg zien met siertuinen, boomgaarden en een theehuis. De kaart van J.H. van Suchtelen uit 1742 geeft een goed beeld van deze tuinaanleg, die lange tijd hetzelfde is gebleven. Van de achttiende-eeuwse aanleg is de boomgaard bewaard gebleven. Op de landtong, waar vroeger het theehuis tussen gesnoeide hagen stond, is omstreeks 1730 een slangenmuur gebouwd, die er nog altijd staat. In de boomgaard hebben vermoedelijk dwergfruitboompjes - zogenaamde naantjes - gestaan, door gesnoeide hagen omgeven, passend in de tijd waarin men ‘sieraad en gebruik’ in één aanleg combineerde en waarin de fruitteelt een volwaardig onderdeel vormde van het tuinconcept. Tegen de slangenmuur werd kostbaar leifruit als perziken en peren in waiers of palmetten gekweekt, en ook dit vormde een onderdeel van de tuinkunst.

Omstreeks 1840 moest een deel van de aanleg wijken voor een aanleg in landschapsstijl. De formele aanleg aan de zuidwestzijde van het kasteel bleef wel bestaan. Vóór het huis kwamen een vloeiend belijnde weide, wandelpaden en boomgroepen te liggen, met een zichtlijn naar de Utrechtse Domtoren. De ontwerper hiervan was J.D. Zocher jr., die ook was betrokken bij bouwkundige werkzaamheden aan het huis. Ook werd er een 'Engels bosje' aangelegd met een open plek, waarin rond 1900 een prieel werd geplaatst. Het plan van Zocher werd echter niet geheel naar zijn ideeën uitgevoerd. Op het huidige voorplein bloeit in het voorjaar de rood/witte Zuylentulp (*Tulipa 'Slot Zuylen'*), en in een hoek van de gracht heeft men tegenwoordig een klein rozenvak beplant met de naar Belle van Zuylen vernoemde rozen (*Rosa 'Belle van Zuylen'*). In het bosgedeelte komen veel stinsenplanten voor, zoals sneeuwroem, sneeuwkllokje, lenteklokje, gele anemoon, wilde hyacint, vogelmelk en holwortel.

(wordt vervolgd in de vorm van waardestelling)

14. *Rozendaal. Kasteel Rosendael*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr., ca. 1840. Gelders Archief.

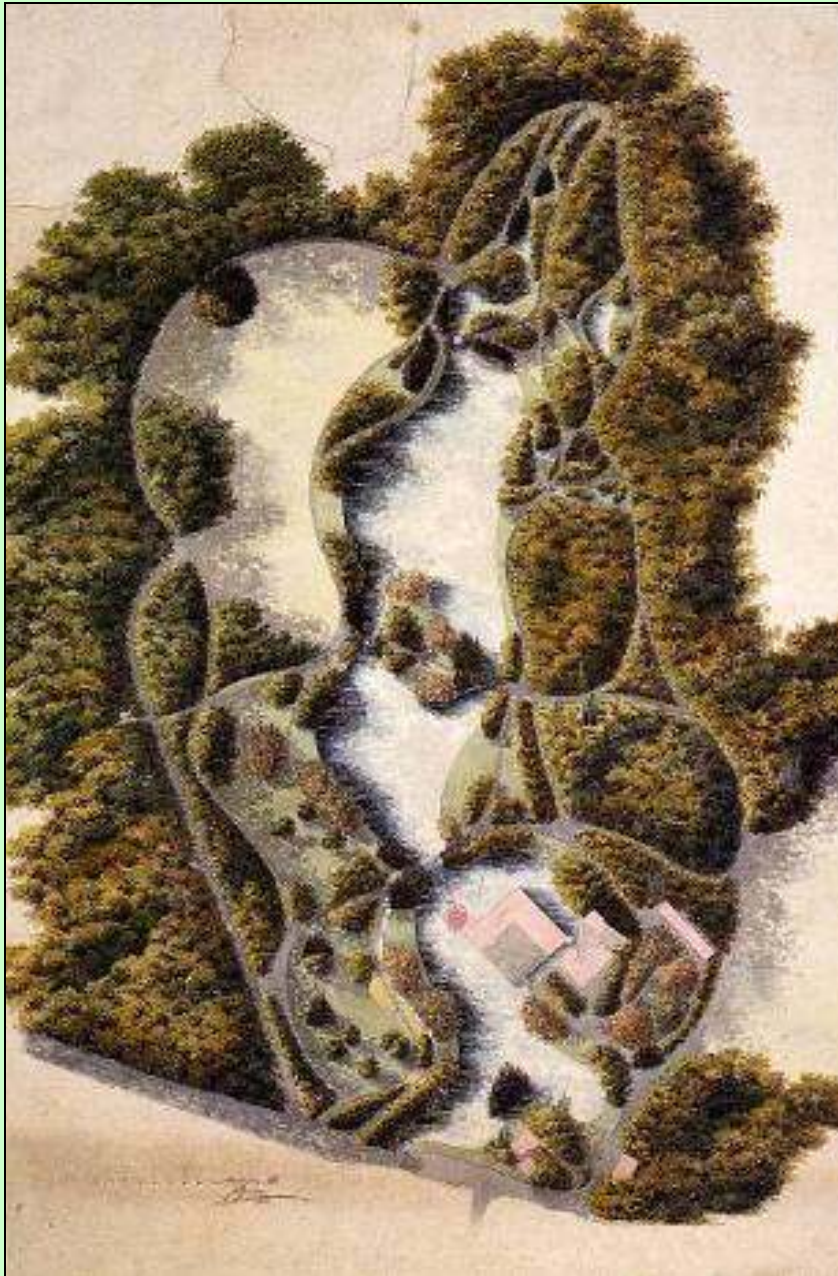
(Voorlopige tekst uit GIDS)

In het park Rosendael, mooi gelegen op de rand van de stuwwal van de Zuid-Veluwe, zijn vele bezienswaardigheden te vinden: een kasteel dat bezichtigd kan worden, een schelpengalerij met watertrap, de beroemde bedriegertjes, een theekoepel, een kettingbrug en een rozentuin. Kasteel Rosendael is waarschijnlijk aan het begin van de veertiende eeuw gebouwd door graaf Reinald I van Gelre. In de vijftiende eeuw kende Rosendael al een menagerie met papegaaien en een leeuw. Rond 1722 ontstond het tegenwoordige huis. De ligging van kasteel en park in een beekdal op de stuwwalrand is uniek. Er zijn van nature grote hoogteverschillen en er stroomt een beek met een waterval. Bij de aanleg van het park is hier op bijzondere wijze gebruik van gemaakt, onder meer in de vorm van vijverpartijen met cascaden, waterlopen en door de natuurlijke zwaartekracht aangedreven fonteinen. De eerste tuinen van Rosendael werden in de tweede helft van de zeventiende eeuw door Jan van Arnhem aangelegd in rechtlijnige structuren, waarbij het huis omgracht was. Reeds in die tijd was de tuin opengesteld voor belangstellenden, en vele beschrijvingen geven een indruk van de grootsheid van de toenmalige aanleg. Door Lubbert Adolf Torck werd deze aanleg vanaf 1721 met vele tuinsieraden verfraaid. Uit deze tijd dateren de, nog altijd aanwezige, typerende elementen zoals de unieke schelpengalerij met watertrap, ontworpen in ongeveer 1725 door Daniel Marot, de bedriegertjes met een met schelpen ingelegde achterwand en een fraaie theekoepel, eveneens in 1725 door Daniel Marot ontworpen.

Ook een, niet meer bestaand doolhof - afgebeeld in *La theorie et la pratique du jardinage* (1709) van A.J. Dezallier d'Argenville - en de watervallen met de stroomgoden Rijn en IJssel, ook wel Mercurius en Neptunus genoemd, werden in deze tijd aangelegd.

Omstreeks 1781 werd het park voor een deel in landschapsstijl veranderd, waarbij de architect P.W. Schonck werd ingeschakeld. Op de kaart van landmeter De Man uit 1810 zijn enkele slingerpaden binnen de oude structuren te zien, maar van een echte omvorming in landschapsstijl is dan nog geen sprake.

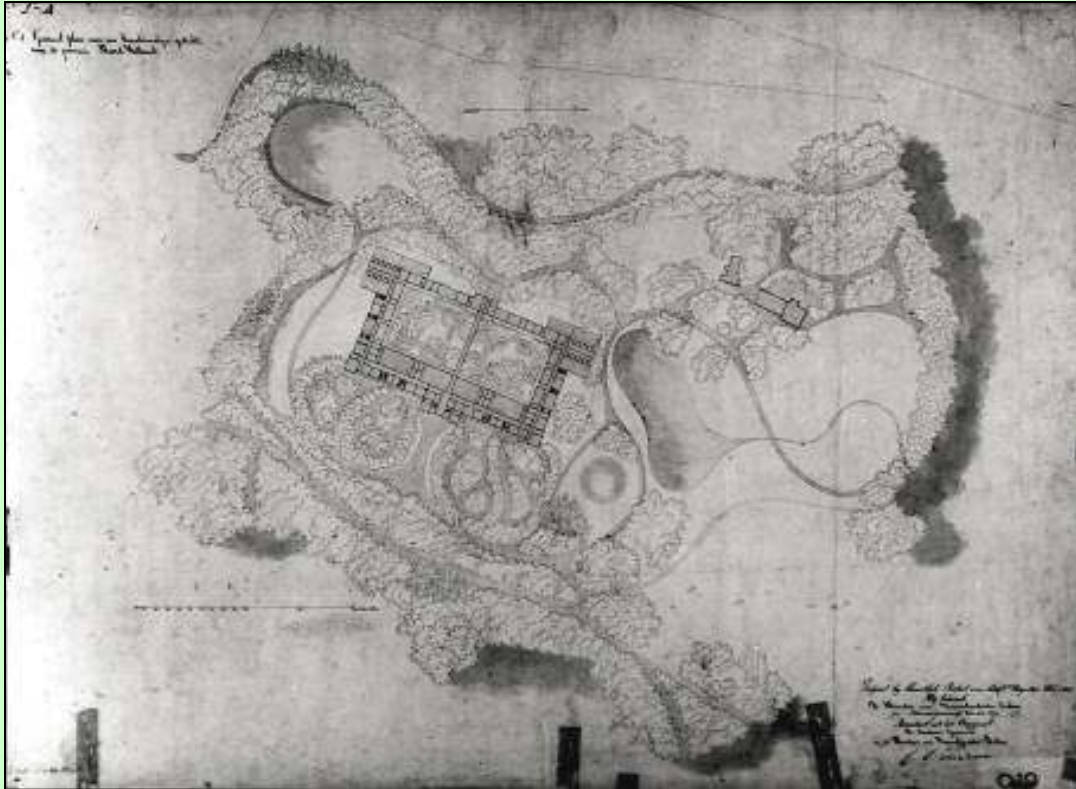
Ontwerp voor park Kasteel Rosendaal door J. D. Zocher jr. ca. 1840. Coll. Gelders Archief

De huidige aanleg in landschapsstijl kwam omstreeks 1837 tot stand naar een ontwerp van J.D. Zocher jr., waarbij de achttiende-eeuwse kunstwerken bewaard zijn gebleven. Zochers ontwerp is niet exact uitgevoerd, verschillende oude lanen werden toch gehandhaafd en niet in de door Zocher voorgestelde golvende lanen veranderd. P.H. Wattez maakte nog een ontwerp voor de ruimte vóór de orangerie, maar dit werd zeker niet uitgevoerd, gezien de activiteiten die later op deze plek plaatsvonden. Aan het begin van de twintigste eeuw werd namelijk aan de voorzijde van de open ruimte voor de orangerie, die omstreeks 1837 gebouwd was naar ontwerp van J.D. Zocher jr., en op de glooiende grasvlakte aan de voorzijde van het huis, een rozentuin aangelegd. Van Wattez werd wel een ontwerp voor een 'Engelse tuin' in de omgeving van de bedriegertjes uitgevoerd. De laatste bewoner van het kasteel, W.F.T. van Pallandt, legateerde het kasteel en het park in 1977 aan de Stichting Het Geldersch Landschap. Het park werd in 1985 hersteld, waarna ook de orangerie herbouwd is. Deze is 's zomers in gebruik als theeschenkerij. De rozentuin is opnieuw aangelegd op de plaats van de oude met ten dele oude rozenrassen uit het begin van deze eeuw. M.E.

Canneman-Philipse adviseerde daarbij in de keuze van de rozen. Sinds 1990 is het gerestaureerde kasteel voor het publiek opengesteld en in bewoonde trant ingericht. (wordt vervolgd in de vorm van waardestelling).

**15. *Santpoort / Bloemendaal. Krankzinnigengesticht Meer en Berg.*
Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr., ca. 1845. R.A. Noord-Holland.**

Ontwerp Meer en Berg hoofdgebouw en omgeving. J.D.Zocher, ca. 1845. Coll. RA Noord-Holland

bebouwing aangegeven tussen de Catharijnesingel en de Kruisvaart en op de plaats van de tegenwoordige wijken Pijlsweerd en Vogelenbuurt.

De plantsoenaanleg zal tot stand worden gebracht op de plaats van de te slechten stadswallen en bolwerken. Dit proces heeft plaats gevonden tussen 1829 en 1861.¹⁶

Bij bestudering van het totaalplan zien we de plantsoenaanleg aangegeven aan de oostzijde en voor een deel aan de zuidzijde van de oude stad, van Begijnenbolwerk (BB) tot aan Bolwerk Manenburg (BM). De eerste groene zone ontstond tussen Wittevrouwenpoort, ten noorden van Lucas Bolwerk (LB) en Bolwerk Zonnenburg (BZ). Dit deel kwam in 1834 gereed. In 1835 begon men aan het plantsoen tussen Bolwerk Zonnenburg (BZ) en Bolwerk Manenburg (BM). Tussen 1836 en 1844 volgde het noordelijke en westelijke deel van de stad, dat op dit ontwerp niet is aangegeven als groene gordel. In 1854 is men aan de beplanting van Zonnenburg bezig en aan de rijweg tussen Kromme Nieuw Gracht en Heerenstaart. Zie *Bredasche courant* 10 sept. 1854.

— In eene gehouden zitting van den gemeenteraad te Utrecht zijn onder anderen eenige besluiten genomen omtrent wijzigingen in de wandelingen

aldaar. Door Burgemeester en Wethouders zullen met den heer *Zocher* schikkingen worden getroffen omtrent de afbraak van den ouden sterrentoren, — omtrent het aanleggen van nieuwe wandelingen aan den waterkant onder langs het nieuw aangebouwde observatorium op Zonnenburg, en het verbeteren van het uitzigt aan het einde der Nieuwe Gracht, waar nog een gedeelte wal is overgebleven, — en omtrent het daarstellen van een rijweg van de Kromme Nieuwe Gracht af langs het Hieronymusplein naar de Heerenstraat, en wel over de hoogte, die thans door slechts weinige wandelaars wordt bezocht. Al deze veranderingen hebben reeds de goedkeuring van den heer *Zocher* verworven.

Ontwerp J.D.Zocher jr. van Lepelenburg, 1860. Coll. HUA.

¹⁶ In "De Groene Amsterdammer van 10-09-1889 werd beweerd dat Zocher beslist destijds geen verstand van hygiëne heeft gehad. Het slechten der stadsmuren en opwerpen der wallen vóór de onooglijke stegen aan de rand van de stad, zou onhygiënische toestanden tot gevolg hebben gehad.

Utrechts singelplantsoen (vóórdat de bebouwing langs de singels heeft plaats gevonden). Uit: Dr.Wap. *De stad Utrecht*. 1859-1860.

Tussen 1859 en 1861 werden het Lucas Bolwerk (LB) en het Bolwerk Lepelenburg (BL) in een plantsoen veranderd. In de rand rondom het ontwerp van het totaalplan geeft Zocher schematisch aan hoe hij zich de plantsoenen en de voorgevels van de nieuwe bebouwing voorstelt. Het totaalplan is meer een uitwerking van zijn globale ideeën, dan een ontwerp dat gevolgd dient te worden.

De vormgevingsprincipes die Zocher op zijn buitenplaatsen toepast, zijn ook in dit ontwerp terug te vinden, namelijk een uitgezette wandeling die afwisselend wordt beplant met bomen en struiken, in groepjes of alleenstaand, zodat afwisselende zichten ontstaan over het water van de singels, over het bolwerk -in het geval van Bolwerk Zonnenburg- en omhoog langs de aangebrachte glooiingen. Zocher had zich verplicht de bomen en struiken die hij meende nodig te hebben, van de gemeente te betrekken. Hij werkte dus met materiaal dat op de gemeentekwekerij voorradig was.

Het *Panorama van Utrecht* (zie Lit. Bos, 1859), een striptekening van de Utrechtse groenaanleg en bebouwing langs de singels uit 1859, laat zien dat Zocher ook een ruïne als romantisch element van de landschapsstijl, hier in Utrecht toepaste. Hij gebruikte hiervoor muurbogen van de oude stadsmuur, ter hoogte van het Hieronymus plantsoen. Door de oude stadswallen minder diep af te graven, werden glooiingen in de plantsoenaanleg gecreëerd, die oude minder aantrekkelijke huizen moesten camoufleren. Het aanzien van de stad werd hierdoor aanmerkelijk verbeterd. Het plantsoen tussen de bolwerken Manenburg en Zonnenburg en de hoge wal vóór de Zeven Steegjes bij de Geertekerk zijn hier voorbeelden van.

Het *Bolwerk Zonnenburg* had Zocher tot botanische tuin bestemd. Deze heeft hier ook gelegen tot 1725, maar verhuisde daarna naar de Nieuwe Gracht (*Onder de Linden*, tegenwoordig *De Oude hortus*). Men ziet op Zochers ontwerp Bolwerk Zonnenburg met veel verschillende bomen en struiken beplant. Verder is sprake van een open opzet en veel afwisselende gezichten tijdens een rondwandeling.

Het *Bolwerk Lepelenburg* vertoont veel villabouw met afzonderlijke tuinen. Dit idee is min of meer gerealiseerd.

Het *Lucas Bolwerk* is als een eiland gelegen in de singel. Hier valt een groot open terrein op in de overigens dichte bosschage. Is hier het terrein van het Suikerhuis bedoeld?

Het *Bolwerk Wolvenburg* is met dicht plantsoen gevuld, uitgezonderd een langgerekte open ruimte, mogelijk de plaats voor de te bouwen gevangenis.

Het *Begijnen Bolwerk* tenslotte is door Zocher weer ingericht voor villabouw met grote particuliere tuinen. De geplande bebouwing tegenover dit bolwerk is ter plaatse van de Vogelenbuurt.

De schetsen in de rand van het totaalplan vertonen Zocher's karakteristieke ontwerpelementen, zoals een gevarieerde beplanting met loofbomen, coniferen, populieren en treurbomen zowel in groepjes als solitair. Een wandeling met afwisselende uitzichten wordt hierdoor mogelijk gemaakt.

De getekende voorgevels van huizen in neo-classicistische stijl – langs de noordelijke en westelijke rand van de stad- vertonen een harmonieus bebouwingsplan ter verfraaiing van het aanzien van de stad¹⁷.

Concluderend kunnen we zeggen dat de omvorming van de wallen naar een singel-wandelpark een grote verbetering voor de stad inhield. De gemeente had zich met de beste vakmensen die er waren op dit gebied van succes verzekerd.

De herinrichting van het Singelplantsoen is intussen (2009) zo goed als uitgevoerd. De uitvoering vond in gedeelten plaats, Tolsteegbrug-POS; Lucasbolwerk; Lepenburg-Zonnenburg-Manenburg; Weerdsingel; Hieronymusplantsoen. Voor de beplantingsplannen is de *Catalogus van de Kwekerij en Bloemisterij van de architect J. D. Zocher* (ca. 1835) als uitgangspunt gebruikt. Deze kwekerij had al vroeg veel 'Engels', 'Oosters' en ander vreemd 'plantsoen' op de kwekerij Rozenhagen in voorraad. Dat wil zeggen, juist wat betreft bloeiende heesters en bomen uit Azië en Amerika beschikte men over een voor die tijd aardige sortering.

Het Singelplantsoen is er na de herinrichting zowel ruimtelijk als wat betreft sortiment erg op vooruit gegaan. Nieuwe aanplant van contemporaine soorten en fraaie door- en vergezichten bepalen nu weer het vroegere aanzien van de stad. De beplantingslijsten anno 2009 zijn bij de gemeente Utrecht te verkrijgen.

Zie ook: <http://www.utrecht.nl/images/DSB/Zocher/pdfs/zocher-hfdstk4.pdf>

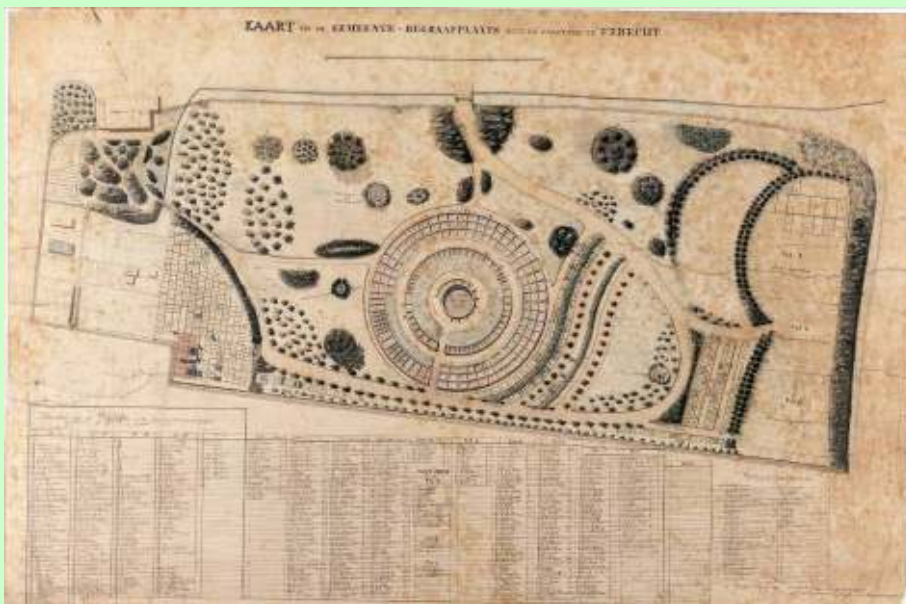
17. *Utrecht Begraafplaats Soestbergen*

Korte waardstelling en perspectief. Plattegrond van Soestbergen naar het oorspronkelijk ontwerp van J. D. Zocher jr., 1830. Coll. HUA.

¹⁷ Op dit schetsplan / uitbreidingsplan van Utrecht van J. D. Zocher jr. uit 1829 sluiten de volgende deelontwerpen aan:

- Ontwerp inrichtingsplan tussen Catharijnepoort en Mariabrug. J. D. Zocher jr., ca. 1830. 2 gekleurde tekeningen.
- Ontwerp bebouwing (plattegronden en voorgevels) tussen Catharijnepoort en Mariabrug. J. D. Zocher jr., ca. 1830.
- Ontwerp plantsoenaanleg tussen Manenburg en Zonnenburg. J. D. Zocher jr., 1835. aquarel
- Exploitatieplan voor nieuwe woningen op het Paardenveld. J. D. Zocher jr., 1836. Ingekleurde pentekening.
- Ontwerp plantsoenaanleg tussen Pelmolentplantsoen en Bolwerk Sterrenburg. J. D. Zocher jr., ca. 1840. Pen en waterverf.
- Ontwerp plantsoenaanleg en villabouw op Bolwerk Lepenburg. J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, 1859 / 1860. 7 alternatieve ontwerpen.
- Ontwerp bebouwing langs de Van Asch van Wijckskade (opstanden, plattegronden, doorsneden). J. D. Zocher., ca. 1835. 11 ingekleurde pentekeningen.
- Ontwerp bebouwing langs de Rijnkade (opstanden van voor- en zijgevels). J. D. Zocher jr., 1838. 2 ingekleurde pentekeningen.
- Ontwerp bebouwing Willemsplantsoen (inrichting en aanzicht). J. D. Zocher jr., 1843. 1 aquarel.

Kaart van de Gemeente Begraafplaats buiten Tolsteeg te Utrecht. 1844. Opgetekend door N.S.S. van Dugteren. Coll. HUA

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode).

Nadat het bij Koninklijk Besluit in 1827 verboden was om nog langer te begraven binnen de bebouwde kom van steden, heeft de gemeente Utrecht de voormalige oorspronkelijk 14de eeuwse buitenplaats Soestbergen, gelegen buiten de stadsmuren, aan het eind van de Gansstraat, aangekocht van de familie De Clercq (De Clercq Wissocq). Het woord Zoesbergen of zodenbergen betekent dat men graszoden op dat land kon steken voor het verstevigen van de wegen.

Het doel van de gemeente was deze buitenplaats om te vormen tot 'buiten-begraafplaats' voor de ingezetenen van Utrecht. J.D. Zocher jr. werd aangezocht een ontwerp voor de begraafplaats te maken. Zocher was een jaar eerder in Utrecht aangetrokken om de verdedigingswerken tot stadswandelpantsoen om te vormen en kennelijk was men tot dan toe tevreden over de samenwerking. Bovendien was het vanaf het begin de bedoeling deze begraafplaats ook te bestemmen als wandelpark en Zocher had bij de plantsoenelingsplannen van de stadsvesten al bewezen dat hij een meester was in 'omvormen'. Ook was hij in die tijd bij meer 'buitenbegraafplaatsen' betrokken, zoals in Haarlem, Heemstede, Alkmaar, Zutphen en Doesburg.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van **dit** Zocher-ontwerp):

Uitgangspunt voor ontwerp. Het uitgangspunt voor het ontwerp van de begraafplaats is een karakteristieke ronde grafheuvel, de zogenaamde rotonde. De diameter bedraagt 65 meter en is 3,5 meter hoog. De heuvel bestaat uit een aantal verschillende ringmuren met daarin 170 gemetselde grafuimtes, bestemd voor de notabelen van Utrecht. Middenin de grafheuvel is een open ronde put, bedoeld als knekelput. Buiten deze rotonde waren nog enige grafkelders in het open veld gelegen.

De toegang. De toegang was naast het oorspronkelijke huis, dat eerst voor de doodgraver geschikt werd gemaakt en later als directeurswoning dienst deed. Achter deze woning lag ook in de tijd van de begraafplaats een privétuin, gescheiden van de begraafplaats door een sloot.

Kaart van de Gemeente Begraafplaats buiten Tolsteeg te Utrecht. 1844. Opgetekend door N.S.S. van Dugteren. Coll. HUA

Padenverloop. De toegang tot de begraafplaats ligt aan de openbare weg, recht tegenover de rotonde.

Vanuit het huis van de doodgraver loopt ook een pad naar de begraafplaats. Dit splitst zich in een pad dat bijna regelrecht afloopt op de rotonde en een sparrenlaan die zuidwaarts loopt. Ten zuiden van de rotonde ziet men een tamelijk rechte laan van kastanjes en iepen, mogelijk een oude laan van de buitenplaats. Aan de oostzijde van de centrale heuvel, lopen drie evenwijdige paden langs grafplaatsen of grafkelders, afgescheiden door bloemheesters. Daarachter liggen enige

grafvelden, bestemd voor burgers, gilden, armen en bussen (urnen?). Dit deel heeft Zocher geheel met sparren afgescheiden van de grafvelden van de notabelen. De open velden ten noorden en westen van de rotonde (langs de openbare weg en aan de kant van het oude huis Soestbergen) had Zocher zorgvuldig met solitaire groepjes bomen en heesters en bloemen gevuld, als in een open weide op een buitenplaats. De grafheuvel, die uit drie ringmuren met grafkelders bestaat, was van alle kanten goed zichtbaar omdat de omringende ruimte, zeker vanuit de toegang, tamelijk open werd gehouden. Rondom iedere ring loopt een smal pad langs de garfkelders. Aan de kant van de openbare weg was de begraafplaats afgescheiden door een gracht, die ter hoogte van de ingang door middel van een brug toegang gaf tot de begraafplaats en speciaal tot het slingerende wandelpad dat langs de grafheuvels en naar het burgerdeel voerde

Waterpartijen. De begraafplaats was door middel van een groot hek 's avonds en 's nachts afgesloten. Maar ook de gracht (sloot) aan de wegzijde zorgde voor binnendringers. Ook de tuin achter de doodgraverswoning was omringd door water.

Open ruimten. Het open parkachtig karakter met solitaire bomen, groepjes bomen en enkele grafkelders, mogelijk deels door Zocher zo aangetroffen als resten van de oude buitenplaats Soestbergen, gaven de begraafplaats, zeker in de eerste jaren van haar bestaan, een voornaam karakter.

Architectuur. Het huis Soestbergen heeft men laten staan zodat het buitenplaatskarakter niet direct verloren is gegaan.

Tuinbeelden. Van tuinbeelden is natuurlijk geen sprake, van prachtige (neo-classicistische) grafmonumenten des te meer.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

De gangbare literatuur over Soestbergen vermeldt in het algemeen cipressen, taxussen en treurwilgen als beplanting. Op de kaart uit 1844 staat de beplanting zorgvuldig aangegeven en komen deze soorten niet voor.

Loofbomen en heesters. Het is opmerkelijk hoeveel inlands hout hier is toegepast of blijven staan (eik, wilde en tamme kastanje, linde, berk, beuk, iep).

Coniferen. Als groenblijvende coniferen staan op de plattegrond genoemd veel sparren - voornamelijk ter afscheiding van de grafvelden voor burgers, gilden en armen. Verder zevenboom, hulst, larix.

Hakhout. ...

Bloemdragende bomen en heesters. Acacia (*Robinia pseudo-acacia*), sering, gouden regen, bloemhout algemeen (rododendron etc.), brem, rozen.

Bloemen: perkenvulling met dalia's, maandrozen en O.I.Kers.

Moestuin. ...

Boomgaard. ...

Natuurlijk is er heel veel veranderd de afgelopen 150 jaar. De archieven van de gemeente kwekerij en de dikke bomen en heesters zelf zijn de levende getuigen. Dit is de enige Zocher-begraafplaats die met een plantekening (met aangegeven bomen, heesters en planten) uit de begintijd is gedocumenteerd. En dat is bijzonder. Zie voor de bomen en heesters en planten die op de legenda van de plattegrond staan vermeld, het hoofdstuk (III,5) over bomen en heesters toegepast door de Zochers.

Casco historico (slotconclusie).

Aan het einde van de Gansstraat, in het buitengebied van Utrecht, werd vanaf 1829-'30 door Zocher jr. de buitenplaats Soestbergen in een begraafplaats omgevormd. Zocher moet iets bijzonders hebben willen maken en heeft mogelijk voor deze bijzondere aanleg rond een centrale grafheuvel en met vele grafkelders zowel in de grafheuvel als verspreid in het veld, een klassiek voorbeeld gebruikt. Bekend is dat hij dat al eerder deed voor de graftombe Van Nellesteyn, die teruggaat op een Romeins grafmonument, afgebeeld in J.N.L.Durand's *Précis des leçons d'architecture*. Paris 1802-1805.

De begraafplaats heeft zeker in het beginstadium de allure gehad van een 19de eeuwse - in landschapsstijl aangelegde- buitenplaats. Het oorspronkelijk karakter van buitenplaats is wellicht ook de reden dat er niet veel is gewerkt met treurbomen en taxussen en andere solitaire coniferen. Na de tijd van Zocher heeft men veel bijgeplant en is de begraafplaats aan de noord- en oostzijde ook uitgebreid (in 1855 en 1877) en tenslotte enige jaren geleden 'gerestaureerd', m.n. het

toegangshek. Het groene transparante beeld met zicht op de centrale grafheuvel is wel zo langzamerhand verdwenen. In dit geval is het moeilijk, zo niet onmogelijk, het beeld dat Zocher voor ogen had, terug te willen halen. De ruimtelijkheid van een nieuwe begraafplaats kan na honderd of twee honderd jaar nooit meer terugkomen, behalve als men (delen van) de begraafplaats zou ruimen, maar dat is tot heden niet de bedoeling. Mocht men dit ooit wel gaan besluiten, dan dient men met dit ensemble van een uniek bouwwerk in combinatie met een open landschappelijke parkaanleg zeer voorzichtig om te gaan.

18. Velp, kasteel Biljoen.

Korte waardestelling en toekomstperspectief. Ontwerp J. D. Zocher sr. (1810-1815) en J. D. Zocher jr. (1822). Coll. Geldersch Archief.

Kasteel Biljoen. J.D.Zocher jr. 1825. Coll. Geldersch Archief

(Tekst voorlopig overgenomen uit GIDS)

In 1531 was Kasteel Biljoen eigendom van Karel van Gelre. J.F.W. van Spaen van Biljoen erfde het kasteel in 1777. In de beginjaren tachtig van de achttiende eeuw werd de buitengracht ten noorden van Overhagen, een voormalige havezate die in 1711 met Biljoen verenigd werd, tot een grote vijver in landschapsstijl vergraven. Op de zogenaamde Brouillonkaart uit 1783 is te zien dat Kasteel Biljoen met vier ronde hoektorens in het water ligt. Een rechthoek van lanen omgrent het complex. Daarbuiten lopen lanen die weer in verbinding staan met de omgrenzende lanen. Bovendien is ten westen van het kasteel een slingerende beek getekend. Op de zogenaamde 'Hottingerkaart', eveneens uit 1783, is de Frans-classicistische aanleg van Kasteel Biljoen duidelijk te herkennen. De toegangslaan was loodrecht op het huis gericht met, voor het voorplein, aan weerszijden sierperken, symmetrisch ten opzichte van elkaar. Het huis en de twee bouwhuizen lagen op een eiland. De symmetrische middenas van de aanleg liep achter het huis tussen sierperken door en eindigde in een diergaarde. Op de kaart van landmeter De Man uit 1810 is te zien dat deze formele aanleg echter in landschapsstijl veranderd is. De tuinarchitect J.G. Michael werkte namelijk vanaf 1784 op Biljoen. Eerst ontwierp hij de vijver en de omgeving van het kasteel. Van Spaen wilde naar de mode van die tijd op Biljoen en het noordelijker gelegen Beekhuizen een ideaal landschap scheppen geïnspireerd op de Griekse landstreken Tempe en Arcadia, zoals die door de klassieken werden bezongen. In 1790 ontstond een rijk afwisselend park, opgetekend door de kunstenaar C. Henning in enkele gezichten. Er is dan sprake van een grote vijver - de tegenwoordige visvijver -, een Chinese tempel, een kleine cascade met een hermitage en een Chinese brug. Van 1793 tot 1810 ontplooiden Van Spaen weinig activiteiten op Biljoen, waarschijnlijk vanwege de onzekere sociale en politieke situatie. Van 1810 tot 1815

werkte de tuinarchitect J.D. Zocher sr. op Biljoen en Beekhuizen. J.D. Zocher jr. nam in 1822 de werkzaamheden over. Hij bracht onder andere de vergraven slotgracht en de vijver voor Overhagen met elkaar in verbinding. Sinds de dood van Van Spaen in 1827 is er weinig veranderd aan de parkaanleg op Biljoen. De structuur van de aanleg uit de achttiende eeuw is nu nog duidelijk te herkennen. De tuinornamenten zijn helaas vrijwel allemaal verdwenen. Wel staat er nog een ijskelder op het terrein. Van 1852 tot 1865 werd Kasteel Biljoen gerestaureerd door L.H. Eberson. In deze tijd werd ook de toegangslaan met 102 Amerikaanse eiken geplant. Deze toegangslaan en de omgeving van de visvijver zijn toegankelijk. (Worst vervolgd in de vorm van een waardestelling).

19. Zeist, Park Slot Zeist

**Korte waardestelling en toekomstperspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr. 1831.
Gemeentearchief Zeist.**

Ontwerp J.D.Zocher jr., 1831. Gemeentearchief Zeist

(Tekst voorlopig uit GIDS overgenomen. Hierbij ook verwijzen naar een serie tekeningen uit 1831. Zie database rijkscultureelerfgoed onder Zocher).

Willem Adriaan graaf van Nassau-Odijk, achterneef en gunsteling van stadhouder Willem III, verwierf in 1677 de heerlijkheid Zeist en Driebergen met de erkenning van het slot als ridderhofstad. Het middeleeuwse kasteel Zeist was in die dagen ernstig in verval; daarom besloot Willem Adriaan het slot te slopen en op dezelfde plaats een nieuwe lushof te laten aanleggen. De eerste bouwfase betrof de aanleg van het voorplein met beide vleugels en de aanleg van de tuinen vanaf 1677, terwijl pas in 1686 het hoofdgebouw tot stand kwam, onder leiding van de bouwmeesters Jacob Roman, waarschijnlijk de architect van het gebouw, en Daniel Marot, de architect van de interieurs en de decoraties van de tuinen. In 1682 waren de beide zijvleugels klaar en waren het park en de tuinen aangelegd. Het tuinontwerp van Slot Zeist is mogelijk geïnspireerd op de tuin van Palais de Luxembourg, in 1612 ontworpen door J. Boyceau de la Barauderie. Willem Adriaan heeft door zijn studieverblijf in Parijs deze tuin goed gekend. Daniel Marot, een gevluchte hugenoot uit Frankrijk, arriveerde pas in 1686 in Nederland en kan dus onmogelijk de ontwerper zijn van het totale tuinplan, zoals dikwijls wordt geschreven. Hij ontwierp alleen de parterres de broderie, de cascades, de tuinornamenten en de schelpengrot in de kelder van het kasteel. Naar Frans voorbeeld domineert de centrale hoofdas het tuinplan; deze loopt anderhalve kilometer in zuidwestelijke richting (de Koelaan), en drieëenhalve kilometer in noordoostelijke richting (de Slotlaan en Verlengde Slotlaan). De tuinen werden symmetrisch langs deze assen aangelegd. De plattegrond is op Frans classicistische wijze samengesteld: een middendeel achter het slot wordt afgesloten door een halve cirkel, geflankeerd door twee rechthoekige zijdelen, die een rechte beëindiging hebben, zoals ook op Het Loo en De Voorst. De vogelvluchttekening van Daniel Stoopendaal uit ongeveer 1700 geeft een duidelijk beeld van de tuinen van Slot Zeist. Na de dood van Willem Adriaan raakte dit rijke lustverblijf in verval. Zijn

kleinzoon was genoodzaakt alle bezittingen in 1745 te verkopen. De nieuwe eigenaar, Cornelis Schellinger, bood de hernhuttergemeente, waarvan hij lidmaat was, de gelegenheid het gebouw te gebruiken. In deze tijd ontstonden het Broeder- en Zusterplein. Na vele malen van eigenaar verwisseld te zijn, kwam het slot uiteindelijk in handen van Jan Elias Huydecoper. In zijn opdracht werd in 1831 de Frans classicistische aanleg van de tuinen veranderd in een park in landschapstijl naar ontwerp van de tuinarchitect J.D. Zocher jr. De zeventiende-eeuwse slotgracht werd in natuurlijke vormen vergraven. Maar Zocher's ontwerp werd niet in totaliteit uitgevoerd. Het tracé lopende tussen het Filosofenlaantje tot aan het kruispunt Koelaan / Waterigeweg (de kwartcirkelvormige barokke afsluiting van de hoofdvas), is nooit gewijzigd en heeft de 17de eeuwse structuur behouden.

Een nieuwe zichtas vanaf het huis in zuidzuidwestelijke richting schuin over de grote vijver naar het terrein van de buitenplaatsen Blickenburg (gebouwd in 1852) en Wulperhorst (huis afgebroken in 1830 en opnieuw gebouwd in 1858 door S. A. van Lunteren) gaf het park een grootse allure. Een deel van het park van Zocher is vanaf 1960, toen de gemeente besloot het Slot te restaureren, zo goed mogelijk hersteld. Het dient nu als representatiegebouw voor de gemeente en er zijn tentoonstellingsruimten en een taveerne ingericht.

(Wordt vervolgd in de vorm van een waardestelling).

KORTE WAARDESTELLINGEN VAN WERK VAN K. G. Zocher

20. *Putten, Huis Oldenaller*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp K.G.Zocher, 1850. Coll. Gelders Archief.¹⁸

Ontwerp K. G. Zocher, 1850. Coll. Geldersch Archief

¹⁸ Algemene Kaartenverzameling, no. 905. Potlood / penseel. Gesigneerd "K. G. Zocher, architect 1850". 81,7 x 64, 8 cm. In het Gelders Archief werden naast dit ontwerp geen legenda en geen andere bijbehorende teksten van K. G. Zocher aangetroffen.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Het huis Oldenaller werd in 1655 gebouwd, mogelijk naar ontwerp van Jacob van Campen, in opdracht van Johan van Wijnbergen. De buitenplaats is gelegen in een oud hoevenlandschap. In opdracht van H. R. W. van Gollstein werden rond 1850 de gevels gewijzigd en het park gereorganiseerd. Na de ingreep van Zocher kwam het huis op een centraal langwerpig eiland te liggen en werd het omgeven door slingerende waterpartijen. De bouwhuizen liggen aan weerszijden van het voorplein. Er is geen sprake van een toegangslaan loodrecht op het huis. De rijweg die voor het terrein langs loopt, gaat oostwaarts richting Putten. Er is een wandeling vanaf de rijweg door het oostelijke parkdeel en vanaf het huisterrein, naar het Huis Aller, dat even ten zuidwesten van de gronden van Oldenaller ligt. Het gehele terrein is omgracht.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

De hoofdas van de aanleg loopt noordoost-zuidwest.

Padenverloop. Het padenverloop is slingerend in landschapsstijl. De paden zijn voor een deel regelmatig met bomen beplant, en wel meestal aan één zijde, terwijl tegenover deze bomen heestergroepen of houtwallen zijn geplant. Paden lopen soms tussen donkere boompartijen door, maar bieden soms ook vrij uitzicht. De paden langs het water bieden vaak ruim uitzicht over het water, mede doordat de oevers op vele plaatsen open zijn gehouden. Door de boomgaarden ten westen van het huis, gelegen tussen de binnen- en buitengracht, lopen ook slingerende paden. Aan de rijweg zijn vier toegangen tot de plaats; twee geven toegang tot een wandeling over de plaats; één is de toegang tot het huis en één geeft toegang tot de boomgaarden.

Waterpartijen. Op de topografische kaart van M. J. de Man van de omgeving van Oldenaller (1803-1804), is te zien dat het huis aan het begin van de 19de eeuw geheel in het water was gelegen. Karel Zocher veranderde deze 17de eeuwse situatie in slingerende waterpartijen met een eiland. Het water achter het huis werd gedempt, zodat een lang huiseiland ontstond. De paden begeleiden de slingerende waterpartij. Via de in- en uitgang links van de hoofdingang, begint men de wandeling langs het water en deze kan men helemaal volgen tot dat men het terrein weer verlaat via de in- en uitgang rechts van de hoofdingang. Deze wandeling geeft ook nog toegang tot meer paden op de verschillende deelterreinen. Ook kan men vanuit het park achter het huis, via twee bruggen oversteken naar een oostelijk deel en een westelijk deel van het park.

Open ruimten. De open ruimten worden gevormd door de grote waterpartij achter het huisterrein en de twee ruimten met solitaire aanplant op het achterterrein achter de grote vijver. Door deze twee gazons met solitaire bomen lopen twee zichtassen vanaf het huis in de richting zuidzuidwest (naar Aller) en westzuidwest (door de opengehouden plaats in de houtwal langs de gracht).

Architectuur. Op het ontwerp zijn te onderscheiden: het huis en twee bouwhuizen op het huisterrein; twee huizen even ten westen van de boomgaard, die waarschijnlijk een tuinmanshuis en een oranjerie of kassen voorstellen; een huis tegenover de rijweg; het huis Aller en bijbehorende bebouwing. Het oostelijk bouwhuis is in de 19de eeuw tot oranjerie ingericht. Of dit in de tijd van dit ontwerp is gebeurd of later, is niet bekend.

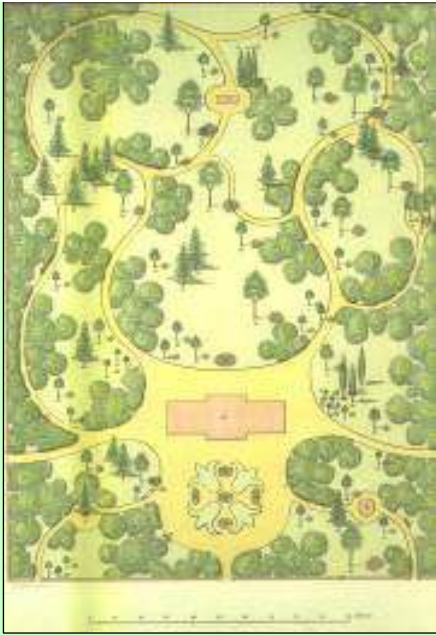
Tuinbeelden en follies. Niet op het ontwerp aangegeven.

Mooie zichten. Er zijn door Zocher twee zichtassen gecreëerd vanaf de achterzijde van het huis. De eerste loopt vanaf het huis door de open ruimte op het achterterrein richting Huis Aller (ZZW); de tweede loopt vanaf het huis via een meer noordwestelijke gelegen open ruimte op het achterterrein en via een opening in de omringende houtwal richting bouwland (WZW). De rondwandeling langs het water biedt afwisselende en fraaie gezichten terug op het huis. Een vereiste is wel dat de doorzichten op het achterterrein en op het huisterrein hiertoe werden en worden open gehouden.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. Loofbomen zijn in de eerste plaats aangeplant aan de buitenzijde van de omringende singels; vervolgens voor een deel ten noorden van de boomgaard en langs de rijweg en voor een ander deel als afscheiding van bouw- en weilanden ten oosten en ten

westen van het huisterrein. Bovendien zien we solitaire loofbomen langs het water en op de open weiden aangeplant. Het wandelpad naar Aller is aan de westzijde ook beplant met loofbomen, waardoorheen uitzicht wordt geboden op het aangrenzende bouwland. In de hoeken van min of meer open gazons, is waarschijnlijk sprake van de aanplant van “geschakeerd plantsoen” in “clumps”. De soorten die Karel Zocher toepaste zijn mogelijk enigszins gelijk aan de plantsoenen die hij toepaste in Wageningen.¹⁹

Coniferen. We zien drie groepen coniferen (sparren?, wymoutsdennen?, moerascipres?) getekend door Zocher.

De eerste groep op het schiereiland ten oosten van het huisterrein; de tweede groep langs het water, ten westen van het huis op het boomgaardterrein en een derde groep aan de overzijde van de grote vijver, even ten zuiden van de hoofdas. Volgens Van der Aa waren er in 1839 rondom de buitengracht dennen-, taxis- en ander bomen geplant²⁰. Dennenbomen zijn door Zocher echter niet aangegeven rondom de grachten.

Bloemdragende heestergewassen. Deze zijn voornamelijk aangeplant vóór en achter het huis in de gazons. Het gaat hier waarschijnlijk om gesorteerde bloeiende struiken en laaggeënte heestergewassen, zoals rododendrons, azalea's en rozen. Grotere groepen heesters zijn door Zocher vooral getekend in de hoeken van gazons en langs de paden. Dit kunnen bloemdragende heesters zijn, maar ook groepjes verschillende meidoornsoorten, lijsterbes en opgaand hout.

Gardeneske beplanting, afgebeeld in H. Witte: *Tuinen, villa's en buitenplaatsen. 1876-1878. Plaat XX.*

Houtwallen. Karel Zocher werkte veel met omringende houtwallen (gemengde heggen), om het zicht af te sluiten of om de wind te keren. We zien op Oldenaller een dergelijke aanplant langs het slingerpad naar Huis Aleer; langs een weiland; langs de moestuin ten oosten van het park en langs het bouwland achter het huisterrein. Ook het achterpark is aan de korte zijde afgesloten door houtwallen.

Bloemen. ...

Moestuin. Op de kaart van De Man liggen de moestuinen van Oldenaller op het terrein ten westen van het huis, waar nu boomgaarden zijn getekend. De moestuin tekent Zocher in 1850 ten zuidoosten van het huis, buiten de gracht. Deze moestuin is aan twee zijden omgeven door een houtwal en aan de westzijde beplant met bomen. Over de inrichting van de moestuin moet zo te zien nog verder worden nagedacht. De toegang is ook nog niet aangegeven.

Boomgaard. De boomgaard is ontworpen in landschapsstijl, op de plaats van de voormalige moestuin. De boomgaard heeft een eigen toegang langs de rijweg. Men kan er wandelen tussen de vruchtbomen op slingerende wandelwegen. Achterin de boomgaard kan men via een brug over de slingervijver oversteken naar het achterterrein.

Casco historico (slotconclusie):

Het park van Oldenaller is volgens de plannen van Karel Zocher helder en overzichtelijk ingedeeld en ruim opgezet. Toch maakt het geheel een te rijk (te gardenesk) beplante opzet. Het verloop van de hoofdas is gebaseerd op de voormalige hoofdas van het ontwerp uit de periode van de geometrische tuinaanleg. De uitgezette wandelingen zijn bijzonder afwisselend. De waterpartij is grillig en ontstaat vanuit het voormalige dubbele grachtenstelsel. Door de zichten naar buiten de plaats zelf wordt het omringende landschap

¹⁹ Zie lit. Carla S. Oldenburger-Ebbers, *GROEN 1991*, nr.4, p.24.

²⁰ Zie lit. Van der Aa, 1839, p. 97.

bij de aanleg betrokken. De vruchtbomen in de boomgaard worden door slingerende wandelpaden in slingerende perken gevangen. Een gedeelte boomgaard aan de weg is rechthoekig afgeperkt. Dit zal misschien de door netten overdekte kersenboomgaard zijn. Wanneer we de drie bekende ontwerpen van Karel Zocher met elkaar vergelijken valt op dat alle ontwerpen kleinschalig zijn ingedeeld en veelsoortig zijn beplant. Het lijkt erop dat Karel wel de essentie van het ontwerpen met zichtassen binnen en buiten het park, met grote slingerende waterpartijen en met afwisselden wandelingen van zijn broer heeft geleerd, maar dat hij toch het grote gebaar van de grote meester mist. Dat heeft hij waarschijnlijk wel gevoeld en daarom is hij misschien met meer soorten in de beplanting gaan werken. De golvende boomgaarden en soms ook hertenkampen en moestuinen zijn een bijzonder aspect van alle Zochers. Omdat er nauwelijks gedocumenteerde parkaanleg van Karel Zocher is overgebleven (buitenplaatsen Oldenaller / Putten; Blikkenburg / Zeist en Begraafplaats Ter Navolging /Tiel) is het voor het toekomstig beheer zeer aan te bevelen de karakteristieke kenmerken van zijn hand voor het nageslacht te bewaren. Hiertoe zal men aan de gardeneske beplanting rond het huis en in het achterpark en aan de typische landschappelijke boomgaarden extra aandacht moeten gaan schenken.

21. *Tiel, Algemene begraafplaats Ter Navolging.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp K. G. Zocher, ongedateerd (ca. 1840-1845). Coll. Regionaal Archief Rivierenland.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd):

Tot ver in de achttiende eeuw was het gebruikelijk in de kerk of op kerkhoven nabij de kerk te begraven. De Haagse jurist Abraham Perrenot was om hygiënische redenen een voorstander van het begraven buiten de stadsmuren. In 1774 zag hij zijn idee verwezenlijkt in een begraafplaats aan de Scheveningseweg in de ‘Graaffelijke wildernisse’ (Den Haag); de begraafplaats bestaat slechts uit een zerkenvloer omgeven door een muur; eigenlijk een nabootsing van een kerk zonder dak.

Deze begraafplaats in Tiel werd als navolger van de Haagse in 1786 aangelegd. De aanleiding hiertoe was een prijsvraag, die in 1785 door het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen werd uitgeschreven, met de vraag welke de beste middelen waren om het begraven in de steden en kerken tegen te gaan.

Ontwerp K.G.Zocher van Begraafplaats Ter navolging, Tiel. Ca. 1840.). Coll. Regionaal Archief Rivierenland

De Heer J. D. van Leeuwen uit Tiel werd met de prijs bekroond. Om een goed voorbeeld te geven in zijn eigen stad, richtte hij een genootschap op tot aanleggen van een “buitenkerkhof” dat kwam te liggen buiten de wallen van de stad. Het genootschap kocht hiertoe een stuk land buiten de bebouwde kom en dit werd tot begraafplaats ingericht, “met heggen en boomen, behoorlijk beplant, en daarvoor een hek geplaatst met het opschrift: “De menschenliefde door ’t gezond verstand verlicht, heeft deez’ begraafplaats tot een voorbeeld hier gesticht”. Ter weerszijden van het hek op de pilaren staat nog steeds op het originele hek te lezen “Ter Navolging”²¹.

Ligging van het terrein. Het terrein is gelegen tussen de (voormalige) Lingedijk en de Buursche Weg (= Stationsweg) en omgeven door bouwland. Het noordoostelijk deel van de begraafplaats is gelegen op een schiereiland. Mogelijk is dit een uitbreiding van omstreeks 1845. De toegang gaat via een dam over het water en ligt aan de zuidoost – zijde van het terrein. Het gehele terrein is omgracht.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zoicher-ontwerp):

Hoofdas. Er is sprake van een golvende hoofd(=midden)as.

Padenverloop. Het terrein wordt door een aantal golvende paden in grotere en kleinere grafvelden verdeeld. Het middelste veld, even ten noordoosten van het midden van het terrein, wordt door een padenkruis doorsneden. De hoofdlanen rond de grote velden zijn min of meer regelmatig beplant. De afstanden van de bomen zijn groot, zodat doorzichten mogelijk zijn. Soms worden doorzichten door hagen of heggen afgescheiden. In die gevallen is er geen sprake van regelmatige beplanting van bomen langs die stukken laan. Het pad langs de velden op het noordoostelijk schiereiland is niet beplant met bomen. In de velden, behalve in het middenveld, zijn geen paden aangegeven.

Waterpartijen. Er is geen sprake van waterpartijen, wel van een totale omgrachting.

Open ruimten. De open ruimten die er zijn, zijn de grafvelden. Of deze velden open doorzichten blijven bieden of dat deze dichter beplant zullen worden, is niet duidelijk.

Architectuur. ...

Tuinbeelden. Er is geen sprake van tuinbeelden ter versiering van de begraafplaats; wel zien de verspreid staande en liggende grafstenen getekend. Dit zal een symbolische aanduiding van de grafvelden zijn.

Mooie zichten. Langs de zuidwestelijke wandellaan heeft men mooie uitzichten naar buiten op het aldaar liggende bouwland. Van mooie doorzichten op de begraafplaats zelf is geen sprake.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. Deze werden hier aangeplant langs de lanen en als afscheiding van bepaalde grafvelden. Een grafveld in het oosten van de begraafplaats, gelegen in de bocht van de binnengracht, is omringd door Italiaanse (?) populieren. Een enkele keer wordt deze boom ook als solitair gebruikt. Bij binnenkomst, ten noordoosten van de entree zijn ook een aantal solitaire loofbomen te onderscheiden, doch geen populieren.

Coniferen. Deze zijn aangeplant als afscheiding van een grafveld, bij binnenkomst links.

Waarschijnlijk zijn hier sparren of taxussen bedoeld,. Ook is een groepje coniferen aangeplant na binnenkomst rechts, ter afscheiding van een deel van een veld particuliere graven en aan het eind van het pad, dat men na binnenkomst recht door kan volgen.

Hakhout.

Bloemdragende heesters. Deze zijn in groepjes (in clumps) aangeplant in hoeken van velden en aan de binnenzijde langs de omgrachting. Ook op het omgrachte schiereiland zien we langs de binnengracht en in de hoeken van het terrein groepjes heesters geplant. Wanneer men wandelt over de paden, kan men van al deze bloemdragende heesters (waarschijnlijk veelal rododendron) volop genieten.

Houtwallen / heggen. Het terrein (inclusief schiereiland) is aan de noordzijde, op de binnensingel totaal omheind door een houtwal. De noordenwind en oostenwind worden hierdoor goed geweerd. Verder zien we heggen getekend rond het veld met algemene graven,

²¹ Zie lit. Van de Aa, 1848. deel II, onder Tiel, p. 176.

voor een deel rond het middenveld en een enkele keer in halfcirkelvormige vorm, rond een aantal kleine particuliere grafvelden.

Bloemen....

Moestuin....

Boomgaard....

Casco historico (slotconclusie):

Het fenomeen van het stichten van een buitenbegraafplaats is natuurlijk niet iets dat speciaal met de Zochers is verbonden; toch had Jan David wel meer malen met dit fenomeen te maken. Eerder had hij al ervaring opgedaan met de (buiten)begraafplaatsen van Haarlem en Heemstede (beide 1828); van Alkmaar en Zutphen (beide 1829) en Utrecht (1830). Karel zal dus zeker de ervaring van zijn broer hebben kunnen gebruiken, maar zijn ideeën en uitwerking verschillen toch heel duidelijk van de al eerder ontworpen begraafplaatsen van zijn broer. Bij Jan David lopen ontwerpeenheden als perken vanzelf in elkaar over, d.w.z. het ene perk voegt zich in het andere en een begraafplaats is op zo'n manier een samenstel van zich in elkaar voegende eenheden. Karel's begraafplaats in Tiel is niet op deze wijze samengesteld. Mogelijk trof hij de begraafplaats zonder veldindeling aan (zoals in wezen ook op Ter Navolging in Den Haag geen ruimtelijke indeling aan verschillende velden was gegeven) en heeft hij de graven die er sinds ongeveer vijftig jaar lagen nu pas in velden bijeengebracht door er heggen omheen te plaatsen. Ook de paden zouden dan op een min of meer "natuurlijke wijze" zijn ontstaan. Buiten het centrale gedeelte liggen een aantal min of meer ronde velden met enkele grafmonumenten (deze geven denkkelijk symbolisch aan dat de ruimte is bestemd voor particuliere graven) die Karel Zocher waarschijnlijk zelf als uitbreiding zal hebben bijgevoegd, mogelijk geïnspireerd op de halfronde en ovale vorm van de in het noordelijke gedeelte van de begraafplaats gelegen velden, die ook bestemd waren voor particuliere graven. Al met al is de ruimtelijke indeling die Zocher voorstelt een "primitief" ruimtelijk concept, dat overigens wel uniek is in zijn soort.

De contemporaine kadasterkaart geeft geen nadere informatie.

Het beheren van zo'n concept, voor zover nog bestaand en mogelijk, is daarom wel de moeite waard.

Opvallend is dat de tegenwoordige begraafplaats door de oude hoofdas nog steeds in twee delen wordt verdeeld, namelijk grofweg een zuidwestelijke parkachtige helft, bijna zonder graven en een noordoostelijke helft met graven. De omgrachting is geheel verdwenen en de noordoostelijke grens wordt gevormd door een oude muur. Het geheel is middenin de bebouwing komen te liggen. Enkele padenstructuren en bomen of boompartijen zijn nog uit het oude plan herkenbaar. De zuidwestelijke helft is geheel van graven ontdaan omdat dit gedeelte bestemd was voor algemene graven die naderhand allemaal geruimd zijn. Veel van de familiegraven en duurdere graven hebben de ruiming overleefd.

Het is aan te bevelen het beheer van het concept van aanleg zoveel mogelijk op structuur voort te zetten en daarnaast een programma te ontwikkelen om de oude graven te restaureren en te behouden. Dit laatste kan mogelijk geschieden in samenwerking met de Stichting

Terebinth.

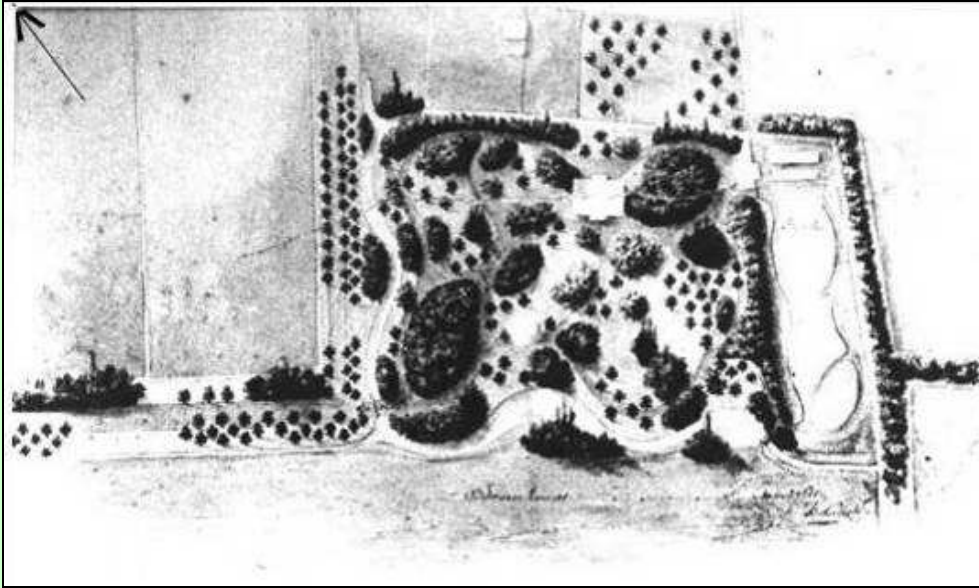
22. Zeist, Ontwerp voor Blikkenburg

Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp K. G. Zocher. 1852. Part. Coll.

(Voorlopig tekst overgenomen van GIDS).

Het negentiende-eeuwse huis Blikkenburg is gebouwd dicht bij de plaats waar eens het kasteel Blikkenburg heeft gestaan. Blikkenburg en Slot Zeist behoorden vanaf 1687 aan één eigenaar, Willem Adriaan van Nassau. In 1829 werden deze buitenplaatsen met elkaar verbonden door het aanleggen van doorzichten en slingerende wandelpaden. Vanaf 1852 werd het huis Blikkenburg gebouwd en het park daaromheen aangelegd, ten zuiden van de rond 1687 verdwenen ridderhofstad.

Ontwerp landschapspark Blikkenburg, door K. G. Zocher

De bouwheer was Jan Louis Rijnier Anthonij Huydecoper en hij gaf de architect en tuinarchitect K.G. Zocher, de jongere broer van J.D. Zocher jr., de opdracht een huis en een koetshuis te bouwen en daarbij een park aan te leggen. Karakteristieke elementen van K.G. Zochers ontwerpstyl zijn de afwisselende wandelingen en, zoals hij dat zelf noemt, 'geschakeerd plantsoen'. Op het ontwerp van Blikkenburg zijn geen bloembedden of bloementuinen te onderscheiden. In de 'Staat van kosten voor den aanleg van Blikkenburg' spreekt Zocher ook nog over een alternatief plan, waarin hij wel bloembedden voorstelt. Deze moesten waarschijnlijk komen in plaats van de bloeiende heesteraanplant nabij het huis, en zouden naast een moderne opvatting van tuinarchitectuur volgens opgave van Zocher een vermindering van de kosten met een bedrag van 1300 gulden opleveren. In het plan van Zocher is ook de moestuin vermeldenswaard. Deze is uitgevoerd in landschapstyl, zoals deze ook wel werd voorgesteld in het voorbeeldenboek van Gijsbert van Laar en vooral ook door de Franse tuinarchitect A. Thouin. Een moestuin in landschapstyl is bovendien als een karakteristiek element van een ferme ornée te beschouwen. Op dit moment zijn in het terrein verschillende elementen van Zocher, zoals een deel van het padenpatroon en de waterpartij grenzend aan het gazon, nog goed herkenbaar. De moestuin is onlangs in de oude situatie hersteld en ook de paden zullen in de oorspronkelijke staat worden teruggebracht. (Wordt vervolgd in de vorm van een korte waardestelling).

KORTE WAARDESTELLINGEN WERK van J. D. Zocher jr. i.s.m. L.P.Zocher

23. *Amsterdam, Vondelpark*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, 1864-1868; L. P. Zocher 1876. GA Amsterdam.

(Voorlopige tekst uit GIDS)

De behoefte aan een volkspark waar de gegoede burgerij in haar vrije tijd kon wandelen en zich kon terugtrekken van het drukke en stinkende stadsgewoel, werd in Amsterdam al rond 1830 uitgesproken. Op dat moment bleek de groengordel op de bolwerken rond Haarlem een succes en was met een zelfde plan in Utrecht aangevangen. Zo'n park zou de stad niet alleen aanzien kunnen geven, maar ook de gezondheid en de ontspanning van de gehele Amsterdamse bevolking bevorderen.

Ontwerp westelijk deel van Vondelpark, door J. D. en L. P. Zocher 1864-1868. Noorden boven. Coll. G.A. Amsterdam

Ontwerp Complex Vondelpark / villapark Willemspark. L.P.Zocher, 1877. Coll. GA Amsterdam

Mr. F.A. van Hall, de latere minister, maakte de eerste plannen die echter niet werden uitgevoerd. De bankier en filantroop C.P. van Eeghen was de volgende initiatiefnemer. Hij had als locatie een deel van de Binnendijkse Buitenveldertse Polder voor ogen, even ten zuiden van de Overtoom, tussen de Stadhouderskade en de Amstelveenseweg. Door anderen was dit gebied ook al bestemd voor een gasfabriek of een station. Langs de Overtoomseweg verliet men in die tijd de stad in de richting van de Amstelveenseweg, waar verschillende Amsterdammers zich een buitenplaats hadden laten bouwen. Het gebied fungeerde dus als een schakel tussen de drukke stad en het aangename buitenleven. Ook langs de Haarlemmervaart en in de polders van het Watergraafs- of Diemermeer lagen buitenplaatsen en lusthoven, zodat wandelingen westwaarts langs de Haarlemmerweg en zuidoostwaarts langs de Oeterwaterweg (de latere Linnaeusstraat) in die tijd bekende uitstapjes waren. In het uitbreidingsplan voor Amsterdam van J. Kalff en J.G. van Niftrik uit 1876 zien we dan ook,

naast het bijna voltooide Vondelpark, nieuwe parken gepland langs deze vanouds bekende wandeldreven. Voorbeelden hiervan zijn het latere Westerpark en Oosterpark. Om toch ook, net als in Parijs, maar ook als in Haarlem, Utrecht en Rotterdam, een soort groene gordel rondom de stad aan te leggen, werden tussen de genoemde drie grotere parken enkele kleinere parken in het uitbreidingsplan aangegeven. Dit zijn het latere Bilderdijkpark (in Oud-West, ter hoogte van de Bloemgracht) en het latere Sarphatipark. Deze vijf parken, waarvan het Vondelpark het oudste en grootste park is, vormden samen een groengordel om de negentiende- eeuwse stadsuitbreiding van Amsterdam. In januari 1864 werd particulier initiatief een commissie geïnstalleerd, onder voorzitterschap van genoemde C.P. van Eeghen, om de uitvoering van het park te begeleiden. De financiën werden door de burgers zelf opgebracht. Al snel sloot de ‘Vereeniging tot Aanleg van een Rij- en Wandelpark te Amsterdam’ een contract met de tuinarchitecten J.D. Zocher jr. en zijn zoon L.P. Zocher, die destijds samenwerkten in de Firma J.D. en L.P. Zocher. Vanaf het begin was het duidelijk dat het park aangelegd zou worden tussen de Stadhouderskade en de Amstelveenseweg, maar dit gebeurde wel in drie verschillende fasen en duurde daardoor van 1864 tot 1878; in feite zelfs langer want ook in het vierde kwart van de negentiende eeuw en in de jaren dertig van deze eeuw is het park met architectuur en parkdelen uitgebreid. In 1864 begon men met de aanleg van het eerste, oostelijke deel. De aanplant van bomen, struiken en planten kon pas na de winter plaatsvinden en werd verzorgd door de kwekerij van de Zochers, de Firma Zocher en Co. Zij waren ook twee jaar lang verplicht nieuw plantsoen te leveren bij eventuele uitval van beplanting. De firmant J. J. had de leiding bij de beplantingskeuze en bij de aanplant. Op 15 juni 1865 werd het eerste deel van het toen genoemde ‘Nieuwe Park’ opengesteld voor het publiek dat zeer enthousiast was. Jammer genoeg zijn er uit deze jaren geen catalogi van de kwekerij van de Firma Zocher en Co. bewaard gebleven, zodat we ons geen exact beeld kunnen vormen van de toegepaste soorten. Dit zullen echter maar weinig exoten geweest zijn, daar de ondergrond van laagveen hier niet geschikt voor was. De omgeving van het ‘Nieuwe Park’ werd een aantrekkelijk woonoord. Voor de bebouwing langs de latere Vondelstraat maakte de architect P.J.H. Cuypers plannen, evenals voor de Vondelkerk. Cuypers zelf woonde trouwens later ook in de Vondelstraat, op nummer 75. Sinds de onthulling van het beeld van Vondel, naar ontwerp van Louis Royer, in 1867, wordt het park ‘Vondel(s)park’ genoemd. In de jaren die volgden werd er opnieuw geld ingezameld en werd het park geleidelijk aan in de richting van de Amstelveenseweg uitgebreid in achtereenvolgens 1867, 1872 en 1877.

In Brieven aan C. Busken Huet (1869) schrijft E. J. Potgieter: In Artis , zelfs in het Vondelpark , welks geboomte al zoo veel gegroeid is, dat het standbeeld er achter wegschuilt, schitteren geurende perken om het zeerst. Zocher doet rezeda zaaijen onder alle stamrozen. Schrijf mij eens, of er ten Uwent even fraaije, even welriekende zijn, als hier? Het antwoord is niet bekend, maar rezeda’s onder stamrozen is toch iets dat we vandaag aan de dag niet meer bedenken en dat best wel weer toegepast zou mogen worden.

Ook de plannen voor deze uitbreidingen werden opgesteld door de Firma J.D. en L.P. Zocher. J.D. Zocher overleed echter in 1870, zodat het belangrijkste aandeel van de vormgeving van het huidige Vondelpark voor rekening van L.P. Zocher komt. In 1877 maakte L.P. Zocher een ‘Plan van bebouwing der landerijen naast het Vondelpark’, dit betreft het huidige Willemspark (Nassaulaan en omgeving). In het ontwerp voor dit villapark paste hij, waarschijnlijk voor de eerste keer, een combinatie toe van de landschapsstijl (een slingerende waterpartij) en een geometrische opzet (een symmetrische indeling rondom een hoofdas eindigend in een entree naar het Vondelpark). De grote vrijstaande villa’s werden gesitueerd op zeer ruime percelen. Bekende gebouwen in het Vondelpark zijn het Paviljoen uit 1878 naar ontwerp van W. Hamer jr. (nu filmmuseum), de muziektent uit 1873 naar ontwerp van L.P. Zocher, de boerderij met melkhuis (laiterie) uit 1874. In eerste aanleg dateren de tennisbaan en het rosarium uit de jaren dertig van deze eeuw. Het Vondelpark is sinds 1996 een beschermd Rijksmonument. De waarden van het park liggen in het feit dat het Vondelpark het eerste volkspark van Nederland is en dat de hoofdstructuur uit de ontstaansperiode nog bewaard is gebleven. Het park heeft nog steeds waterpartijen met eilandjes, open weiden, afwisselende wandelingen, verrassende doorkijkjes en een aantal

architectonische elementen. De grote afwisseling, zo karakteristiek voor het werk van de Zochers, is echter sterk verminderd door het dichtgroeien van open zichten en de veelvuldige wijzigingen in de beplanting. Het huidige park is in drieën te verdelen: een oostelijk deel dat is aangelegd in 1864, een middendeel uit de periode 1867 tot 1872 en een westelijk deel dat als laatste in 1877 werd aangelegd. De sfeer van de eerste twee delen was romantisch en kleinschalig met water- en bospartijen, verrassende doorkijkjes en vergezichten, open weiden met melkvee, slingerende wandelpaden, een ruiterspad, bomen en struiken in groepjes en een bloementuin. Het tweede deel was en is evenwel meer open dan het eerste. Dit had te maken met het feit dat men bij de aanleg van het tweede deel bronnen van inkomsten trachtte te verkrijgen. De open weiden met melkvee en een verversingshuis of melkerij - een typisch Arcadisch element - waar het publiek een glaasje melk kon komen drinken waren daarom onontbeerlijk. Ook de bloementuin, waar bloemen en planten verkrijgbaar waren, leverde inkomsten op. Deze bloementuin werd later vervangen door tennisbanen, die natuurlijk ook geld opleverden. Het laatste, in 1877 aangelegde, deel is veel grootschaliger van karakter met uitgestrekte weiden, lange lanen en inheemse boomsoorten. De mede-firmant van J. D. Zocher en Co., de heer J. J. Kerbert (overleden in 1907) en de meesterknecht van de firma A. van Damme²² hadden een groot aandeel in de totstandkoming van dit laatste gedeelte. In 1953 werd het park in eigendom overgedragen aan de gemeente omdat de onderhoudskosten niet meer door de vereniging waren op te brengen en het beheer problemen opleverde. Uitgebreide renovaties vonden in 1953 en in 1977 plaats waarbij het terrein, bestaande uit veengrond, deels werd opgehoogd en nieuwe drainage en beplanting werden aangebracht.

Omstreeks 1957 werd ook een nieuw rosarium in strukturalistische stijl met zeshoekige vormen, naar ontwerp van E. Mos, aangelegd, nadat eerder al in 1936 door Jelle Jongsma een eerder rosarium was ontwikkeld..

Dit alles wordt echter overtroffen door het dit jaar tot stand gebrachte werk in het midden van het Vondelpark, waar naar het ontwerp van den heer Jello Jongsma het grootste rosarium is aangelegd, dat we in Nederland hebben en dat een blijvende aanwinst van buitengewone waarde voor het Amsterdamse Vondelpark is.

Nieuwe Leidsche Courant 17-078-1936.

Jelle Jongsma had de leiding van de renovatie van het Vondelpark in 1936 en was de ontwerper van het nieuwe rosarium, het grootste van Nederland toentertijd.

Van de oorspronkelijke beplanting uit de tijd van de Zochers is weinig over, behalve eiken, wilgen, populieren, iepen en esdoorns. Door de hoge grondwaterstand in het park staan de bomen met hun wortels in het water. Hiertegen zijn slechts weinig soorten bestand en veel bomen in het park worden dan ook niet ouder dan zo'n jaar of veertig. Bijzondere bomen die het wel goed overleefden zijn *Taxodium distichum* (moerascipres) en *Sophora japonica* (Japanse honingboom). Bij de soortenkeuze ten behoeve van herplant probeert men wel steeds zo veel mogelijk in de geest van de Zochers te werken. Latere exoten zijn *Pterocarya stenoptera* (Chinese vleugelnoot), *Catalpa bignonioides* (trompetboom) en *Ginkgo biloba* (Japanse notenboom). Het probleem van de verzakking van de grond en de hoge grondwaterstand spelen anno 1997 opnieuw. De gemeente zoekt thans naar meer structurele oplossingen, vooral voor de oudste delen van het park. De landschapsarchitecte Mariska Pemmelaar heeft een herinrichtingsontwerp en een beheersplan voor het park gemaakt, dat in eerste instantie voorwaarden scheppend is voor het behoud van het park en zijn sfeer.

²² Meesterknecht A. van Damme wordt genoemd in een artikel in NRC van 03-02-12914.

Voorgesteld werd om het veen plaatselijk geheel af te graven en een stabiele zandlaag en grondpakket aan te brengen, omdat de afgelopen honderd jaar steeds weer is gebleken dat een ophoging van het terrein niet afdoende is. Op deze wijze zouden de bomen op een soort zandpijlers komen te staan en niet opnieuw verzakken. Door een zonering aan te brengen in park-, landgoed- en bosbeheer kunnen de ruimtelijke karakteristieken van het Vondelpark worden versterkt. Het westelijk deel zal in de toekomst op meer ecologische wijze worden beheerd, waarbij de natuur meer haar gang kan gaan. Reeds in 1901 vroegen Heimans en Thijsse zich af waarom de inheemse planten in het Vondelpark ontbraken. Zij dachten daarbij aan bosanemoon, helmbloem, sleutelbloem, bosviool, vogelmelk, dalkruid, aronskelk, lelietje-van-dalen en wilde hyacint, allemaal stinsenplanten. Deze soorten worden nu sterk gewaardeerd en door een aangepast beheer, waarbij onder meer wordt aangeplant en uitgezaaid, zullen deze soorten in het park gaan toenemen. Zo zal het Vondelpark een unieke combinatie kunnen worden van een geïdealiseerde, romantische natuur in het oostelijk deel en een stukje 'echte' natuur in het westelijk deel. Deze combinatie van cultuur en natuur is een nieuwe oplossing die geheel past in de tijd van ecologisch groenbeheer. . 28 februari 2010 wordt het Vondelpark, na 10 jaar renovatie weer geopend).

(Wordt vervolgd in de vorm van een waardestelling).

Zie ook Carla S. Oldenburger: Het Vondelpark van de Zochers. Bewerking van voordracht 22 -5- 1997. *Tuinjournaal* Jg. 14, no.4 (nov.1997), p. 14-19.

24. *Amsterdam, Begraafplaats Zorgvlied.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp (slechts zeer ten dele uitgevoerd) door J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, vanaf 1867. Onderstaand ontwerp Coll. Begraafplaats Zorgvlied; ontwerp 1869-2 Raadhuis Amstelveen; ontwerp 1869-3 Coll. BLUW; uitbreiding L.P.Zocher, 1893. Coll. Kantoor Zorgvlied.

Begraafplaats Zorgvlied. Eerste ontwerp (ten dele uitgevoerd), J.D. en L.P. Zocher, ca. 1868. Coll. Kantoor Zorgvlied

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Aan de oever van de Amstel, en omgeven door een omringend 'grachtensysteem' in verbinding met de Amstel, werd vanaf 1867 door de gemeente Nieuwer-Amstel – sinds 1964 Amstelveen - de begraafplaats Zorgvlied aangelegd op het terrein van de voormalige buitenplaats Zorgvliet, tot 1799 genaamd Nooit Dor. Het huis werd tussen 1840 en 1859 gesloopt. Hoewel de gronden nu binnen de gemeente Amsterdam liggen, is het nog steeds een Amstelveense begraafplaats. Zorgvlied ligt als een groen landschap en een stiltecentrum in de drukke stad.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Het ontwerp van het oudste deel werd omstreeks 1868 gemaakt door de tuinarchitecten J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher (getekend door L.P. Zocher). Zij werkten in het algemeen in de toen in zwang zijnde landschapsstijl, zoals J.D. Zocher jr. dat ook al eerder had gedaan bij het ontwerpen van de begraafplaatsen in Haarlem, Alkmaar, Heemstede, Zutphen, Doesburg, en Utrecht. In hoeverre de Zochers in het geval van Zorgvlied nog konden aansluiten qua

zichten of bomenlanen op de aanleg van de voormalige buitenplaats, is onduidelijk, maar mogelijk was dit toch een punt van vertrek voor hen²³. In ieder geval had de lange smalle kavel de vorm van de voormalige buitenplaats. Op 1 november 1870 werd de begraafplaats geopend; in 1872 het katholieke deel. Bij de eerste fase van aanleg kan J.D. Zocher jr. nog betrokken zijn geweest, maar al snel volgde een tweede fase (uitbreiding, 1892) waar L.P. Zocher alleen verantwoordelijk voor was. Het ontwerp van de eerste fase van aanleg wordt gekenmerkt door een flauw golvende hoofdbaan tussen ingang en eindcirkel, aan één zijde begeleid door een brede grasbaan en randbeplanting. Het ontwerp ziet er eenvoudig en krachtig uit, maar bleek uiteindelijk te duur voor uitvoering. Eén van de redenen was dat er meer grafplaatsen nodig waren. De uitbreiding door L.P. Zocher, ten noordwesten van de eerste aanleg, is formeler van aard en sluit naadloos op de eerste fase aan, ook met veel bomen en heesters beplant en omzoomd door een bomenrand.

Na de periode van de Zochers volgt de uitbreiding volgens ontwerp van gemeenteopzichter L. van der Bijl (1900). Deze ging op zijn beurt weer op natuurlijke wijze over in de eerdere aanleg van L.P. Zocher.

De latere uitbreiding van Van der Bijl (1921) vormt qua structuur een vanzelfsprekende eenheid met de eerdere delen. De tuinarchitect C.P. Broerse, directeur Plantsoenen en Begraafplaats van Nieuwer-AmstelAmstelveen, bracht het ontwerp ten uitvoer. Hij is ook de ontwerper van de uitbreiding in 1937. De naoorlogse uitbreiding, ontworpen door Broerse's opvolger B.J. Galjaard, is door zijn sterk afwijkende, zakelijke en efficiënte vormgeving direct herkenbaar. De fraaie vormgeving van de begraafplaats en zijn ligging aan de Amstel te midden van buitenplaatsen maakte Zorgvlied onder de Amsterdammers tot een geliefde plek om hun doden te begraven.

De toegang.

De toegang van de begraafplaats in de tijd van L.P. Zocher ligt aan de oostzijde van het complex. De Zochers plande hier een ruim circuit voor koetsen; en aan beide zijden van deze ingang twee ovale grafvelden, gelegen als de moestuinen op een buitenplaats aan beide zijden van het huis. Van een doorgezette zichtas vanaf het ontvangstgebouw naar het einde van de plaats is echter geen sprake, ook niet in het uiteindelijke ontwerp.

Padenverloop.

De hoofdlaan loopt in een langzaam gebogen lijn over de hele lengte van het weideperceel, en gaat tenslotte over in een cirkel. Het concept van de cirkel is meer toegepast door de Zochers op begraafplaatsen. In Zutphen (1829) is de cirkel in ieder geval een belangrijke structuur. Misschien ook had J. D. Zocher begraafplaats Soestbergen (aanleg 1830, zie eerder) nog in zijn hoofd waar hij met veel succes een rotonde met drie concentrische ringmuren creëerde als middelpunt van de begraafplaats. Het padenverloop van de delen die vóór 1900 zijn aangelegd wordt gekarakteriseerd door flauwe bochten en een cirkel, afgezien van vier rechte lanen in het deel ten noorden van de ingang, langs het water.

Waterpartijen. Geen. Wel hele plaats omgracht.

Open ruimten. De grasbaan langs de hoofdlaan heeft heel duidelijk een ruimtescheppende werking. Mogelijk werd de grasbaan ook als wandelbaan (tapis vert) gebruikt bij grote drukte.

Architectuur.

Zocher plande twee gebouwen. Waarschijnlijk bedoelde hij een aula en een doodgravershuis..In 1931 werd de begraafplaats uitgebreid en werd de markante aula gebouwd, naar ontwerp van directeur Gemeentewerken van Nieuwer-Amstel K.J. Mijnarends. Later is een ontvangstpaviljoen toegevoegd.

Tuinbeelden, i.c. grafmonumenten.

Bekende personen uit de theaterwereld, die hier begraven liggen, zijn onder anderen René Sleswijk, Fien de la Mar, Beppie Nooij, Piet Muijselaar en Frans Halsema. Verder treft men er de graven van de kunstschilder Carel Willink, de schrijvers Arthur van Schendel, Herman

²³ Zie onder andere de Topografisch Militaire Kaart / Nettekening, 1830-1850. nr. 25-41-rd. www.watwaswaar.nl.

Heijermans, Renate Rubinstein en Annie M.G. Schmidt, Frans Kellendonk, de beeldhouwer Hildo Krop, de architect Eduard Cuypers, discotheekeigenaar Manfred Langer, de componisten W.F.J. Pijper en Julius Röntgen en de hoogleraar theoretische natuurkunde prof.dr. F. Zernike. Opvallende grafmonumenten zijn het mausoleum gewijd aan theaterdirecteur Oscar Carré en de stapel stenen boeken op het graf van uitgever Rob van Gennep.

Op de grafzerken zal verder hier niet worden ingegaan.

Mooie zichten.

Van echte zichtlanen is in de eerste fase van de begraafplaats geen sprake.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen.

Op het eerste ontwerp is veel aandacht besteed aan begeleiding van de paden met bomen en bloemheesters.

De oude monumentale bomen uit de tijd van aanleg geven de begraafplaats nu een heel bijzonder karakter.

Verskillende hoofdlanen vormen de ruggengraat van het totaal-ontwerp. Zij zijn per deel beplant met ieder een eigen boomsoort, platanen en berken langs de oudste delen, beuken en zomereiken in de door Broerse ontworpen delen.

Coniferen.

Op het eerste ontwerp zijn deze niet herkenbaar getekend. Of de Zochers geen coniferen voor ogen hebben gehad, is zeer wel mogelijk. Als ze die wel wilde planten, gaven ze die in tekening op hun ontwerpen meestal wel aan, hetzij in lanen, hetzij als solitair of in 'sparrenbossen'.

Hakhout. N.v.t.

Bloemdragende heesters.

Het eerste ontwerp doet vermoeden dat L.P. Zocher veelvuldig werkte met bloemheesters.

Langs de hoofdlaan bijvoorbeeld zijn aan een kant langs het pad heesters getekend en aan de andere kant zien we eerst een brede grasbaan en daarachter waarschijnlijk bloemheesters, zoals rododendrons, azalea's en Hydrangea's.

Bloemen. Er staan geen bloemen (in perken) ingetekend op het ontwerp, maar het is natuurlijk logisch dat men er van uit ging dat de graven voorzien werden van bloemen door de nabestaanden.

Moestuin. N.v.t.

Boomgaard. N.v.t.

Casco historico (slotconclusie):

De eerste fase van het ontwerp van de Zochers (getekend door L.P.Zocher) is slechts zeer ten dele uitgevoerd. Dat is te betreuren want het ontwerp is beslist bijzonder door de ruime grasbaan en het rotondevormige eindveld, dat als een herhaling in andere vorm, van eerdere begraafplaatsontwerpen van de Zochers kan worden gezien. Zij bouwden als het ware een traditie op met hun cirkelvormige begraafplaatsstructuren. De ronde vorm doet denken aan Zutphen en Soestbergen, wie weet misschien symbolisch voor de hemel of het paradijs. De waarde van de totaalbegraving nu ligt in de monumenten van vele bekende Nederlanders. Het idee van verschillende boombeplanting per deel van uitbreiding is ook uniek. Voor toekomstig beheer is hier aan te raden met het totaalconcept (het totaal van de oorspronkelijke aanleg en de opeenvolgende uitbreidingen) respectvol om te gaan, zodat de architectuurgeschiedenis van begraafplaatsconcepten in een bepaalde periode, zichtbaar blijft. 'Eenheid in verscheidenheid' behouden is het uitgangspunt.

Zie ook KNOB Bulletin Jg. 85 (1986), nr. 3, p. 102.

25. Barneveld, De Schaffelaar

Korte waardestelling en toekomstperspectief. Ontwerp J. D. en L. P. Zocher (gesigneerd Zocher), 1853. Coll. St. Geldersch Landschap / Geldersche Kasteelen

Ontwerp J.D. en L.P.Zocher, 1853. Coll. Geldersch Landschap / Geldersche Kasteelen

(Voorlopige tekst uit GIDS)

De Schaffelaar werd in 1767 in opdracht van L.W. van Essen gebouwd op een terrein met een gracht eromheen. In 1797 werden de beken en natuurlijke watervallen beschreven door H. Numan, hoewel op zijn prent nog een aanleg met scheerheggen te zien is. Ook op de kaart van landmeter De Man uit omstreeks 1803 is nog een regelmatige aanleg afgebeeld met een lange oprijlaan, moestuinen, hakhoutbossen en een sterrenbos. Nadat het huis in 1799 was afgebrand, liet J.H. van Zuylen van Nievelt in 1852 een nieuw huis bouwen in de toen zo geliefde neogotische stijl, naar ontwerp van A. van Veggel. Dit huis hoefde niet langer omgracht te zijn en kwam ten zuidwesten van het vroegere huis te staan. Het terrein werd in 1853 opnieuw vormgegeven door J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher. Het huidige huis heeft aan de voorzijde landerijen met grazend vee en solitaire bomen. Het geheel vormt een typische romantische combinatie; neogotische architectuur omgeven door een agrarisch ogend landschapspark. Achter het huis is de plaats van het oude huis in het landschappelijke ontwerp van de Zochers nog goed te herkennen: de waterpartij rondom een groot weiland. De 'Koeweide' heeft nagenoeg de vorm van de oude slotgracht, slechts één zijde heeft een natuurlijker vorm met een eilandje. Twee classicistische beelden staan op de hoeken van de voormalige gracht in het water, aan de zijde waar het park begint. Dit park wordt in tweeën gedeeld door de oude achttiende eeuwse gezichtslaan, die in het verlengde van het hart van het vroegere huis loopt. Ten oosten hiervan ligt het oude sterrenbos, ten westen een bos met heuvels en een slingervijver die is aangelegd ten tijde van de Franse overheersing in het begin van de negentiende eeuw en daarom het 'Franse werk' wordt genoemd. Op het terrein staan een oude, nog in gebruik zijnde kasteelboerderij en een koetshuis waarin een biologisch-educatief centrum is ingericht. Het landgoed is eigendom van Het Geldersch Landschap.

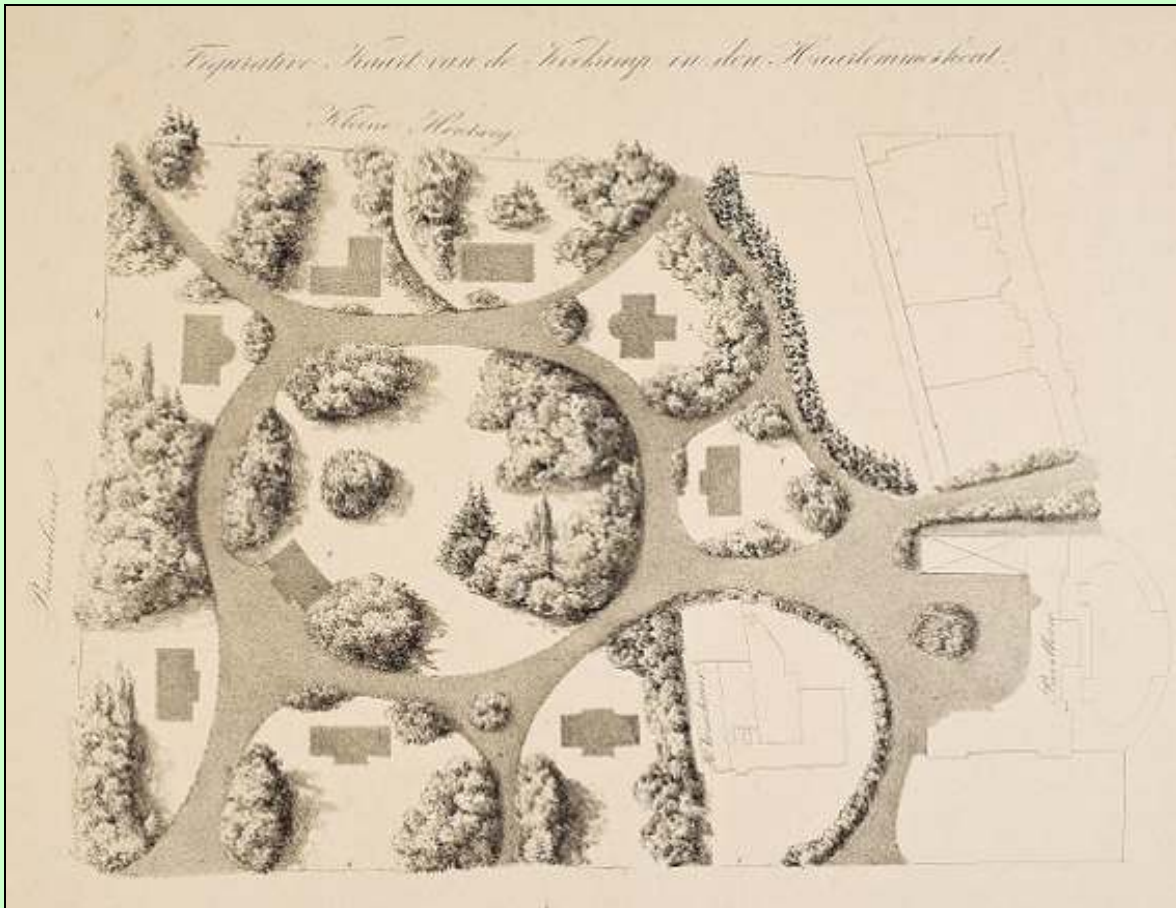
(wordt vervolgd in de vorm van een waardestelling).

26. *Haarlem, Villapark Frederikspark.*

Korte waardestelling en perspectief.²⁴ GA Haarlem. Ontwerp J. D. Zocher jr., 1832; J. D. en L. P. Zocher, 1862.

²⁴ Zie lit. Moes, 1991; Uittenhout, 1991 en Uittenhout, 1992.

Ontwerp van villabouw op de Vm. Princissetuin / Koekamp / Kleine Hout / Frederikspark in Haarlem. J.D.Zocher jr. & L.P.Zocher, 1862. Coll. GA Haarlem

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd):

Situatieschets. Wanneer we door de eeuwen heen verschillende kaarten van de Haarlemmerhout bestuderen en deze vergelijken, valt direct op dat De Hout al heel lang haar historische structuren heeft behouden. De bomen mogen al een aantal keren zijn vervangen en de details binnen de historische structuren veranderd, maar het skelet van De Hout is onverwoestbaar gebleken. Het Frederikspark nu is in feite een deel van De Hout. Het terrein is gelegen op gronden die al vanaf de middeleeuwen “de Baan” werden genoemd. Het was altijd al een echt recreatiepark, zouden we nu zeggen. Er werd gewandeld en een soort kolfspel gespeeld, zoals dat in veel meer steden even buiten de stadsmuren het geval was. Denk bijvoorbeeld aan de Maliebaan te Utrecht. De Baan besloeg toen de gronden tussen de huidige Baan, de Dreef, de Paviljoenslaan en de Kleine Houtweg. In de 17de eeuw werd ten behoeve van tuinderijen voor stadsbewoners een groot stuk van de Baan afgescheiden. Toch kunnen we nog steeds het hele gebied een recreatieterrein blijven noemen, namelijk voor wandelen, sport, spel en tuinplezier. Op de kaart van de Haarlemmerhout van 1769 bestaat het noordelijk deel van de Hout uit drie min of meer rechthoekige terreinen a) “Tuynen, Huizen en Bloemistereyen”, b) “de Baan”, waarin toen al volgens de kaart grazende koeien weidden, en c) een rechthoekig terrein met “Buitenplaatsen, Huizen en Bloemistereyen”. In 1791 is de situatie nog hetzelfde, maar nu is het “Huis van de Heer Hope” (Hofstede Welgelegen, gebouwd vanaf 1786) in de Hout gebouwd. In 1808 werd dit huis verkocht aan Lodewijk Napoleon. Hij kocht bovendien tweederde van het terrein achter Welgelegen van de stad Haarlem, zodat alleen het meest noordelijke gebied voor “Buitenplaatsen en Bloemistereyen” gespaard bleef. Lodewijk Napoleon gaf toen opdracht aan J. D. Zocher sr. het hele gebied ten oosten van de Dreef in een landschapspark te veranderen. Zocher sr. zorgde voor een nieuw ontwerp in landschapsstijl, met op de plaats van De Baan (het Frederikspark) een grote open eivormige rondwandeling, met daarbinnen een groot dierenverblijf en in het noordelijke deel binnen deze rondwandeling kweekvelden of

mogelijk dierenweiden. Het was Lodewijk Napoleons bedoeling hier een openbare dierentuin te stichten, maar het plan is maar ten dele uitgevoerd. Het deel dat wel min of meer is gerealiseerd, afgaande op de volgende kaart van de Hout uit 1837, is de eivormige rondwandeling, die in 1832 door J. D. Zocher jr. werd omgevormd tot Koekamp. Voor de recreatiefunctie van het Frederikspark is het belangrijk te weten dat het ook Lodewijk Napoleons bedoeling was het Baangebied een openbare recreatieve functie te geven. In 1832 kwam de Baan, maar nu als park (een dierentuin was het nooit geworden), weer in eigendom van de gemeente Haarlem, met de bedoeling dit park voor het publiek open te stellen, zoals Lodewijk Napoleon ook van plan was geweest. Het eivormige middendeel werd afgescheiden en als dierenweide aan derden verhuurd. Zo ontstond de Koekamp. Het idee en de aanpassing kwamen van Zocher jr. die ook elders dierenweiden had ontworpen, bijvoorbeeld op de buitenplaatsen Sonsbeek en Duin en Daal te Bloemendaal en later in het Vondelpark. De bestemming recreatie (nu Koekamp en wandelpark) leek wel heilig verbonden met deze plaats. Vanaf 1862 kreeg het gebied van de Baan een gedeeltelijk andere bestemming, namelijk als bouwterrein. Het gemeentebestuur was namelijk wel gevoelig voor de plaats om deze locatie af te staan ter bebouwing van luxe villa's (samen geformeerd tot villapark), om zodoende vermogende particulieren die buiten de stad wilden wonen aan Haarlem te binden. Engeland was ons in dit idee voorgegaan. Zocher heeft het idee van John Nash' Regent Park (1811), met zijn wit gepleisterde classicistische villa's, in Nederland geïntroduceerd. Hij diende uit eigen beweging in 1856 een plan voor bebouwing in voor het Willemspark in Den Haag (toen park, nu Plein 1813, maar niet volgens plannen van Zocher jr. uitgevoerd) en voor Utrecht maakte hij voorstellen voor de bebouwing van het Willemsplantsoen (1843, aaneengesloten huizen; niet uitgevoerd) en later samen met zoon Louis Paul voor het Lepelenburg en het Lucas Bolwerk (1859).

Het eerste plan voor een villapark in Haarlem dat volledig naar Zocher's ideeën werd uitgevoerd, was het plan voor bebouwing van de Koekamp in Haarlem (ook de gemeenteopzichter Van den Arend maakte ontwerpen, die overigens zeer aan het plan van Zocher's Willemspark in Den Haag deden denken). Zocher jr. heeft het gemeentebestuur per brief duidelijk gemaakt dat hij al vanaf 1832 het plan had opgevat eens de Koekamp tot villapark te transformeren en dat hij daartoe ook met zijn zoon een plan had opgesteld. Het plan was in de geest van de Haarlemmerhout vervaardigd en dat betekende dat er geen aantasting zou plaats vinden die storend zou werken, om zodoende de sfeer die het park altijd uitstraalde, namelijk een wandelparkje met koekamp, te behouden. Heel duidelijk benadrukte Zocher in een brief aan de Raad dat het kosteloos door hem afgestane plan een schetsplan was en dat het in het veld nader dienden te worden uitgewerkt door hem en / of zijn zoon (zie verder canon auctoris).

— Bij besluit van den Raad der gemeente Haarlem werd in Juni 1890 eene raadscommissie benoemd, om met B. en Ws. en met de commissie tot exploitatie van de Staalwaterbron in de Haarlemmermeer in overleg te treden. Er is nu een plan van een Kurhaus in het Frederikspark ontworpen door den heer L. P. Zocher. Het ligt in de bedoeling van het comité allereerst het staalwater naar Haarlem te leiden door eene buizenleiding, om dan later, als de behoefte blijkt, een Kurhaus met toebehooren te stichten. B. en Ws. stellen thans aan den Raad voor met 't comité te sluiten een ontwerp-contract om daartoe te geraken.

Leidsch Dagblad 10-02-1892

Vanaf 1894 is er sprake geweest van het bouwen van het brongebouw op het middenveld in het park. Het was de bedoeling om hiermee Haarlem tot kuuroord te promoveren (zie boven ILidsch Dagblad), alhoewel dit uiteindelijk niet is gelukt. De plaatsing van dit gebouw had veel voeten in de aarde, omdat het qua omvang en architectuur niet in het park zou passen en omdat men het teveel in het midden van het centrale veld wilde plaatsen. Het brongebouw en het sportfondsenbad voldeden overigens beide nog steeds aan de recreatiefunctie, die het park altijd al had gehad.

*Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):*²⁵

Hoofdas en Open ruimte. Eigenlijk is er van een hoofdas geen sprake. Wanneer men op het ontwerp uitzichtlijnen tussen de villa's trekt, kan men duidelijk zien dat de zichten vanuit de villa's wel leiden naar de tegenover liggende huizen, maar dat hun zichtvelden tegelijkertijd het hele middenveld beslaan. Deze planning voldeed duidelijk aan de behoefte van de welgestelde 19de eeuwse stadsmens om ruim (met weidse uitzichten) en buiten te wonen, met de stad in de nabijheid.

Padenverloop. Het padenverloop wordt als het ware door de bouw van de villa's geëffectueerd. Alle villa's zijn gesitueerd met hun voordeur naar het midden van het park en zijn bereikbaar vanaf een pad dat om de centrale ruimte loopt. Vaak zijn de villatuinen ook gescheiden door een pad.

Waterpartijen...

Architectuur. De villa's zijn gebouwd in een typisch 19de eeuwse classicistische bouwstijl²⁶. Ze zijn alle wit gepleisterd, passend bij de groene landschapsarchitectuur en zo verspreid over het park dat ze niet storend werken op elkaar en eigenlijk alleen een versiering voor het park zijn. Het is bekend dat Zocher's ontwerpen altijd schetsmatig waren en dat hij pas later ter plekke met grote zorgvuldigheid zijn villa's positioneerde. De Zochers hebben bij het Frederikspark voor een invulling met acht villa's en een centrale villa gekozen, maar uiteindelijk zijn enkele daarvan nooit gebouwd. Zo is voor de centrale villa nooit belangstelling getoond. Hiervoor zijn wel enkele redenen aan te voeren. De villa's nu genummerd 6, 2 (restaurant Thai Ping) en 4 werden het eerst gebouwd –1864-1865- en de bouw van de centrale villa hierna zou de uitzichten naar het middenterrein en naar de andere villa's ten zeerste hebben verstoord. Ook de wens om het middenterrein met de grote ovale ruimte, het parkachtig karakter dat het sinds eeuwen had gehad te laten behouden, zal een rol hebben gespeeld. Voor de plaats waar in 1880 de dubbele villa werd gebouwd in opdracht van Frederik van Eeden, werd eerder (1879) een plan ingediend voor de bouw van zeven à acht woonhuizen onder een dak. Een dergelijk plan werd niet in belang van het park gezien en afgekeurd. Ook op andere plaatsen werden plannen afgewezen, o.a. voor drie woonhuizen onder een dak en voor een hotel garni dat bepaalde gedeelten van het jaar door meer gezinnen bewoond zou kunnen worden. Het laatste plan werd afgewezen om reden van afwijkende bewoning en omdat het ontworpen gebouw niet zou strekken tot versiering van het park.

Tuinbeelden....

Mooie zichten. Zie onder "Open ruimten" en "Architectuur". De centrale open middenruimte is het blikveld waar alle villa's op georiënteerd zijn.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Het plan van de Zochers is schetsmatig en biedt geen helderheid over plantensoorten. Bij eventuele restauratie is het aan te bevelen zoveel als mogelijk met een contemporair boom- en heestersortiment te werken.

²⁵ Bij de bestudering van dit ontwerp is het goed te weten dat er twee ontwerpen met een ovaalvormig middenpark door J. D. Zocher in samenwerking met zijn zoon Louis zijn gemaakt. 1) het plan dat Zocher in 1862 kosteloos afstond aan de gemeente Haarlem met de opmerking dat "bij eenen aanleg van dien aard het bevallige niet altijd op het papier kan worden uitgedrukt" en 2) een waarschijnlijk eerdere oefening voor een dergelijk terrein met ovaalvormige middenruimte. Dit ontwerp is waarschijnlijk niet op de stedenbouwkundige situatie van Haarlem afgestemd, maar heeft wel veel gemeen met plan 1.

²⁶ De villa's Frederikspark no. 's 1; 3/5; 4; en 6 zijn rijksmonument. De omgeving van de Haarlemmerhout is tevens tot Beschermd Stadgezicht verklaard.

Loofbomen. Op het ontwerp zijn nauwelijks loofbomen te onderscheiden. Er staan in werkelijkheid echter genoeg oude loofbomen in het park, dus uiteindelijk zullen deze wel geplant zijn, ook al in de tijd van de Zochers.

Coniferen. In het middenveld, aan de kant van Het Paviljoen zijn bosschages getekend die bestaan uit lagere heesterpartijen en enkele coniferen (sparren?). Het is dus zeker Zochers bedoeling geweest enkele coniferen ter afwisseling te plaatsen.

Hakhout. ...

Bloemdragende heesters. Zoals op vele ontwerpen van Zocher jr. en zijn zoon Louis zijn de ruimten voor een groot deel gevuld met heesterpartijen. Dit zullen zeker bloemdragende sierheesters zijn geweest. Hun functie is het afscheiden van de particuliere tuinen naar de burens en de versiering van het middenveld.

Houtwallen / heggen. Naar de kant van Het Paviljoen zijn heggen ter afscheiding voorgesteld. De Zochers voorzagen dus geen open verbindingsruimte tussen het villapark en de achterzijde van Het Paviljoen.

Bloemen....

Moestuin....

Boomgaard....

Casco historico (slotconclusie):

Het terrein van de Baan heeft vanaf de Middeleeuwen tot heden altijd een openbaar en recreatief karakter gehad en dit is niet veranderd bij de verkaveling tot villapark. Het ovale middenterrein bestaat al sinds Lodewijk Napoleon door Zocher sr. plannen liet uitwerken voor een openbare dierentuin en Zocher jr. heeft dit terrein tot openbare Koekamp omgevormd. Zo is de kern van het dierenpark, en dus ook van de Koekamp is tot kern van het villapark geworden.

Om de waarde van dit villapark te leren kennen zullen we ons eerst af moeten vragen welke villaparken de Zochers nog meer in Haarlem en eventueel daarbuiten hebben ontworpen en wat de kwaliteit daarvan was. De firma Zocher (in feite L. P. Zocher) ontwierp in Haarlem Het Kenaupark (1868) op de voormalige Hortus Medicus; de villabouw op het Statenbolwerk (1873); en het Florapark op het voormalige Hazepatersveld (1873). Hij was ook de Zocher van de bebouwing van de landerijen naast het Vondelpark, het Willemspark in Amsterdam (1876); het plan voor een heel groot villapark in Den Haag (aan de Nieuwe Parklaan) en het Agnetapark in Delft.

Wanneer we het Frederikspark tegen deze verschillende projecten afzetten, blijkt dat vooral het Kenaupark, het Florapark, het Willemspark in Amsterdam en het Agnetapark in Delft enigszins te vergelijken objecten zijn, namelijk alle om een centrale ruimte gegroepeerd. Het enige waarbij Zocher jr. nog een inbreng gehad zou kunnen hebben (hij was toen 77 jaar!), is het Kenaupark. De tekenrant van dit ontwerp is echter helemaal van L. P. Zocher. Naast enige vrijstaande villa's toont dit plan aan één zijde van het park een serie aaneen gebouwde herenhuizen. Voor het Florapark ontwierp L. P. Zocher eveneens veel herenhuizen in serie, naast losse villa's op eigen ruime kavel. Beide laatste parken deden althans in de plannen toen minder luxueus aan. Het Willemspark in Amsterdam is qua sfeer wel met het oude Koekamp (Frederikspark) te vergelijken, omdat dit villapark naadloos aan het Vondelpark was gekoppeld, hetgeen de sfeer van het Arcadisch park bijzonder ten goede kwam. De plaatsing van de villa's is hier echter van heel andere orde. Het Agnetapark in Delft tenslotte is met heel andere bedoelingen gebouwd. Het is een park met woningen voor arbeiders van de Gist- en Spiritusfabriek, rondom een grote vijverpartij. Hier voorzagen de plannen in het bouwen van een villa middenin het park, maar dat was dan ook het huis van de directeur, die met eigen geld de woningen voor zijn arbeiders bouwde. Daarom had hij recht op een ruime kavel middenin aan de vijver.

Uit bovenstaande kunnen we concluderen dat het Frederikspark het enige park in Haarlem van de hand van Zocher jr. is (voor de uitvoering beveelt hij zijn zoon ook aan) en dat hij buiten Haarlem alleen dergelijke villaparken heeft ontworpen in Utrecht, namelijk aan het Lepelenburg en Lucas Bolwerk. Het Frederikspark kan eigenlijk alleen met de opzet van deze parken in Utrecht worden vergeleken, daar alle latere villaparken met veel dichtere

aaneen geschakelde bebouwing rondom werden opgezet. Karakteristieke vormprincipes zijn niet zo duidelijk bij dit soort ontwerpen, omdat ze alle zeer schetsmatig van opzet zijn. Het ontwerp van het Frederikspark bestaat uit ruime villakavels rondom een centrale ruimte, die parkachtig is ingevuld. De rondwandeling rondom die ruimte is openbaar en dient drie doelen: rondwandelen rondom, genieten en uitzien op.

Tenslotte zijn Zocher's eigen woorden nog heden ten dage zeer interessant voor ons: "Men kan niet genoeg de stijl van stadsgebouwen van dien voor villa's afgescheiden houden, immers wat in de stad voldoet, is onbevallig in eene aangename wandeling, terwijl ook omgekeerd geen villa voldoet in de stad en in beide gevallen ontsiering ontstaat. Naar mijn inzien is het dus wenschelijk dat aan iedere aanvrager de plaats worde aangewezen in den geest van elk gebouw dat wordt aangevraagd...Ik veroorloof mij nog hierbij te voegen dat wanneer wij Haarlemmers enigszins gelijken tred willen houden met den vooruitgang in het buitenland, het noodig is om gelijk ik hierboven aanhaalde, de stedelijke bouwkunst afgescheiden te houden van den villastijl, die met onze fraaie boomen, en de wandelingen, die wij bezitten, eene zo aangename aaneenschakeling kan geven". (Verslag Gemeenteraad 25 augustus 1869, nr.6).

Concluderend kunnen we zeggen dat het Frederikspark naast de bolwerkparken in Utrecht J. D. Zocher's enige uitgevoerde villapark is, dat qua kwaliteit hoog moet worden aangeslagen vanwege 1) zijn lange historie met zijn door de eeuwen heen durende recreatieve bestemming (balspel, wandelen, dieren kijken); 2) zijn eenvoudige vormprincipes (ligging van villa's in een landelijke opzet, rond een open centrale ruimte); 3) eerste en enige villapark van J. D. Zocher in Haarlem; en 4) het uitstekend reageren van genoemde architect op de historische betekenis van het park.

27. Haarlem. Villapark Kenaupark.

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher & L. P. Zocher (1862-1868). GA Haarlem. Op plaats van voormalige Hortus medicus.

Ontwerp bebouwing Kenaupark Haarlem. J.D. en L.P. Zocher, 1868. Zie ook de schets van J.D. en L.P.Zocher bij nr. 29. Noorden beneden.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd):

Het Kenaupark werd vernoemd naar de Haarlemse Kenau Simonsdochter Hasselaar, die volgens de legende met een eigen vrouwenleger op de wallen standhield tijdens het beleg van Haarlem (1572-1573).

In de tweede helft van de negentiende eeuw ontstond er in Haarlem de behoefte om villa's te bouwen in zogenaamde villaparken, een nieuw verschijnsel voor die tijd, overgewaaid uit Engeland. Een bekend Engels voorbeeld is het Regent's Park van John Nash in Londen. Het park ligt ten noorden van de Nieuwe Gracht op het terrein van de voormalige Haarlemse Hortus Medicus. In 1865, met de opheffing van de Klinische School, werd ook de tuin opgeheven.

De villaparken waren gesitueerd in een groene omgeving aan de rand van de stad. J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher waren in Haarlem de ontwerpers van enkele van deze parken en wijken, zoals het Kenaupark, het Frederikspark en het Florapark.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

De firma J.D. en L.P. Zocher maakte in de periode 1866-1868 plannen voor dit gebied in opdracht van de Nederlandsche Maatschappij voor Grondkrediet. Het Kenaupark wordt gekarakteriseerd door grote losstaande villa's en een rij geschakelde huizen. Het plan uit 1868 met veertien villa's, een symmetrische gevelwand van negen huizen (van architect G.W. Breuker) en een centraal park met een gazon en afwisselende heesterbeplanting werd uiteindelijk goedgekeurd. De huizen zijn nu meer dan honderd jaar oud en vallen als jongere monumenten onder de aandacht van Monumentenzorg. Het Kenaupark is als villapark al in de jaren zestig van de twintigste eeuw tot Rijksmonument verklaard.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Het centrale parkje binnen de villa's en geschakelde huizen bestaat uit een gazon met heestergroepen. Ook de villa's zelf worden in Zocher's plan van elkaar gescheiden door heester-aanplant. Uit 1868 is helaas geen Catalogus van de kwekerij Rozenhagen teruggevonden, maar niet al te hoge en breed uitstolende heesters zullen geschikter zijn dan hoge soorten, omdat ook rekening gehouden zal moeten worden met zichten vanuit de huizen over het grasveld naar de overzijde. Tegenwoordig ligt het centrale gazon open vóór de geschakelde huizen en is het zicht vanuit de villa's aan de west en zuidzijde nogal belemmerd door heesteraanplant. Dit is een situatie die Zocher anders voor ogen heeft gehad. Een vergelijking met het Prionsen- en Statenbolwerk dient zich aan. Zie volgende project.

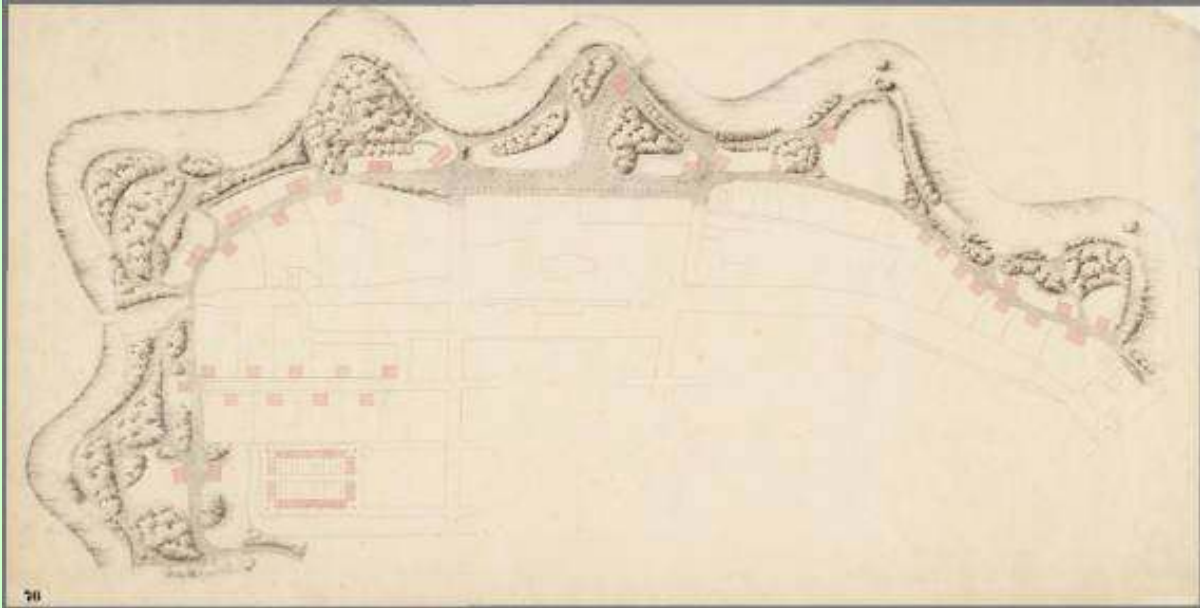
Casco historico (slotconclusie):

Ook dit Zocher-ontwerp zal zeker een visie / schets zijn en alleen een idee willen overbrengen. Het idee is het bouwen van veertien villa's en een rij geschakelde woningen en een parkje middenin, op de plaats van de voormalige hortus medicus. Met dit ontwerp kon de exploitatie-maatschappij verdere stappen ondernemen. Dit plan is in 1868 aangenomen en in een volgende stadium is men dit idee pas gaan uitwerken. Dat het ontwerp in grote lijnen is uitgevoerd, kan men met eigen ogen nog steeds aanschouwen. Zie ook Google earth. De tegenwoordige openheid aan de oostzijde van het park vraagt om voetballen en recreatief gebruik van het perk, hetgeen oorspronkelijk natuurlijk niet de bedoeling is geweest.

28. Haarlem. Bebouwingsplan bolwerken.

Korte waardestelling. Ontwerp J.D. & L.P.Zocher, 1865-1873.

Ontwerp bebouwing bolwerken. J. D. Zocher en L. P. Zocher, 1865-1873. V.l.n.r. Kenaupark, Statenvolwerk, Prinsenvolwerk. Coll. Gemeentearchief Haarlem

Bebouwingsplan Statenvolwerk (noord van het Kenaupark). J. D. Zocher en L. P. Zocher 1873. Coll. Gemeentearchief Haarlem.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd):

De bolwerken en wallen (Kenaupark, Statenvolwerk en Prinsenvolwerk) die door J. D. Zocher vanaf 1821 in romantische wandelingen waren veranderd (zie nr. 10) en de stad een voornaam aanzien gaven, zouden door L. P. Zocher veranderen in deftige villaparken aan de rand van de stad en dichtbij het station, een ideale situatie voor de toekomstige forensen. Immers de eerste spoorlijn van Nederland (Amsterdam-Haarlem, 1839) had haar station tegenover deze bolwerken.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Vader en zoon Zocher maakten eerst een totaal-ontwerp voor de bebouwing van de bolwerken, gevolgd door een plan voor het Kenaupark (1862-1868) en een plan van L. P.

Zocher voor het Statenbolwerk (1873) afzonderlijk. Heel duidelijk is weer te zien dat het totaal-plan als schets voor de idee-vorming is bedoeld en dat het plan voor het Statenbolwerk nauwkeuriger is uitgevoerd. Onder leiding van L.P. Zocher, die na de dood van zijn vader in 1870 groenadviseur van de gemeente Haarlem werd, raakten de bolwerken uit de tijd van J. D. Zocher steeds dichter begroeid. In deze tijd verschenen kon men ook wilde plantengroei onder de bomen en heesters waarnemen. Louis Zocher kon dit waarschijnlijk als parkarchitect ook niet erg waarderen; zijn plan voor het Statenbolwerk geeft in ieder geval weer veel open ruimte aan. Deze open ruimten zullen niet altijd zijn uitgevoerd want het is bekend uit de tijd van Leonard Springer, de opvolger bij de gemeente Haarlem van Louis Zocher, dat de donkere bosschages weer open gemaakt moesten worden. In Springer's tijd verschenen er bloembedden in de gazons onder en tussen de bomen. De plantsoenen veranderden toen weer van romantische wilde bosschages in overzichtelijke, nette kijkplantsoenen. De bolwerken zijn nooit dichter bebouwd geraakt dan de Zochers hadden gepland. De villakavels op het plan van Louis Zocher zijn door bosschages goed van elkaar gescheiden en tussen de kleinere centrale villa's en het Kennemerplein heeft hij een klein wandelparkje voor ogen, dat qua stijl nog steeds lijkt op de werkwijze van Zocher jr. *Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):* Ook hier geldt, zoals bij het ontwerp van het Kenaupark, dat de villakavels van elkaar worden gescheiden door heester-aanplant en dat helaas geen *Catalogus van de kwekerij Rozenhagen* beschikbaar is uit 1873. De onderlinge afstanden tussen de villa's zijn in dit geval misschien wat groter, maar ook hier is het raadzaam geen al te hoge en breed uitstoelende heesters toe te passen. Opvallend is dat tussen de villa's en de singelgracht de zichten zijn vrij gehouden zodat vanuit de villa's uitzicht op het water is verzekerd. De zichten naar het lege land buiten de stad bestaan helaas niet meer. Een vergelijking met andere ontwerpen van villaparken op bolwerken (zoals het Kenaupark) heeft niet veel zin, omdat de ontwerpen heel duidelijk schetsen zijn die zekert niet op detail gevolgd zijn.

Casco historico (slotconclusie):

Dit ontwerp voor het Statenbolwerk wil niets meer zijn dan een detailtekening van het plan voor de bebouwing van het Statenbolwerk. Het doel is aan te geven waar de villa's gebouwd zullen worden en hoe de ruimten er omheen zullen worden ingericht. Hiermee kan de exploitatie-maatschappij vooruit. Bij eventuele reorganisatie zijn het behoud van openheid, het toepassen van de juiste 19de eeuwse heesters en het behoud van een parkkarakter de belangrijkste uitgangspunten.

29. Haarlem. Hertenkamp Haarlemmerhout.

Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr. en L.P. Zocher, 1869-1870. Coll. GA Haarlem.

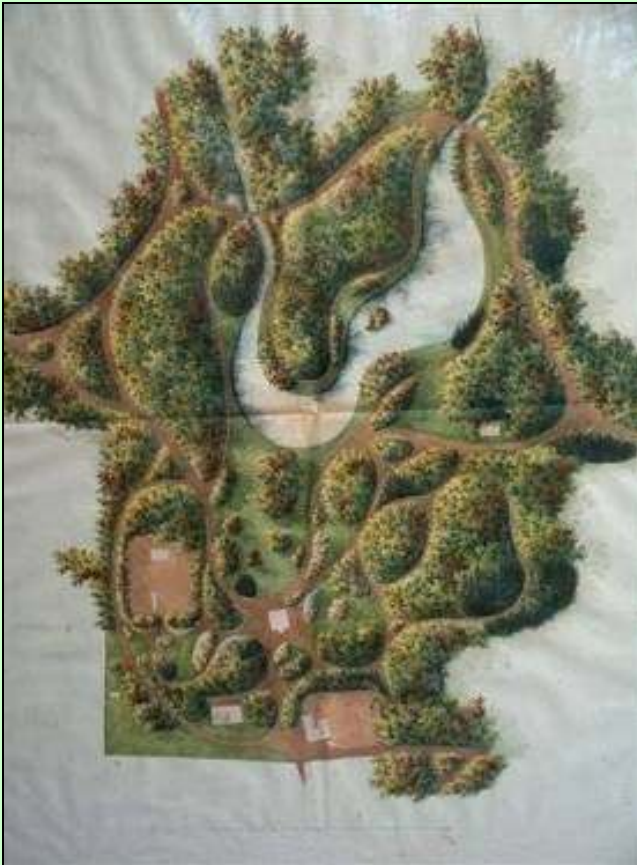
Zie nr. 9.

30. Lisse, Huis Keukenhof.

Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher en L. P. Zocher, 1857-1860 (gesigneerd Zocher)²⁷.

²⁷ Zie ook Bijlage D.

Ontwerp J.D.Zocher en L.P.Zocher, 1857-1869. Coll. Kasteel Keukenhof

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode).

De buitenplaats Keukenhof (incl. de latere buitenplaats Zandvliet, of het latere expositieterrein Keukenhof) werd in 1638 gesticht door de commandeur van de VOC, Adriaen Maertensz Block op het voormalige middeleeuwse en grafelijke Keukenduin van Slot Teyleingen. Dit duin ligt even ten westen van Lisse op afgezand duingebied overgaand in lage en natte strandvlakten met hakhout en weilanden. In 1661 wordt melding gemaakt van “huizinge ende boomgaard ende plantage genaamd Keukenhoff met het bouwhuis daar annex staande”. Deze situatie is met de nog bestaande boerderij en het in 1852 gesloopte koetshuis op een schilderij in de hal van het huis weergegeven. In de eerste helft van de 18de eeuw werd de aanleg aanzienlijk uitgebreid.²⁸

Aan het begin van de 19de eeuw wordt de plaats omgevormd in (vroege) landschapsstijl²⁹, in opdracht van Mr. Johan Steengracht van Oostcapelle, de latere directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te Den Haag. Later, nadat in 1856 de architect Elie Saraber was aangetrokken voor de modernisering van het huis en de bouw van een nieuw koetshuis annex tuinamanswoning, kreeg in 1857 vader Zocher jr. en zijn zoon L.P. Zocher in opdracht van de familie Van Pallandt de vraag om het park bij het huis verder te ontwikkelen. De reden daartoe was waarschijnlijk de omlegging van de latere Stationsweg, die eerder vlak langs het

²⁸ In een veilingcatalogus van 1746 staan ca. 50 tuinsieraden te koop aangeboden, waaronder een beeld van de schaking van Proserpina van de beeldhouwer J. C. de Cock, dat zich nu op de buitenplaats Oostermeer te Ouderkerk aan de Amstel bevindt. Uit deze periode zouden ook nog de vijf lindes aan de westzijde van het kasteel kunnen stammen.

²⁹ Op een affiche van verkoop in 1809 staat te lezen dat het huis ‘naar de nieuwste smaak is opgemaakt’, en wat betreft de plaats wordt melding gemaakt van “schone boomgaarden, groote moestuinen...langs schuttingen beplante persikeboomen...Engelsche en andere plantagiën...wel onderhouden bosschen...lanen beplant met Beuke, Ype, Eike en andere Boomen”. Zie voor de structuur ook de kadastrale kaart van 1818.

huis liep. In 1860 wordt deze aanleg opgeleverd. Op de kaart van Lisse in de Kuypers' Atlas (1860's) zien we de buitenplaatsen Keukenhof en Zandvliet (ten oosten van Keukenhof) in de nieuwe situatie liggen. De grote waterpartij van de Zochers met daarachter open land en ten zuiden daarvan veel bosschages rond het huis zijn daarop aangegeven. Sinds 1949 is de overplaats (aan de overzijde van de Stationsweg) samen met Zandvliet als expositieterrein ingericht.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Hoofdas. Deze ligt op de plaats van de vroegere hoofdas, loodrecht op het midden van de noord - gevel van het huis. Het zicht vanuit het huis noordwaarts leidt via een open weide met boomgroepen over de westelijke lob van de waterpartij. Een litho van Lutgers (zie Lit. Lutgers, 1855) geeft de situatie aan de noordzijde van het huis goed weer.

Padenverloop. De Zochers leiden de bezoeker binnen langs de boerderij ten zuiden van het herenhuis. Op het terrein rond het huis en de bijgebouwen in het zuidelijk deel van de plaats worden de paden gevangen tussen "gazonperken" beplant met groepjes afwisselende heesterpartijen.

Enkele wegen lopen van oost naar west met grote bochten ten westen langs het huis en ten noorden en zuiden langs de waterpartij. De noordelijke weg kruist met twee bruggen het slingerende water. Ook loopt een pad vanuit het huis bijna geheel langs de zuidoostelijke oever van het water naar de noordoosthoek van de plaats. Vanuit het pad langs de oever van de waterpartij vóór het huis zijn verscheidene zichten over het water naar de beide bruggen. Het lijkt alsof op het ontwerp van de Zochers geen majestueuze regelmatig beplante lanen met bomen zijn geprojecteerd en dat alle wegen worden gevormd door de natuurlijke begrenzingen van heesterpartijen en / of hakhout.

Waterpartijen. Een grote slingerende waterpartij beheerst het concept van de Zochers. De vijver staat in verbinding met de zandsloten ten noordoosten van de buitenplaats. In het water ligt een eilandje. Een zichtlijn tussen de brug in het noordoosten van de plaats en de zuidelijke oever van de waterpartij loopt over dit eiland. De vorm van de waterpartij doet denken aan die van Zocher sr. op Duinzigt te oegstgeest en Allemansgeest te voorschoten.

Open ruimten. Rond het huis en de boerderij zijn ruime draaipleinen voor koetsen en boerenwagens. Over het ruime gazon vóór het huis lopen zichten vanaf het huis en vanaf het pad langs het huis naar en over de waterpartij.

Architectuur. Rond het huis en bij de ingang van de plaats zijn twee dienstgebouwen, waaronder een 17de eeuwse boerderij geconcentreerd. In de moestuin ten westen van het huis liggen twee tuingebouwen. (speelhuis en bakken?). Aan het pad bij de oostelijke ingang is een huisje (dienstwoning 't Hoogje) door de Zochers op hun ontwerp aangegeven. Ook bij iedere brug is nog een klein huisje (prieeltje) getekend evenals in de uiterste zuidwestpunt van het terrein (eendenhok-folly).

Tuinbeelden en follies. Op Keukenhof staan een aantal opvallende gebouwtjes, namelijk in de moestuin een zogenaamd 'Zwitsers' speelhuis met neogotische kenmerken uit 1850 en in de zuidwestpunt van het park een eendenhok opgebouwd uit slakken en sintels.

Keukenhof, 'Zwitsers Chalet.

Keukenhof, Eendenhok met neogotische kenmerken

Verder is aan de noordzijde van het huis een folly-achtige door klimop overwoekerde gaanderij gebouwd en staan er twee siervazen op hekpijlers bij de oprit van het huis.

Mooie zichten. De paden langs of bijna langs de oevers van de waterpartij geven mooie uitzichten op het water en het eilandje. Ten noorden van het huis heeft men een mooi uitzicht over de open weide met verspreide boom- en heesterpartijen. Vanaf de bruggen heeft men een prachtige terugblik over het water naar het huis. Vanuit het huis westwaarts kijkt men over de weilanden in de richting van de vroegere boerderij Sixenburg; en oostwaarts kijkt men tussen de 18de eeuwse aarde wallen (uitstalplaats van tuinbeelden in de 18de eeuw) door naar de heuvel Meerzicht, waarop vroeger een koepel stond die naar de naam te oordelen uitzicht bood op Het Haarlemmermeer. Beide dwarsassen vormen samen met de hoofdas de ruggengraat van het park en zij trekken het omringende landschap bij de buitenplaats.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen. Het ontwerp dat de Zochers inleverden en dat naar we nu weten slechts gedeeltelijk is uitgevoerd, is een schetsmatig ontwerp. Het moet een idee van aanleg suggereren, maar de uitwerking zal later volgen. Vandaar dat het verschil tussen loofbomen, coniferen, heesters en hakhout slecht is te onderscheiden. Enkele solitaire loofbomen zijn gepland op het gazon vóór het huis. De partijen groen in het noordelijk en oostelijk gedeelte van de aanleg zijn soms bedoeld als gemengd bos, soms als hakhout. Langs de duinen loopt de Bosweg (nog enkele beuken op een rij en later ingeplant met dennen). Het oude tracé van de Stationsweg die vóór de tijd van de Zochers vlak langs het huis liep, is nog te herkennen aan een groep eiken en beuken in de laanbeplanting. Tegenwoordig zien we tussen tuinmuur en voorpark acht linden in een cirkel geplant. Deze bomen vormen een schaduwrijke “manege” waar de paarden werden afgetraind.

Coniferen. Enkele donkergroene groepen bomen zijn aangegeven vlak vóór het huis; langs de oostelijke oever van de waterpartij en mogelijk nog in een enkel open heesterperk. De wandelende dominee Craandijk schrijft in 1888 over cipressen vóór het huis.

Hakhout, bloemdragende heestergewassen. Alle groepen hout die op het ontwerp enigszins roze of lichtblauw of gemengd gekleurd zijn aangegeven zullen waarschijnlijk bedoeld zijn als bloemdragende heesters. Deze werden veel toegepast in de Engelse landschapsstijl. Men moet hier denken aan spiraalvormig opgebouwde perken beplant met allerlei soorten bloeiend hout, zoals roos, sering, spirea, rododendron, kardinaalsmuts, blauwe kamperfoelie, alpenkamperfoelie, brem etc. De eerste tuinarchitecten die in Nederland in landschapsstijl werkten, Johann G. Michael en Johan David Zocher pasten deze Engelse manier van aanplant van bloemheesters ook in Nederland toe. Men spreekt daarbij over “Engels Hout”, “Engelse bossen” en “Engelse partijen”. Vooral rond het huis maakten deze vaak nieuwe houtsoorten afkomstig uit China en Japan grote indruk op bezoekers. Vele rododendronsoorten hebben op deze wijze Nederland veroverd. Op Keukenhof is “Oosters Plantsoen” geleverd, namelijk rododendron, oosterse duizendknoop en Japanse bamboe.

Bloemen. Op dit ontwerp van de Zochers zijn geen bloemenperken (geen vaste planten en geen eenjarige planten) te onderscheiden, ook niet langs de oevers van het water of in perken vóór het huis.

Moestuin. De moestuin ligt ten noordwesten van het huis, op een plaats waar ook in de 17de eeuw moestuinen en boomgaarden lagen. Aan de noordzijde is geboomte als windvanger geprojecteerd. De moestuin is omgeven door muren, die niet te zien zijn op de tekening. De ingang ligt aan de zuidkant. Mogelijk is de moestuin op landschappelijke wijze in golvende perken verdeeld geweest.

In de moestuin is als gebouwd element een zogenaamd ‘Zwitser’ neo-gotisch speelhuis als folly opgenomen. Dit huis dateert al van vóór de tijd van de Zochers. Later, waarschijnlijk ca. 1880 werd deze ommuurde tuin als “Engelse tuin” ingericht. Het was een rozenbloementuin met een berceau loodrecht op het speelhuis gericht.

Boomgaard. Als de Zochers een boomgaard in hun ontwerp opnamen, was dit vaak een boomgaard in landschapsstijl, d.w.z. een boomgaard die werd onderverdeeld in golvende velden met bomen op golvende lijnen. Het kan zijn dat een deel van de moestuin op deze manier was ingericht, bijvoorbeeld met bessenstruiken en laag geënt fruit, maar het is niet als zodanig op hun ontwerp voor Keukenhof aangegeven.

Casco historico (slotconclusie):

Keukenhof was rond 1860 als een moderne buitenplaats gepland, die qua aanleg typisch genoemd kan worden voor het werk van de fa. Zocher (J. D. Zocher en L. P. Zocher). Een slingerende waterpartij, een afwisselende aanleg met solitaires en heestergroepen in ovale en afgeronde perken, slingerende paden en wegen en mooie zichten vanuit het huis op het water en naar het omliggende land zijn de kenmerken.

Wanneer we kijken welke buitenplaatsen en tuinen de Zochers nog meer vorm gaven tussen 1850 en 1860, dan kunnen we noemen de buitenplaatsen Dordwijk te Dordrecht / Dubbeldam, De Schaffelaar te Barneveld, Villa Nuova te Rotterdam en de buitenplaats Crailoo te Huizen.

Ook maakten J. D. en L. P. Zocher samen onder de naam fa. Zocher een aantal voorbeeldtekeningen voor villatuinen, zoals hierbij afgebeeld:

Op deze tekening is te zien dat de tuin rond de villa op ongeveer dezelfde wijze is ingericht als rond het huis Keukenhof. Rondlopende paden en ronde en ovale heesterperken bepalen de ruimte bij het huis. Ditzelfde feit doet zich voor rond de huizen Dordwijk, De Schaffelaar en Crailo. Deze zienswijze is nog steeds gebaseerd op de concepten van Zocher jr. uit de jaren dertig en er wordt zelfs tot het overlijden van Zocher jr. in 1870 in grote lijnen niet vanaf geweken.

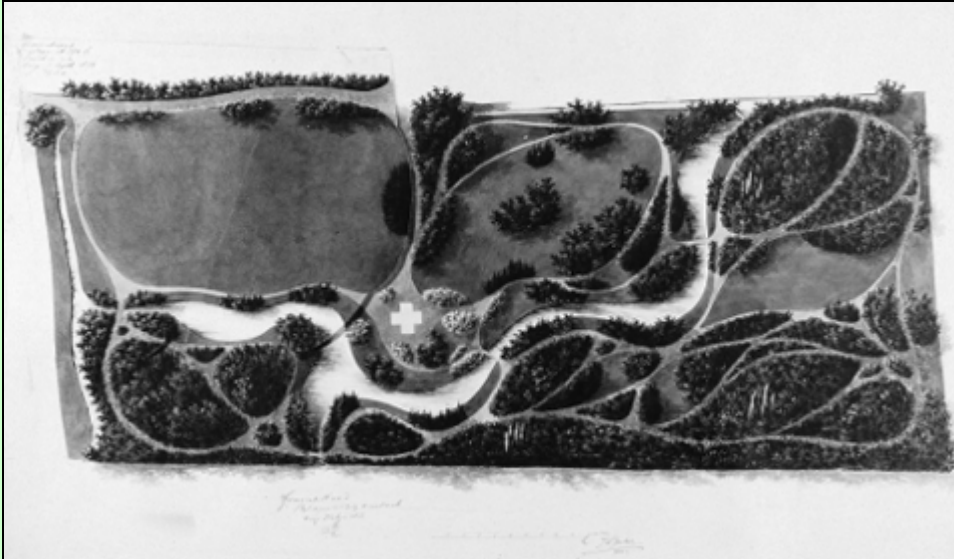
Aangezien het zuidelijk gedeelte van de buitenplaats Keukenhof niet helemaal volgens de Zochers is uitgevoerd en aangezien alleen het zuidelijk gedeelte slechts gespaard is gebleven, kunnen we Keukenhof niet bestempelen als een groots Zocher-monument. Het is aan te bevelen dit geconstateerde typische kenmerk van kasteelterrein Keukenhof zwaar te laten wegen bij het bepalen van haar toekomstperspectief. De typische overblijfselen uit iedere eeuw zouden benadrukt kunnen worden en de moestuin zou een invulling kunnen krijgen die karakteristieke kenmerken van vier eeuwen tuin- en kweekkunst laat zien. Dit idee is intussen uitgewerkt en gerealiseerd.

(Tekst nog vergelijken met tekst in Ts. Monumenten, maart 2005; en met analyse van digitaal rapport Erik de Jong.

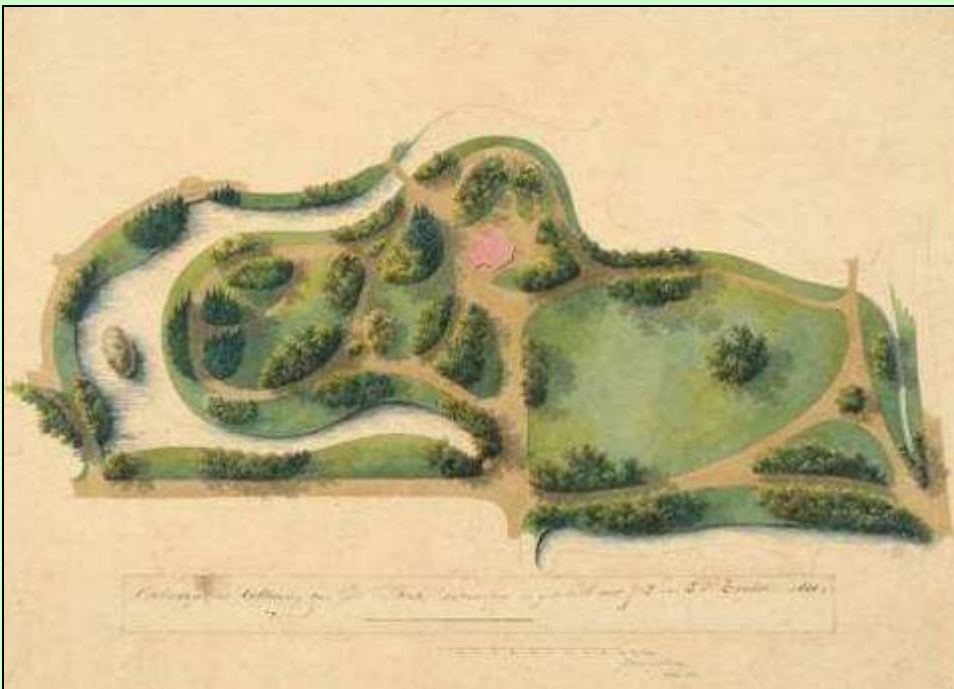
31. *Rotterdam, Het Park.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. Zocher jr. en L.P.Zocher, 1852-1861. Coll. G.A. Rotterdam

Ontwerp J.D.Zocher en L.P.Zocher, 1852. Coll. G. A. Rotterdam

Ontwerp J.D.Zocher tot voltooiing van Het Park. J. D. en L. P. Zocher. 1861. Coll. G. A. Rotterdam

(Voorlopige tekst van A. M. Backer uit GIDS, gecombineerd met toevoeging krantenbericht)
 Aan de Maas op een aangeslibd terrein buiten de Hoge Zeedijk - nu Westzeedijk - ligt 'Het Park' van de Rotterdammers. De aanleg van het oostelijk deel dateert uit 1854. Het eerste ontwerp dateert uit 1852. De directe aanleiding tot de aanleg vormde het vermoeden dat het vlak daarbij gelegen Nieuwe Werk zou worden bebouwd als gevolg van stads- en havenuitbreiding. In het Nieuwe Werk lagen talrijke buitenplaatsen met parken waarvan alleen park Schoonoord aan de Kievitslaan, direct naast Het Park, bewaard is gebleven. Het terrein waar Het Park zou worden aangelegd bestond uit een verwilderde buitenplaats, bleekvelden en een scheepshelling.

Dit waren gronden (buitenplaats) in eigendom van de heer J. Valckenier. Zie het bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad*, 6 aug 1852 hieronder:

Vervolgens waren aan de orde de discussien over de inrigting der landen van den heer *Valkenier*, in zoover zij disponibel zijn, tot openbare wandelplaats.

Er hadden over dit onderwerp uitgebreide beraadslagingen plaats, die er toe leidden, dat het beginsel in hoofdelijke omvraag werd gebragt *of bedoelde gronden, al dan niet, in hun geheel tot openbare wandeling zullen worden ingerigt.*

Niettegenstaande de bedenkingen, door sommige leden geoperd, werd daarop toestemmend geantwoord en wel met algemeene (31) stemmen.

Uit den loop der beraadslagingen bleek, dat de nieuw aan te leggen wandelplaats, volgens het daartoe door den heer *Zocher* te Haarlem geleverde plan, tot de schoonste zal kunnen gerekend worden, die Europesche steden bezitten en dat zij in het bijzonder niet minder zal zijn dan het Haarlemmerhout.

De beraadslagingen worden hierop gesloten om heden avond ten 6½ ure te worden hervat.

In deze avondzitting waren 28 leden tegenwoordig.

De discussien werden hervat over het plan, tot inrigting der landen van den heer *Valkenier*, tot openbare wandelplaats.

Langdurig waren de beraadslagingen, die over dit onderwerp werden gevoerd. Het bleek uit haren loop, dat niet alleen het beginsel was uitgemaakt, dat de gronden van den heer *Valkenier* in hun geheel tot openbare wandeling zullen worden ingerigt, maar dat de raad tevens zijne goedkeuring reeds had gehecht aan het overgelegde plan en de teekening van den heer *Zocher*, te Haarlem.

Toen werd besloten, ten gevolge van eenige in het midden gebragte bedenkingen en ingediende voorstellen, dat de stukken zullen worden verzonden naar Burgemeester en Wethouders, ten einde in nader overleg te treden en de vergadering vervolgens te rapporteren, betreffende de kosten en de wijze van uitvoering.

De kosten van het geheele werk zijn globaal geraamd op ruim f 25,000.

De Firma J.D. en L.P. Zocher maakte een ontwerp in de toen gangbare landschapsstijl. Er zijn vijf tekeningen van hun hand bekend, daterend van 1852 tot 1862. Grote waterpartijen, boomgroepen en vlakke weiden bepalen het beeld. Een moerascipres en een *Quercus bicolor* dateren nog uit die tijd. In 1856 werd de sociëteit voor de officieren van de schutterij, het latere Casino de Paris, in dit deel van het park gebouwd, naar ontwerp van de architect J.F. Metzelaar (1818-1897).³⁰ In de tweede helft van de jaren vijftig werd het park ingedijkt waardoor het gevaar van overstromen verkleind werd, maar het zicht op de rivier verdween en het park kreeg een meer binnenwaarts karakter. Met grond, vrijgekomen bij het graven van de tweede Katendrechtse haven, werd hier later een uitzichtheuvel aan de Maas opgeworpen. In 1860 werd geheel in stijl met het romantische park een beeld van een

³⁰ Een ander bekend ontwerp van de hand van Metzelaar in Rotterdam is Villa Dijkzicht, thans het Muserum voor Natuurlijke Historie tegenover de Kunsthall.

beroemde Nederlander in neoclassicistische stijl in het park geplaatst. Zoals het Amsterdamse Vondelpark het beeld van Vondel had, was in Rotterdam de keuze gevallen op de nog maar kort overleden dichter Hendrik Tollens, bekend onder andere van het lied: 'Wien Neêrlands bloed door d'aderen vloeit'. Het westelijk deel van Het Park bestond uit de buitenplaats De Heuvel met een herenhuis gebouwd tegen een zomerdijkje en een fraaie tuin in landschapsstijl met een slingerende waterpartij. De Heuvel was oorspronkelijk met de voorzijde naar de nog niet op deltahoogte gebrachte Westzeedijk (toen Schiedamse Hoge Zeedijk geheten) gericht en het daarachter gelegen Land van Hoboken. Op een situatiekaart uit 1822 van A. Munro zijn De Heuvel en het landgoed ernaast nog aangelegd in een vroege landschapsstijl met nutsgronden, waaronder een houtzaagmolen en blekerijen. Het Herenhuis had een padenpatroon met een rococobelijning. Een smalle beek liep om het zuidelijke deel van het park. De symmetrische ligging van het huis met aan de voorzijde een moestuin duidt op een eerdere aanleg in formele stijl. Een aquarel uit circa 1850 en een schilderij van L.J. Kleyn uit circa 1855 tonen het Herenhuis met een nieuwe, witte neoclassicistische voorgevel naar de Maas gericht en een veranderde parkaanleg met een slingerende waterpartij in late landschapsstijl. De welgestelde eigenaar J.A. Nottebohm was hiervan de opdrachtgever en waarschijnlijk benaderde hij de Zochers, die aan de andere zijde met Het Park bezig waren, voor het ontwerp van deze ingreep. Dit zou kunnen verklaren, waarom het westelijke deel van het huidige park, ook dikwijls als typisch 'zocheriaans' wordt beschouwd. In 1866 overleed de laatste eigenaar van De Heuvel, maar de gemeente kocht het park aanvankelijk niet aan. Een comité 'Park van Rotterdam' probeerde voldoende geld te verzamelen om de voormalige buitenplaats over te nemen, maar slaagde hier niet in. In 1875 kocht ten slotte de gemeente De Heuvel aan, niet om bij Het Park te voegen, maar om er een villawijk aan te leggen. De voormalige landschappelijke tuin werd echter tijdens de plannenmakerij enkele uren per dag voor het publiek opengesteld en dit viel dermate in de smaak, dat de toegangshekken in 1886 permanent open gingen en de plannen voor de villawijk verstomden. In dat jaar maakte de directeur van Gemeentewerken G.J. de Jongh een plan voor vereniging van beide parkhelften, dat waarschijnlijk pas in 1889 gepresenteerd werd en aan het eind van de vorige eeuw gedeeltelijk werd uitgevoerd. Een verzoek van L.P. Zocher om hierbij betrokken te mogen zijn werd afgewezen. Volgens het plan van De Jongh zou de vijver doorgetrokken moeten worden in noordelijke richting, wat sloop van het Herenhuis zou betekenen. Dit is niet doorgegaan. De hoofdopzet van de oude buitenplaats bleef behouden en zo kreeg Het Park rond 1895 ongeveer zijn huidige vorm, al bleef lang een deel van de oude kavelsloot tussen beide delen bestaan. Het Park maakte lange tijd deel uit van een royale Arcadische wandeling rond het oude Rotterdam. De ontwerpers van de late landschapsstijl, in het bijzonder J.D. Zocher jr., zagen parken en zelfs begraafplaatsen het liefst als onderdeel van een eindeloos landschap en brachten, waar mogelijk, verbindingen aan met andere parken, singels of delen van een oude manteling, die - vanzelfsprekend - ook al om de oude stad lagen en tot een wandeling uitnodigden. De Zochers werden in hun ideeën gesterkt door de plannen van G.E. Haussman en J. Alphand die een groene gordel rond Parijs wilden aanleggen, een plan dat echter geen doorgang vond. In Rotterdam kwam wel, mede door dringende stedenbouwkundige omstandigheden en door de visie van de toenmalige stadsarchitect W.N. Rose, een samenhangende groenstructuur tot stand met een aaneenschakeling van parken. Toen Roses singelplan 'Waterproject', dat voorzag in een betere afwatering van de Rotterdamse huishoudens door middel van groene singels, was voltooid, kon men vanaf Het Park een stuk over de zeer landelijke en toen al met volwassen bomen beplante Westzeedijk wandelen, langs het land van Hoboken, daarna linksaf over de door J.D. Zocher jr. en zijn zoon met glooiingen en bomen aangeklede singels, via de daaraan gelegen oude Diergaarde, die in 1856 eveneens in landschapsstijl was ontworpen door J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher. Van daaruit kon men naar het (verdwenen) landgoed Walenburg ter hoogte van de huidige Bergweg en weer langs de andere kant via singels terug naar de Oostzeedijk, waaraan de Nieuwe Plantage (J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher, 1844/1874) en de Oude Plantage lagen. Hoewel de beide Plantages en de Diergaarde in opdracht van particulieren tot stand waren gekomen, bezat Rotterdam halverwege de negentiende eeuw

dus al een groenstructuur, zoals die later in veel stedenbouwkundige modellen als ideaal zou worden geschetst; namelijk die van een groene ring met stadsdeelparken.

— Uit Rotterdam wordt gemeld, dat het Edel Achtbaar bestuur dier stad de Werkvereniging aldaar heeft gemagtigd om op stadsgrond een aanleg te doen daarstellen, die in den aanstaanden winter vele handen werk zal verschaffen en tevens den stadsomtrek zal verfraaijen: De bedoelde grond is buiten de Oostpoort gelegen en bestaat uit twee neven elkander liggende kampen weiland. Het plan tot den aanleg is ontworpen door den heer Architect *Zocher* te Haarlem, en bestaat in een breeden Mac-Adamsweg voor rijtuigen, met nevensgaaud zandpad voor rijpaarden, ter wederzijden van wandelpaden omslingerd.

Uit: *Bredasche courant*, 21 nov 1844

In dezelfde tijd (1866) werd ook voor Amsterdam een model ontwikkeld van een eveneens groene gordel, die liep van het IJ, om de stad, tot aan het IJ, met parken en woonwijken met binnentuinen. Dit plan, ontworpen door J.G. van Niftrik, is echter nooit uitgevoerd. Delen van het Waterproject zijn nog de singels ten westen enten oosten van de oude stadsdriehoek, respectievelijk de Westersingel en het singelgedeelte aan weerszijden van de Crooswijkseweg. Het Park is verder interessant omdat het zoveel sporen van tentoonstellingen en manifestaties vertoont. De scheidingsloot tussen de beide delen werd voor de manifestatie E55 gedempt en voor de tuinbouwtentoonstelling Floriade in 1960 in een rododendronalle veranderd. De landschapsarchitecten J.T.P. Bijhouwer en M. Vroom maakten het basisplan voor deze Floriade. Het park heeft verder manifestaties, zoals Ahoy en Fenomena gekend, die delen van het park ingrijpend deden veranderen. Zo werd de zogenaamde Oudhollandse tuin voor het Herenhuis aangelegd naar ontwerp van J.H.R. van Koolwijk en er werd een botanisch interessante heemtuin ontworpen. Aan de ingang van het park aan de Westzeedijk staat het houten Noorse kerkje, afkomstig van de werldeftentoonstelling in Oslo in 1913, dat destijds plaats heeft moeten maken voor de Maastunnel en toen naar de ingang van Het Park is verhuisd. Aan de zuidoostkant staat het beroemde standbeeld van koningin Wilhelmina, gemaakt door de beeldhouwster C. van Pallandt. Het Casino de Paris is nu een uitgaansgelegenheid. Aan de randen van het park zijn restaurants met terrassen gevestigd en aan de Maaszijde is een cafetaria. Het restaurant Chalet Suisse is eveneens afkomstig van een werldeftentoonstelling, namelijk de tentoonstelling Landi in Zürich in 1939. In het Herenhuis is een cafésalon gevestigd. Jaarlijks wordt in het park een multicultureel festival gehouden. Door de toevoeging van de Oudhollandse tuin van Van Koolwijk ontstond de compositie van een park in gemengde stijl, zoals die voorkwam in de late negentiende eeuw. Deze formele tuin probeert dus niet een werkelijke zeventiende-eeuwse situatie weer te geven, maar is wel Oudhollands te noemen in de negentiende-eeuwse betekenis van het woord en goed passend bij de laat negentiende-eeuwse bakstenen uitvoering van de neoclassicistische gevel van het Herenhuis. Om ondoorgrondelijke redenen deed de gemeente in 1997 een opdracht uitgaan aan J.L. Baljon voor een nieuw ontwerp op deze plaats. Hij maakte een eigentijds ontwerp voor een 'historische' stijltuin, wat tot een zoveelste verdwijning van een Oudhollandse tuin zal leiden en een onherroepelijke stijlbreek teweeg zal brengen in het park. Het Park geeft nog altijd een goed beeld van de landschapsstijl van de Zochers, vooral in zijn open-gesloten verhoudingen en het padenpatroon dat op veel plaatsen nog de belijning van het oorspronkelijke ontwerp vertoont. Alleen de typerende heesterbeplanting, vooral die van bloeiende heesters in compacte ronde of ovale perken ontbreekt. In het noordoostelijke deel zijn gardeneske bloembedden met eenjarigen aangebracht die niet voorkwamen in de ontwerpen van de Zochers. Zij zijn een overblijfsel uit de Floriadetijd. Ondanks de vele

discussies over het functioneren van het romantische parkconcept in de moderne samenleving, blijft Het Park een drukbezochte trekpleister. Het fungeert niet alleen als wandelgelegenheid voor hondenbezitters en ouders met kleine kinderen, maar ook als voetbalveld en ligweide. Onder de bomen wordt door allochtone families 's zomers vaak gepicknickt. Als manifestatierrein doorstaat Het Park vele drukbezochte evenementen. Waar het aanvankelijk een rol vervulde in de romantische natuurbeleving van de negentiende-eeuw, voorziet het tegenwoordig ook in de behoefte aan actieve spelbeoefening en komt het in het twintigste-eeuwse Fin de siècle tijdens evenementen zelfs tegemoet aan de roep om meer culturele buitenruimte voor de metropoolbewoner. Het Park is in 2008 aangewezen tot rijksmonument.
(wordt vervolgd in de vorm van een waardestelling).

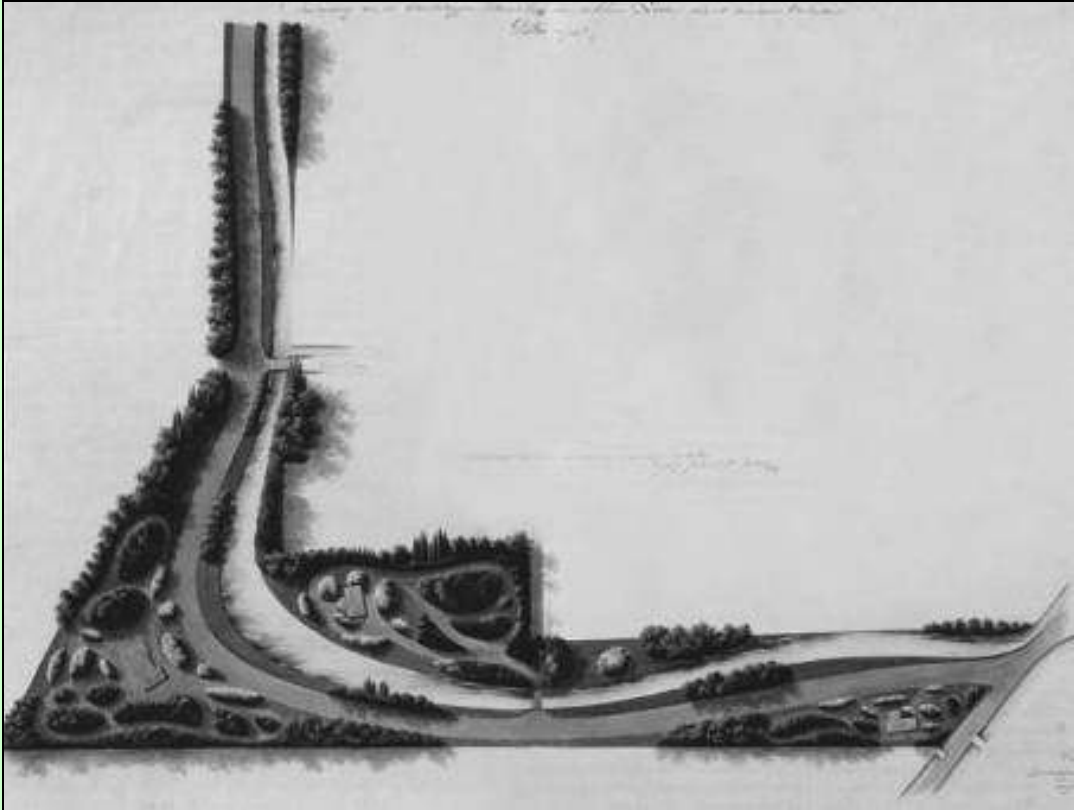
32. **Rotterdam, Stadspark Tweede Waterproject.**
Korte Waardestelling. Ontwerp J. D. Zocher jr. en L.P. Zocher. 1859 (of 1854?).
Collectie GAR.

(z.o.z.)

Ontwerp Tweede Waterproject J. D. & L. P. Zocher, 1859. Coll. GAR.

Ontwerp Tweede waterproject. Noord-oosthoek. J. D. jr. en L. P. Zocher. Coll. GAR
(Tekst volgt)

**33. Ruurlo, Kasteel Ruurlo.
Korte waardstelling en perspectief.**

Ontwerp J. D. Zocher jr. en L.P.Zocher, 1868. Coll. RA Gelderland.

Ontwerp voor omgeving Kasteel Ruurlo. J. D. Zocher & L. P. Zocher, 1868. RA Gelderland

Zochers plannen lijken niet nauwkeurig uitgevoerd. Vergelijk met bovenstaand ontwerp

(Voorlopige tekst uit GIDS)

Huis Ruurlo behoort tot de mooiste kastelen van de Graafschap. Het wordt voor het eerst vermeld in 1326. Het tegenwoordige huis dateert grotendeels uit de zestiende en zeventiende eeuw en is later verbouwd. Op een achttiende-eeuwse kaart uit het huisarchief Ruurlo is het kasteel met orangerie en stallen te zien op een omgracht terrein binnen een tweede omgrachting ten westen van de Baaksche Beek. Er zijn moestuinen afgebeeld, genaamd de voorste en middelste hof, en ten noordoosten van het kasteel ligt een visvijver. Aan de

oostzijde van het kasteelterrein stroomt de beek en is een watermolen getekend. Ten oosten van de beek lag het zogenaamde Moolenbosch, dat waarschijnlijk uit hakhoutbossen bestond. In 1801 werd de tuinarchitect J.P. Posth ingeschakeld om de situatie rond het huis te veranderen in vroege landschapstijl. De moestuinen veranderden in een vroeglandschappelijke aanleg, de visvijvers werden vergraven tot een langgerekte vijver in verbinding met de slotgracht en het Moolenbosch veranderde in een moestuin. In 1868 maakten de tuinarchitecten J.D. Zocher jr. en L.P. Zocher een ontwerp voor een open voorterrein met heestergroepen tussen het kasteel en de toegangslaan. C.E.A. Petzold bracht hier in 1880 weer veranderingen in aan en reorganiseerde de hele plaats, zodat er weinig van het plan van de Zochers is overgebleven. Huis Ruurlo, dat vijf eeuwen in bezit was van de familie Van Heeckeren, is in 1984 als gemeentehuis in gebruik genomen. Het park, waarin inmiddels parkeervoorzieningen zijn opgenomen en is uitgebreid met rododendrongroepen en een geometrische aanleg voor het huis, is vanaf die tijd als wandelpark opengesteld. (Wordt vervolgd in de vorm van een waardestelling).

KORTE WAARDESTELLINGEN WERK VAN L. P. ZOCHER

34. *Culemborg, Park De Plantage.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp J. D. En L. P. Zocher, 1850 (gesigneerd L. P. Zocher 1850). Museum Elisabeth Weeshuis, Culemborg.

Ontwerp voor de Plantage, Culemborg. L. P. Zocher. Coll. Museum Elisabeth Weeshuis

Genius loci en temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

In het laatste kwart van de achttiende eeuw werd de Plantage ten noorden van de stad aangelegd. Het was een bosje, bedoeld als wandelplaats. In september 1779 besloten de grafelijke raden tot een eerste groenaanleg bij 'De Vier Dreven' en in oktober 1785 tot uitbreiding hiervan met 'De Nieuwe Plantage'. Op de kaart van de Nederrijn en de Lekstroom van de stad Arnhem, door F.W. Conrad (1789-1793), zien we de Plantage getekend als een rechthoek van lanen, doorsneden door een kruis van lanen en met bos ingeplant, waardoorheen slingerpaadjes liepen. Ook vond men er bankjes en een bergje. De Oude en Nieuwe Plantage werden in 1828 door de domeinen verkocht aan de stad. In het

midden van de vorige eeuw werd deze Plantage, naar ontwerp van L.P. Zocher, als werkverschaffingsproject gereorganiseerd.

Dit fraaie park met zijn waterpartijen en wandelpaden wordt de laatste jaren gerenoveerd. De sfeer van een 19de eeuwse wandelpark is nog duidelijk voelbaar en krijgt nu echt ook zijn oude luister weer terug.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Het ontwerp is voor de eerste keer alleen door L.P. Zocher ondertekend. Dat wijst er op dat Louis vanaf die tijd waarschijnlijk ook zelfstandig opdrachten gaat uitvoeren. Na 1850 komen we zijn naam eigenlijk alleen nog maar tegen in combinatie met zijn vaders naam, als partners. Het parkontwerp wordt gedomineerd door een grote vijver in het eerste parkdeel. Daarna wordt het water gesplitst, zodat een eiland ontstaan in het achterste parkdeel. Op dit eiland is de hertenkamp. Ongeveer bij de splitsing gaat een brug over het water. Op de tekening is nauwelijks onderscheid te maken tussen loofbomen en coniferen. Een bosje sparren (?) staat in het oosttalud van de vijver gepland. In de open ruimten die binnen het padenverloop zijn ontstaan, zien we bosjes van bloemhout gecombineerd met opgaand hout getekend. Het plan is duidelijk een ontwerp in grote lijnen, zonder dat wordt ingegaan op de beplanting. Het pad dat aan de westzijde langs de tegenwoordige volière loopt heeft de naam Zocherlaan gekregen.

De toegang. Deze ligt aan de tegenwoordige Wilhelminadreef rechtsonder op de plantekening. Via een brug betreedt men het park. Vervolgens splitst het pad zich in tweeën en dit wordt duidelijk gemaakt door heestergroepen langs beide paden te plaatsen. Er is ook nog een tweede ingang aan de Wilhelminadreef, in de westhoek van het park. Daar komt men binnen tussen aaneengesloten bosplantsoen.

Padenverloop. Het padenstelsel heeft in het algemeen een flauw verloop. Het loopt met de vijver en met de hertenkamp mee. Ook kan men langs alle randen van het park een wandeling maken. Zocher heeft aan de Noordkant (Achterlaan) en aan de oostkant (Burg. Hoytemalaan) open zichten gecreëerd, zodat de wandelaar van uitzichten op de weilanden kan genieten. Deze open zichten zijn helaas deels dichtgegroeid, behalve het zicht achter de hertenkamp.

Waterpartijen. De waterpartij heeft een typische “Zocher”- vorm, met twee bochten, één wijde en één nauwere. Het is duidelijk Zocher’s bedoeling geweest de taluds langs het water open te houden, zodat er ruimte ontstaan voor groepen bloemhout en coniferen, die hij daar plande. In 2009 is de beschoeiing van de waterpartij vernieuwd.

Open ruimten. De grote open ruimte in het park is de tegenwoordige hertenkamp. Of het in Zocher’s tijd al de bedoeling is geweest om het eiland die bestemming te geven, valt uit het ontwerp niet af te lezen. De ruimtes ten oosten van de hertenkamp zijn door Zocher ook als doorkijkruimtes getekend en dat zijn ze tot nu toe ook gebleven, hoewel sommige delen wel de afgelopen vijftig jaar langzaam aan dichtgroeiden.

Architectuur: hertenhuis is niet op de plattegrond van Zocher aangegeven, maar recent is een nieuw houten verblijf met rieten dak gebouwd. Ook is er een volière langs de Zocherlaan. Vóór de volière is een zithoek met banken en plantenbakken. Kinderen kunnen vanaf deze plaats de vogels in de volière bekijken en aan de andere kant de reeën in de hertenkamp. Tuinbeelden. Geen.

Mooie zichten. Zocher had mooie zichten gecreëerd vanuit de openbare weg over de vijver; op de brug over de vijver naar beide zijden; vanuit het wandelpad langs de hertenkamp naar de weilanden langs de Achterlaan en vanuit de rondwandeling achter de vijver over de vijver terug naar de Wilhelminadreef.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen.

Zocher heeft eigenlijk alleen maar loofhout aangegeven, behalve twee groepen coniferen langs het water. De oudste loofbomen zijn thans gewone eik, rode paardenkastanje en een groep esdoorns. De lanen die noord-zuid langs de zijkanten van het park lopen zijn gewone eiken, op grond van enige oude eiken die er tussen staan. Langs de Achterlaan buiten het park, staat nu een rij populieren. Achterin het park staat een groep taxussen met een eik en een oude Hollandse linde met twee gewone esdoorn. Al deze bomen hebben wel een zekere leeftijd (60-80 jaar), maar de bomen uit Zochers tijd zijn dus voor het allergrootste deel

verdwenen. Voor de invulling en vervanging van loofboomsoorten is de Catalogus van de kwekerij Rozenhagen uit ca. 1830 gebruikt.

Coniferen. Op het ontwerp van Zocher zijn één of twee bosjes coniferen te onderscheiden, beide op het talud van de vijver. Op de oude plek langs de oost-oever staan nu een plataan en een oude haagbeuk, op de west-oever enige hemelbomen, een haagbeuk en een beuk. Bij de oostelijke ingang en op het open veldje achter de ingang staan nu twee groepen taxussen en één groepje pijnbomen. Voor de invulling en vervanging van coniferen is de Catalogus van de kwekerij Rozenhagen uit ca. 1830 gebruikt.

Hakhout. Geen.

Bloemdragende heesters. Zocher heeft langs de paden veel bloemdragende heesters gebruikt (zie ook mededeling uit leische Courant, hierna volgend). Daarvan is niets terug te vinden op de plaatsen die hij heeft aangegeven. Het is zeker de bedoeling weer meer kleur in het gedeeltes bosplantsoen aan te brengen. In het beplantingsplan voor 2009 staan o.a. Jasmijn, Budleia, Hydrangea, Syringa, Corylus, krentenboompje, sneeuwbal, rododendron en spirea. Voor de invulling en vervanging van bloemhout is de Catalogus van de kwekerij Rozenhagen uit ca. 1830 gebruikt.

Bloemen. Bloembollen zijn ooit uitgeplant en vermeerderen zich voorspoedig.

Moestuin. Geen.

Boomgaard. Geen

Casco historico (slotconclusie): De Plantage in Gelderland is een uniek Zocherpark, omdat het het enige openbare park van Gelderland en Nederland is, waarvan we zeker weten dat het van de hand van L.P.Zocher is en niet van de Fa. J.D. en L.P. Zocher of K. G. Zocher. Ook kunnen we zeggen van dit park dat het qua structuren (padenstelsel, open ruimten en waterpartijen) nauwelijks is veranderd of aangepast in 160 jaar. De gemeente heeft ingezien dat het park sterke punten heeft (hoofdopzet nauwelijks gewijzigd, mooie oude bomen) maar dat er ook facetten zijn die aandacht verdienen (bomen in slechte staat, open ruimten die dichtgroeien, zichtlijnen die verdwijnen). Vandaar dat enige jaren geleden besloten is het park te gaan renoveren in de sfeer zoals Zocher het heeft gecreëerd. Voor de nieuwe beplanting is de *Catalogus van de kwekerij en Bloemisterij Rozenhagen* uit ca. 1830 gebruikt.

Bijzonder aantrekkelijk is ook het keurig aangelegde park, de z.g. Plantage (ontwerp wijlen den heer L. P. Zocher, tuinarchitect te Haarlem, met vijver en talrijke boomsoorten en struikgewas. Maar het zijn vooral de werkelijk schitterende iepenlanen, die de trots der Culemborgers zijn.

Uit *Leidsche Courant* 15-11-1927

35. *Culemborg, Het Kleine Buitenoord.*

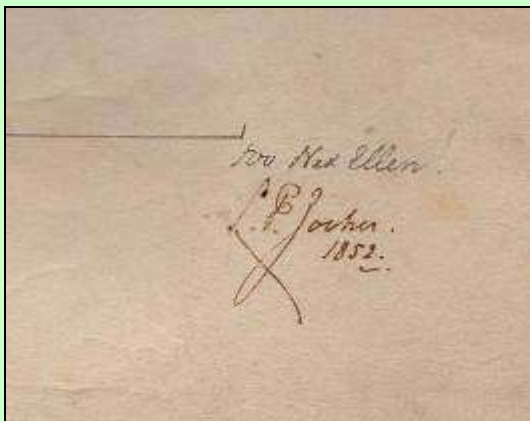
Korte waardstelling en perspectief. Ontwerp L. P. Zocher, 1852. Coll. Museum Elisabeth Weeshuis.

Z.O.Z.

Culemborg, Het Kleine Buitenom. L.P.Zocher, 1852. Coll. Museum Elisabeth Weeshuis

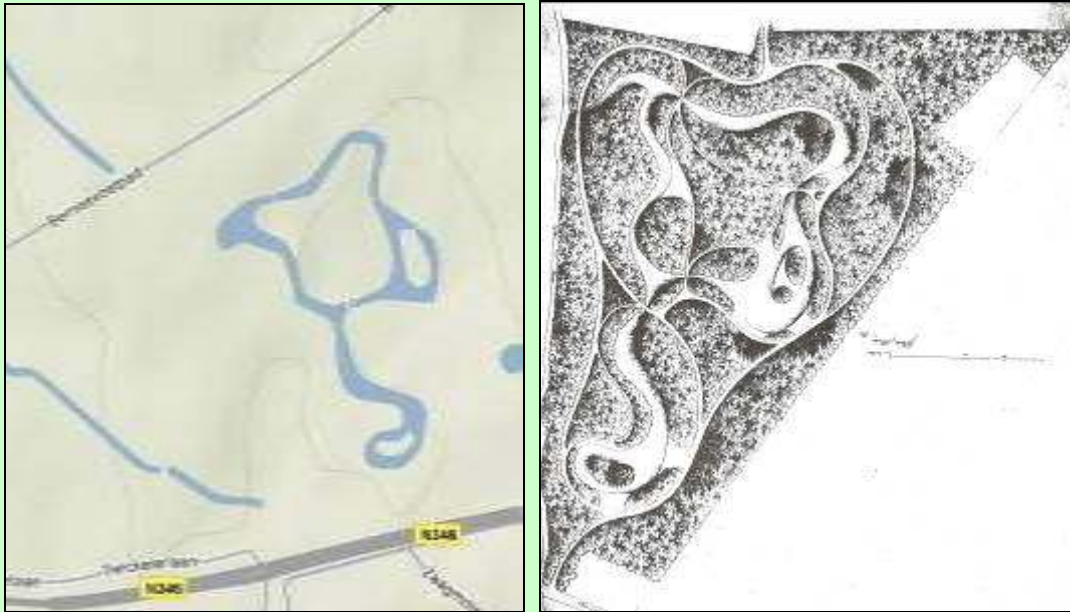

Handtekening L. P. Zocher

Zowel het ontwerp voor De Plantage als het ontwerp voor Het Kleine Buitenom in Culemborg, zijn beide ondertekend door L.P.Zocher (resp. 1850 en 1852). Dit is bij de volgende ontwerpen van L. P. Zocher zeer ongebruikelijk. Deze zijn allemaal van de handtekeningen van zowel J. D. Zocher als die van L. P. Zocher voorzien.
(Beschrijving Het Kleine Buitenom volgt)

37. **36. Delden, Kasteel Twickel. De Breeriet.**
Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp Fa. J.D. & L. P. Zocher, 1871. Coll. Huisarchief Twickel Delden.
Zie ook nr. 7.

Links Google map (anno 2009); rechts ontwerp De Breeriet (1871) door J.D. en L.P.Zocher, Coll. Huisarchief Twickel, Delden. Noorden boven.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Ligging van het terrein. Het in het Twickelse bos gelegen boscomplex De Breeriet is, de naam zegt het al, een van oorsprong drassig gebied tussen de Kooidijk en de weg Delden - Hengelo. Het gebied werd in 1846 aangekocht door J. D. C. van Heeckeren. Het park (25 ha. waarvan 3 ha. water) is heel lang gesloten geweest voor bezoek en daardoor volledig dichtgegroeid en overwoekerd geraakt. Het parkbos was veranderd in een natuurbos.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Hoofdas: Het park is geheel omsloten door bomen en hakhout. Er zijn geen zichten naar buiten; wel zichten vanaf de paden over de waterpartijen en over grasvlakten.

Padenverloop. De paden lopen met grote ruime bochten over en langs de waterpartijen.

Waterpartijen. Het park kenmerkt zich door een grote slingerende waterpartij met eilanden, in het midden van het park gelegen. De waterlopen zijn eigenlijk vertakkingen van de Oelerbeek. Paden lopen langs bosschages en waterpartijen en via bruggen over de slingerende waterlopen. In 1872 zijn de graafwerkzaamheden, nodig voor de realisatie van het ontwerp van de Zochers, gestart. De vrijkomende grond werd als ophoging gebruikt van de natte gronden rondom de vijver.

Open ruimten. Deze bestaan vooral uit watervlakken en enige gazons aan de voet van heesterpartijen.

Architectuur. N.v.t.

Tuinbeelden. N.v.t.

Mooie zichten. Zichten over de open ruimtes zijn dichtgegroeid. Zie ook Hoofdas.

Na 1883 worden geen werkzaamheden meer door de firma Zocher op Twickel uitgevoerd. Petzold doet dan zijn intrede op Twickel. Hij wilde de hele Breeriet reorganiseren, maar dit werk heeft niet plaats gevonden

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen, coniferen, bloemdragende heestergewassen, bloemen.

Op een plattegrond (beplantingsplan) van 1872, staat genoteerd welke bomen volgens dit plan aangeplant dienden te worden. Zie hoofdstuk III, 5 *Bomen en heesters gekweekt en toegepast door de Zochers.*

Dit bomenplan is hoogstwaarschijnlijk door rentmeester Bitter in samenwerking met Zocher opgemaakt. Bij de renovatie is er voor gekozen dit bomenplan zo goed mogelijk te herstellen,

met name de groepen bijzondere (bloem)bomen langs de paden³¹. Craandijk (1876) informeert ons over “weelderige boschjes van hulst en vogelkers; prachtig eikenhout; trotse rechte dennen; donkere hulstbosschenen”. Ooit werden er ter versiering van het park rododendrons geplant, de meeste in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Ander bloemhout is niet aanwezig. Deze zijn door de hoge waterstand het hele park gaan domineren, terwijl het opgaande bomenbestand door de te hoge waterstand juist werd aangetast. Els, wilg en populier namen de open ruimten in beslag.

De bomen op de kaart van 1872 zijn in 1872 en 1873 bij de firma’s Zocher te Haarlem en de firma P. J. Looymans & Zn. te Oudenbosch besteld. Enige soorten zijn nog steeds in het park te herkennen. In de vijvers groeit drijvend fonteinkruid, naast ongelijkbladig fonteinkruid en de kleinste egelskop.

De oevers worden ingenomen door riet en verschillende soorten zegges.

Moestuin en Boomgaard n.v.t.

Casco historico (slotconclusie)

Het park uit 1871 / 1872 naar ontwerp van L.P.Zocher heeft in de loop van de jaren (zeker in de twintigste eeuw) het karakter van een natuurreservaat gekregen (reigers, otter, steenmarter, boommarter, zelfs een kraanvogel genoteerd), ook omdat het maar zeer incidenteel toegankelijk was voor het publiek.

Tussen 1996 en 1999 heeft een renovatie plaats gevonden met het oorspronkelijke plan van L. P. Zocher en de beplantingsplannen van de rentmeester W. J. Bitter als uitgangspunt. Het padenstelsel is hersteld, vijvers zijn uitgebaggerd, slib verwijderd, wildgroei en opschot overal verwijderd, en drie bruggen werden hersteld / vernieuwd. Naast deze cultuurhistorische renovatie heeft men de natuurwaarden niet uit het oog verloren. De zuidpunt en westzijde van het park hebben het accent “natuur” gekregen. Rond de eilanden ligt het accent op het oorspronkelijke plan van Zocher. Als J. D. Zocher in het vóórtraject heeft meegewerkt, zal dit zijn laatste ontwerp(of laatste ideeën) zijn geweest, dat door zijn zoon is uitgewerkt.

37. Delft Agnetapark.

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp L. P. Zocher, 1882-1885. Coll. GA Delft.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Op initiatief van de directeur van de N. V. Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek, de heer J. C. van Marken, ontwierp L. P. Zocher voor de arbeiders van zijn fabriek een woonpark, genaamd het Agnetapark. Agneta was de naam van zijn echtgenote, die hem in zijn vooruitstrevende ideeën steunde. Engeland en Frankrijk waren hem in zijn idealen al voorgegaan. Het credo van Van Marken was: “De fabriek voor allen, allen voor de fabriek”. Het gaat hier in eerste instantie om een parkaanleg, waarin huizen en algemene voorzieningen zijn geprojecteerd. De architectuur van de woningen is van de architecten E. Gugel en F. M. L. Kerkhoff, in 1925 en 1928 aangevuld door woningen van J. Gratama.

³¹ De Amerikaanse vogelkers is vervangen door de inlandse vogelkers.

Ontwerp L. P. Zocher, 1884. Coll. GA Delft. C. is de villa van de heer Van Marken

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Ligging van het terrein. Het terrein is gelegen even buiten de stad Delft, aan de westzijde van de spoorlijn Delft - Den Haag (no. 10 op situatietekening). Aan de andere zijde van de spoorlijn, tegenover het Agnetapark, is de Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek gelegen. De werknemers woonden dus buiten (in een “tuindorp”) en toch dichtbij hun werk. Bijna het hele complex is omgracht.

De ligging van het huis van de directeur, genaamd Rust Roest, is centraal gelegen, met uitzicht over de centrale vijver. De toegang tot het complex is onder de spoorweg door, direct rechts (westwaarts) langs de bakker / kruidenier (no. 3 op de situatietekening) en dan of rechtdoor de Zocherweg in of rechtsaf over de brug de Zocherweg in.

Ontwerp voor de plantsoenaanleg langs de Zocherweg. L. P. Zocher, 1890. Coll. GA Delft

Hoofdas...

Padenverloop. Het park is aangelegd in de late landschapsstijl. De paden lopen slingerend, met een grote bocht om de centrale vijver (Zocherweg) of met extra bochten langs de woningen aan de Frederik Matthesstraat en de Pasteurstraat. Er sluiten op twee plaatsen bruggen over de slingerende vijver op de Zocherweg aan. De huizen zijn alle aan de voorzijde aan de straat bereikbaar. De huizen van werknemers aan de noordzijde van de vijver hebben alle een achteringang, bereikbaar langs smalle paden (zoals de Zierenstraat). De huizen van werknemers in het zuidelijk deel van het park zijn aan de achterzijde via het water bereikbaar. Langs de paden is alleen schematisch beplanting aangegeven.

Waterpartijen. Twee grote waterpartijen beheersen het complex: de centrale waterpartij, waarop vele woningen uitzicht hebben en de waterpartij langs de spoorweg, die als afscheiding van de spoorweg dient. Aan deze waterpartij liggen alleen de winkel van de bakker / kruidenier (no. 3 op de situatietekening) en het fotografisch atelier. Waarschijnlijk zijn beide vijvers ook bedoeld als recreatie-vijvers (roeien, vissen, zwemmen) voor de bewoners. De beplanting van de oevers van de waterpartijen is weer zeer schematisch aangegeven. De bedoeling zal waarschijnlijk zijn een afwisseling te bewerkstelligen van open gazons en lage heesterbeplanting.

Open ruimten. De open ruimten in dit ontwerp worden gevormd door de twee grote waterpartijen en het middenveld, waarop het huis van de directeur is gesitueerd. Het zicht vanuit dit huis Rust Roest, over de beide vijvers is bijzonder weids te noemen.

Architectuur: De architectuur in het eerste ontwerp is aangegeven met de letters A t/m I. Sommige architectuur in de latere prent is aangegeven met cijfers. De volgende architectuur is op beide prenten te onderscheiden: A= pension (=8); B= winkel van bakker / kruidenier (=3); C= huis van de heer J. C. van Marken (=1); D= school (later aangeduid als gemeenschapshuis (=2); E= recreatiegebouw (=4); F= recreatiegrond (later aangeduid als kegelbaan); G= muziektent; H= botenhuis (op de latere prent is dit huis verdwenen; er staat dan wel een plankier aangegeven in de grote centrale vijver); I= bouwgrond met geplande huizen (op de latere prent is een deel van deze planning, gelegen in de holte van de centrale vijver, aangeduid als Schietslang). De woningen hebben een romantisch rustiek karakter met een chaletachtige opbouw.

Op de latere prent zien we dan bovendien nog een drukkerij gesitueerd met daartegenover een fotografisch atelier, een manufacturenwinkel en een cholera-barak (=9), even buiten het complex. Mogelijk is deze barak gebouwd in 1909, toen een kleine cholera-epidemie heeste in Nederland.

Opvallend is dat in de latere situatie bijna alle architectuur in grote lijnen noord-zuid is georiënteerd.

Tuinbeelden: Er is geen sprake van tuinbeelden, wel van een fontein, nabij de muziektent.

Mooie zichten: Plaatsen die mooie uitzichten bieden zijn de beide bruggen over de slingervijver; een wandeling langs de Zocherweg rond de centrale vijver is aan te bevelen. Het huis Rust Roest, met zijn achteruitzicht zuidwaarts over de centrale vijver, heeft de meest ideale ligging van het gehele park. Dit huis is in 1980 gesloopt.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen, coniferen, bloemdragende heestergewassen, bloemen. Op het ontwerp in *The Factory – News* is geen verschil aangegeven tussen loofbomen, coniferen, bloemdragende heesters en bloemen. Op de latere prent is evenmin een verschil te onderscheiden, alhoewel wel onderscheid is gemaakt in beplantingsvormen. Men onderscheidt op dit ontwerp fijn gestippelde terreinen, die individuele en gemeenschappelijke tuinen voorstellen; grote vlakken ingevuld met groepjes van vier streepjes, die gazons voorstellen en dikke zwarte stippen, die solitaire boomaanplant en heesteraanplant in “clumps” betekenen. Achter het huis Rust Roest zijn enige bedden met bloemen en heesters getekend.

In 1931 is de groenaanleg uitgebreid naar ontwerp van de tuinarchitect H. Roeters van Lennep.

Moestuin, Boomgaard:...

Casco Historico (slotconclusie):

Dit woonpark is niet het eerste van L. P. Zochers hand. Eerder maakte hij al stedenbouwkundige plannen voor Het Van Stolkpark in Den Haag (1873); het Statenbolwerk te Haarlem(1873); Het Florapark te Haarlem (1873) en het Willemspark naast het Vondelpark te Amsterdam(1877). Dit zijn echter alle woonparken met herenhuizen voor de beter gesitueerden. Het Agnetapark als park met arbeiderswoningen is het eerste in zijn soort in Nederland. Opmerkelijk is dat het park rijkelijk is voorzien van romantische landschappelijke kwaliteiten en wat dat betreft beslist niet onder doet voor genoemde parken. De late landschapsstijl is hier nog in volle glorie toegepast en heeft geen plaats hoeven maken voor de gemengde stijl met geometrische vormen. Het park is dan ook terecht als rijksmonument aangewezen en zal in de toekomst, zeker wat instandhoudingmaatregelen betreft, als uniek in zijn soort gewaardeerd moeten blijven worden.

38. Driehuis / Santpoort Noord. Begraafplaats De Biezen.

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp Fa. J. D. en L. P. Zocher, 1873. Coll. G.A.Velsen.

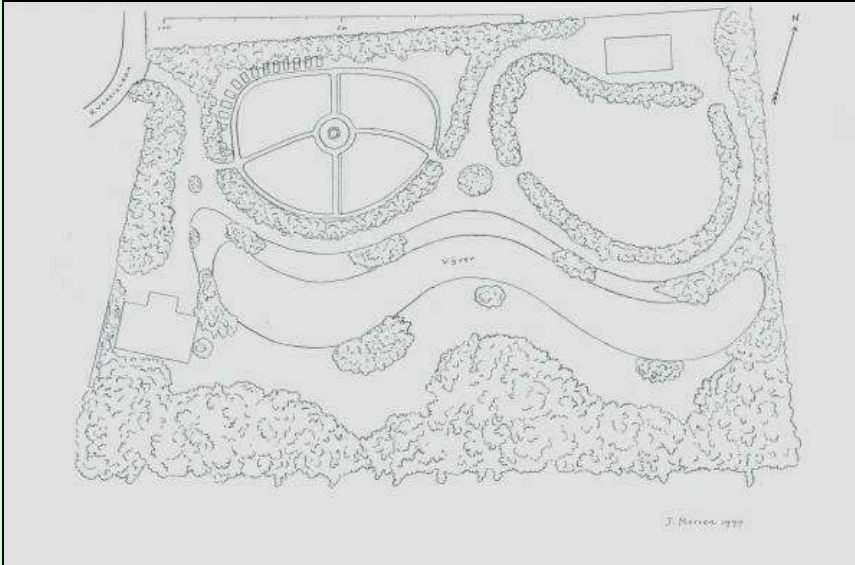
Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

De nieuwe wet op begraven in Nederland, die in 1827 was aangenomen en inhield dat men niet langer binnen de stadsmuren (dus in en rond de kerk) begraven mocht worden, gold niet voor Velsen omdat dit dorp nog geen 1000 zielen telde. Men kon dus het kerkhof bij de kerk rustig blijven gebruiken. Maar in de loop van de 19de eeuw groeide ook Velsen uit en moest er toch nagedacht worden over een nieuwe begraafplaats. In 1873 werd om die reden een stuk teelland, genaamd Biezenland, aangekocht. Dit woord duidde op de biezen die er oorspronkelijk groeiden en duiden op een natte ondergrond oftewel een hoge grondwaterstand. Om hier de Algemene Begraafplaats aan te leggen nodigde de burgemeester L.P.Zocher uit om een ontwerp te maken. Hoewel de vader van Louis Zocher al was overleden (in 1870) hadden vader en zoon met de firma J.D.Zocher en L.P.Zocher ook bekendheid verworven met het ontwerpen en aanleggen van begraafplaatsen, zoals de algemene begraafplaats in Haarlem en de begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam, die in 1870 was klaar gekomen. Men wist dus dat Louis Zocher ervaring had.

*Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van **dit** Zocher-ontwerp):*

Als we naar bovenstaand ontwerp kijken is de ingang door Zocher aan de Kwekerslaan gepland. Dan loopt het pad in zuidelijke richting en splitst vervolgens, zuidwaarts naar het ontvangstgebouw en oostwaarts tussen aan de ene kant de grafvelden en aan de andere kant de beek. Het meest westelijke grafveld is in

Ontwerp Begraafplaats De Biezen, Santpoort. L. P. Zocher, 1873. Bewerking naar twee deelontwerpen van L. P. Zocher door J. Morren. Noorden rechtsboven, zie pijl

vieren gedeeld en het zal wel de bedoeling van Zocher geweest zijn het andere grafveld eveneens in een aantal kleinere velden te verdelen als het eerste veld vol is.

Ten noorden van dit tweede grafveld ligt de toen al bestaande boerderij van Pieter Schoorl, die als doodgraver werd aangesteld. Het werd hem verboden vee te houden, waarschijnlijk omdat dit te veel stank en drek veroorzaakte.

In Zocher's offerte staat te lezen dat hij zich het volgende voorstelt: het terrein zou doorsneden worden door een diepe grote vijver (hij noemde dat een beek) voor de afwatering, terwijl het zand gebruikt zou worden om het terrein op te hogen (ook in 1914 en in de jaren dertig gebeurde dit); het terrein moest daarna worden afgedekt met de oorspronkelijke bovenlaag van het teelland; hij zou de paden 30 cm. verdiept aanleggen (met puin dat afkomstig was van de verbouwing van het raadhuis) en de walkanten van de beek zouden glooiend moeten aflopen. Hij kwam uit op een totaalsom van fl. 3.352, excl.

verhardingen, en timmer- en metaalwerk. De entree van de begraafplaats werd voorzien van een centraal smeedijzeren spijlenhek met aan weerszijden een draaihek voor voetgangers. D. E. L. Arend maakte het ontwerp.

Uit het ontwerp en de offerte blijkt dat de uitgangspunten voor de totstandkoming van een park

van Louis Zocher nauwelijks verschilden van die van zijn vader en de traditie waarin ze al 50 jaar werkten. Opvallend is wel dat het hele terrein erg is afgesloten en dat het middendeel met de beek erg ruim en open is, misschien om rust te creëren, naast de veelheid en graven die een onrustig beeld geven.

Eind 1874 werd tegen de boerderij een eenvoudig lijkenhuisje gebouwd. Na de dood van Zocher werd in 1906 een nieuwe woning dichtbij de ingang van de begraafplaats gebouwd, opdat het toezicht beter geregeld zou kunnen worden. Sinds 1963 werd er niet meer begraven en waren er alleen nog bijzettingen. Sinds die tijd kwamen ook de verzorging van de graven en de beplanting op de tweede plaats en zag men de begraafplaats verpauperen.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

In de correspondentie tussen de gemeente en Zocher wordt het volgende voorgesteld wat betreft de beplanting: "De beplanting zal zijn als volgt rondom de terreinen voor het begraven zal de helling worden beplant met een regel bloeiende struiken, langs de wegen en verder vijf regels verschillend stekhout en grove struiken, waar tusschen hier en daar opgaande boomen en heesters. Op het grootte vak over de beek, zullen fraaije bloeiende en bontbladige heesters enz. komen. Terwijl het overige zal worden afgewisseld door fraaye struiken, opgaande en treurbomen, groenblijvende en andere heesters, divers boschhot[?] enz. enz.". En dan weer even verder gaat hij door: "Langs de wegen en groepen zal eene

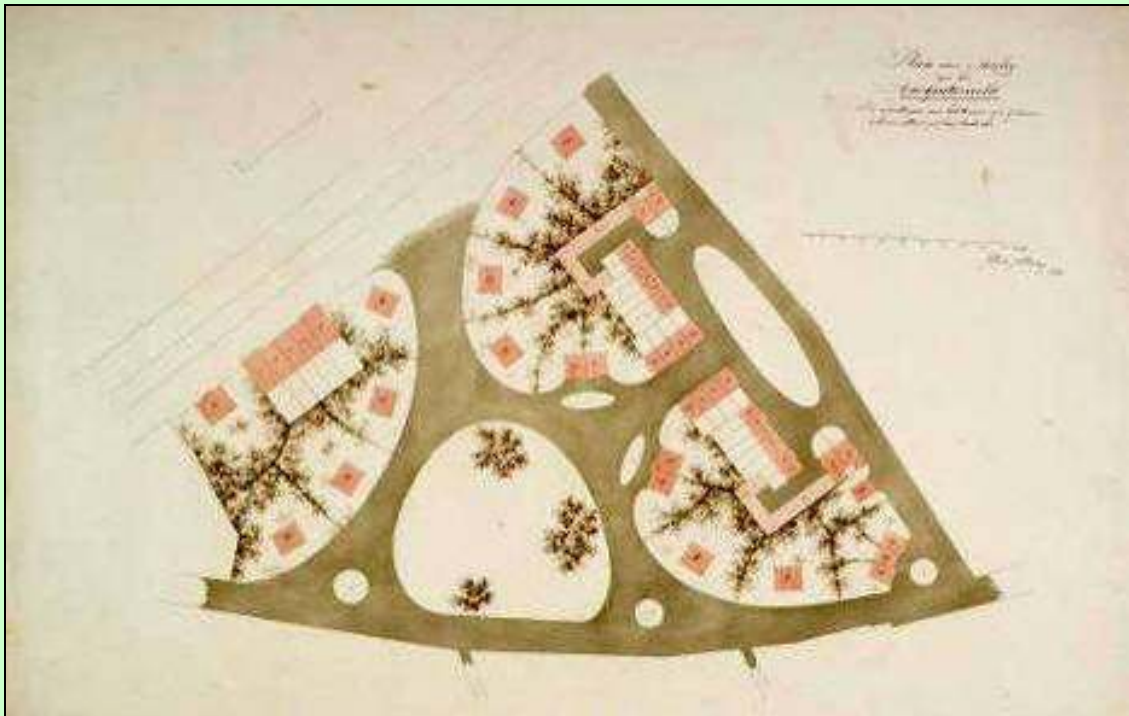
bandzode worden aangebracht en de waterkanten met 3 reijen zoden belegd, het overige terrein, voor begraven en de glooiingen langs het water zullen met graszaad worden bezaaid". In een andere brief staat vermeld dat de beplanting hoofdzakelijk zal bestaan uit eikenstek en enige andere groene gewassen. Het deel aan de zuidkant van de beek werd ook al snel in gebruik genomen, zodat weer enige beplanting moest worden geruimd. Dit deel lag iets hoger en heeft een aparte sfeer gekregen. Bij de restauratie (vanaf 2004) bleek het toch moeilijk de oorspronkelijke beplanting te herstellen omdat Zocher geen exacte beplantingsplan had gemaakt. De plaats van de planten en bomen en de soorten en variëteiten had hij niet aangegeven, zodat men wat het laatste betreft steeds in contemporaine boeken moet naziën of bepaalde soorten in de tijd van aanleg al wel in Nederland aanwezig waren en werden toegepast.

Casco historico (slotconclusie periode L. P. Zocher):

Aan het eind van de 20ste eeuw kwamen begraafplaatsen als 'groene monumenten' in de belangstelling en werden zij ook als wandelgebied populair. Ook Begraafplaats De Biezen kwam in de belangstelling te staan, zeker omdat de naam van een Zocher daaraan verbonden was. In 2004 is de restauratie van deze begraafplaats gestart met een bijdrage van de provincie Noord-Holland. Uitgangspunt was het ontwerp van Louis Paul Zocher en we mogen constateren, voor zover we zijn concepten kunnen begrijpen en zijn gevoel voor de beplantingsmode (veel variëteit in bloemenkleuren en bloemenvormen) kunnen navoelen, dat de restauratie in grote lijnen zeker is geslaagd en dat Santpoort-Noord weer een Zocher rijker is geworden. De nieuwe entree in oude stijl en de nieuwe open ruimtelijke grasvelden met bloeiende rododendrons langs de randen geven De Biezen weer een verzorgd en verantwoord uiterlijk. Alleen bij de kneppelbrug zijn misschien wat vraagtekens te plaatsen. Komt dit idee ook voort uit onderzoek? Dit soort bruggen vinden we op Elswout om het vredige landleven te symboliseren maar ook het leven na de dood?

39. *Haarlem, bebouwingsplan Florapark op voormalig Hazepatersveld.*

Korte waardestelling en perspectief. Ontwerp Fa. J. D. En L. P. Zocher, 1873. Coll. AVK Haarlem.

Ontwerp Bebouwingsplan Hazepatersveld / Florapark, door L.P.Zocher, 1873. Wagenweg onder. Coll. AVK

— De Gemeenteraad van Haarlem heeft zich vereenigd met het plan van den Heer L. P. Zocher tot bebouwing van het Hazepatersveld, eene uitgestrektheid van 31,456 centiare. De kosten van overdracht, bestrating, riool- en grindwerken zullen de gemeente te staan komen op f 120,000, welke som geheel zal gevonden worden door de te bebouwen terreinen tegen gemiddeld f 4 de centiare te verkoopen.

Uit *Leidsch Dagblad* 28-06-1873.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Naast het Frederikspark (1862) en het Kenaupark (1868) maakte L.P. Zocher in opdracht van de Haarlemse Bouwvereniging in 1873 een ontwerp voor de exploitatie van het Florapark op het voormalige Hazepatersveld.

Dit was een open weidegebied, begrensd door de Hazepaterslaan, de Wagenweg en de Dreef, duidelijk afgebeeld op de kaart van de Haarlemmerhout van Daniel Engelman uit 1793 en op de kaart van F.J. Nautz naar J. D. Zocher van 1837. Bij de uitgifte van de percelen had men een grote toeloop verwacht, maar het loopt geen storm en het zal ongeveer twintig jaar duren voordat het veld is bebouwd. In 1876 '77 komen de eerste huizen klaar, het blok langs de Hazepaterslaan. Vanaf 1880 komt er meer schot in en vanaf die tijd wordt ook het parkgroen aangelegd door de boomkwekerij Fa. J. D. Zocher en Co.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van **dit** Zocher-ontwerp):

De toegang. N.v.t.

Padenverloop. Flauw gebogen wegen lopen tussen de gebogen percelen door.

Waterpartijen. N.v.t.

Open ruimten. Het Florapark is een driehoekig terrein dat door Zocher werd ingedeeld in vier lobben. Het middengedeelte werd door Zocher opengehouden en beplant met heesterpartijen; de drie andere delen langs de Hazepaterslaan en de Dreef werden aanvankelijk elk ingevuld met vijf grote villa's met royale tuinen en één of twee rijen huizen. De tuinen werden van de straat gescheiden door gietijzeren hekken, bekroond met pijnappels, die de gastvrijheid symboliseren. Men heeft rond de eeuwwisseling voorgesteld een nieuw gebouw op dit terrein te bouwen ten behoeve van het Frans Hals Museum. Maar de gemeente voelde hier weinig voor.

Architectuur. De architecten J.A.G. van der Steur, P.J.H. Cuypers en L.P. Zocher zijn de ontwerpers van de eerste villa's. Zocher ontwierp een villa voor zichzelf, Villa 'Flora', Florapark 7 op de hoek van de Dreef, waar hij zich in 1886 vestigde met zijn tweede echtgenote. De woning Florapark 12-13 werd gebouwd naar ontwerp van Cuypers. De huizen werden gebouwd in verschillende stijlen zoals eclectisch (Florapark 6), neorenaissancistisch (Florapark 3 en de blokken Dreef 24-30 en 32-36) en chaletstijl (Florapark 7). Zowel in het Florapark als ook in het Kenaupark werden deze statige huizen na circa 1900 steeds vaker als kantoor in gebruik genomen. De welgestelde burgers verhuisden naar Aerdenhout en Bloemendaal en de villaparken werden kantorenparken. (Zie ook: Kenaupark en Frederikspark te Haarlem). Veel huizen zijn nu rijks- of gemeentelijk monument.

Tuinbeelden. In het park staat een beeld van de schilder Frans Hals uit 1898, vervaardigd door de beeldhouwer H.A. Scholtz. Rondom het beeld staat een laag karakteristiek hekwerkje.

Mooie zichten. Eén zicht is een vrij zicht dwars door het park, langs een noord-zuidas, en dat is het zicht vanaf de Hazepaterslaan, over het Floraplein, richting hoek Wagenweg-Van Eedenstraat en terug.

Haarlem, Wagenweg bij Hazepatersveld (rechts), vóór de bebouwing. Tekening C.Ekema, 1865. Coll. DBNL

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen en Coniferen. Tot heden toe onbekend wat is aangeplant Wat treffen we nu aan?

Vanaf ongeveer 1880 wordt het park aangelegd door de boomkwekerij Fa. J. D. Zocher en Co. Over de beplantingsplannen is niets bekend. Het ontwerp dat in grote lijnen qua bebouwing is nagevolgd, geeft geen bijzonderheden over de toegepaste beplanting aan. Waarschijnlijk zijn er geen gegevens in de archieven bewaard. Wel wordt er gesuggereerd dat op het middenveld evenals tussen de kavels geen zwaar geboomte werd geplant, maar te denken valt aan bloemstruiken die men graag aanplante in die dagen. Tot heden is het middenveld ook aardig leeg gebleven. In het bomenbeheersplan staan voor de periode 2009-2019 vier zomerlindes gepland. In het Groenstructuurplan 2020 staat expliciet vermeld dat de historische groenstructuren behouden dienen te worden, dat wil zeggen dat de beplanting zoals deze ooit gepland is in dezelfde structuur (op dezelfde locatie en in dezelfde groepering, niet meer en niet minder ruimte innemend) gehandhaafd zal blijven en niet mag verdwijnen ten gunste van nieuwbouw.

Bloemen en Bloemdragende heesters. Tot heden toe onbekend wat is aangeplant Wat treffen we nu aan?

Moestuinen. Boomgaarden. N.v.t.

Casco historico (slotconclusie):

Het Florapark bestaat ongeveer 140 jaar en is sinds de stichting niet veel veranderd en qua structuur nauwelijks aangetast. Dat betekent dat we hier met een tamelijk gaaf ontwerp van Louis Zocher te doen hebben. Hopelijk blijft men dit villapark in zijn oorspronkelijke opzet waarderen en wil men de structuur blijvend garanderen. Nader onderzoek over de beplanting, m. n. door bestudering van oude foto's en oude prentbriefkaarten, moet nog worden uitgevoerd. De *Prijscatalogus van de bloemisterij en zaadhandel van de firma J.D. Zocher & Voorhelm Schneevogt (kwekerij 'Rozenhagen')*, uit 1887, is te gebruiken bij eventuele renovatie van het plantsoen.

40. *Haarlem, uitbreiding Algemene begraafplaats Akendam.*

Korte waardstelling. Ontwerp gesigneerd Fa. J.D. en L. P. Zocher, 1879 (uitgevoerd in 1887). Coll. G. A. Haarlem.

Begraafplaats nog bezoeken en gegevens nog verifiëren.

Detail kadastrakaart, met Huis Akendam. Omstreeks 1828-1830

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Ten noorden van de oude stadswallen van Haarlem (Prinsenbolwerk en Statenvolwerk) op de hoek van de Schoterweg en de Kleverlaan, eens omgeven door de buitenplaatsen Huis ter Kleef, Huis ter Spijt en Het (voormalige Reguliers)Klooster (ca. 1807 in landschapsstijl omgevormd door J. D. Zocher sr.), ligt de begraafplaats Akendam. In 1804 was Arnoldus Penninck Hoofd eigenaar van deze buitenplaats die toen nog in de gemeente Schoten lag. Hij was getrouwd met Amy May van Vollenhoven, die na het overlijden van haar echtgenoot, in 1819 trouwde met J. D. Zocher jr. In 1828 kocht de gemeente Haarlem Akendam van Zocher en zijn vrouw, met het doel daar een 'buiten-begraafplaats' te stichten, waarschijnlijk onder voorwaarden dat Zocher het ontwerpen van de daar te plannen begraafplaats kreeg toebedeeld. De eerste begraafing vond plaats in 1832.

Op de eerste kadastrakaart die waarschijnlijk van ongeveer 1828 dateert omdat er vaag kruisjes als aanduiding voor begraafplaats op zijn aangegeven en omdat op de kadastrale legger alle nummers die op dit deel van de kaart slaan, zijn doorgestreept en het woord kerkhof daarvoor in de plaats staat, zien we aan de Kleverlaan huis en bouwhuizen van de buitenplaats Akendam liggen. Ten noorden van de huizen zien we een amoëbe-vormig dubbel lobbig schiereiland, en aan de weg die ten westen langs de buitenplaats loopt nog een schiereiland met een huisje of paviljoen. De vorm van het terrein is beslist heel bijzonder te noemen. Waarschijnlijk had het terrein deze vorm al tijdens de bewoning van de familie Penninck Hoofd en heeft Zocher jr. deze vorm in 1828 gehandhaafd.

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Een ontwerp van de hand van Zocher jr. is niet bewaard gebleven. Daarom kijken we op topografische kaarten en luchtfoto's naar de oudste vormen en de ontwikkeling van de begraafplaats. Op de Top. Mil. Kaarten uit ca. 1850 en uit 1877 ziet het terrein er nog precies

hetzelfde uit als op de eerste kadasterkaart. In 1900 blijkt er, eveneens volgens de topografische kaart, uitbreiding aan de noordkant te hebben plaats gevonden volgens een uitbreidingsplan van Louis Zocher. Het plan dat in het gemeentearchief is bewaard gebleven, is slechts een deelplan van zijn ontwerp voor uitbreiding. Het nieuwe terrein bestond uit een middendeel, omsloten door een slingerende waterpartij.

De begraafplaats bestaat nu in 2009 grofweg uit vier delen, in het noorden een rooms-katholiek gedeelte (in 1969 gesloten, nu alleen wandelpark) op het eerder aangeduide westelijke schiereiland een Joods gedeelte, op het lobbenvormige centrale eiland een algemene gedeelte en tenslotte aan de westzijde een 'nieuw' gedeelte, ontworpen door L. A. Springer. Dit gedeelte werd aangelegd langs een middenlaan die loopt van de Kleverlaan naar de achterweg. Springer heeft hier zijn geliefde vorm voor begraafplaatsen gebruikt, in dit geval niet een hele maar een halve cirkel. Vijf stralen komen uit op een middenstip waarvandaan ook lanen lopen naar de Kleverlaan, naar het noordelijk gedeelte van de begraafplaats en naar de Joodse begraafplaats.

Als we de luchtfoto's uit 1945 bekijken, lijkt het alsof de waterpartij tussen de twee grote lobben van het oorspronkelijke buitenplaatsterrein in de Tweede Wereldoorlog is dichtgeslipt of dichtgegooid is om meer ruimte te krijgen.

De toegang. Er zijn drie toegangen tot de begraafplaats, twee aan de Schoterweg en de hoofdingang, die overigens uit de tijd van Springer, dateert aan de Kleverlaan. De hoofdingang bestaat uit een sober smeedijzeren draaihek, dat hangt tussen vier pijlers. Elke pijler is bekroond met een met festoenen omklede zandstenen. Het hek is voorzien van een slang die in zijn eigen staart bijt, het symbool van de eeuwigheid. Vanwege een verbreding van de Schoterweg zijn de toegangen aan de Schoterweg opnieuw aangelegd en is de 'gracht' langs de Schoterweg gedempt.

Padenverloop. De topografische kaarten geven natuurlijk geen details, dus kunnen we ons de lanen en paden die Zocher heeft ontworpen en aangelegd nauwelijks voorstellen. Op het middengedeelte lopen er hoofdpaden langs het water. Vanuit het oudste centrale deel is in 1889 een gietijzeren brug (van namaak knuppelhout) naar ontwerp van de gemeentearchitect Jacques Leijh, over het water geslagen naar de uitbreiding in het noorden. Het primaire lanenpatroon van de Zochers is in landschapsstijl gehouden. Een wandeling met slingerende paden, zachte glooiingen en wisselende composities van boomgroepen. Het deel van Springer is een cirkelvorm met grafvelden tussen de stralen van de cirkel.

Waterpartijen. De waterpartijen zijn erg belangrijk in het ontwerp. Zij maken dat er tussen de grafvelden ruimte blijft en dat de plaats ook als een wandelpark wordt ervaren.

Open ruimten. Zie waterpartijen.

Architectuur. Jacques Leijh was de ontwerper van het mausoleum (de aula) in neoclassicistische stijl. Daarin bevinden zich grafkelders en wandgraven, en in het souterrain een columbarium. Ook het steenhouwershuisje nabij de noordelijke ingang van de begraafplaats is van zijn hand.

Tuinbeelden. Grafzerken van J. D. Zocher jr., zijn zoon L.P.Zocher, en zijn kleindochter Johanna Jacoba Zocher. Bekende personen die hier begraven liggen, zijn de wereldkampioen schaatsen en wielrennen Jaap Eden, de schrijver en dichter Jacobus van Looy, de natuurkundige prof.dr. H.A. Lorentz.

Graf J. D. Zocher jr. Foto Leon Bok.

Graf Louis Paul Zocher. Foto Leon Bok.

Mooie zichten: door de lanen en over het water.

Historia plantarum (karakteristieke kenmerken van het toegepaste plantensortiment):

Loofbomen en Coniferen. De begraafplaats kent een grote verscheidenheid aan boom- en plantensoorten. Naast veel voorkomende bomen als iepen, eiken en beuken, zijn er ook meer exotische soorten geplant zoals een hemelboom, moeraseik, moseik en amberboom.

Voor de liefhebber is er een aparte brochure verschenen over de natuur op de begraafplaats. De Joodse begraafplaats, waar minder intensief onderhoud meer planten een kans geeft, herbergt een grote variatie aan wilde planten. Speciaal de oude bomen herinneren nog aan de oude buitenplaats Akendam, waarop als we de naam mogen geloven, oorspronkelijk veel eiken waren geplant. Hakhout. N.v.t.

Bloemen en Bloemdragende heesters. Geen historische gegevens. Wat treffen we nu aan?

Voor een eventuele renovatie van de begraafplaats zijn er twee catalogi van de kwekerij Rozenhagen als uitgangspunt te gebruiken, a) voor het oudste deel naar ontwerp van J. D. Zocher jr., de *Catalogus van de boomkwekerij en bloemisterij bij den architect J. D. Zocher en Comp. op Rozenhagen bij Haarlem*, uit ca. 1830.

b) voor het noordelijke deel ontworpen door L. P. Zocher, de *Prijscatalogus van de bloemisterij en zaadhandel van de firma J.D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt (kwekerij 'Rozenhagen') te Haarlem*, uit 1887. (Coll. Archiefdienst Kennemerland).

Moestuinen. Boomgaarden. N.v.t.

Casco historico (slotconclusie):

De begraafplaats is thans een oude waardige romantische begraafplaats, gekarakteriseerd door een combinatie van oude slingerende paden; rechte paden, waartussen grafvelden; waterpartijen waarin schiereilandjes; oude bomen en een wilde kruidenvegetatie; 19de eeuwse passende architectuur. Zoals vaker in Haarlem het geval is, heeft de opeenvolging van de talenten van Zocher jr.; Louis Zocher en Leonard Springer voor afwisselende parkbeelden gezorgd, een prachtig stiltecentrum voor de doden en een afwisselend park voor de recreatieve wandelaar. De bewaarde bronnen van deze begraafplaats (oude kaarten; deelontwerp van L.P.Zocher; 2 catalogi van Rozenhagen uit 1835 en 1887; 2 ontwerpen van Springer) maken dat eventuele renovaties van delen van de begraafplaats verantwoord kunnen worden uitgevoerd.

41. *Haarlem, Frans Halsplein.*

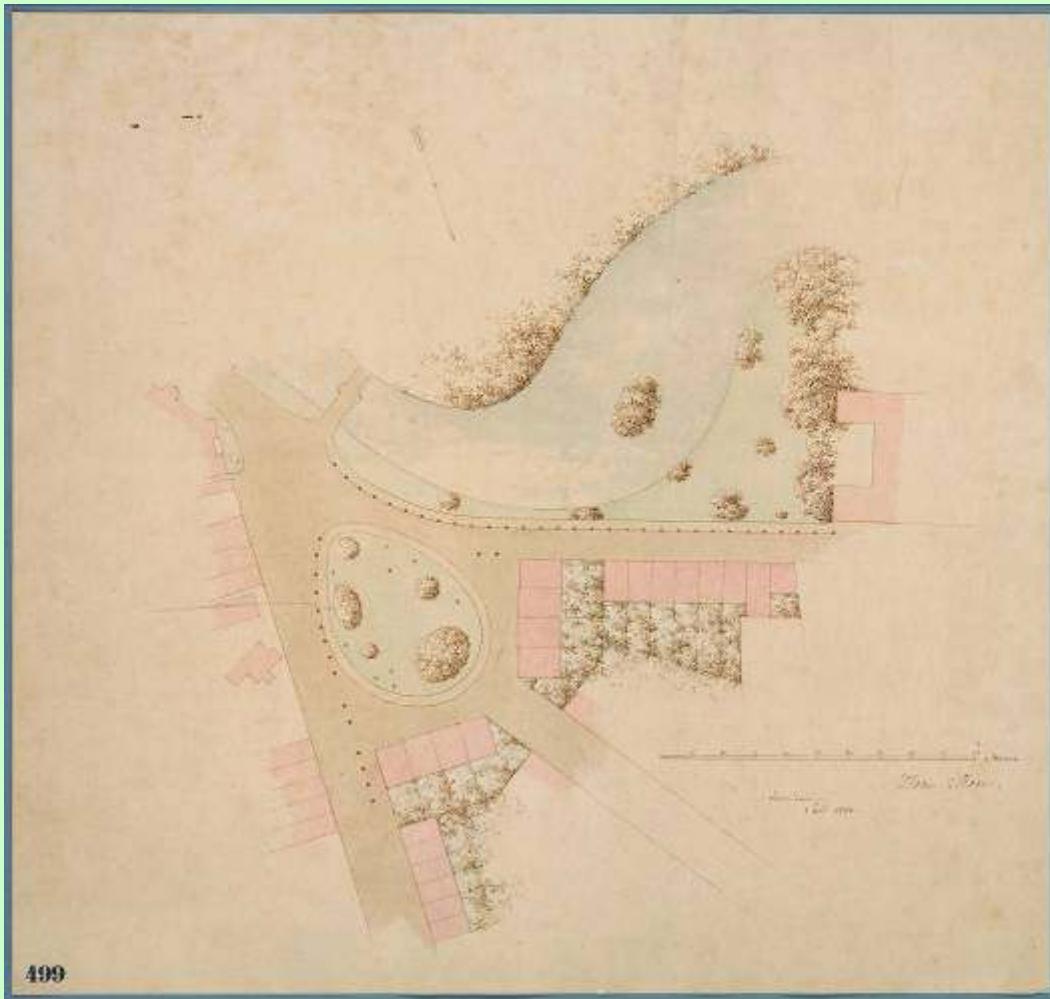
Korte Waardstelling en perspectief. L.P. Zocher, 1880.

Genius loci et temporis (karakteristieke kenmerken van plaats en tijd vóór de Zocher-periode):

Het Frans Halsplein is het laatste bebouwingsplan van Louis Zocher, in de reeks Frederikspark, Statenbolwerk, Florapark en Frans Halsplein, alle werken die tot stand kwamen na de dood van vader J. D. Zocher jr. Dit plein is gelegen aan de noordkant van de

stadsgracht tegenover de Kennemerbrug. De situatie is anders uitgevallen dan dat Louis Zocher heeft getekend, maar toch is heel goed zijn idee overgekomen.

Voorstel bebouwingsplan Frans Halsplein. Ontwerp L.P.Zocher, juli 1880. Noorden beneden

Canon auctoris (de karakteristieke kenmerken van dit Zocher-ontwerp):

Dit is het laatste voorbeeld van L. P. Zochers stedenbouwkundige plannen. Zocher heeft hier in de nabijheid van station Haarlem, langs het Frans Halsplein en de Frans Halsstraat drie rijen herenhuizen gepland (één rij van acht huizen langs de Schotersingel en twee rijen van vier huizen langs het plein), rond een centraal min of meer ruitvormig gazon, dat verder werd begrensd door de Schotersingel en de Schoterweg.

In het middenperkje tekende hij één boomgroep en enkele kleinere heester- of bloemperken. Tegenwoordig lopen twee rechte paden tussen het gras naar een cirkel in het midden van het perk. Aan de manier van tekenen is duidelijk de hand van L. P. Zocher af te lezen. De opvatting over de manier waarop dit plein zou moeten worden ingevuld, volgt duidelijk de traditie van de andere bebouwingsplannen.

In het midden een fontein? Nazien.

Het ontwerp is weer zeer schetsmatig. Het plantmateriaal wordt niet benoemd.

Voor eventuele herplant zijn de volgende plantencatalogi van de fa. Zocher en Voorhelm Schneevoogt te gebruiken: *Prijscatalogus van de bloemisterij en zaadhandel van de firma J.D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt (kwekerij 'Rozenhagen') te Haarlem, 1887.* (Coll. Archiefdienst Kennemerland);

*Geïllustreerde prijs-courant van Haarlemsche bloembollen en andere bol-, knol- en wortelgewassen, van J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt bloemisten en bloembollenhandelaars, Sassenheim bij Haarlem, gevestigd sedert 1833*³². 1893. 26 p.;

(18124) Voornemens zijnde mijne BLOEMISTERIJ geheel te quiteeren, zoo heb ik mijne Correspondentie met hetgeen daartoe betrekking heeft gecedeerd aan mijnen Oudsten Zoon C. G. VOORHELM SCHNEEVOOGT, associé der Firma van J. D. ZOCHER & Co, welke ik bij deze aanbeveel, niet twijfelende of zij zullen alles aanwenden om ook dat vertrouwen te verdienen, hetwelk ik gedurende drie vierde eener eeuw genoot en waarvoor ik mijnen opregten dank betuig.

HAARLEM, den 21sten Januarij 1837.

G. VOORHELM SCHNEEVOOGT,
Firma:
VOORHELM & SCHNEEVOOGT.

Wij maken hiermede bekend dat onze Firma van J. D. ZOCHER & Co als nu veranderd wordt in die van J. D. ZOCHER & VOORHELM SCHNEEVOOGT en hopen door middel onzer uitgestrekte Boom- en Bloemkwekerij alles te zullen aanwenden om aan den inhoud van bovengemelde Advertentie te beantwoorden.

J. D. ZOCHER & VOORHELM SCHNEEVOOGT.

NB. De Eerst ondergeteekende berigt tevens dat het vak van Architect buiten Associatie en zoo als reeds vroeger alléén blijft aan J. D. ZOCHER, lid van het Koninkl. Nederl. Instituut van Wetenschappen, Letterk. en Schoone Kunsten.

Uit *Algemeen Handelsblad*, dd. 28 januari en 2 februari 1837.

Prijs-courant van boomen- heesters- struiken, boetplantsoen en veren, rozen, coniferen, rhododendrons- azaleas, vruchtboomen en vruchtstruiken, knolbegonia's- dahlia's, Iris kaempferi, fijne graszaden, diverse planten en knolgewassen van Zocher en Co.

Boomkwekerij en Bloemisterij, "Rozenhagen" te Haarlem. 1893. 66 p. Op binnenzijde van laatste schutblad staat de advertentie: "Voor den aanleg van parken, buitenplaatsen en tuinen, gelieve men zich te adresseeren aan onze firma J. D. Zocher & L. P. Zocher.

Casco historico (slotconclusie):

Het bebouwingsplan Frans Halsplein betreft de situatieplanning van drie rijen herenhuizen ten noorden van de Kennemerbrug, tegenover het station Haarlem. De manier van tekenen en plannen past in de traditie van het overige stedenbouwkundige werk van deze architect.

³² In alle Zocher-literatuur is te vinden dat J. D. Zocher en [G.] Voorhelm Schneevoogt sinds 1837 samenwerken. Op deze catalogus staat duidelijk gedrukt dat J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt al sinds 1833 samenwerken in de firma J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt, bloemisten en bloembollenhandelaars. Waarschijnlijk is hier sprake van een drukfout en is het jaartal 1837 toch correct.

III ZOCHERS' LEVEN EN WERKWIJZEN

III.1. ZOCHER SR. EMIGREERT VIA STRAATSBURG NAAR NEDERLAND. DE POLITIEKE EN ECONOMISCHE SITUATIE IN SAKSEN, ELZAS EN NEDERLAND IN DE TWEEDE HELFT VAN DE 18DE EEUW.

De familie Zocher is volgens Louis Paul Zocher afkomstig uit T(h)orgau of T(h)urgau³³ in Saksen. De familienaam Zocher was en is nog steeds een veel voorkomende naam in die streken, zowel in Torgau als in heel Saksen. En sommigen van deze familie hebben hun sporen achtergelaten als kunstenaar of “Kunst – und Lustgärtner”, zoals onderstaande gravure van de promenade in Leipzig en de onderstaande tekst³⁴ laten zien. Christian Friedrich Zocher heeft zoals vermeld in het boekje *Bekante Persönlichkeiten in der Geschichte Torgaus*, in Holland zijn opleiding ontvangen. Waar en onder leiding van wie is niet bekend, maar het meest waarschijnlijk is dat Christian Friedrich en later zijn neef Johann David (sr.) als leerling / knecht gingen werken op een van de bekende (bloembollen)kwekerijen in Haarlem. De meest bekende kwekerij omstreeks 1780 was de kwekerij van Voorhelm en Schneevoegt, waar Zocher jr. in 1833 mee zou fuseren.

Leipzig, Promenade, ca. 1800. De Promenade (op de voormalige vestingwerken van Leipzig) is naar wordt beweerd Duitslands oudste stadspark in landschapsstijl. Ontwerp en aanleg in 1784 door Johann Friedrich Karl Dauthe (1746-1816), Baudirektor Leipzig. Kopergravure, gesigneerd G. Zocher. Scène ter hoogte van het ‘Schwanenteich’ en de ‘Schneckenberg’ en de Dominicaanse kloosterkerk St. Paul, 1968 afgebroken. Coll. Stadtgeschichtliches Museum, Coll. Georg Müller, Leipzig

³³ Louis Paul schrijft 9 juni 1895 dat zijn grootvader “...in Thorgau in Saxon is geboren...dat hij daarna te Straatsburg met zijn vader woonde... en later, rond 1780, naar Holland kwam”. Bibl. Wageningen UR. Afd. Speciale Collecties, Coll. Springer.

³⁴ Uit: Ingeborg Kadatz. *Bekante Persönlichkeiten in der Geschichte Torgaus*. Torgau, 2002. Kleine Schriften des Torgauer Geschichtsvereins. Nachschlagwerk zur sächsischen Regionalgeschichte. p. 121. (Alfabetische opsomming van personen met indien bekend hun portretten).

Zoher, Christian Friedrich*um 1740 – nach 1811 Torgau*

Kunstgärtner in Torgau, ausgebildet in Holland. Begründer einer über mehrere Generationen in Torgau ansässigen Familie von Landschaftsgärtnern. Zwischen 1792 u. 1811 Viertelsmeister u. Ratsmitglied.

Zoher, Friedrich August*11.9.1779 Torgau – 25.2.1851 Torgau*

Kunstgärtner in Torgau. Enkel von → Christian Friedrich Z. War Stadtverordneter 1826 – 29.

Opgetekend uit *Bekannte Persönlichkeiten in der Geschichte Torgaus*, 2002.³⁵

Torgau ligt aan de westoever van de Elbe, ten zuidoosten van Wittenberg (waar de reformatie begon) en ten noordoosten van Leipzig. Torgau beleefde haar bloeitijd tijdens de Renaissance (eerste helft van de 16de eeuw), toen de Keurvorsten van Saksen Slot Hartenfels bouwden onder Johann Friedrich de Grootmoedige. Torgau was toen het politieke centrum van de Reformatie. Luther heeft regelmatig in de slotkapel van Hartenfels gepredikt en zijn vrouw Katharina von Bora is daar zelfs begraven (1552). Torgau noemt zich tegenwoordig dan ook graag “Stadt der Reformation – Stadt der Renaissance”. De familie Zoher behoorde tot de Evangelisch Lutherse gemeente, zoals later ook uit Nederlandse archieven zal blijken.

Slot Hartenfels en Marienkirche

Uit de geschiedenis van de stad Torgau blijkt³⁶ dat de stad door aanwezigheid van Slot Hartenfels als representatieve residentie van de keurvorst, een nauwe relatie heeft met het huis Saksen. Zo is in 1711 Keurvorst Frederik August I, of als koning van Polen bekend als August II de Sterke, in de stad aanwezig bij het huwelijk van de zoon van Tsaar Peter

³⁵ Deze Christian Friedrich (* 1734 te Torgau - †1813 te Torgau) is een oom van onze Zoher sr.. Hij was de broer van Zoher sr's vader. De grootouders van Zoher sr. waren Johann David Zoher (*1700 te Torgau - † 1788 te Torgau) en Johanna Christina Tronike (*1706 te Torgau - †1775 te Torgau).

³⁶ De data van de stad Torgau zijn opgetekend uit verschillende contemporaine krantenberichten (o.a. Torgauer Zeitung) en verzameld op een Internetpagina www.geschichte-torgau.de.vu.

de Grote, Alexius Petrowitzsch, met de Duitse Prinses Charlotte C. S. von Braunschweig-Wolfenbüttel. Dit huwelijk wordt gevierd in de Feestzaal van Slot Hartenfels. Tsaar Peter, die natuurlijk ook aanwezig was, ontmoet daar dan de beroemde filosoof en universeel geleerde Gottlieb Wilhelm Leibnitz.

De economische situatie in de 18de eeuw is aanvankelijk redelijk, maar heeft erg te lijden van de Zevenjarige Oorlog (1756-1763). In 1702 spreken de krantenberichten van “392 Häuser sehen noch wüst aus”. In 1706 wordt gesproken van 10 moderne “Tuchmacherwebstühle” (weverijen). De voorvaderen van onze Zochers maken deel uit van deze kringen. Vader en grootvader van Zocher sr. zijn Tuchmacher of lakenwever. Grootvader was zelfs ‘Obermeister der Torgauer Tuchmacher’ in de jaren 1762 tot 1774. In de jaren twintig van de 18de eeuw worden graanmagazijnen gebouwd.

In 1733 overlijdt Keurvorst Frederik August I, terwijl hij enige tijd daarvoor nog op weg naar zijn residentie in Dresden Torgau had bezocht. Zijn opvolger Keurvorst Frederik August II bracht in datzelfde jaar direct een bezoek aan Torgau om als nieuwe vorst gehuldigd te worden. Hij staat bekend als liefhebber en bevorderaar van kunsten, zoals muziek en schilderkunst.

In 1741 wordt vermeld dat de vissers (op de Elbe) als de rijken van de stad worden beschouwd. Textiel, graan en vis vormen -afgaande op de krantenberichten uit die tijd- een belangrijke bron van inkomsten.

In 1756 wordt Slot Hartenfels door de Pruisen, i.e. de troepen van Frederik II de Grote, bezet. Dit is het begin van de Zevenjarige oorlog. In 1758 wordt Slot Hartenfels vervolgens zwaar beschadigd door de Oostenrijkse troepen. Bij de slag bij Torgau op de “Süptitzer Höhen” in 1760, sneuvelen 32.000 soldaten in zeven uur. Het is duidelijk dat de stad Torgau als representatieve zetel van de keurvorsten van Saksen, een belangrijke rol in de Zevenjarige Oorlog heeft gespeeld.

Deze feiten tekenen de situatie waarin de vader van Zocher verkeerde en waarin Johann David Zocher sr. in 1763 in Torgau werd geboren³⁷. Het was het eind van de oorlog, maar veel was kapot en de economische situatie was niet rooskleurig. Slot Hartenfels stond tot 1770 leeg en raakte steeds meer in verval. In 1771 werd de residentie van de keurvorst in een tuchthuis veranderd, in 1780 in een gekkenhuis. Er werden 400 mensen in onder gebracht.³⁸ Gezien de bovenbeschreven economische en politieke situatie kunnen we ons voorstellen dat een vader van een gezin met vier opgroeiende jongens zich inspant om een goede toekomst voor zijn zonen te verzekeren. De twee jongste zonen kiezen het beroep van hun vader en worden lakenwever, Johann David wil net als zijn oom Christian Friedrich Kunst- und Lustgärtner worden. Hij gaat om die reden net als hij, op reis naar Nederland om daar te gaan leren en werken.

In 1798 staat Johann David Zocher III (sr.) overigens nog als eigenaar van een huis in Torgau ingeschreven (Leipzigerstrasse 13)³⁹. Dit huis is slechts twee straten verwijderd

³⁷ We mogen aannemen dat Johann David Zocher (II), geboren in 1738 in Torgau en Catharina Elisabeth Bauer, geboren vóór 1742 in Domnitzsch a.d. Elbe, de ouders van Zocher (III) sr. zijn. Zij trouwden in 1763 in Domnitzsch, hetzelfde jaar waarin J.D.Zocher sr. werd geboren. Zie ook Familieverbanden (Bijlage A).

Ook is er op onderstaande genealogische website sprake van een Johann David Zocher (neef?) die op 7 januari 1789 trouwt in Straatsburg met Johanna Dorothea Kraemer. Dit kan niet onze Johann David sr. zijn, daar hij in 1788 trouwde met de dochter van J. G. Michael, maar misschien mogen we wel uit dit gegeven constateren dat de familie banden had in Straatsburg.

Genealogische gegevens, zie: <http://www.familysearch.org/> Deze site is qua ingevoerde gegevens niet altijd even betrouwbaar is mij gebleken, maar heeft toch voor ons onderzoek nuttige gegevens opgeleverd.

³⁸ Later na 1815 werd het slot tot kazerne ingericht. Tegenwoordig fungeert het als zetel van de ‘Landrat’.

³⁹ Het Archiv – Stadt Torgau kent Johann David Zocher (*17.06.1763) als “später bedeutender Gartenarchitekt in Holland”; en als “Besitzer des Hauses Leipziger Strasze 13”. Dit zal waarschijnlijk het

van Slot Hartenfels. Zocher heeft dus al vroeg kennis gemaakt met het fenomeen kasteeltuin en misschien zelfs daar al wel als leerling zijn diensten aangeboden. De tuinen zullen een Rococo-aanzien hebben gehad, omdat niet erg aannemelijk is dat Hartenfels (met een steile terrassentuin) in die dagen al tot landschappelijke aanleg was omgevormd⁴⁰.

Vader Johann David II en zijn zoon (onze Johann David sr. of Johann David III) zijn volgens kleinzoon Louis Paul in zijn brief aan Springer, via een verblijf in Straatsburg, - waar zij waarschijnlijk familiecontacten hadden- uiteindelijk ca. 1780 naar Nederland gekomen. Zeker is dat de economische situatie in Straatsburg wel stabiel was en dat de protestanten hun godsdienst vrij konden uitoefenen. Misschien zag Vader Zocher aanvankelijk daar een nieuwe toekomst voor zijn zoon?

De Franse auteur Georges Foessel spreekt zelfs van een *tweede gouden eeuw* voor “la ville libre royale Straatsburg”, tussen 1681 en 1789⁴¹. Straatsburg werd in 1681 bij Frankrijk ingelijfd. Op last van Lodewijk XIV legde Vauban een brede gordel van vestingwerken rond de stad, met in het oosten een citadel langs de Rijn. Het 18de eeuwse Straatsburg met zijn mooie stadspaleizen straalt een nieuwe levensstijl uit. De protestantse universiteit verwierf internationale bekendheid, o.a. Goethe werd er als leerling ingeschreven en Mozart gaf er verscheidene concerten.

Halverwege de 18de eeuw waren er in Straatsburg twee grote bekende parken waar Zocher mogelijk een tijdje gewerkt zouden kunnen hebben of die hij in ieder geval gezien en bezocht zou kunnen hebben, het Parc de Contades, aangelegd in 1674 op het voormalige schietterrein en het Parc Broglie / Orangerie, dat ontworpen werd in de Franse tijd (1692) door André Le Nôtre en later in 1804 in landschapsstijl werd omgevormd.

De politieke en economische situatie rond 1780 in Nederland.

Wat is de reden geweest dat Zocher rond 1780, begeleid door zijn vader, naar Nederland vertrok? Was het economisch klimaat in Nederland beter? Had de vader van Zocher sr. als Obermeister van de Torgauer lakenwevers connecties met de lakenwevers in Leiden of Haarlem? Of hadden de Zochers via broer en oom Christian Friedrich Zocher (1734-1813), die zijn opleiding in Nederland had genoten, contacten met kwekerijen of (landschaps)- architecten in Nederland en verwachtten zij daarom dat ze daar aan werk konden komen? Speelden contacten met de Lutherse kerk misschien ook een rol? Of had het vlakke Nederlandse polderlandschap of de Noordzeekust misschien op hen een speciale aantrekkingskracht?

In 1770 was er in Nederland sprake van een grote werkeloosheid. Regenten gaven weinig geld uit voor verbeteringen of verbouw van hun kapitale kastelen en huizen. Veel ontwerp opdrachten waren er dan ook niet te verwachten voor een kweker / landschapsarchitect. Men was zuinig en hield met veel moeite het familiekapitaal in stand. In 1780 begon in Nederland een proces van politieke polarisatie⁴². Bovendien verklaarde de regering in dat jaar de oorlog aan Engeland. Het gevolg hiervan was dat de vloot grote verliezen leed, dat de overzeese bezittingen verloren gingen en dat de koloniale handel enorme schade leed. De anonieme brochure *Aan het Volk van Nederland* (van de hand van Johan Derk van der Capellen tot den Pol, zoals later bleek)

huis zijn dat hij met zijn vader omstreeks 1780 heeft verlaten toen hij via Straatsburg naar Nederland vertrok. Met dank aan Frau Gräber, Stadtarchivarin van Torgau.

⁴⁰ In 2002 zijn hier een botanische renaissancetuin met 16 bedden en een rozentuin gerealiseerd.

⁴¹ Roland Recht, Jean Pierre Klein, Georges Foessel. *Connaitre Strasbourg*. Colmar, 1976.

⁴² Zie Joost Kloek en Wijnand Mijnhardt. *Nederlandse cultuur in Europese context. 1800. Blauwdrukken voor een samenleving*. Den Haag, 2001.

kreeg een enthousiast onthaal. De doelstelling van dit patriottisch geschrift was de lokale en provinciale macht over te dragen aan een volksvertegenwoordiging. Het ondermijnde gezag van Stadhouders Willem V werd echter snel hersteld en vele patriotten vluchtten naar de Zuidelijke Nederlanden en naar Frankrijk waar de revolutie nog beginnen moest. De Fransen, die na hun revolutie van 1789 ook andere landen van hun nieuwe ideeën wilden overtuigen, bezetten en annexeerden de Oostenrijkse Nederlanden en vervolgens in begin 1795 de Republiek der Nederlanden. De nieuwe machthebbers veranderden de naam van de republiek in Bataafse Republiek.

Politiek was de situatie in Nederland dus niet echt stabiel te noemen, toen de Zochers in Nederland arriveerden. In de steden was sprake van dramatische verpaupering en de nationale schuld groeide en groeide. In 1806, na een interim-bestuursperiode van Rutger Jan Schimmelpenninck, werd Lodewijk Napoleon koning van het Koninkrijk Holland. Onder zijn bewind werd de emancipatie van katholieken en joden bevorderd. Protestanten als de Zochers waren natuurlijk altijd al welkom in Nederland. Zocher zou in 1807 door hem benoemd worden als hofarchitect.

Van familierelaties, kennissen en / of vrienden van de Zochers in Nederland is nauwelijks iets bekend, maar we mogen aannemen dat de vader van Zoher sr. in Nederland of zelf contacten had onder de lakenwevers of bij vrienden en kennissen van zijn broer Christian Friedrich, de Kunstgärtner, terecht kon en mogelijk zelfs via hen voor Zoher sr. werk heeft gevonden. De toen al internationaal bekende Haarlemse kwekerij Voorhelm en Schneevogt met contacten in Duitsland zou één van die contacten van Christian Friedrich Zoher geweest kunnen zijn. Misschien is hij daar als leerling op de kwekerij begonnen. Een andere mogelijkheid is dat hij de architect Johann Georg Michael, die ook in de buurt van Haarlem woonde (in het bos van Beekestijn te Velsen) heeft aanbevolen en dat Johann David via een introductie van zijn oom bij hem terecht is gekomen. Naast Christian Friedrich en Johann David Zoher (sr.) was er nog iemand uit Torgau naar Haarlem getrokken in die dagen, namelijk Paul Friedrich Dietrich (*1766 in Torgau-†1791 Haarlem)⁴³, maar ook van hem is niet meer bekend dan dat hij in Haarlem werkzaam was als Kunstgärtner en reeds op 25-jarige leeftijd daar is overleden. In Nederland was er aan het eind van de 18de eeuw in ieder geval aandacht voor meer groen en hygiëne in de steden -meer zuurstof en minder stank- wat tot uiting kwam in het aanleggen van meer stadsgroen (later volksparken genoemd) en begraafplaatsen buiten de stadsgrenzen in plaats van begraven in de kerken. Onder anderen de Duitse tuintheoreticus C. C. L. Hirschfeld⁴⁴ was een voorstander van het aanleggen van volksparken, -ook met het doel een ontmoetingsplaats te scheppen voor mensen van verschillende standen. Het eerste park in Nederland waarvan de stichting op een dergelijke filosofie was gebaseerd, was het Valkhofpark in Nijmegen, dat door Zoher sr. in 1797⁴⁵ op de plaats van de in 1795 gesloopte oude burcht werd ontworpen. Met behoud van de St. Nicolaaskapel, de St. Maartenskapel en de Belvédère als romantische parkelementen heeft Zoher hier een landschapspark ontworpen dat ook door zijn bijzondere ligging zijn weerga niet kent. Is het Promenadepark in Leipzig, ontworpen vanaf 1784 door de stadsbouwmeester J. F. K. Daudt in dit geval misschien een voorbeeld voor hem geweest? Er is een grote kans in ieder geval dat hij dit prachtige park bezocht heeft toen hij een keer op familiebezoek terugkeerde naar Torgau, bijvoorbeeld in verband met de dood van zijn grootvader in 1788 of later?⁴⁶

⁴³ Zie: <http://www.familie-helms.org/individual.php?pid=I644&ged=helms.ged&view=preview>

⁴⁴ De titel van zijn meest bekende werk luidt: *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1779-1785. 5 delen; gelijktijdig in het Frans verschenen.

⁴⁵ Nijmegen, Raadsnotulen RS 5-10-1797.

⁴⁶ Hij beschikte in 1798 tenslotte nog over zijn huis, Leipzigerstrasse 13.

Nijmegen, Wandelaars in het Valkhofpark (Gezicht op de Overbetuwe en de Waal), 1810. Hendrik Hoogers (1747-1814). Museum Valkhof

Ook de landbouwwexperimenten en later de landbouwpolitiek kunnen in de laatste decennia van de 18de eeuw mogelijk een aantrekkingskracht op Zocher hebben gehad. Grote delen van Nederland (en al eerder in Engeland, Frankrijk en Duitsland) gingen sinds ca. 1770 op de schop met de bedoeling het lege land te ontginnen ter bevordering van de landbouw en de houtteelt. Landgoedeigenaren waren vaak zelf de initiatiefnemers, met het gevolg dat de aanleg rond hun kastelen en landhuizen ook vaak werd gemoderniseerd. *Het Algemeen Rapport... over het onderzoek der duinen*, (later) geschreven door Jan Kops⁴⁷ heeft in belangrijke mate dit proces bevorderd. Maar of de Zochers van deze situatie in Nederland op de hoogte waren en om deze reden naar Nederland zijn gekomen, is zeer de vraag.

III, 2 KORTE LEVENSSCHETSEN VAN DE VERSCHILLENDE ZOCHERS.

JOHANN DAVID ZOCHER (III) SR. (17 juni 1763 – 15 mei 1817)

De architect en tuinarchitect Johann David Zocher de oude werd geboren in Torgau, als zoon van de lakenwever Zocher met dezelfde naam⁴⁸.

Via Straatsbourg kwam Zocher sr. - met zijn vader als begeleider van zijn zoon- omstreeks 1780 in Nederland in de buurt van Haarlem terecht.

Zocher trad al snel in dienst van de eveneens in Duitsland geboren Johann Georg Michael, die eerst als “boschgardenier” in dienst van Jhr. Boreel op Beekestijn te Velsen woonde en vanaf 1791 een eigen kwekerij op Roosenstijn ten zuiden van Beekestijn had, en ook als architect bekendheid genoot. Hun samenwerking blijkt bijvoorbeeld uit een ontwerp voor parkaanleg rondom het kasteel Biljoen⁴⁹, dat volgens gegevens uit het Gelders Archief gemaakt is door (het bureau van) J. G. Michael, maar dat stilistisch ook heel goed een product van hun samenwerking kan zijn.

⁴⁷ Zie lit. Jan Kops, 1798-1799

⁴⁸ De Stadtarchivarin Frau Gräber heeft 14 januari 2003 geprobeerd enige gegevens boven water te halen, zoals geboortjaar van Zocher (III) sr., zijn beroep en zijn adres in Torgau (Leipzigerstrasse 13). Met dank aan Frau Gräber. In november 2009 heb ik hulp ontvangen van Frau Kathrin Niese, Museologin Museum Torgau ; en via haar ook van Herr Prof. H.J.Kadatz.

⁴⁹ Zie lit. Bijdragen..., 1984, p. 10.

In 1788 huwde Zocher sr. met Maria Christina Michael, de dochter van zijn baas en leermeester. Op 14 juli 1789 werd Zocher lid van het St. Lukasgilde te Haarlem⁵⁰. Hij was de enige ingeschreven architect van dit gilde. Vanaf dit moment heeft hij zelfstandig opdrachten kunnen aannemen. In 1798 staat Zocher sr. in Torgau nog ingeschreven als mede-eigenaar (samen met zijn oom Christian Friedrich, de Kunstgärtner) van het pand Leipzigerstrasse 13. Het huis wordt beschreven als:

Dreigeschossig, 6 unregelmäßig angeordnete Fensterachsen, hohes Satteldach; Baukörper von 1500; im 19./20. Jh. völlig verändert; erhalten geblieben: korbbogige Blendengliederung des 3geschossigen östlichen Backsteingiebels, vom Satteldach des Nachbarhauses Nr. 11 überschnitten; im Erdgeschoß links ein geteilter ehemaliger zweifenstriger Raum mit Längsunterzug, darüber prachtvolle Balkendecke: Schiffskehlen in der doppelten Balkenlage, darüber Füllungsbretter, um 1500; Haustür 3. Viertel 19. Jh., s. "Denkmale" Abb. 342; Balkendecke eines Raumes im Erdgeschoss⁵¹.

In 1801 koopt Zocher de buitenplaats Vredenrijk buiten de Kennemerpoort en in 1802 een tweede buitenverblijf met tuin, eveneens buiten de Kennemerpoort, genaamd Rozenhagen (eerder Spaarnvruegd genaamd)⁵². De gronden van Rozenhagen waren al sinds lang als kwekerij in gebruik. Uit de Haarlemsche Courant tussen 1708 en 1814 is ons bekend dat tussen 1708 en 1734 de kweker Jan Bolt hier zijn bedrijf uitoefende. In 1806 (14 november) is Zocher sr. van zijn vrouw gescheiden. We vinden in dat jaar zijn naam in Amsterdam, als ingeschrevene van de Vrijmetselaarsloge La Charité⁵³. Onder zijn opdrachtgevers zijn dan ook enige vrijmetselaars te vinden, zoals de eigenaren van Biljoen, Woestduin, Fraeylemaborg en Het Klooster (Schoten). Op 28 mei 1807 benoemde Koning Lodewijk Napoleon Zocher tot hofarchitect, onder supervisie van de Franse architect en 'controleur de nos bâtiments' Jean Thomas Thibault en de Intendant General G. W. J. van Lamsweerde, die speciaal de verantwoordelijkheid voor de tuinen droeg tot 1 januari 1809, opgevolgd door J. A. Twent van Kortenbosch. De eerste opdracht betrof een reorganisatieplan voor de tuinen van het kroondomein van Koning Lodewijk Napoleon, Huis ten Bosch (1807), gevolgd door werkzaamheden aan Paleis Soesdijk (1808), Amelisweerd (1808), de loge in de hofkapel in het Paleis te Utrecht (vanaf 1807), en tenslotte Paviljoen Welgelegen (vanaf 1808 / 1809), met daarbij behorend de Jardin Potager.

In 1807 vinden we Zocher terug als eigenaar van het Utrechtse pand Keizerstraat 35⁵⁴, dat om de hoek ligt van het paleis -op de hoek van de Drift en de Wittevrouwenstraat- dat Lodewijk Napoleon in januari 1807 had gekocht voor zijn residentie en dat Zocher zou verbouwen. Bovendien was Utrecht, na zijn scheiding een mooie centrale plaats in Nederland, waarvandaan hij ook de andere Utrechtse opdrachten voor Lodewijk

⁵⁰ Zie lit. Thieme Becker.

⁵¹ Bronnen waaruit deze beschrijving werd opgetekend zijn: Gebäudesteuerrolle Nr. 90, Grundbuch Band 2/89; siehe Archivalien: Nr. 12. Findeisen/Magirus: „Die Denkmale der Stadt Torgau“; Seemann Verlag Leipzig 1976, S. 369.

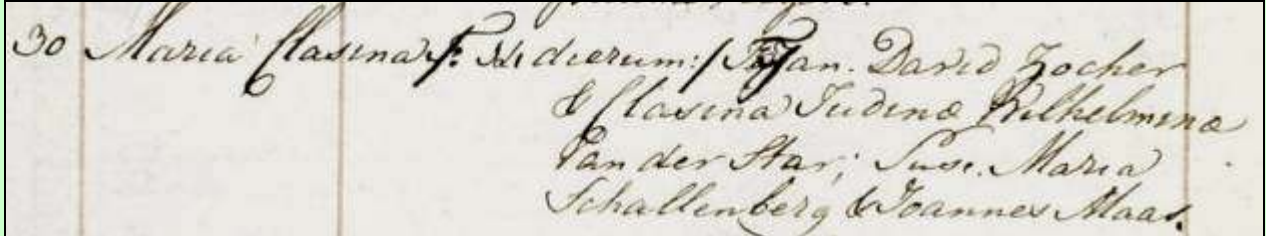
⁵² Archief van Kennemerland / AVK (GA Haarlem). Liste des cent plus imposées en la commune de Haarlem. Koopacte G. 91 fol. 2ro.

⁵³ Zie de cartotheek van het Cultureel Maçonniek Centrum Prins Frederik in Den Haag, Inschrijving van Johann David Zocher in 1806; 1808; 1809. In theorie zou de inschrijving van 1809 ook op J. D. Zocher jr. kunnen slaan, maar hij is in dit jaar pas 19 jaar oud. Met dank aan Heimerick Tromp.

⁵⁴ Zie: BBA, Keizerstraat 35 in Utrecht, bouwhistorische opname, Bureau voor bouwhistorie en architectuurgeschiedenis Utrecht 2009. Met dank aan Ben Olde Meierink en Karen Veenland-Heineman.

Napoleon makkelijk kon bereiken. Uit de doopregisters van Amsterdam⁵⁵ blijkt dat Jan David Zocher 30 maart 1811 vader is geworden van een dochter Maria Clasina en dat hij getrouwd was (nog verder uitzoeken) met Clasina Judina Wilhelmina van der Star. Op 13 juli 1811 verkoopt J. D. Zocher, nu wonende te Haarlem, zijn Utrechtse huis aan de Keizerstraat weer, aan pompenmaker en loodgieter W. van Romondt.

Kopie uit Doopregister Amsterdam, met de inschrijving van de doop van Maria Clasina, dochter van Johann (hier genoemd Jan) David Zocher sr. en Clasina Judina Wilhelmina van der Star

Huis Keizerstaat 35 Utrecht. Eigenaar J. D. Zocher sr. 1807-1811. Bron Rapport BBA (noot 47)

Nadat Lodewijk Napoleon in 1810 Nederland had verlaten, en nadat het Koninkrijk Holland bij het Keizerrijk Frankrijk was ingelijfd, werd Zocher genoodzaakt bij het gemeentebestuur van Haarlem surséance van betaling aan te vragen⁵⁶. Dat weerhield hem niet om door te gaan met zijn werk. Opdrachten uit die tijd zijn de parken Biljoen, Renswoude, Broekhuizen, Huis den Bildt en het park achter Paleis Soestdijk. Vanaf 1816, het jaar dat dochter Maria Magdalena (ca. 1790-1819) was getrouwd met banketbakker Leonardus Metz (1785-1863; adres Nieuwestad 99 Leeuwarden), heeft

⁵⁵ Jan Holwerda maakte me attent op het volgende: In het Stadsarchief van Amsterdam (Doopregisters) is sprake van de doop op 30 maart 1811 van Maria Clasina, die de dochter is van Jan David Zocher en Clasina Judina Wilhelmina van der Star. Als getuigen traden op Maria Schallenberg en Joannes Maas. Pastor was de heer Theodorus van den Idsert. De doop vond plaats in de Rooms-Katholieke kerk 't Boompje (aan het Rokin) te Amsterdam. In deze tijd woonde Zocher sr. officieel in Utrecht, maar mogelijk woonde zijn nieuwe vrouw in Amsterdam. Tot heden is niets bekend van een tweede huwelijk en van een dochter van Zocher sr.; het kan ook om een hele andere Jan David Zocher gaan of om een vrouw en dochter van Zocher jr., maar dat is ook weer onwaarschijnlijk daar hij in 1811 in Parijs verkeerdet. Zie:

<https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/indexen/doopregisters/zoek/index.nl.html>.

⁵⁶ AVK (GA Haarlem) Archief Stad Haarlem, Kasten 5 en 6, nr 186.

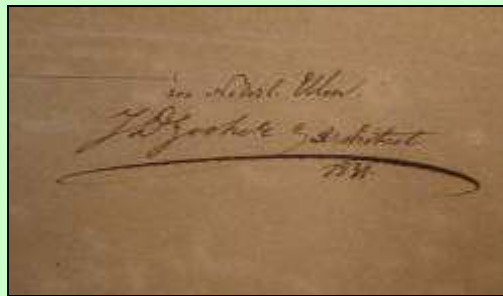
Zocher mogelijk ingewoond (niet bij de gemeente geregistreerd) bij zijn dochter.⁵⁷ Tijdens zijn werkzaamheden op Soestdijk is hij plotseling in een daglonerswoning op het terrein op drie en vijftigjarige leeftijd overleden.

De laatste vraag die we in verband met het leven van Zocher sr. nog willen stellen, is omtrent leerlingen en personeel. Hierover zijn tot heden nauwelijks gegevens gevonden. Bij naspeuringen komen we tot heden maar één naam als leerling tegen en dat is de naam van Christiaan George Breitensteyn uit Zeist⁵⁸ (1788-1867), waarvan bekend is dat hij tussen 1815 en 1820 de landschappelijke aanleg van Dennenburg in Driebergen heeft ontworpen, evenals de landschappelijke aanleg op Broekbergen naast Dennenburg; verder is bekend dat hij in 1819 de ‘hortus oeconomicus’ (nuttige planten tuin) heeft ontworpen voor de nieuwe Rijksveeartsenijschool in Utrecht (bij het huis Gildestein aan de Biltstraat)⁵⁹. In 1831 was hij hortulanus van de Utrechtse Academietaan.⁶⁰ Bovendien kennen we hem als auteur van het boekje *Observations faites en 1842 au Jardin Botanique d’Utrecht*, dan is hij waarschijnlijk nog steeds hortulanus in Utrecht.

JAN⁶¹ DAVID ZOCHER (IV) JR. (12 februari 1791 - 8 juli 1870).

J. D. Zocher jr. Geschilderd door A. Dingman, naar Wouter Mol, ca. 1820. Coll. Frans Halsmuseum.

Handtekening J. D. Zocher jr.

De eerste keer dat we van de jonge Jan David Zocher (jr.) horen, is wanneer hij op 18-jarige leeftijd als élève-pensionnaire onder Koning Lodewijk Napoleon uitgezonden werd naar Parijs omdat hij naar de ‘Prix de Paris’ (een Frans stipendium) had geopteerd (24-

⁵⁷ Tentoonstelling 1816 staat Zocher ingeschreven met een adres in Leeuwarden. DBNL, p. 761.

⁵⁸ Men vindt op www.kasteleninutrecht.nl, onder Kasteel Dennenburg / Driebergen dat Breitensteyn de ontwerper is van de landschappelijke aanleg op Dennenburg (1815, opdrachtgever Carel Joseph van der Muelen) en dat hij een leerling is van Zocher sr. Waar dit laatste gegeven vandaan komt is niet bekend.

⁵⁹ Het Utrechts Archief, FA DE Beaufort, nr. 529, 1 stuk.

⁶⁰ *Algemeene Kunst- en Letterbode* voor het jaar 1831, p. 317. Immerseel (2010) vermeldt dat hij in 1822 is benoemd tot hortulanus en hij vermoedt dat Breitensteyn verantwoordelijk was voor de aanleg van het centrale nieuwe landschappelijke deel van die hortus (tegenwoordig de ‘Oude Hortus’ aan de Nieuwe Gracht te Utrecht). Aangezien de hortulanus altijd in opdracht werkt van de hoogleraar kruidkunde, zouden we dan het ontwerp en de aanleg in landschapsstijl op naam van Christiaan Breitensteyn en Jan Kops moeten schrijven, de laatste sinds 1815 hoogleraar kruidkunde en landhuishoudkunde te Utrecht.

⁶¹ Zowel Johann David Zocher (sr.) als Johan David Zocher (jr.) komen in de literatuur ook voor met de voornaam Jan. Junior’s roepnaam zal wel Jan geweest zijn, want zijn goede vriend Adriaan van der Willigen, neemt Zocher jr. in zijn *Geschedenis van de vaderlandsche schilderkunst* (deel 3, 1820) op onder de naam Jan David Zocher. Wij hebben, ter onderscheiding van vader en zoon, Zocher sr. steeds Johann en Zocher jr. steeds Jan genoemd.

09-1809)⁶², een ‘prijsvraag’ die jaarlijks werd uitgeschreven door Koning Lodewijk Napoleon, met het doel om jonge talentvolle kunstenaars de gelegenheid te geven in Parijs te studeren. Hij arriveert in Parijs 18 november 1809. In 1811 werd hij toegelaten tot een vervolgstudie (seconde classe). Zijn leermeester was Louis Hippolyte Lebas, die borg stond voor een degelijke opleiding in de klassieke architectuur. Claude Thiénon, die als verantwoordelijke toezicht hield op de verrichtingen van de pensionnaires, schreef over Zocher: “il a en général les plus grandes dispositions et a moitié comme les deux camarades beaucoup d’aptitude au travail”. Als leerling van de Ecole des Beaux Arts werd Zocher dus ook voor een tweede jaar aan deze school toegelaten, maar Delaire⁶³ noemt hem niet als winnaar van de ‘Grand Prix de Rome’. Na zijn verblijf in Parijs (eind 1812) is Zocher echter wel in de gelegenheid gesteld in Rome te gaan studeren. Hij raakte daar bevriend met o.a. de schilder Wouter Mol (die in 1807 de prijs had gewonnen en Zocher heeft geportretteerd) en de beeldhouwer Paulus J. Gabriel, die in hetzelfde jaar als Zocher in Rome verbleef en later stadsbeeldhouwer werd van Amsterdam. Enkele tekeningen van Zocher’s hand in het Familie-Archief De Leeuw⁶⁴ getuigen van zijn verblijf in Italië.

Rome. Boog van Titus. Forum Romanum. J. D. Zocher, 1814. Coll. F.A. de Leeuw Haarlem.

Aansluitend aan dit verblijf (1814) heeft hij ook in Zwitserland en Engeland gereisd. Omstreeks 1815 zal hij in Nederland zijn teruggekeerd. P. A. Scheen vermeldt in zijn Lexicon dat hij in 1810 en 1816 voor tentoonstellingen in Amsterdam heeft ingezonden. Op de tentoonstelling van 1816 had hij bouwtekeningen ingestuurd van zijn ontwerpen voor het huis van Jhr. V. L. Vegelin van Claerbergen⁶⁵ aan de Nieuwestad te Leeuwarden (op de plaats waar later Vroom & Dreesman werd gevestigd). Dit was het huis met

⁶² Zocher kon de opgevallen plaats van Anton Sminck Pitloo opvullen, die toen architectuur verruilde voor de landschapsschilderkunst.

⁶³ Zie http://www.archive.org/stream/lesarchitectes00daviuoft/lesarchitectes00daviuoft_djvu.txt, (E. Delaire. *Les architectes élèves de l'Ecole des beaux-arts, 1793-1907*. Paris, 1907, waarin opgenomen het Répertoire Biographique van de Prix de Rome sinds 1720. Vriendelijke dank aan Gert van Os.

⁶⁴ Zocher jr. was de tweede echtgenoot van Amy May van Vollenhoven. Een dochter van Amy May, Maria Cornelia Elisabeth Penninck Hoofd, trouwde met Ir J. C. de Leeuw, de leider van de indijking en droogmaking van de Anna Paulowna-polder. Vanwege deze familierelatie zijn enkele documenten in het F.A. De Leeuw terecht gekomen. Rijksarchief in Noord-Holland, F. A. De Leeuw. Inv. Nr. 19, volgno. 32, 33 en inv. Nr. 18, volgno. 176. Deze tekeningen zijn gedateerd 24 oktober 1814.

⁶⁵ In een kasboek over 1816 / 1817, dat zich bevindt in het Familiearchief V.v.C. in het Rijksarchief Leeuwarden (tresoar), komt de naam van Zocher, gespeld als Zogger of Sogger, enige malen voor. Hem werden bedragen variërend tussen de 100 en 228 guldens uitbetaald en ook een keer 150 gulden in mindering gebracht. Met dank aan Aly van der Mark.

balkon tegenover De Waag, dat o.a. is afgebeeld op het schilderij “*Een marktdag op het Waagplein te Leeuwarden in 1854*”, geschilderd door Elias P. van Bommel⁶⁶.

Tuinzijde van het huis van de Jhr. Vegelin van Claerbergen, Nieuwestad 150, Leeuwarden. Mogelijk zijn Zocher jr. of sr. de ontwerper van deze tuin. Coll. NAI Rotterdam.

Ook zijn er enige oude foto's van dit huis bekend, zoals hier afgebeeld een foto aan de tuinzijde⁶⁷. Zocher verbleef toentertijd soms in Leeuwarden bij zijn oudere zuster, die zich sinds 1811 aldaar had gevestigd⁶⁸. Ook zijn vader logeerde daar waarschijnlijk vaak of woonde tijdelijk bij haar in.

In 1817 heeft Zocher zich voor goed in Haarlem gevestigd, waar hij de kwekerij van zijn vader (Rozenhagen) erg in verval aantrof⁶⁹. Hij had zijn naam als architect in Leeuwarden toch gevestigd want later in 1831 heeft hij nog eens een ontwerp gemaakt voor het hek van de begraafplaats in Leeuwarden, dat echter niet is uitgevoerd. Wellicht maakte hij ook een ontwerp voor deze begraafplaats.⁷⁰

⁶⁶ Fries Museum Leeuwarden. Zie het huis in de linker huizenwand met balkon en lijstgevel.

⁶⁷ Zie Beeldbank Nederlands Architectuur Instituut. Met dank aan Nico Kloppenburg.

⁶⁸ Ook is bekend uit het lidmaatboek van de Evangelische Lutherse gemeente te Leeuwarden dat Zocher op 17 september 1816 als belijdend lidmaat werd aangenomen en dat hij vanuit Leeuwarden met attestatie in 1817 naar Haarlem vertrok.

⁶⁹ Aantekening door A. G. de Leeuw in “Het werk van de Zochers”, berustende in het F. A. De Leeuw, Rijksarchief in Noord-Holland, plaatsingslijst 218.

⁷⁰ Het ontwerp voor het hek wordt bewaard in het Gemeente Archief Leeuwarden.

21 augustus 1817 werd Zocher jr. benoemd tot architect van Soestdijk, als opvolger van zijn overleden vader. In die tijd kwam hij als gast menig maal op de buitenplaats Akendam, bij de bevriende familie Penninck Hoofd. In 1819 huwde hij met Amy May van Vollenhoven, weduwe Penninck Hoofd. Zij bleven geruime tijd op Akendam wonen⁷¹.

G. J. Michaelis. Prinsenbolwerk met links het huis waar Zocher jr. heeft gewoond. Coll. Noord-Hollands Archief.

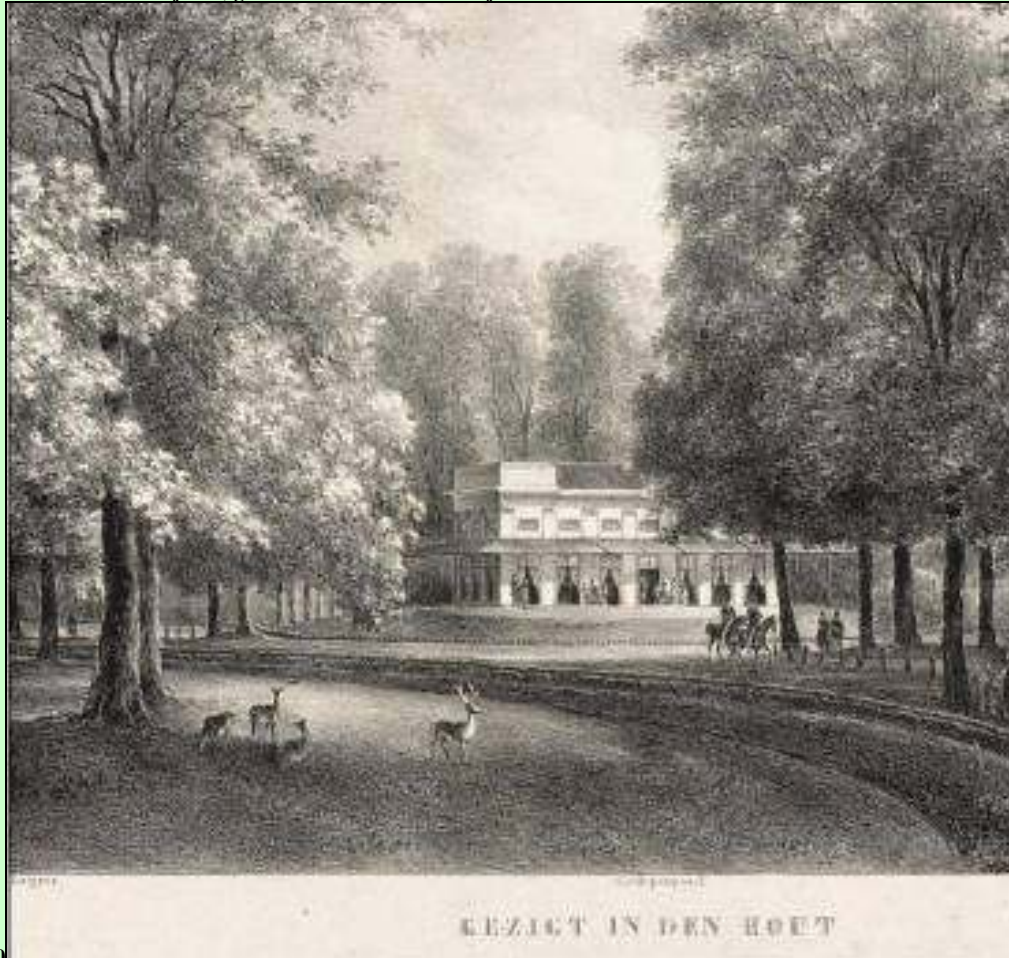
Maar in 1828 kreeg Zocher van de gemeente Haarlem de opdracht deze buitenplaats in te richten tot algemene begraafplaats van Haarlem. Na het overlijden van zijn vader was Zocher junior tot voogd van zijn jongere broers Karel Georg en Michael Georg benoemd. Daar Karel zich ook tot architect heeft ontwikkeld, is het mogelijk dat hij vanaf 1817 bij zijn broer Jan in de leer is gekomen en dat de twee broers, totdat Karel naar Utrecht vertrok (omstreeks 1837), hebben samengewerkt. Van een officieel samenwerkingsverband van beiden is echter tot heden niets gevonden. Na de dood van Amy May van Vollenhove in 1846, is Jan op 23 maart 1849 voor de tweede maal getrouwd met Johanna Jacoba Ratelband⁷², weduwe De Waal Malefijt. In deze nieuwe fase van zijn persoonlijk leven, begon hij met zijn zoon Louis Paul een samenwerkingsverband in de firma Zocher, later de firma J. D. en L. P. Zocher.

⁷¹ Uit een artikel van Jan Holwerda, getiteld 'J. Bolleurs, te Haarlem, Architect in het aanleggen van Tuinen, Engelsche Bossen enz., na de nieuwste moderne smaak'; in tijdschrift *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, Jg. 2011 (20) nummer 1, p. 9, staat overigens te lezen dat Zocher jr. een perceel met koepel bezit, aan wat nu het Dirck Pomppad is. Opgetekend op de kadastrale legger van de kadasterkaart van Haarlem, 1822.

⁷² In de Schiedamsche Courant van 31-08-1891 verscheen het bericht dat door wijlen Mw. J. D. Zocher, geb. Ratelband een bedrag van Fl.2000,= is vermaakt aan het Evang.Luth. Weeshuis en een bedrag van Fl.1000,= aan de Evang. Lutherse kerk. Zij overleed 30-07-1891.

Sociëteit Trou moet Blijcken, gebouwd door J. D. Zocher jr. in

1840

Dat Zocher een gevierd en hoog gewaardeerd architect en tuinarchitect was, bewijzen zijn lidmaatschappen van diverse instellingen, zoals de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam (sinds 1822); het Royal Institute of British Architects (sinds 1838); Sociëteit Trou moet Blijcken, (lid sinds 1834; Zocher is de architect van dit sociëteitsgebouw, 1840); het Koninklijke Nederlands Instituut, de latere Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (sinds 1835); het Genootschap Kunsten en Wetenschappen te Utrecht (sinds 1840); de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (lid 1842); zijn benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw (in 1845); zijn (voorlopig bestuurs)lidmaatschap van de nieuw opgerichte Vereniging Weten en Werken te Haarlem (sinds 1856)⁷³.

— Uit Amsterdam meldt men van den 23 December:
 Zijne Maj. de Koning heeft, bij kabinetschrijven van den 7 December II., N°. 61, goedgekeurd de verkiezingen, gedaan door de vierde klasse van het Koninklijke Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en schoone Kunsten, van de heeren *J. D. Zocher*, Architect, te Haarlem, tot lid, en *A. Thorwaldsen*, te Rome, tot geassocieerde.

Leidsch Dagblad 25-12-1835

⁷³ Zie www.archiven.nl (3034).

Meekrap (*Rubia tinctorum*). Bron Wikipedia onder Rubia

In de *Nederlandsche Staatscourant* van 13 feb 1848 is te lezen dat Zocher een vennootschap is aangegaan (voor 15 jaar) met Jan Jacob de Bruijn Prince, met het doel meekrap te kweken, te bereiden en te verkopen, onder de naam Prince Zocher & Co., later (waarschijnlijk vanaf 1850) onder de naam firma Koopmans, Zocher & Co. Meekrap wordt gekweekt vanwege haar rode kleurstof in de wortels en vanwege haar medicinale werking.

INGEZONDEN STUKKEN.

MEEKRAP-CULTUUR IN NOORD-HOLLAND.

In 1774 stierf Jean Althen, de man aan wien zoo vele zijner landgenooten hunnen rijkdom te danken hebben, in kommersvullen staat en na bijna van de aalmoezen van eenige weldenkenden geleefd te hebben; hij, die aan Frankrijk de weldaad der meekrap-cultuur geschonken heeft. Nu, na een tijdsverloop van circa 75 jaren, wordt in het departement van Vaucluse zoo veel meekrap geteeld, dat de jaarlijksche opbrengst op ruim 30,000 Fransche vaten geschat wordt.

„Na minder dan 50 jaren,” zegt van den Bosch in zijn schrijven over de meekrap-cultuur aldaar, „zijn gehuchten in dorpen, en dorpen in volkrijke steden veranderd en welvaart heerscht alom; niets verschaft meer werk dan de meekrap en juist gewoonlijk op tijden, wanneer het overige veldwerk is afgedaan. De meekrap wordt geplant als het zomergraan aanden grond is toevertrouwd en het delven begint wanneer de oogst isafgelopen.”

Wij achten de herinnering van deze omstandigheden belangrijk genoeg, om naar aanleiding daarvan de aandacht te vestigen op hetgeen daaromtrent in de laatste tijden in deze provincie beproefd is.

In de jaren 1846 en 47 werden door de Heeren Prince en Zocher de eerste pogingen tot het verbouwen van meekrap in Noord-Holland aangewend en wel op zandgronden onder Beverwijk. Zij hielden zich overtuigd, dat deze wortel ook op zulke gronden met gunstig gevolg kon geteeld worden, en zagen daarvan de bewijzen in de omstreken van Oud-dorp, eiland Goedereede, waar die plant met den besten uitslag op duinzand geheel gelijk aan dat der omstreken van Haarlem wordt verbouwd en wel in eene hoeveelheid, die aan vier aldaar bestaande meestoven werk verschaft. Hunne proeven vielen, zoowel wat aangaat de opbrengst als het kleurend vermogen der wortels, naar wensch uit, weshalve zij besloten, om de cultuur op uitgebreider schaal voort te zetten.

Door de firma Koopmans, Zocher & Co, is dit dan ook geschied. Reeds in het najaar van 1850 werd eene oppervlakte van circa 18 bunders door hen gedolven en op dit oogenblik kan men rekenen, dat, zoo van genoemde Heeren als van andere landbouwers, in deze provincie ruim 60 bunders met dit gewas zijn bedekt.

Alvorens echter in dit gewest de teelt dezer plant met succes kon worden uitgebreid, bestond er eene dringende behoefte aan de gelegenheid, om de groene wortels te doen droogen en tot poeder te bereiden. De bovengenoemde firma K. Z. en C^o, maakte derhalve gebruik van de gelukkige omstandigheid, om eene komplette fabriek tot meekrap-bereiding in Avignon ten verkoop aangeboden, zich aan te schaffen en bij Haarlem te plaatsen, welke fabriek in het najaar van 1850 is begonnen te werken.

Die Heeren waren alzoo de eersten, die in de provincie Noord-Holland de cultuur en in ons vaderland de Fransche wijze van bereiding invoerden en moette noch kosten spaarden, om alle moeilijkheden te overwinnen. Een der geïnteresseerden had in het departement van Vaucluse de toebereiding der meekrap in onderscheidene der voornaamste fabrieken bijgewoond en met wijziging van datgene, wat voor onzen handel en dit klimaat noodzakelijk bleek te zijn, mochten de ondernemers het genoegen hebben, hun poging met den besten uitslag bekroond te zien. Wij hebben de poeder, in het afgeloopene seizoen door hen geleverd, gezien en onderzocht en in alle opzichten voldoende bevonden, waarvoor ook een bewijs ligt in de omstandigheid, dat de geheele voorraad tegen den hoogsten marktprijs in eens is afgedaan.

De Fransche manier van bereiding heeft het allezins belangrijk voordeel, dat zij partijen van 50 vaten van eene en dezelfde kwaliteit kan opleveren; terwijl dit bij de Zeeuwsche wijze zelden met meer dan twee vaten volgens één monster het geval is. Is het eerste in den handel een groot gemak, het laatste levert velerlei bezwaar op.

Voor den landbouw mag het teregt als eene groote aanwinst worden gerekend, dat in deze streken eene zoodanige inrigting gevestigd is, waardoor de weg openstaat, om almede de oogst van andere verbouwers spoedig en zonder groote kosten te doen droogen en malen.

Garne zouden wij zien, dat de Heeren Koopmans en Zocher konden besluiten, het resultaat hunner cultuur bekend te maken, daar ditzeker velen zoude aanmoedigen, het gegeven voorbeeld van meekrap-verbouwing te volgen. Zoo als ons door die Heeren is verzekerd, was zelfs op zandgrond en over eene aanmerkelijke oppervlakte de uitkomst der cultuur verre boven hetgeen men van anderen, ja van de meest voordelige producten kan verwachten, terwijl deze stelling voldoende gestaafd wordt door de gedurige uitbreiding, die de belanghebbenden zelve voor eigen rekening aan dezen bouw geven.

Om dezelfde reden vernamen wij met genoegen, dat de gronden der

Uit: *Algemeen Handelsblad*, juli 1852 (zie vervolg volgende pagina)

nieuw aangewonnene polders in deze provincie voor een groot gedeelte zoo bijzonder gunstig voor de meekrap-cultuur zijn.

In den Anna Paulowna-polder werden in het vorige jaar reeds 5 bunders aangeplunt en de gunstige staat der planten deed de Heeren K. Z. & Co. besluiten, dit jaar 10 bunders bij te planten, terwijl door andere eigenaars ook eenige gronden (circa 3 bunders) daarmede zijn bezet. In den Waard en Groespolder zijn, hoewel op kleine schaal, almede proeven met de meekrap genomen, die evenzoo aldaar de gewenschte uitkomsten beloven.

Het is te wenschen, dat ook voor onze provincie deze cultuur een nieuwe bron van rijkdom worde, zoo als zij zulks voor Vaucuse was; van de mogelijkheid houden wij ons ten volle overtuigd en hopen, dat deze onze opmerkingen mogen bijdragen, om landbouwers in hun eigen belang aan te moedigen tot het nemen van proeven.

AMSTERDAM, Julij 1832.

Uit: *Algemeen Handelsblad*, juli 1852 (2)

Uit de volgende advertentie is te lezen dat de meekrapfabriek zich “even buiten Haarlem” bevond. Dit zal dus hoogstwaarschijnlijk op het terrein van Rozenhagen zijn geweest. Zoon Louis Paul heeft deze onderneming in 1863 (na contract van 15 jaar) herstart op zijn eigen naam.

Gisteren ochtend te 9 uur is brand ontstaan in den droogtoren der meekrapfabriek van de heeren **Zocher** en Comp., even buiten Haarlem. Vermoedelijk is een der ijzeren droogbuizen gloeiend geraakt en daardoor de brand veroorzaakt. De ware oorzaak is echter nog onbekend. Alleen de kap van het gebouw is verbrand, terwijl aan de in den toren aanwezige meekrap, naar alle waarschijnlijkheid, eene niet onbelangrijke schade is toegebracht. Ten twaalf ure op den middag was de brand geheel gebluscht, dank zij den ijver der onmiddellijk toegeschoten brandweer, zoowel uit de stad, als van de heeren Prévinaire en Comp. aldaar.

Uit: *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 24 sep 1861

De grafsteen van Jan David is te vinden op Begraafplaats Kleverlaan te Haarlem, die door hem zelf werd ontworpen. Hierop staan vermeld de namen van J.D. Zocher (overleden 1870), van Johanna Jacoba (overleden 1875), de dochter van Louis Paul Zocher en Wilhelmina Santbergen en H. van Gruting, geboren Santbergen, waarschijnlijk de schoonzuster van Louis Paul Zocher.

Begraafplaats Kleverlaan met graf van J. D. Zocher jr.
Foto's Leon Bok.

Begraafplaats Kleverlaan met graf van L. P. Zocher

Tenslotte wordt door de volgende advertentie nog een tipje van de sluier van Zocher's privé bezittingen opgelicht, en wel over de verkoop van (een deel) van zijn boekenverzameling.

VERKOOPING

op **WOENSDAG** en **DONDERDAG, 10 en 11 APRIL 1872**, des avonds te *half zes* uur, van eene rijke

BOEKVERZAMELING

over **MECHANICA** en **INDUSTRIË**,
STOOMWERKTUIGEN, ZEEWEZEN en **STOOMSCHEPEN, BOUWKUNDE**, enz.

Eenige werken over **KOSMOGRAPHIE, NATUURLIJKE HISTORIE** en **GENEESKUNDE**.

Verzameld door den Wel-Ed. Gestr. Heer
D. VAN DEN BOSCH,
gepensionneerd Ingenieur van 's Rijks Stoomvaartdienst, en nagelaten door wijlen den Wel-Ed. Geboren Heer
JOH. DAV. ZOCHER,
Architect te *Haarlem*.

Door en ten huize van **FREDERIK MULLER**, te *Amsterdam*.
Te zien *Maandag* en *Dingsdag*, den 8sten en 9den *April*, van 10—3 uur. De **Catalogus** is op aanvraag te bekomen.

Advertentie van de verkoping van (een deel van?) de boeken, die door Jan David Zocher zijn nagelaten. *Heldersche Courant* 03-04-1872

Zocher had kennelijk een boekenverzameling geërfd van de heer Ingenieur D. van den Bosch, die werkzaam was bij de Rijksstoomvaartdienst. De boeken over de stoomwerktuigen⁷⁴ en over bouwkunde en natuurlijke historie zullen Zocher het meest hebben geïnteresseerd.

⁷⁴ Zie ook: Bourne (J.), Leerboek in vragen en antwoorden over het stoomwerktuig en zijne toepassing op het mijnwezen, molens, stoomvaart, spoorwegen en landbouw, met practisch onderricht omtrent de vervaardiging en behandeling der stoomwerktuigen van iedere soort. Op nieuw uit het Engelsch bewerkt,

KAREL GEORG ZOCHER (14 november 1796 – 18 november 1863)

Karel Georg Zocher werd geboren in Haarlem, als zesde kind van Johann David Zocher sr. en Maria Christina Michael. Toen hij bijna 10 jaar oud was werd de scheiding van zijn ouders uitgesproken (21 oktober 1806). Vanaf 5 oktober werd de jonge Karel onder voogdij van zijn moeder gesteld en vanaf medio februari 1810 “onder directie en ...educatie” van zijn vader⁷⁵. In 1815 en 1816 deed Karel dienst als matroos op het schip ‘Josina Christina’ van de heer Penninck Hoofd, een goede kennis van de familie Zocher⁷⁶. Na het plotseling overlijden van vader Zocher in 1817, kreeg Karel’s oudste broer Jan (jr.) de voogdij over zijn jongere broers Karel Georg (zesde kind) en Michael Georg (achtste kind) toegewezen⁷⁷. Bij de volkstelling van Haarlem in 1829 woont Karel in de Smeedsstraat 84. Achter zijn naam staat genoteerd dat hij 30 jaar is (niet correct CO), dat hij zonder beroep is en de Lutherse godsdienst heeft. Een ontwerptekening voor de buitenplaats Schoonoord te Oostkapelle / Zeeland (met potlood gedateerd 1835) heeft hij gesigeneerd met “K. G. Zocher, architect te Utrecht”. Hieruit blijkt dus dat hij in ieder geval in dat jaar al in Utrecht woonde. Bij de volkstelling in 1839 blijkt Karel dan ook uit Haarlem vertrokken te zijn. 18 juni 1839 huwt hij te Woerden met Maria Cornelia Sikkel, geboren te Woerden. Volgens de huwelijksakte is hij in 1839 van beroep architect en woonachtig te Utrecht evenals zijn vrouw. Wanneer hij precies in Utrecht is komen te wonen is onbekend⁷⁸. In het oudste Utrechtse adresboek van 1850 wordt hij voor het eerst genoemd, beroep architect en wonende aan de Van Wijckskade H 89 (later Van Asch van Wijckskade 1 bis A). Deze woning is waarschijnlijk een onderdeel van het bouwproject ‘Van Asch van Wijckskade’ dat zijn broer Zocher jr. vanaf ca. 1835 aldaar realiseerde en die hij mogelijk toen assisteerde. Het is aannemelijk dat Karel voor de uitvoering van dit project in die jaren naar Utrecht is verhuisd. De advertentie uit het Algemeen Handelsblad bevestigt dit.

(19163) De Ondergeteekende, thans op eigen Naam, het Vak van ARCHITECTUUR uitoefenende, heeft de Eer, onder Kennisgeving daarvan, zich aan zijne Begunstigers aan te bevelen.
 HAARLEM, Maart 1837. K. G. ZOCHER.
 Adres, Wijk 2 No. 1063.

Uit: *Algemeen Handelsblad* 30 en 31 maart 1837; *Arnhemsche Courant*, 4 april 1837

Uit het Algemeen Handelsblad van 15 juni 1837 is ons ook bekend dat onder het bestuur van de architect K. G. Zocher een badinrichting is gebouwd “ter zijde der Heeren Huizinge, Jaffa genaamd”, even buiten de stad Utrecht, richting Vleuten.

naar de 12e zeer verm. en verbet. druk door P.A. van Aken en B.L. de Vries. Met 89 illustr. afbeeldingen, afl. 1-5. Nieuwediep, J.C. de Buissonjé. 1874/75. (bl. 1-416, m. houtgr.). De 1e uitgaaf naar den 4en druk, uit het Eng. bewerkt door J. Oudijk van Putten onder medewerking van D. van den Bosch, verscheen aldaar 1856-1858. (592 bl. m. houtgr. en naamlijst v. int.). Zie ook verder wat betreft Van den Bosch http://www.dbnl.org/tekst/lint011gesc05_01/lint011gesc05_01_0008.php. Met dank aan Jan Holwerda.

⁷⁵ Rechterlijke Archieven, inv. Nr. 101,3 en Not. 1566, nr. 30 (AVK).

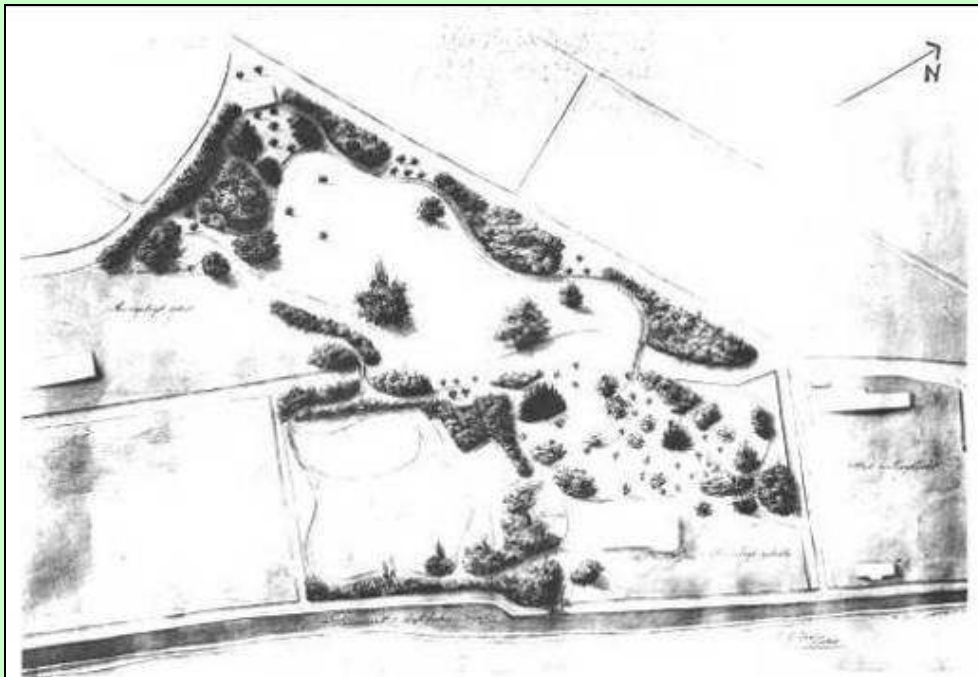
⁷⁶ R. A. Noord-Holland, F. A. De Leeuw, Album Akendamiense 19, nr. 37 en AVK Archief Penninck Hoofd, band 20, no. 79.

⁷⁷ AVK Not. Arch. 1636, 2112.

⁷⁸ Geen gegevens beschikbaar in bevolkingsregister Utrecht en evenmin ingekomen attestaties of gegevens in lidmaatregisters van de Evangelisch Lutherse gemeente te Utrecht.

Tussen september 1853 en 1859 hebben Karel en zijn vrouw zich gevestigd op het adres Wittevrouwenstraat H 620 a (later omgenummerd tot Wittevrouwenstraat 1⁷⁹). Het opgegeven beroep is dan nog steeds architect. Op dit adres heeft Karel met zijn vrouw en 2 dienstmeisjes gewoond tot zijn overlijden. Zijn vrouw keerde 22 april 1864 terug naar Woerden. In de opgestelde projectenlijst (Bijlage B) van de werken van K. G. Zocher blijkt de buitenplaats Schoonoord te Oostkapelle (1835) zijn eerste ons bekende project te zijn. Daarna volgt het Stadswalplantsoen van Tiel. In de gemeenteraad van deze stad wordt hierover gesproken vanaf 1838. Hierna kunnen we Karel's werken volgen tot 20 oktober 1861, wanneer hij een rapport schrijft aan het gemeentebestuur van Purmerend over het gemeentepantsoen aldaar. Dit zal waarschijnlijk een van zijn laatste werken geweest zijn.

Rotterdam. Ontwerp voor de buitenplaats Welbehagen aan de Bergweg. K. G. Zocher. Ca. 1850.

Over de periode 1835 tot 1863 kennen we 16 tuinarchitectuur - projecten en 2 bouwkundige projecten (St. Augustinuskerk te Utrecht en voorgevel Grote Kerk te Hoorn). Over de periode 1817 tot 1835 is ons totaal niets bekend, behalve dat we weten dat Karel vanaf mei 1817 onder voogdij van zijn broer Jan werd geplaatst, maar dat heeft slechts enkele maanden geduurd, want in november van dat jaar bereikte hij de leeftijd van 21 jaar, destijds de leeftijd waarop men meerderjarig werd.

Immerzeel⁸⁰ vermeldt dat Karel “mede door zijn vader als architect werd opgeleid”. Dat moet dan zijn in de tijd dat hij onder voogdij van zijn vader stond, uitgezonderd de tijd dat hij als matroos bij Penninck Hoofd in dienst was (1815/1816), of wel van februari 1810 tot 1817. Het is mogelijk dat de broers Jan en Karel hebben samengewerkt vanaf ongeveer 1817, toen Jan zich zelfstandig in Haarlem vestigde, tot het moment dat Karel als zelfstandig bouwmeester in Utrecht ging werken (waarschijnlijk 1835). Aanwijzingen voor deze samenwerking zijn echter niet gevonden. ❄️

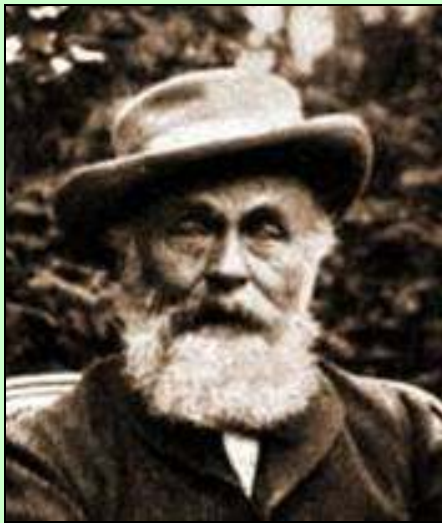
⁷⁹ Gegevens Bevolkingsregister 1850 / 1860 en overlijdensregister 1863, Utrecht.

⁸⁰ Zie Immerzeel, deel 3, onder Zocher.

Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunst-schilders...bouwmeesters... / J. Immerzeel jr. en postuum bewerkt door C. H. Immerzeel en C. Immerzeel. Amsterdam, 1842 - 1843. 3 delen.

LOUIS PAUL ZOCHER (10 augustus 1820 – 7 september 1915)⁸¹

1.

1. Portret van Louis Paul Zocher

2.

2. Begraafplaats Kleverlaan. Graf L.P.Zocher. Foto Leon Bok.

Louis Paul Zocher werd als zoon van Jan David Zocher jr. en Amy May van Vollenhove geboren⁸² op de buitenplaats Akendam, eerder eigendom van A. M. Penninck Hoofd, wijlen eerste echtgenoot van Amy May. Moeder Amy was doopsgezind en ook Louis Paul werd in deze godsdienst opgevoed. Bij de volkstelling in Haarlem van 1829 woonde het gezin Zocher - inclusief dochter Penninck Hoofd van 13 jaar, genaamd Maria Cornelia- op het adres Buiten de Nieuwpoort (= Kennemerpoort) no. 9. Dit zal òf het huis geweest zijn waar vader Zocher in 1799 was gaan wonen òf een huis nabij of op kwekerij Rozenhagen. Het adres van de kwekerij was Kloppersingel no. 8 en dit is de singel buiten de Kennemerpoort gelegen. De kwekerij strekte zich uit op gronden ten oosten van de Kennemerpoort, langs de Kloppersingel tot aan het Spaarne.

Wat er nog meer gebeurde op Rozenhagen? Lees het onderstaande bericht.

Miss Lawrence is gisternamiddag om halfvijf te Haarlem met haren luchtballon van het terrein „de Phoenix” aan het Spaarne opgestegen en na van den ballon te hebben afscheid genomen (op eene aanzienlijke hoogte boven de stad) met de parachute neergekomen in den tuin van de firma Zocher & Co., aan den Schoterweg, even buiten de stad. Zij was geheel ongedeerd, maar 't kostte eenige moeite om de parachute uit den appelboom, waarin zij neergevallen was, los te krijgen. Onmiddellijk reed zij, staande in een open rijtuig, naar het terrein terug, te midden van eene ontzaglijke menigte volks en werd met luide toejuichingen verwelkomd.

Leidsch Dagblad 20-09-1889

⁸¹ Fotoportret: Iconografisch Bureau, Den Haag.

⁸² Amy May was de dochter van de Engelsman Robert May (1752-na 1812) en Josina Catharina van Vollenhoven (1751-1788) en zij noemde zich Amy May van Vollenhoven. In 1819 trouwde zij met J.D.Zocher jr.

Later -op 31 mei 1855- huwt Louis met Wilhelmina Geerstruida Santbergen en gaan zij samen wonen op het adres Spaarne 210. Zijn beroep luidt nu weer architect. Dit beroep had hij ook al eens eerder opgegeven, namelijk 15 februari 1844, toen hij werd opgenomen als aandeelhouder van de bovengenoemde maatschappij⁸⁴. We mogen aannemen dat hij dus vanaf ongeveer 1844 zich als architect en tuinarchitect heeft ontwikkeld, eerst in de leer bij zijn vader en vanaf ongeveer 1849 als medefirmant van zijn vader. We kunnen een groot deel van de tuinarchitectuur opdrachten en inrichtingsplannen tussen 1850 en 1870 als werk van beiden beschouwen. De meeste ontwerpen in deze tijd zijn gesigneerd "Zocher" of "J. D. en L. P. Zocher". Een uitzondering daarop zijn twee ontwerpen voor De Plantage en Het Buitenom in Culemborg. Deze heeft alleen met L.P.Zocher ondertekend.

Na het overlijden van vader Jan Zocher jr. (1870) heeft Louis alleen de tuinarchitectuur opdrachten uitgevoerd. De ontwerpen bleven gesigneerd "J. D. Zocher en L. P. Zocher". Tot heden zijn ongeveer 30 tuin- en inrichtingsprojecten bekend uit de tijd van de samenwerking tussen vader en zoon en 24 projecten van Louis Zocher alleen. De bekendste werken die de zoon in samenwerking met zijn vader tot stand bracht, zijn Het Park in Rotterdam en het Vondelpark in Amsterdam. Het woonproject Het Agnetapark in Delft is het bekendste project dat Louis na 1870 alleen ontworpen heeft.

Van het Bestuur van het Vondelpark ontving hij een gouden horloge met inscriptie, als dank voor het tot stand brengen van de laatste uitbreiding van het Vondelpark (1877). Deze inscriptie luidt: "Aan L. P. Zocher den smaakvollen ontwerper van het Vondelpark. Het bestuur"⁸⁵.

Naast het werk in de architectuur en tuinarchitectuur leidde Louis Paul de boomkwekerij op Rozenhagen; wegens drukke werkzaamheden nam J. J. Kerbert in 1875 de leiding van Louis over.

Volgens een bericht in de *Leydse Courant* (18-12-1873) kocht L. P. Zocher samen met de architect⁸⁶ J. F. Metzelaar uit Scheveningen alle gronden aan die afkomstig waren uit het bezit van wijlen H. M. Koningin – moeder (Koningin Anna Paulowna), en die na haar dood in eigendom over gegaan naar prinses Sophia, echtgenote van Koning Willem III. Deze waren gelegen bij het Scheveningse tolhek (begin van de Scheveningse weg). Zocher manifesteert zich hier duidelijk als speculant, hetgeen overigens niet uitzonderlijk is voor tuinarchitecten in die tijd. Ook Hendrik van Lunteren en Henri Copijn speculeerden in grond.

— Naar wij vernemen, meldt het *Dbl.*, zouden al de goederen van wijlen H. M. koningin-moeder, gelegen bij het Scheveningsche Tolhek, en die thans toebehooren aan prinses Sophia, groothertogin van Saksen-Weimar, in eigendom zijn overgegaan aan de hh. J. F. Metselaar te Scheveningen en L. P. Zocher te Haarlem. De koopsom zou bedragen *f* 900,000, te betalen in dertig jaarlijksche termijnen van *f* 30000.

⁸⁴ Zie ook lit. C. Keijzer en Mr. H. Jonker HZn. *De Anna Paulownapolder 1846-1949*. Wormerveer, [1946], p.41. In het bestuur van de A. P. polder werden in 1844 o.a. benoemd J. D. Zocher jr.; L. P. Zocher en J. C. de Leeuw, de echtgenoot van de halfzuster van Louis Paul.

⁸⁵ Onder de titel *L. P. Zocher* bestaat een bericht in een onbekende krant, door een tot heden onbekend schrijver. Deel van dit bericht in copie aanwezig in Bibl. Wageningen UR, afd. Speciale Collecties.

⁸⁶ J. F. Metzelaar was in de tweede helft van de 19de eeuw een bekend architect in dienst van het Ministerie van Justitie en heeft vele gevangenissen en kantongerechten gebouwd.

Vermoedelijk gaat het hier om de gronden van het later gebouwde Vredespaleis en die waarop het villapark Zorgvlied is gebouwd.

De boomkwekerij onder de naam Fa. Zocher en Co. heeft bestaan van 1869 tot 1918⁸⁷. Het huis Rozenhagen werd in 1875 naar ontwerp van Louis zelf verbouwd. Jaarlijks verschenen er prijscouranten van de firma Zocher en Co. (Zie Bijlage C).

De tuinarchitectuurfirma J. D. en L. P. Zocher heeft nooit doormiddel van drukwerk of andere publicaties reclame gemaakt.

Louis Paul en Wilhelmina Santbergen kregen 2 dochters, genaamd Johanna Jacoba (geboren 01-03-1856) en Maria Elisabeth (geboren 20-07-1857). Met de oudste werkte vader veel samen in de tuinen op Rozenhagen, onder andere op hun proefkwekerij. Tot groot verdriet van vader overleed zij 30 maart 1875.

Met zijn tweede dochter Maria ging hij dikwijls op zakenreis. Zij reisden veelvuldig naar Engeland en Duitsland, speciaal voor de bollen- en bloemenhandel. Verder heeft Louis reizen ondernomen naar Noorwegen, Zweden en Denemarken en zijn geliefde Italië. Het is bekend dat veel tuinen op deze reizen werden bezocht en dat Louis veel vreemde talen sprak. In Manchester en Charlottenburg (Berlijn) richtte hij bloemententoonstellingen in. In Berlijn werden zij zelfs door een bezoek van Koning Willem I en Graaf von Bismarck vereerd⁸⁸.

Men kende Louis Paul als een eenvoudig en hard werkend man. Naast zijn werk op de kwekerij en in de architectuur, heeft hij na het overlijden van zijn eerste vrouw, op de gronden van Rozenhagen twee ondernemingen gesticht, namelijk de “Fa. L. P. Zocher en A. Beets of de Haarlemsche Maatschappij tot het verduurzamen van levensmiddelen” (vanaf 1863)⁸⁹, gelegen aan de Schoterweg en de “Stoom-meekrapfabriek H. H. Koopman, Zocher en Co of Hollandia”⁹⁰ (vanaf 1870), gelegen aan het Spaarne. De eerste onderneming heeft bestaan tot 1909, de tweede slechts tot 1873. De levensmiddelenfabriek was waarschijnlijk de eerste in zijn soort in Nederland, ingericht met fornuizen, waarop de groenten van de kwekerij werden gekookt. Deze verduurzaamde groenten werden door het gehele land verspreid.

Vervolgens is nog bekend dat Louis Paul de eerste oesterputten ten behoeve van kunstmatige oesterteelt heeft aangelegd te Wemeldinge⁹¹ en dat hij de oprichter was van de “Inrichting voor warme en koude baden”, aan de Gasthuissingel no.16 (vanaf 1862)⁹². Het ondernemen deed hem ook actief zijn in de Kamer van Koophandel.

⁸⁷ Zie voor de firma's op Rozenhagen vóór 1869, het overzicht van werkverbanden van de Zochers. GROEN 46 (1990), no. 7, p. 13 en Bijlage A.

⁸⁸ Zie eerdere bericht over L. P. Zocher in onbekende krant.

⁸⁹ Zie AVK: 2 brievenboeken (1863-1869) en de notulen van bestuursvergaderingen (1864-1909). Dit archief is in 1928 geschonken door Mevrouw M. C. J. De Breul-Ratelband; Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage 21 jun 1864.

⁹⁰ Zie eerder bericht bericht over L. P. Zocher in onbekende krant.

De meekrapfabriek was overigens al eerder in 1848 in Beverwijk opgericht door de firmanten Prince, Zocher (J. D. jr.) en Comp., in 1850 voortgezet onder de benaming Koopmans, Zocher en Comp. Het oprichtingskapitaal bedroeg toen 100.000 gulden. Zie H.W. Lintsen, *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890*, deel IV, 1993.

⁹¹ Zie: vele berichten in de Goerssche Courant en in de Zierikzeesche Courant. (<http://zoeken.krantenbankzeeland.nl>).

⁹² Idem en zie F. Allan, 1973 (herdruk). Deel 4, p. 383.

HAARLEM, 22 November. Tot leden van de kamer van koophandel en fabrieken zijn gekozen, de heeren A. L. Dyserinck, J. De Breuk, Jr., L. P. Zocher en E. P. Westerveld. Herstemming moet plaats hebben tusschen de heer C. H. Hoelen en S. Veen, Dz.

Leidsch Dagblad 24-07-1870

Wemeldinge. Als een bewijs te meer van de levensvatbaarheid der kunstmatige oesterteelt, kan dienen dat zich dezer dagen alhier een nieuwe vennootschap heeft geformeerd, of beter wellicht dat twee compagnien zich tot éen groote hebben vereenigd, onder den naam van: *Wemeldingsche Maatschappij*. Tot directeur is benoemd de heer dr. *T. Leo De Leeuw* en tot commissarissen de heeren *C. Lindenberg*, *K. Dominicus* en *L. Zocher*, allen alhier.

Goessche Courant 13-11-1879

Naast alle werkzaamheden op Rozenhagen -de moestuinen, de boomkwekerij, de meekrapfabriek en de levensmiddelenfabriek- en naast zijn vele reizen in verband met zijn tuinarchitectuuropdrachten, trad Louis op als adviseur van de gemeente Haarlem in zake de Haarlemmerhout (1870-1900), als adviseur voor de Rotterdamse diergaarde en als rijksadviseur voor het Haagsche Bosch (vanaf 1878, voor Fl.1000,= zie Schiedamsche Courant 14-04-1882).

— De minister van financiën heeft eene commissie benoemd om advies uit te brengen over den toestand van het Haagsche Bosch. Zij bestaat uit de heeren Verhuëll, lid van den Haagschen gemeenteraad (voorzitter); Witte, hortulanus te Leiden; Boer, inspecteur der rijks-bepantingen, en Zocher, boomkweker te Haarlem.

Uit *Leidsch Dagblad* 3-12-1877

Van het adres Spaarne 210 verhuisde Louis Paul na het overlijden van zijn eerste vrouw, rond 1865 naar Schoterweg 12, vlakbij de levensmiddelenfabriek op Rozenhagen. In 1886 betrok hij met zijn tweede vrouw Anna Wellan, een nieuw huis, villa Flora, op de hoek van de Dreef en het door hem ingerichte Florapark.

In Haarlem stond L. P. Zocher bekend als een gewaardeerd en vooraanstaand burger. Dit mag blijken uit zijn functie van mededirecteur van Teylers Stichting (1872-1915) en van regent van Teylers Hofje (vanaf 1882). In 1898 werd hij tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau benoemd.

Zocher's gezichtsvermogen ging de laatste 20 jaar van zijn leven hard achteruit, zodat hij zijn werk als architect en tuinarchitect moest neerleggen.

Hij overleed 95 jaar oud in de Maria-Stichting te Haarlem.

— Te Haarlem is op 95-jarigen leeftijd overleden de heer L. P. Zocher, die zich veel naam maakte met den aanleg van tuinen en parken. Onder meer verbeterde hij den Haarlemmerhout in menig opzicht, legde hij het Frederikspark, zoowel als het Florapark aan. Hij was oud-bestuurder van de Vereeniging tot uitbreiding der verzameling van kunst en oudheden op het Stedelijk Museum. De overledene was ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Leidsch Dagblad 09-09-1915.

11 september 1915 werd hij begraven op dezelfde plaats waar hij geboren was, de buitenplaats Akendam (graf 18 B), die door zijn vader werd ingericht tot eerste buitenbegraafplaats van Haarlem (1828) en door hemzelf werd uitgebreid (1879).

Met het overlijden van Louis Paul Zocher is een architectengeslacht van drie generaties Zocher geëindigd.

III, 3 DE KARAKTERISTIEKE VORMGEVINGSASPECTEN VAN DE VERSCHILLENDE ZOCHERS: VAN “ENGELS BLOEMHOUT” VIA DE MEER RUIMTELIJKE LANDSCHAPSTIJL TOT “GARDENESKE” PARTIJE EN RELATIES MET STEDENBOUW.

J. D. Zocher sr.: de vroege (kleinschalige) landschapstijl tot ca. 1815.

Omstreeks 1780 is J. D. Zocher sr. ongeveer 17 jaar oud, vanuit Duitsland via Frankrijk naar Nederland gekomen.

Zijn ideeën over tuinarchitectuur in die tijd zullen enerzijds mogelijk zijn gevormd door zijn oom, die als Duitse Kunst- und Lustgärtner waarschijnlijk op de hoogte was van de theorieën en de boekwerken van de bekende Duitse schrijver Christian C. L. Hirschfeld⁹³ en anderzijds door zijn leermeester in Nederland, de eveneens uit Duitsland afkomstige J. G. Michael, die in opdracht van Jhr. Boreel Jszn., de eigenaar van de buitenplaats Beekestijn in Velsen, vermoedelijk een studiereis naar Engeland had gemaakt.

Bovendien is het mogelijk dat Zocher sr., als leeftijdgenoot van zijn landgenoten (ook Saksers) Johann Gottfried Grohmann (*1763 Görlitz- †1805 Leipzig) en Friedrich Gotthelf Baumgärtner (* 1759 Schneeberg- †1843 Leipzig)⁹⁴ al vroeg kennis gemaakt heeft met het door hen samengestelde *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern* (1796-1811), een voorloper van het Nederlandse *Magazijn van Tuinsieraaden...* (1802-1809) van Gijsbert van Laar (1767-1820), die eveneens een tijdgenoot was van Zocher sr..⁹⁵

Hirschfeld benadrukt het feit dat een tuin “aangename denkbeelden en gewaarwordingen” zal moeten oproepen; hij adviseert gebruik te maken van natuurlijke gegevens van het terrein; de rechte lijnen, strak gesnoeide bomenbedden en grotten kunnen verdwijnen ten gunste van kronkelpaden, slingerende vijvers, heuvels en dalen, bloeiende struiken en veel bomen in allerlei soorten, ook exotische soorten; in principe was volgens hem alles van Gods schepping, dus ook de wildernis als navolging van de woeste natuur hem welkom. Hirschfeld ziet de nieuwe tuinkunst ook in het teken staan van een nationaal bewustzijn en hij spreekt dan ook van patriottische tuinkunst⁹⁶. Het zou kunnen zijn dat hij bedoelt dat het ‘eigen’ karakteristieke kenmerk van de plaats uitgangspunt moet zijn voor zijn nieuwe ontwerpen, of dat een eigen nationale interpretatie van het begrip “Engelse landschapstijl” juist belangrijk is; wat hij precies bedoelde wordt in zijn boek niet echt duidelijk.

De nieuwe opvattingen over tuinarchitectuur, geïnspireerd op het idyllisch landschap van Arcadië en voor het eerst toegepast op het zacht glooiende landschap in Engeland (Lancelot Brown, o.a. bekend van Blenheim Palace), waren in Nederland moeilijk te realiseren. De 18de eeuwse vroege landschapstijl in Nederland heeft dan ook een geheel eigen karakter (in de geest van Hirschfeld, gebaseerd op het typisch eigene landschap) gekregen: veel bos en

⁹³ Zie lit. Hirschfeld, Utrecht, 1779; en Leipzig, 1779-1785 (5 delen). Hirschfeld leefde van 1742 tot 1793 en is naast tuintheoreticus bekend geweest als hoogleraar filosofie in Kiel (Sleeswijk Holstein).

⁹⁴ De architectuurvoorbeelden die Zocher jr. geeft van landhuizen, oranjerieën, tempels etc. (zie p. 3) doen in enkele gevallen aan de voorbeelden van Grohmann en Baumgärtner denken.

⁹⁵ Dat deze tijdgenoten van elkaar wisten bewijst een plaat (Plaat LX) van een tuinprieel dat door Van Laar werd overgenomen uit het *Ideenmagazin* van Grohmann en Baumgärtner, (Heft 27, Blatt 7). Grohmann vertelt in zijn bijschrift dat het hier om het 'Strohhaus aus Eytra' gaat, een nu verdwenen plaats (met kasteel) ten zuiden van Leipzig. Zie Cascade-weblog met reactie van Arinda van der Does (<http://cascade1987.web-log.nl/cascade1987/2009/06/midsummernight.html#comment-255431790>).

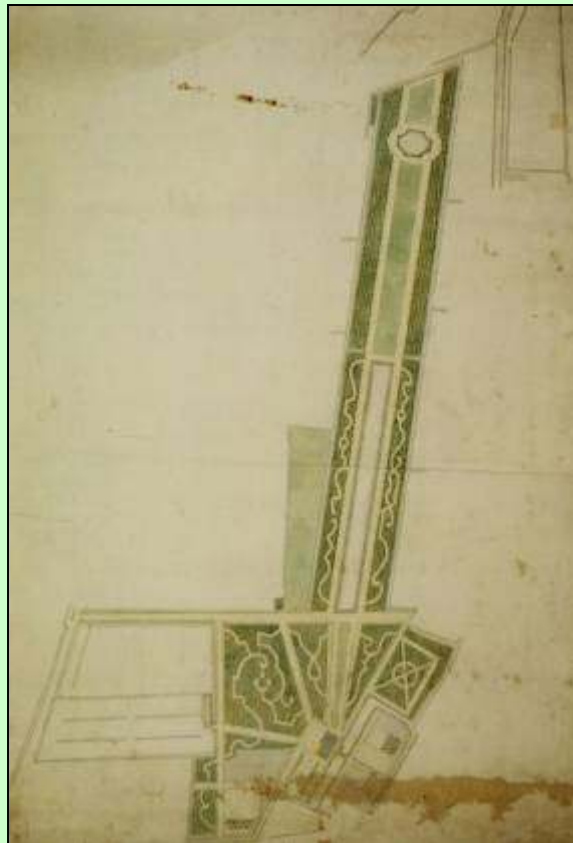
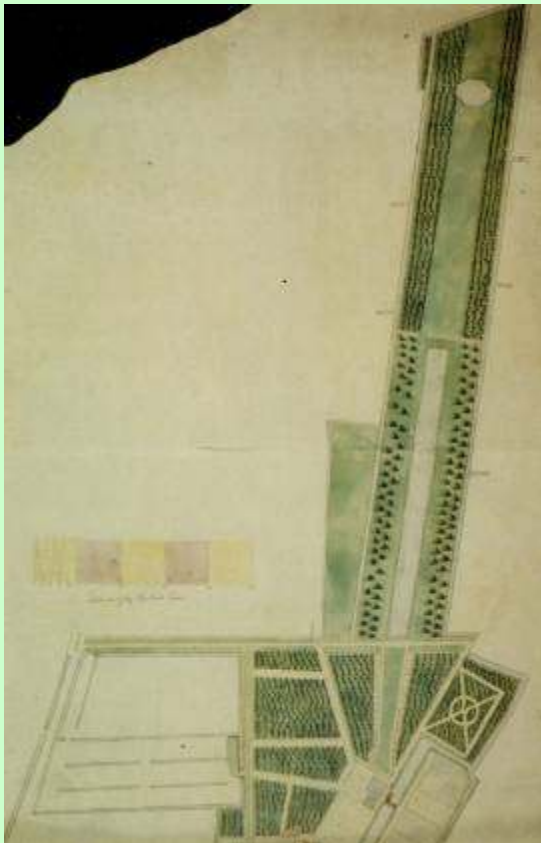
⁹⁶ Zie H. Rijken, 2003, p. 99.

hakhoutaanplant met kronkelpaadjes binnen de vaak nog gehandhaafde rechte laan - structuren uit een vroegere periode en met gebruikmaking van elementen uit het natuurlijke landschap, zoals het opnemen van hoge duinen en het gebruik van strandvlaktes in een ontwerp in Wassenaar.

De eerste landschappelijk gevormde parken waarmee Zocher sr. in Nederland mogelijk heeft kennisgemaakt, zullen buitenplaatsen zijn geweest in de nabijheid van Haarlem. Parken die in die omgeving al vanaf de jaren zestig werden aangelegd zijn o.a. Huis te Bennebroek (A. Snoek, 1761)⁹⁷, Sandenhoef te Overveen⁹⁸ en natuurlijk de buitenplaats Beeckestijn die door J. G. Michael vanaf ca. 1766 vorm gegeven werd. Of het ontwerp van A. Snoek (1766) voor Woestduin is uitgevoerd is overigens zeer twijfelachtig.

(z.o.z.)

Ontwerpen parkaanleg bij Huis te Bennebroek, 1761. A. Snoek (links in traditionele geometrische stijl; rechts in een overgangsfase tussen rococo en vroege landschapsstijl). Coll. Huis Bennebroek

Zocher probeerde zich in tegenstelling tot Snoek en zijn schoonvader Michael, te onttrekken aan het overnemen van al te veel oude (geometrische) structuren uit eerdere periodes. Hij handhaafde oude lanen alleen wanneer hierdoor een grens van een parkdeel of van de gehele buitenplaats werd gevormd. Zijn paden zijn meestal

⁹⁷ Het (rechter) ontwerp van Snoek, een aanzet tot een vroeg - landschappelijk park, is uitgevoerd, getuige de kaart van Huis Bennebroek (1832) door F. J. Nautz. Coll. Huis Bennebroek. De kern van het ontwerp bestaat uit een breed zicht over een lang zichtkanaal en daarachter een tapis vert, uitzicht biedend op Het Haarlemmermeer. Andere vroeg - landschappelijke parken of delen van parken die vóór 1780 elders in Nederland al waren aangelegd, waren Backershagen in Wassenaar (vanaf 1772), Zuydwijk in Wassenaar (1772), Over - Holland in Breukelen (vanaf 1755), Kasteel Renswoude in Renswoude (1769), maar het is minder waarschijnlijk dat Zocher sr. hier nu na zijn aankomst in Holland ter oriëntatie op bezoek is geweest.

⁹⁸ Zie Henk van der Eijk. Sandenhoeff: een vroeg landschappelijke tuin? Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.). *Tuingeschiedenis in Nederland: veelzijdig erfgoed in 't groen*, p. 104-110.

uitgezet in rondwandelingen en passeren dan hakhoutbossen en heestergroepen, soms afgewisseld door uitzichten in open weiden, vaak beplant met solitaire loofbomen en / of coniferen. Een open weide met vijverpartij met of zonder eiland vormt een enkele keer het centrum van zo'n rondwandeling.

Wijkeroog te Velsen, getekend door Hermannus Numan, 1798. Coll. Noro Foundation. Op linker afbeelding kleine cascade; op rechter afbeelding een oranjerie grenzend aan dichte bosschages
Oude zichtassen, in de classicistische tuinarchitectuur gevormd door zichtlanen, werden door Zocher sr. vaak gehandhaafd in de vorm van open golvende zichten.

Een goed voorbeeld van Zocher sr. zijn ontwerpstyl is het ontwerp voor het park bij buitenplaats Het Klooster te Haarlem (uit ca.1807). Zie afbeelding hieronder. Wanneer we al zijn ontwerpen overzien, blijkt zijn werkwijze hier in Haarlem bij het ontwerp voor Het Klooster enigszins te veranderen. Hij creëert hier open zichten en paden rondom open ruimten, die overigens zelf door hakhout en langs solitaire bomen leiden, zodat het oog van de wandelaar vanuit een meer besloten donker parkdeel steeds getrokken wordt naar de open en lichtere plaatsen. Het ontwerp van Voorlinden te Wassenaar is van dit laatste overigens ook een goed voorbeeld. De snijpunten van paden zijn bij Zocher sr. in zijn laatste ontwerp voor de Haarlemmerhout met heestergroepen beplant. Ook in het kleine ontwerp voor de Jardin potager⁹⁹ te Haarlem vinden we een dergelijke opzet. Er is bij Zocher sr. nog weinig sprake van een zichtrelatie naar gronden buiten de buitenplaats zoals later Zocher jr. dit verschijnsel hanteert.

Johann David Zocher sr. Gedeelte van ontwerp voor Het Klooster te Haarlem, ca. 1807.
Foto RCE, 1960

⁹⁹ Zie E. van der Pool-Stofkoper, 1989, p. 131.

In het meest noordelijke deel van het ontwerp van de tuinen van Welgelegen te Haarlem merken we fijn gearceerde open velden op. Deze zullen waarschijnlijk moestuinen en / of bouwlanden voorstellen (in ieder geval cultuurgronden), zoals deze ook te zien zijn op de plattegronden in het in diezelfde tijd verschenen *Magazijn van Tuinsieraaden* van Gijsbert van Laar (Zie lit. Van Laar, 1802-1809).

De karakteristieke kenmerken van de vroege landschapstijl zoals Zocher sr. die toepast zijn open zichten op de plaats van de vroegere barokke zichtlanen, en rondlopende lanen en paden, met een afwisselende beleving in de vorm van gezichten op hakhout, op bloeiende heesterpartijen, op kleinere open ruimtes en op waterpartijen met of zonder beplante eiland. In het algemeen kan men zeggen dat de ontwerpen kleinschalig zijn opgezet en dat de bloeiende heesterpartijen (in die tijd aangeduid met de woorden “Engelse Hout” of “Engelse Partij” of “Engels Plantsoen”) een belangrijke decoratieve rol spelen.

P. J. C. Gabriël Leeuw en Hooft. 1851. Part. Coll. Zocher jr. werkte hier ca. 1830. Zie het perk met ‘Engelse parterre’

J. D. Zocher jr.: de late (open) landschapsstijl (ca. 1815 / '20 - 1870)

Een geschilderd geïdealiseerd Arcadisch landschap, geschilderd door Jurriaan Andriessen, omstreeks 1780; Part. Coll.

Zocher jr. was zoals zo vele tuin- en landschapsarchitecten een man van de praktijk; theorie versmaadde hij volgens zijn kleindochter.

De ontwerpen die uitsluitend door hem zelf vervaardigd zijn, dateren van omstreeks 1820 -nadat hij het werk van zijn vader op Soestdijk min of meer had afgerond- tot omstreeks 1850. Vanaf die tijd ging hij een samenwerkingsverband aan met zijn zoon Louis Paul en werden de ontwerpen eerst alleen met “Zocher” gesigneerd en later met “J. D. en L. P. Zocher” (afgezien van enkele ontwerpen van Culemborg die alleen door L. P. Zocher ondertekend werden). In deze periode tussen 1850 en 1870 is het moeilijk te beoordelen wie het ontwerp nu werkelijk gemaakt heeft. Zoals al bij de biografische gegevens vermeld, heeft Zocher jr. in Parijs en Rome een degelijke – op de klassieke oudheid gerichte- opleiding genoten en heeft hij aansluitend een studiereis naar Engeland gemaakt. Tijdens zijn opleiding in Rome en Parijs en zijn reis naar Engeland zal hij zeker kennis hebben gemaakt met het motief van het Arcadisch landschap, beschreven door klassieke auteurs, in de Renaissance herontdekt en beschreven door Sannazaro, in de 17de eeuwse schilderkunst weergegeven door onder anderen Nicolas Poussin en Claude Lorrain en in de 18de eeuwse Engelse tuinarchitectuur toegepast door Lancelot Brown en Humphrey Repton.

Een geschilderd geïdealiseerd Arcadisch landschap wordt meestal gekenmerkt door een open heuvelachtig terrein met schaduwrijke bomen, waarin zich een vredig landleven

afspeelt. In de schilderkunst vinden we in het natuurlijk landschap - vaak met waterval - verwijzingen naar de klassieken door middel van een tempeltje of een ruïne.

Deze elementen van het Arcadisch landschap werden eerst in Engeland en vervolgens in Frankrijk (R. L. Gérardin, J. Delille), in Duitsland (C. C. L. Hirschfeld) en in Nederland toegepast in de tuinarchitectuur. Jan David Zocher jr. ging in deze traditie te werk. Zijn vader had met het ontwerp voor park en tuinen van Paviljoen Welgelegen een open tuinarchitectuur gecreëerd (in tegenstelling tot zijn oudere plannen en die van zijn leermeester J. G. Michael met veel dicht hakhout) met dichte beplanting langs delen van paden en op snijpunten hiervan, zodat men tijdens een wandeling een afwisseling kon beleven tussen wandelen door een dichte bosschage en vrije zichten over open akkers en weiden. Het ontwerp voor Paviljoen Welgelegen is overigens ondertekend als “opgemeeten en geteekend door J. D. Zocher jr.”, hoewel de opdracht duidelijk aan zijn vader was verleend. Dit ontwerp sluit echter inderdaad meer aan bij de stijl van junior. Hij werkte namelijk in de periode 1820-1850, in tegenstelling tot Zocher sr., veel met open ruimten en doorzichten. Zijn opvatting sloot ten volle aan bij het Arcadisch landschapsmotief, dat wil zeggen, zijn ontwerpen verbeeldden een geïdealiseerd landschap, dikwijls voorzien van enige heuvels of glooiingen en waterpartijen, in harmonie met de omgevende natuur. Akkers, weiden en rustieke bouwelementen konden deel uitmaken van de totaalopzet. Een tempeltje of ander neo- classicistisch bouwwerk of een ruïne werd door Zocher gebruikt als verwijzing naar het Arcadië van de klassieken. Bekende neo- classicistische bouwwerken in Zocher's parken van vóór 1850 zijn bijvoorbeeld het tempeltje (de biljartzaal) op de buitenplaats Schaep en Burgh (in 2002 afgebrand en weer opgebouwd), de koepel behorend bij het Molenbosch op Austerlitz, en de oranjerieën op Rosendaal (1990 herbouwd) en de Hartekamp te Bennebroek.

Bennebroek / Heemstede. De Hartekamp. Oranjerie naar ontwerp van J.D.Zocher jr. (1838) of oudere oranjerie? Op de voorgrond een tulpenboom, mogelijk uit de tijd van Linnaeus.

Zocher jr.'s ontwerpen zijn eenvoudig van opzet en harmonieus van vorm. Door afwisselende gezichten tijdens de rondwandeling aan te brengen verkreeg de aanleg een grote belevingswaarde die nog eens versterkt werd door het toepassen van steeds weer verschillende beplanting bestaande uit bloeiende heesters, loofhout en coniferen. Bloemen spelen geen rol bij hem. De open ruimten garandeerden veel rust, evenals soms delen van gehandhaafde lanen uit vroegere perioden. De ontwerpen van

Slot Zeist en Linschoten zijn een duidelijk voorbeeld van een “ferme ornée” waarbij boomgaarden en dierenweiden (menagerieën, hertenkampen) in een totaalplan werden opgenomen. Met ‘Zwitserse’ gebouwen / boerderijen / bruggen op de buitenplaatsen Spaarnhoven in Schoten / Haarlem, Spaarnberg en Bosbeek in Santpoort, Duin en Daal in Bloemendaal, Heerenwegen in Zeist en Elswout in Overveen, heeft Zocher duidelijk het vredige landleven willen integreren. Tevens zal dit een verwijzing zijn naar de “laiterie” van Marie Antoinette in Versailles¹⁰⁰

Zwitserse brug op Elswout getekend door Egbert van Driest, 1795. Coll. Noord Hollands Archief.

Tuingebouw in Zwitserse Chaletstijl. Ontwerp J. D. Zocher jr. Ca. 1835.

Laiterie van Spaarnhoven bij Haarlem. Tek. G. J. Michaelis.

De latere parkontwerpen van Zocher jr. die hij samen met zijn zoon Louis Paul heeft ontworpen, blijven in principe de zelfde uitgangspunten en vormgeving vertonen. De bovenstaande tekst doet vermoeden dat Zocher jr. wist waarmee hij bezig was en de klassieke bouwkunst en de Engelse landschapstijl door en door kende. Dat zal ook zeker zo geweest zijn, maar zoals Auke van der Woud (1993) ook duidelijk heeft

¹⁰⁰ Naast classicistische en neo-gotische invloeden is door Zocher jr. ook enkele malen de zogenaamde ‘Zwitserse’ stijl toegepast, voornamelijk bij tuingebouwen en bruggen. Voorbeelden voor deze stijl heeft hij voor de gebouwen niet in Gijsbert van Laar’s *Magazijn van Tuinsieraaden* .. kunnen vinden, wel geeft Van Laar een zogenaamde Zwitserse brug. In het *Ideemagazijn* van Grohmann en Baumgärtner, 1796-1806, waarvan Gijsbert van Laar voorbeelden overnam staan overigens wel twee voorbeelden met Zwitserse huizen. Met dank aan Arinda van der Does.

gemaakt, tegelijkertijd is uit zijn vele werken gebleken dat historische correctheid noch stijl hem interesseerden. Zijn eigen gevoel voor schoonheid was doorslaggevend¹⁰¹.

Vaak heeft Jan Zocher (evenals later zijn zoon Louis) zijn ontwerpen gratis en ongevraagd naar een potentiële opdrachtgever ingezonden. Wat zijn bedoelingen daarmee waren, is niet geheel duidelijk. Misschien wilde hij zijn collega's vóór zijn, en misschien wilde hij de opdrachtgever zijn ideeën overbengenen vóórdat de programmaeisen waren opgesteld. Wel is duidelijk dat deze manier van ontwerpem vaak veel veranderingen tot gevolg had.

K. G. Zocher en de gardeneske (late) landschapsstijl (ca. 1840-1860).

Zoals hierboven eerder vermeld, werd Karel volgens Immerzeel medeopgeleide door zijn vader Johann sr. Daar de zonen Immerzeel hun gegevens destilleerden uit “de nodige bescheiden”, die door de kunstenaars zelf waren ingestuurd, mogen we aannemen dat de vermelde gegevens op waarheid berusten. Eveneens volgens Immerzeel zou Karel zich door zelfstudie verder in het vak hebben bekwaamd. Wat de tuinarchitectuur betreft zal deze zelfstudie hebben bestaan uit het bestuderen van de recente 19de eeuwse vakliteratuur over de Engelse landschapsstijl, en mogelijk de ook wat oudere 18de eeuwse basisliteratuur. De auteurs die Karel voor zijn studie geraadpleegd kan hebben zijn uit Engeland Thomas Whately, William Chambers, Humphrey Repton en John C. Loudon; uit Duitsland Christian C. L. Hirschfeld en F. L. von Sckell en uit Frankrijk G. L. Le Rouge, C. H. Watelet, Gabriel Thouin, J. C. Krafft en P. Boitard. Ook het Magazijn van Tuinsieraaden van G. van Laar zal Karel zeker gekend hebben. Naar de stijl van ontwerpen van Karel te oordelen, heeft hij zowel invloeden ondergaan van zijn vader en zijn broer, als van F. L. von Sckell en Gabriel Thouin.

Tot heden zijn vijf ontwerpen van de hand van Karel teruggevonden, te weten het ontwerp van de buitenplaats Schoonoord (1835), het ontwerp van de begraafplaats Ter Navolging te Tiel (ca. 1845), van de buitenplaats Welbehagen gelegen aan de Bloemerdijksche weg (= Bergweg) te Rotterdam (ongedateerd), van de buitenplaats Oldenaller te Putten (1850) en van de buitenplaats Blikkenburg te Zeist (1852).

Uit deze ontwerpen kan men opmaken dat karakteristieke elementen die hij steeds toepaste zijn: wandelingen die een afwisseling in uitzicht bieden; delen van een wandeling die door aanplant aan beiden zijden van het pad lopen en delen bieden uitzichten terug naar het huis of naar markante punten buiten de buitenplaats; aanplant bestaande uit losse bomen langs paden, langs oevers of in groepjes in een open veld en uit “geschakeerd plantsoen”, zoals hij dat zelf noemt in zijn rapport aan het gemeentebestuur van Purmerend. Op de ontwerpen zijn heel duidelijk nabij het huis bloeiende heesters te onderscheiden, zoals azalea's en rododendrons, aangeplant in “perken”; verder van het huis af zien we houtopstanden in grotere bosjes geconcentreerd. Op de ontwerpen die we tot nu toe kennen zijn geen bloembedden of bloementuinen getekend nabij het huis of elders, die juist door J. C. Loudon als nieuwe elementen werden gepropageerd. De gardeneske stijl van Loudon hield in dat hij veel met exotische planten op bedden werkte, tegenover de pittoreske stijl van Lancelot Brown, zonder toepassing hiervan. In de “Staat van kosten voor den aanleg van Blikkenburg”,¹⁰² wordt overigens over een alternatief plan van Blikkenburg

¹⁰¹ Over de bedoelingen van de Zochers worden we een heel klein beetje ingelicht in hun contract over de aanleg op Keukenhof (1857). Zij hebben een praktische aanpak en hieruit blijkt ook dat de keuze van de bomen en heesters volledig aan hun werd overgelaten. Zie Bijlage D.

¹⁰² Rijks Archief Utrecht, FA Huydecoper, invf. Nr. 1287.

gesproken, waarin Karel wel bloemvakken voorstelt. Deze moesten waarschijnlijk gedeeltelijk komen in de plaats van de bloeiende heesteraanplant nabij het huis en zouden naast een moderne opvatting van tuinarchitectuur met bloemvakken, volgens opgave van Zocher een vermindering van kosten opleveren van Fl.1.300,=.

Het toepassen van bloembedden en veel exotische bloeiende struiken ter versiering en verlevendiging van de parken bekritiseerde men sterk in de moderne tuinarchitectuur van de 20ste eeuw. De pittoreske landschapsstijl met zijn harmonieuze ruimtelijke verdeling, zijn vele groenschakeringen en zijn eenheid met het omringende landschap had aan zichzelf genoeg en geen decoratie nodig, oordeelde men later. Karel Zocher was echter voor zover wij zijn ontwerpen juist interpreteren, een man van de in latere tijd verafschuwde gardeneske stijl.

Ook kunnen we bij Karel veelal onderscheiden een aanplant van houtwallen, vooral langs de noord- en oostgrens van de buitenplaats of begraafplaats als dekking tegen de koude winden; slingerende waterstromen en grote waterpartijen; een omgrenzing van de hele plaats door een grachtenstelsel; architectuur in de vorm van een menagerie, een oranjerie, kassen, enkele bruggen en / of een tuinhuis. De moestuinen en boomgaarden werden altijd in de golvende lijnen van de landschapsstijl uitgezet en waren voor zover mogelijk open op het zuiden gesitueerd.

Een voorbeeld van bomen die hij toepaste, is te vinden in de “Nota van de benodigde plantsoenen voor de toepassing van den aanleg op de Stad-Wal te Wageningen”:

Aan opgaande bomen bestelde hij voor dit project: 20 beuk; 25 eik; 50 iep; 15 esdoorn; 20 Canadese populier; 15 Italiaanse populier; 10 linde; 3 zwarte beuk heesters; 4 rood bloeiende kastanjes; 5 ordinaire kastanjes; 5 platanus; 1 goudbonte eik; 1 goudbonte esdoorn; 1 crataegus; 1 roodbloeiende (mei)doorn; 1 witbloeiende (mei)doorn; 2 lijsterbes heester; 2 tamme kastanje; 1 treurbeuk; 1 witte acacia; 1 Gleditschia; 1 pluimes; 15 treurwilg; 2 treures; 150 different gesorteerde bloeiende struiken; 40 laaggeënte heestergewassen; 25 bottelrozen struiken; 25 zilversparren; 20 ordinaire sparren; 15 Wymoutsdennen; 25 pinus larix; 1 Catalpa; 1 lijm-acacia¹⁰³.

In een rapport aan het gemeentebestuur van Purmerend, zegt Zocher -na 22 jaar slecht onderhoud van zijn aanleg in Purmerend te hebben geconstateerd- dat het wenselijk was geweest het plantsoen jaarlijks te snoeien en de vakken gedeeltelijk af te kappen. Met dit laatste bedoelde hij waarschijnlijk het regelmatig terugsnoeien van de heesters, die in vakken waren aangeplant¹⁰⁴.

Na deze algemene constatering van vormen en elementen die Zocher toepaste, kunnen we ons afvragen van wie Karel Georg eventueel vormprincipes heeft overgenomen. De slingerende waterpartijen en de toepassing van heesters en bomen in perken en clumps zijn elementen die Lancelot Brown overal toepaste en die door Whately en Von Sckell werden beschreven¹⁰⁵. Wandelingen met afwisselende uitzichten en terugblikken op het huis en doorzichten naar punten buiten de plaats, evenals de aanplant van losse bomen in groepjes, werden door G. Thouin¹⁰⁶ beschreven en getekend. Deze vormprincipes werden vanaf 1809 ook al door Zocher sr. toegepast en vooral ook later door Zocher jr. overgenomen. Boomgaarden, moestuinen en kwekerijgronden uitgezet in landschapsstijl zijn ook al eerder bij Zocher sr. en op plattegronden in de boeken van Gijsbert van Laar en G. Thouin te vinden.

¹⁰³ Zie lit. C. S. Oldenburger-Ebbers, 1988.

¹⁰⁴ Nieuw Archief Purmerend, 1814-1930, nr. 1.777.83.

¹⁰⁵ Zie lit. Whately, 1770 en latere edities tot 1801; en lit Von Sckell, 1818 en 1825.

¹⁰⁶ Zie lit. Thouin, 1820.

Concluderend kunnen we stellen dat Karel elementen van de “Brownian” landschapsstijl heeft overgenomen, naast Franse elementen van G. Thouin, die overigens ook al door vader Zocher en zijn broer werden toegepast.

L. P. Zocher en de relatie met de stedenbouw (1850-1892).

Eén ding is zeker, Louis Paul heeft het vak geleerd van zijn vader J. D. Zocher jr. Bovendien zal hij zeker ook -bewust of onbewust- architectuurinvloeden hebben ondergaan van zijn grootvader en oom Karel. Zijn van oorsprong Duitse grootvader Zocher sr. en zijn Engelse grootvader Robert May hebben mogelijk ook nog een steentje bijgedragen aan zijn internationale vakoriëntatie en zijn veelzijdige talenkennis. De voorhanden zijnde ontwerpen zijn in twee groepen te verdelen, de ontwerpen gemaakt door J. D. Zocher jr. in samenwerking met L. P. Zocher en ontstaan in de periode 1850-1870 (tot heden 45 stuks) en de ontwerpen, die door Louis alleen vervaardigd zijn na het overlijden van zijn vader (18 stuks tot 1892). In de periode 1850-1870 werden ontwerpen gemaakt voor buitenplaatsen, openbare parken, villaparken / bebouwingsplannen voor herenhuizen e.d. en begraafplaatsen. Wat betreft de buitenplaatsen in de eerste periode (De Schaffelaar; Keukenhof; Helomastate), wijken de karakteristieke elementen in de vormgeving niet af van die van zijn vader, hoewel de Arcadische motieven steeds meer op de achtergrond raken. De ontwerpen zijn eenvoudig van opzet en harmonieus van vorm. Tijdens een wandeling ervaart de bezoeker een grote afwisseling aan uitzichten. De paden golven door dichte bosschages en langs open delen, zoals weiden en akkers. Slingerende waterpartijen met eilandjes blijven karakteristieke elementen in de landschappelijk opgezette ontwerpen van het team vader J. D. en zoon L. P. Zocher.

Klassieke bouwwerken of ruïnes vormen soms nog wel -maar steeds minder- een verwijzing naar Arcadië, zoals de geplande tempel op De Schaffelaar in Putten. De beplanting met bloeiende heesters aangeplant in ‘clumps’ ziet men veel toegepast in de nabijheid van het huis, terwijl loofhout- en coniferenbosjes verder van het huis af worden aangeplant. De dienstgebouwen zijn door bosjes aan het gezicht onttrokken. Het plantsoen van Keukenhof is zeer dicht aangeplant en vertoont nauwelijks kenmerken van de open landschapsstijl. Het ontwerp is overigens nooit uitgevoerd zoals is voorgesteld. Het ontwerp van Helomastate in Wolvega (1867) vertoont wel de kenmerken van de open landschapsstijl, namelijk een afwisselende wandeling met vrije uitzichten; snijpunten van paden die dicht beplant zijn; een slingerende open waterpartij met zacht glooiende onbeplante oevers als centrum van het ontwerp.

Bij bestudering van het openbaar groen, ontworpen door vader en zoon Jan en Louis in de eerste periode (Het Park te Rotterdam; tweede fase van het Vondelpark te Amsterdam; Waterproject te Rotterdam; De Plantage te Leiden) vinden we ook weer de karakteristieke vormgevingsprincipes van de open landschapsstijl terug: slingerende waterpartijen met eilandjes; wandelingen met afwisselende uitzichten; afwisseling van bloeiende heesteraanplant en coniferen verder verwijderd van het centrum van de aanleg en open weiden met “clumps of trees” beplant.

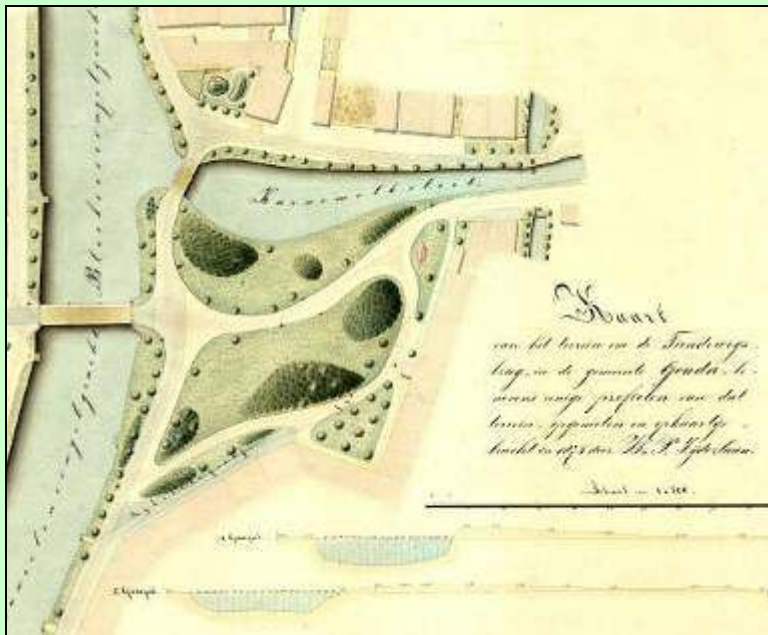
De bebouwingsplannen uit de periode 1850-1870 vertonen alle een planning van villa's of herenhuizen met uitzicht op een centraal parkgedeelte, dat soms met één huis of paviljoen is bebouwd. De beplanting van het centrale parkdeel is zeer afwisselend, zoals uit de tekeningen blijkt (Lepelenburg te Utrecht, Frederikspark en Kenaupark te Haarlem). Ook maakte de firma Zocher voorbeeldontwerpen voor aparte villatuinen, eveneens in open landschapsstijl. Een bloeiende heesteraanplant in

ovaal- of niervormige vakken en een afwisselende wandeling met uitzichten soms naar punten buiten de tuin, karakteriseren deze ontwerpen. De afscheiding van deze tuinen wordt gevormd door een afwisselende heester- en boombeplanting. De begraafplaats Zorgvlied te Amsterdam, die in de eerste periode werd ontworpen, is in eerste instantie opgezet langs een golvende centrale hoofdlijn. Ondergeschikt hieraan zijn de paden en graven waarlangs de graven worden gesitueerd. De graven krijgen in de planopzet aan de achterzijde een steunende groenaanplant. De omgrenzing van de hele plaats is samengesteld uit vele soorten heesters en bomen.

Is er nu een verschil in vormgevingsaspecten te constateren, wanneer L. P. Zocher alléén gaat werken vanaf 1870?

Aan het ontwerp van De Breeriet, een gedeelte van de buitenplaats Twickel, liggen inderdaad enige andere vormgevingsideeën ten grondslag: de paden lopen steeds door dicht hakhout; slechts een enkele keer heeft de wandelaar aan één zijde een vrijer uitzicht. Dit is vooral het geval wanneer men zicht heeft op eilandjes in de waterpartij. Bovendien is in dit geval geen sprake van zacht glooiende open oevers. De bosschages zijn ontworpen tot aan de waterkant. Er zijn ook weinig paden die echt langs het water lopen. Van een open landschapstijl is hier dus duidelijk geen sprake.

Het ontwerp van het plantsoen in Gouda aan de Karnemelksloot (hier boven), langs de Lange Tiendeweg¹⁰⁷ (de weg vanuit de stad (links buiten deze tekening), over de brug, door het plantsoen, heeft duidelijk als hoofddoel om een recreatieve wandelplaats te maken even buiten de voormalige Tiendemanspoort. Als men dwars door het parkje loopt ervaart men afwisselend geplante heesterpartijen / bomen en open vrije zichten. Kijkt men naar links dan stuit de blik van de wandelaar op een heesterpartij en heeft men een vrij zicht naar rechts; gaat men verder dan stuit men rechts op een heesterpartij en kijkt men vrij naar links op de Karnemelksloot, etc. Dit ontwerp voor een nieuw bebouwingsplan is gecombineerd met de aanleg van een plantsoentje.

¹⁰⁷ Dit ontwerp is getekend door W. P. Zijderlaan in 1875. Coll. Streekarchief Midden-Holland.

Bij het bebouwingsplan van het Vondelpark / Willemspark (1877) heeft Louis ook een nieuw element ingevoerd, namelijk een situering van de huizen enerzijds langs een slingerende waterpartij, die in verbinding staat met de waterpartij in het nieuwe aangrenzende parkgedeelte en anderzijds langs de wegen in het centrale deel van het villapark, dat niet aan het water is gelegen en langs een as van symmetrie is opgezet. Waarschijnlijk is dit de eerste keer dat Louis landschapstijl en een symmetrische opzet combineert in één ontwerp. We spreken hier van gemengde landschapstijl. Het aangrenzende door Louis ontworpen parkgedeelte wordt gekarakteriseerd door een slingerende waterpartij en opvallend veel open grasvelden, waaromheen wandelingen lopen. De kruisingen van paden zijn op dit ontwerp ook steeds weer dicht en gevarieerd beplant. In het water liggen enkele beplante eilandjes.

Ook het bebouwingsplan (niet uitgevoerd) voor een terrein tussen kanaal en Badhuisweg In Scheveningen (ca. 1883), is opgezet in de gemengde stijl. Een slingerende waterpartij vormt het centrum van het ontwerp. Ook hier zijn enige huizen langs het water gepland, maar alleen dan, wanneer deze door een weg zijn ontsloten. Teveel wegen met huizen erlangs doorkruisen echter het totaalplan, waardoor het ontwerp een onevenwichtige indruk maakt.

Het laatste ontwerp van Louis voor een wooncomplex (Agnetaapark, Delft, 1885), heeft weer een centraal parkgedeelte en een slingerende waterpartij. Het huis van de heer J. C. van Marken, de directeur van de Gist- en Spiritusfabriek die dit complex voor zijn arbeiders liet bouwen, ligt in dit centrale parkgedeelte en kijkt uit over het water. Het centrale parkdeel is in dit geval qua beplanting redelijk open gehouden.

Concluderend kunnen we constateren dat Louis in samenwerking met zijn vader de kenmerken van de late open landschapstijl met veel afwisseling in uitzichten en in beplanting, blijft toepassen en dat hij na 1870 nieuwe vormprincipes uitprobeert, zoals de rondwandeling door dichte bosschages in de Breeriet op Twickel en de gemengde stijl in het bebouwingsplan van het Vondelpark. Louis Paul komt ook heel duidelijk als zakelijk en praktisch ingesteld persoon naar voren. De verkoop van de bomen en heesters en planten (de handelskwekerij) is hem even veel waard als de inkomsten uit de afdeling

tuinarchitectuur.

III, 4. VERGELIJKING VAN DE LANDSCHAPSTIJL VAN DE ZOCHERS MET DE LANDSCHAPSTIJL VAN ANDERE NEDERLANDSE TUINARCHITECTEN EN BUITENLANDSE TIJDGENOTEN.

De vroege landschapstijl (1750- ca. 1815) wordt naast *J. D. Zocher sr.* in ons land vertegenwoordigd door de tuinarchitecten P. W. Schonk, J. G. Michael en J. P. Posth. De ontwerpen van deze drie tuinarchitecten leveren de volgende kenmerken op: veel hakhoutaanplant, meestal nog binnen de vroegere classicistische laanstructuren, zodat een besloten parkkarakter gewaarborgd wordt; vrije zichten vanuit de achterzijde van het huis, veelal over een open ruimte die is ontstaan door (een deel van) de vroegere zichtlaan achter het huis te verwijderen; wandelingen door het hakhout over slingerende paden, langs een aanplant van bloemdragende heesters en soms langs bloembedden; rondwandelingen langs open ruimten zoals weiden, akkers of vijvers, met afwisselende uitzichten op solitaire of in groepjes geplante bomen; zichtlanen of zichtkanalen, die evenals moestuinen en boomgaarden vaak nog resten uit de classicistische periode; heuveltjes en niveauverschillen in het terrein, vaak ontstaan door het graven van waterpartijen; architectuur in Chinese, neogotische of neo-classicistische stijl –veelal als afsluiting van zichtassen of op mooie uitzichtpunten.

J. D. Zocher sr. past geheel in deze traditie, die overigens is gebaseerd op de vormgevingsideeën uit de Chinese en Engelse tuinkunst en uitgewerkt werden in publicaties geschreven door de Engelse auteurs Chambers en Whately, de Duitse auteur Hirschfeld en de Franse auteurs Gérardin en Thouin (zie eerder). Het besloten karakter van deze vroege landschapsstijl is echter typisch Nederlands, in tegenstelling tot de openheid en weidsheid die Lancelot Brown creëerde.

De inspiratie tot deze vormgeving is het motief van het Arcadisch landschap, in gedichten bezongen eerst door Vergilius in zijn *Bucolica* (38 v. Chr.), later in de Renaissance door Sannazaro in zijn gedicht *Arcadia*¹⁰⁸, en in de 17de eeuwse schilderkunst weergegeven door onder anderen de kunstschilders Nicolas Poussin¹⁰⁹ en Claude Lorrain. Een geschilderd geïdealiseerd Arcadisch landschap wordt gekenmerkt door een open zacht golvend heuvelachtig terrein met schaduwrijke bomen (solitair of in groepjes), waarin zich een vredig landleven afspeelt. J. D. Zocher sr. was de eerste tuinarchitect die definitief afrekende met het handhaven van oude zichtlanen uit de geometrische tuinperiode, zodat hij iets van deze openheid kon laten zien. Hij kende zeker vanaf 1809 (in zijn ontwerp voor Welgelegen in Haarlem, wellicht in samenwerking met zijn zoon ontstaan en later in zijn bekende ontwerp met grote vijver achter Paleis Soestdijk) een belangrijke rol toe aan het element ‘open ruimte’ achter en in de as van het huis, gevormd door weiden met solitaire bomen.

De late landschapsstijl (ca. 1815 – 1870) werd nagenoeg geheel bepaald door de werken van J. D. Zocher jr. Bekende tijdgenoten van Zocher jr. waren de (tuin)architecten vader en zoon H. en S. A. van Lunteren uit Utrecht, L. P. Roodbaard die voornamelijk in Friesland werkte en C. E. A. Petzold die voornamelijk zijn opdrachten van Prins Frederik ontving.¹¹⁰

J. D. Zocher jr. en K. G. Zocher zetten de traditie van hun vader (en indirect de traditie van Lancelot Brown, o.a. verwoord door Hirschfeld) voort. Het creëren van een schilderachtig effect (“the picturesque”) dat ontstond door het aanleggen van wandelingen met afwisselende gezichten en een afwisselende beplanting, blijft het belangrijkste uitgangspunt voor hun ruimtelijke vormgeving.

Ook de invloed van Humphrey Repton en J. C. Loudon wordt echter merkbaar. Deze komt vooral tot uiting in de ruimtelijke onbegrensdeheid van lanen, vijvers en vooral zichten, en door de aanplant van bloeiende heesters en soms ook het aanleggen van bloembedden in de nabijheid van het huis. Vaak wordt de illusie gewekt dat waterpartijen en grasvlakten, lanen en paden doorlopen naar delen en punten buiten de parkaanleg. Deze onbegrensdeheid wordt niet toegepast door Roodbaard. Zijn ontwerpen passen eigenlijk meer in de 18de eeuwse landschapsstijl. De werken van Petzold passen geheel in de traditie van Humphrey Repton (onbegrensdeheid). Zichtlanen en de aanplant van groepen bomen of heesters karakteriseren zijn ontwerpen. De ontwerpen van de Van

¹⁰⁸ Zie lit. Iacopo Sannazaro, 1502.

¹⁰⁹ Wie het landschap van Arcadië kent, zal zich direct afvragen hoe het mogelijk is dat dit landschap in kunst en architectuur zo’n vredige betekenis heeft gekregen. Het werkelijke Arcadië is woest en ledig. De kunsthistoricus Erwin Panofsky (1892-1968) heeft aangetoond dat het beroemde begrip “Et in Arcadia ego” door Nicolas Poussin foutief is geïnterpreteerd. Hij vatte deze uitspraak op als “Ook ik was in Arcadië”, een beeld dat een idyllisch en pastoraal Arcadië oproept. De oorspronkelijke betekenis is echter “Ook in Arcadië heers ik, de Dood). Zie E. Panofsky. ‘Et in Arcadia ego. Poussin en de Elegische traditie.’ *Nexus* 51, 2009.

¹¹⁰ Minder bekende tijdgenoten / tuin- en landschapsarchitecten waren o.a. Duurman en [Jan] Bolleurs, “bloemisten en architects te Haarlem (...) maken teekeningen van nieuwen aanleg enz.” Zie Jan Holwerda in *Cascade Bulletin* 2011, p. 7-18.

Lunterens lopen ook in deze traditie mee¹¹¹. Zocher jr. heeft heel consequent een nieuw vormgevingselement in zijn ontwerpen toegepast, dat door zijn vader bij het ontwerp van Paviljoen Welgelegen te Haarlem (1809) was geïntroduceerd, namelijk een dichte beplanting op snijpunten van lanen en paden. Hierdoor bereikt hij een afwisseling tussen donkere doorgangen en een wandeling langs open delen van het park.

De gebroeders Zocher (Jan David jr. en Karel) werkten dus in de traditie van hun vader, terwijl het aspect onbegrenstheid, vooral in de vorm van zichten naar buiten de buitenplaats, in hun ontwerpen wordt geïntroduceerd.

De ontwerpen van Karel zijn bovendien herkenbaar aan een gardeneske (zeer gevarieerde kleurige en kleinschalige) heesterbeplanting en veelal een afscherming met houtwallen aan de noord- en oostzijde van de plaats.

De gemengde landschapsstijl in de laatste decennia van de 19de eeuw wordt in Nederland voornamelijk vormgegeven door de tuinarchitecten D. Wattez, H. Copijn, L. A. Springer en H. Poortman. Dirk Wattez werkt in de gardeneske stijl (zie eerder). Zijn creaties bevatten veel afwisseling in boomsoorten en langs de paden vinden we vaak bloembedden toegepast. Zijn ontwerp van het Volkspark te Enschede biedt vele afwisselende taferelen, maar geen overmaat aan vergezichten. De tuinarchitecten Copijn, Springer en Poortman zijn evenals L. P. Zocher nog aanhangers van de late landschapsstijl. Zij hanteren dezelfde vormgevingsideeën als Zocher jr. en zijn broer Karel, hoewel het motief van het Arcadisch landschap als inspiratiebron voor hun vormgeving, geleidelijk aan is verdwenen. Mede onder invloed van de tuinarchitectuur in Duitsland (P. J. Lenné) en Frankrijk (E. F. André), ziet men ook in Nederland steeds meer geometrische en symmetrische vormelementen doordringen in de natuurlijke landschapsstijl. Men ontwerpt deeltuinen in geometrische vormen, binnen een groter landschapspark. Dan spreekt men van gemengde stijl. L. P. Zocher paste deze mengstijl slechts enkele malen toe, voor het eerst in zijn plan tot uitbreiding van het Vondelpark en in het plan tot inrichting van het aangrenzende villapark Willemspark. Louis Paul Zocher ontving ook gemeenteopdrachten tot inrichting van wooncomplexen en villaparken. Zijn bekendste opdrachten waren de bolwerken te Haarlem (ter afsluiting van het werk van zijn vader) en het Agnetapark te Delft. In deze bebouwingsplannen blijven de vormgevingsprincipes van de traditionele landschapsstijl herkenbaar.

Tijdgenoten Jan David Zocher jr. (1791-1870) en Peter Joseph Lenné (1789-1866).

Lenné is evenals Zocher jr. half van Pruisische afkomst. In 1816 treedt hij in Pruisische Dienst (Berlin, Potsdam) en in 1824 werd hij Koninklijke Pruisische Gartendirektor in Potsdam - Sanssouci. De meeste van zijn werken liggen rond Berlijn en Potsdam. In het Hirschberger Tal (Polen / Silezië, aan de oostzijde van de rivier de Neisse) ontwierp hij de parken rond Slot Erdmannsdorf en Slot Schildau aan de Bober, de eerste een zomerresidentie van Koning Friedrich Wilhelm III van Pruisen (1770-1840), de tweede het slot dat hij zijn dochter Louise, een jongere zuster van de latere keizer Wilhelm I (1808-1870), ten geschenke gaf. Zij was getrouwd met Prins Frederik der Nederlanden (1797-1881), bekend van de landgoederen in Wassenaar. Het park rond Schildau is in 1839-1840 gereorganiseerd, precies in de jaren dat ook Zocher, door Prins Frederik was ingezet op De Paauw, Raaphorst en Ter Horst, welke landgoederen hij even tevoren had gekocht. Het park van Schildau werd gekenmerkt door gazons met bloemenperken, bloeiende struiken en een grote spiegelvijver achter het huis, parkelementen die ook op

¹¹¹ Voor literatuur over H. en S. A. van Lunteren zie Pien Lammertse – Tjalma. 'Hendrik van Lunteren (1780 - 1848): vermaard aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaijing in het bouwkundige vak daarbij behoort'. *Tuinkunst : Nederlands jaarboek voor de geschiedenis van tuin- en landschapsarchitectuur* 1997 (1998) no. 3

De Paauw te vinden waren. Langs de Bober lag een natuurlijk landschapspark, een zo kenmerkend landschap voor het Hirschberger Tal. Boomgroepen en solitaire bomen waren zo geplant dat zichten op het riviertje en naar de omgeving (Riesengebirge en het Bobertal) open lagen. Aan de andere zijde van de Bober lag Slot Lomnitz. Beide parken waren goed op elkaar afgestemd en vormden een op elkaar afgestemde hechte eenheid, te vergelijken met de eenheid tussen De Paauw en het tegenoverliggende Raaphorst. Vanaf 2007 is park Schildau op basis van de historische structuren hersteld en nu toegankelijk voor hotelgasten.

Het is heel goed mogelijk dat Lenné en Zocher jr. elkaar gekend hebben of van elkaars werkwijzen en plannen op de hoogte zijn geweest via contacten met Prins Frederik. Landschapsarchitectonisch kenmerkt Lenné zich door het gebruik van vele zichtassen, het plaatsen van gebouwen op of aan het eind van die zichtassen, het verbinden van deze zichtassen en het gebruik van exotische bomen, heesters en planten, in tegenstelling tot zijn tijdgenoten Von Sckell en Pückler-Muskau die voornamelijk inheemse plantensoorten gebruikten. Zijn opleiding kreeg Lenné eerst in Zuid-Duitsland (1809) en later in 1811/ 1812 in Parijs bij Edouard André en Gabriel Thouin, beiden verbonden aan de Jardin des Plantes en gespecialiseerd in exotische planten. Het is heel goed mogelijk dat Lenné en Zocher elkaar in Parijs tijdens hun opleiding hebben ontmoet.

Lenné heeft veel samengewerkt met de architect K.F.Schinkel (1781-1841), o.a. bij de reorganisatie van het Park Sanssouci. De werkwijze van Zocher jr. en Lenné is (zeker tot 1840) goed te vergelijken: weidse open aanleg met zichtassen, plaatsing tuingebouwen aan het eind van de zichtassen, gebruik van exotische plantensoorten en bomen en heesters.

Prinses Louise van Pruisen, liet Slot Schildau met een neogotische façade verbouwen, waarschijnlijk door de architect Herman Wentzel, die later ook weer voor Prins Frederik in Wassenaar op De Paauw werkzaam was. De plaatsing van de zijpaviljoens van Slot Schildau en Huis De Paauw vertonen gelijkenis.

Peter Joseph Lenné

Friedrich Wilhelm III van Pruisen

Louise van Pruisen

Hirschberger Tal. Slot Erdmannsdorf, vóór de verbouwing door F. A. Stüler. Ontwerp en aanleg park door P.J. Lenné, 1840. Aquarel van Johann Heinrich Hintze. Coll. St. Preussische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg, Potsdam

Hirschberger Tal. Slot Schildau. Zie de bloemrijke (gardeneske) beplanting achter het kasteel en de aanbouw met zijpaviljoens. Verbouw huis toegeschreven aan de architect H. H. Wentzel; reorganisatie park toegeschreven aan de tuinarchitect P.J. Lenné. Lithografie van Carl Mattis. 1840. Overeenkomsten met Huis De Paauw zijn de grote vijver en heesterpartijen achter het huis en de zijpaviljoens aan het huis. Coll. Haselbach, Würzburg

Achterzijde Huis de Paauw te Wassenaar, met aangebouwde vleugels, en vijver en rododendronpartijen achter het huis

III, 5. BOMEN, HEESTERS, BLOEMBOLLEN ETC. GEKWEKT EN TOEGEPAST DOOR DE ZOCHERS.

Omdat er in de tijd van de Zochers nog niet met beplantingsschema's werd gewerkt is het erg moeilijk om de beplantingsmethoden en het gebruikte plantensortiment van de Zochers te achterhalen. In geval van herstel van een Zocher-project, wordt voor de te maken beplantingsvoorstellen meestal verwezen naar de plantencatalogi van de kwekerij van de Zochers, voorzover er catalogi bestaan uit de betreffende periode. Mocht dat niet het geval zijn of wil men bomen en heesters toepassen, die niet op de kwekerij van de Zochers werden gekweekt, dan kan men ook altijd nog algemene hoveniers-handboeken uit een overeenkomstige periode opslaan en kijken of bepaalde soorten toch in die tijd werden gekweekt. Een goed voorbeeld van zo'n algemeen bekend hoveniers-handboek uit de tijd van Jan Zocher is het boek (drie delen) getiteld *Nederlandschen Tuinkunst: handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven, boom- en bloemkweekers, hoveniers en warmoezeniers*. Amsterdam, 1837-1838. Dit boek geeft een algemeen beeld van de toegepaste bomen, heesters en planten in die dagen.

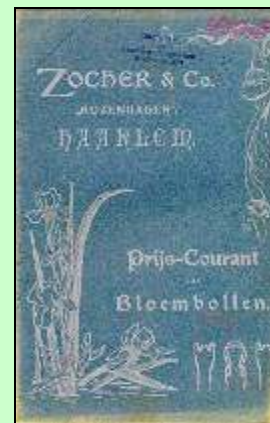
Catalogi van de kwekerij Rozenhagen.

1.

2.

3.

1. Catalogus van de Kwekerij en Enterij Rozenhagen bij Haarlem. ca. 1830

2. Prinsenbolwerk / Kloppersingel met links het huis van Zocher. ca. 1821.

3. Catalogus Zocher & Co. Rozenhagen Haarlem, Prijs-courant van Bloembollen. [1910]

Meer dan honderd jaar (1801-1918) is Kwekerij Rozenhagen (vanaf 1869 genaamd Zocher en Co.), gelegen aan de Kloppersingel buiten de Kennemerpoort te Haarlem, de thuisbasis geweest voor de familie Zocher.¹¹² Opgericht door Zocher sr. (J. D. Zocher III) en voortgezet in 1817 door J. D. Zocher jr. (J. D. Zocher IV) en na zijn dood in 1870 geëxploiteerd door L. P. Zocher.

Vanaf de jaren dertig van de 19de eeuw, heeft de kwekerij gehandeld in zowel bomen en heesters, als ook in vaste planten en bloembollen, want de ons bekende oudste catalogi bevatten: hyacinten, andere bloembollen (zoals tulpen, trosnarcissen, crocussen etc.), bomen en bloeiende heesters, rozen, dahlia's, pioenen en vaste planten voor de open grond, waaronder stinsenplanten. We mogen aannemen dat het plantmateriaal dat nodig was voor de nieuwe parken en buitenplaatsen van de Zochers dus grotendeels uit eigen kwekerij geleverd kon worden.

Het is interessant eens na te gaan of de aanbevolen plantmaterialen door de architect Zocher sr. of jr. of K. G. Zocher of L. P. Zocher, overeenkomen met de voorraad op de kwekerij.

Om die reden zullen we eerst de Catalogus van de boomkwekerij en bloemisterij Rozenhagen (ca. 1830-1835) nader bekijken en daarna als voorbeelden een plantenlijst bestuderen van Kasteel Linschoten (ca. 1835), een plantenbestelling van bijzondere planten door Adriaan van der Hoop voor Spaarnberg (1841), een lijst van toegepaste bomen op de begraafplaats Soestbergen in Utrecht (1844) en een lijst bomen opgesteld door K. G. Zocher voor het Noorderplantsoen in Wageningen (1854). Enige additionele gegevens over het Singelpark in Utrecht en over het Vondelpark in Amsterdam bepalen tenslotte mede het beeld.

Catalogus van de Boomkwekerij en Bloemisterij bij den Architect J.D.Zocher op Rozenhagen bij Haarlem (ca. 1830).

Hierin staan bloemgevende bomen en heesters met een sterretje aangegeven. Dit heeft zeker te maken met de heersende parkmode uit die tijd. Bloeiende heesters langs de

¹¹² Ook blijkt uit een bericht in o.a. de Goessche Courant van 9-11-1886 dat "achter de heer Zocher te Wemeldinge" 65 zware iepen stonden, die te koop werden aangeboden. Waarschijnlijk is hier een boomplantages bedoeld achter een bedrijfsgebouw van Zocher. Zoals zo vele kwekerijen (ook thans nog) zal Zocher ook andere boomkwekerijen hebben gehad, naast de hoofdvestiging Rozenhagen in Haarlem. In Wemeldinge was hij actief met de oesterkwekerij, mogelijk lag de kwekerij daarachter.

paden en bloeiende bomen als solitair of als tweede laag achter de heesters werden zeer gewaardeerd door de eigenaren en werden dus door de tuinarchitecten bij voorkeur toegepast. Bij de restauratie van het Singelplantsoen Utrecht en bij het Vondelpark is deze catalogus als uitgangspunt gebruikt.

In de catalogus worden als bloemdragende heesters en bomen aangegeven:

Aesculus (wilde kastanje) in 18 soorten/vormen; *Amygdalus* (amandel) in 12 soorten/vormen; *Aedromeda* (moet zijn Andromeda of Pieris, geen Nederlandse naam) in 13 soorten/vormen; *Atragene* (Clematis) in 3 soorten/vormen; *Azalea* (heet tegenwoordig Rododendron) in 43 soorten/vormen; *Baccharis* (kruisstruik) in 2 soorten; *Berberis* (zuurbes) in 7 soorten/vormen; *Bignonia* (trompetklimmer en meer?) in 4 soorten/vormen; *Calycanthus* (specerijstruik) in 4 soorten/vormen; *Ceanothus* (Amerikaanse sering) in 4 soorten/vormen; *Cercis* (Judasboom) in 3 soorten/vormen; *Chionanthus* (sneeuwvlokkenstruik), 1 soort;

Sneeuwvlokkenstruik, zeer winterhard

Clethra alnifolia, zeer winterhard

Coluthea arborescens (blazenstruik)

Clematis (bosdruif) in 14 soorten/vormen; *Clethra* (schijnels) in 2 soorten; *Coluthea* (blazenstruik) in 4 soorten/vormen; *Corchorus* (waarschijnlijk bedoeld Kerria, ranonkelstruik), 1 soort; *Cornus* (kornoelje) in 13 soorten/vormen; *Coronilla* kroonwikke), 1 soort; *Cotoneaster* (geen Nederlandse naam) in 4 soorten/vormen; *Crataegus* (meidoorn) in 42 soorten/vormen; *Cytisus* (brem) in 16 soorten/vormen; *Daphne* (geen Nederlandse naam) in 10 soorten/vormen; *Dirca* (geen Nederlandse naam, of oude naam lederhout), 1 soort; *Eccremocarpus* (klimplant, geen Nederlandse naam), 1 soort; *Erica* (dopheide) in 6 soorten/vormen; *Euonymus* (kardinaalsmuts) in 12 soorten/vormen; *Genista* (verfbrem) in 5 soorten/vormen; *Glycine* (klimplant, = Wisteria, blauwe regen) in 2 soorten; *Halesia* (sneeuw klokjesboom) in 3 soorten; *Hibiscus syriacus* (Altheastruik) in 6 vormen;

Dubbele Tuinhibiscus

Hortensia (geen Nederlandse naam), 1 soort mutabilis; *Hydrangea* (geen Nederlandse naam) in 3 soorten/vormen; *Hypericum* (hertshooi) in 4 soorten/vormen; *Jasminum* (jasmijn) in 6 soorten/vormen; *Kalmia* (lepelboom) in 8 soorten/vormen; *Ledum* (?), 2 soorten; *Lonicera* (kamperfoelie) in 22 soorten/vormen; *Lycium* (boksdoorn) in 4 soorten/vormen; *Maclurea* (osagedoorn), 1 soort; *Magnolia* (geen Nederlandse naam) in 11 soorten/vormen; *Mespilus* (mispel) 17 soorten/vormen;

Mespilus.

Ononis (stalkkruid), 1 soort; *Paeonia* (pioen) in 2 soorten; *Philadelphus* (boerenjasmijn) in 9 soorten/vormen; *Potentilla* (ganzerik in 2 soorten); *Prunus* (pruim) in 40 soorten/vormen; *Pyrus* (peer) in 28 soorten/vormen; *Rhododendron* (geen Nederlandse naam) in 68 soorten/vormen; *Rhodora* (blauwe azalea), 1 soort; *Rosa* (roos) in 15 soorten/vormen; *Ribes* (bes) in 13 soorten/vormen; *Robinia* (acacia) in 29 soorten/vormen; *Rubus* (braam) in 9 soorten/vormen; *Sambucus* (vlier) in 8 soorten/vormen; *Sorbus* (lijsterbes) in 15 soorten/vormen; *Spartium* (Spaanse brem) in 7 soorten/vormen; *Spiraea* (geen Nederlandse naam) in 21 soorten/vormen; *Symphoria* (sneeuwbes) in 2 soorten; *Syringa* (sering. NB. Zocher geeft deze geen sterretje, waarschijnlijk vergeten) in 11 soorten/vormen; *Ulex* (gaspeldoorn) in 2 soorten/vormen; *Vaccinium* (o.a. bosbes) in 10 soorten/vormen; *Viburnum* (o.a. sneeuwbal) in 17 soorten/vormen.

Ook is het interessant om te kijken naar de prijzen die achter de soorten staan genoemd. Daaruit is af te leiden hoe zeldzaam de soorten omstreeks 1830 zijn en hoe geliefd ze zijn tegelijkertijd. Volgens Zocher worden de prijzen volgens de grootte of zeldzaamheid gefixeerd. Om een enkel idee te geven en de prijs te vergelijken met bijvoorbeeld rododendrons, dan zien we dat Zocher hiervan 68 soorten / vormen op zijn kwekerij heeft staan en dat deze alle tussen de 75 en 150 cent kosten. Als we kijken naar bomen en heesters die per stuk 250 cent of meer kosten, dan zien we te koop voor:

250 cent: *Cupressus disticha* of *Taxodium distichum* of moerascypres; *Magnolia purpurea* (= *Magnolia obovata* "Purpurea"?); *Taxus pyramidata* (?); *Virgilia lutea* of *Cladrastis kentukea* of geelhout; *Quercus laurifolia*;

300 cent: *Aesculus scarlatina* (?); *Kalmia latifolia* of lepelboom;

400 cent: *Magnolia grandiflora* in vier variëteiten;
 500 cent: *Rosa muscosa* fl. albo pleno of muscusroos met dubbele witte bloemen;
 600 cent: *Guilandina dioica* of *Gymnocladus dioica* of doodsbeenderenboom;
Magnolia glauca of *Magnolia virginiana*;
 700 cent: *Liriodendron tulipifera* of tulpenboom; *Paeonia arborescens* of boompioen.

Stinsenplanten

Als stinsenplanten om tussen de bomen en in de bosranden aan te planten worden o.a. in de rubriek '*Fraai bloeiende vaste planten voor de open grond*' genoemd: *Anemone nemarosa*; *Anemone ranunculoides*; *Campanula latifolia*; *Digitalis purpurea*; *Helleborus viridis*; *Pulmonaria officinalis*; *Saxifraga granulata*; *Scrophularia sambucifolia*; *Viola minor* en *Viola odorata*. Ook in de andere Catalogus van Zocher en Comp. (ca. 1830) staan enkele stinsenplanten genoemd. De meest voorkomende stinsenplanten die we (wel of niet aangeplant) tegenkomen op tegenwoordige buitenplaatsen van Zocher zijn:

Anemona nemarosa

Hyacinthoides non-scripta

Corydalis solida

Galanthus nivalis

Anemone apennina

Scilla siberica

Wat van al dit moois in de parken is overgebleven is een zeer verarmd sortiment helaas. Bij voorkomende restauraties van Zocher-parken uit de 19de eeuw is het dringend aan te bevelen meer kleur in de parken te brengen en enige van deze op Rozenhagen gekweekte bomen, heesters en vaste planten weer toe te passen, voor zover voorradig natuurlijk.

Plantenlijsten Kasteel Linschoten bij Woerden.

Er zijn voor deze vergelijking niet veel voorbeelden van toegepaste plantmaterialen door de Zochers bekend, maar het plan van Zocher jr. voor de buitenplaats Linschoten (vanaf 1832) is een goed voorbeeld¹¹³ en deze plantenlijsten van Zocher kunnen we vergelijken met de catalogi van de Kwekerij van de Fa. Zocher & Co uit omstreeks 1830.

Van de werkzaamheden van J. D. Zocher jr. liggen verschillende stille getuigen opgeslagen in het Huis Archief van Kasteel Linschoten, namelijk een contract tussen J. D. Zocher jr. en Emil Strick van Linschoten en een bestek voor de aanleg van

¹¹³ Zie Hoekstra, A.; m.m.v. H.M.J. Tromp, C.S. Oldenburger-Ebbers e.a. *Groene bouwstenen : dendrologisch onderzoek op historische buitenplaatsen*. Heerde / Utrecht, 1998. p. 27-40.

nieuwe waterpartijen, opgemaakt door J. D. Zocher t.b.v. A. J. H. P. E. N. Strick van Linschoten. In artikel 2 van dit bestek wordt gesteld: 'het plantsoen hetwelk hij voor dit werk zal leveren, zal volgens zijn beste weten voor het effect het bevalligst en geschiktst, en verders gezond en goed geworteld zijn, doch de plantsoenen welke van de plaats waar gewerkt wordt, geruimd moeten worden, zal hij weder tot de partij kunnen gebruiken inplanten'. De plantenlijsten van geleverde bomen en struiken zijn natuurlijk voor ons het belangrijkste. Zij zijn gedateerd tussen 1833 en 1835 en in genoemd rapport *Groene Bouwstenen* op alfabet opgesomd. Heel toevallig hebben wij zonder deze lijsten te kennen al enkele jaren geleden de twee tot nu toe oudste ongedateerde kwekerijcatalogi van Zocher ook in de vroege jaren dertig gedateerd. In de lijsten zijn de aantallen, de soorten en de prijs genoemd. Op de lijst van 14 december 1833 staan onder meer genoemd Magnolia, Rhododendron, Catalpa, blauwe sering, Robinia, treurwilg, zilverspar, zilverbonte esdoorn, bonte kastanje, bontbladige eik, goudbonte esdoorn en els; de lijst van 15 maart 1834 vermeldt onder meer: diverse Magnolia's, hoogstam moerbeiboom, rode Ceder, vederesdoorn, treurwilg, Italiaanse populier en Sering; en de lijst van 23 maart geeft onder meer: diverse esdoorns, diverse kastanjes, hemelboom, diverse berken, Catalpa, Crataegus, beuk, es, Gleditsia, hulst, noot. Juniperus, plataan, populier, prunus, peer, eik, Robinia, Rhus, wilg, linde en iep. Hiernaast waren er ook nog enige wenselijstjes, eentje van Strick van Linschoten zelf en eentje van de tuinbaas A. Jenné.

Als we nu de catalogi van Zocher nader bestuderen valt op dat er van sommige bomen een enorm sortiment voorradig is. Dit gaat dan om Crataegus, Fraxinus, Pyrus, Quercus, Salix en Ulmus.

Op de lijsten van Linschoten beveelt Zocher aan 36 soorten en/of vormen Fraxinus te bestellen, (in de catalogus van Zocher & Co. worden 46 soorten / vormen genoemd) en 15 soorten/vormen hulst (19 in catalogus), 28 soorten/ vormen eik (42 in catalogus), 37 soorten/vormen Pyrus (28 in catalogus), 34 soorten/vormen wilg (70 in catalogus) en 59 soorten/vormen iep (27 in catalogus). Of dit nu echt verschillende soorten of verschillende vormen zijn of ook gedeeltelijk alleen maar aantallen, is niet duidelijk. Wel kunnen we constateren dat Zocher in de jaren dertig graag bontbladige soorten gebruikte en wat de heesters betreft klimmende heesters. Clematis, Hibiscus, Hydrangea, Lonicera, Rhododendron gebruikte hij waarschijnlijk langs pergola's en muren en mogelijk ook langs de stammen van bomen, om daarmee een natuurlijk beeld te bereiken.

Coniferen komen op de lijsten van Linschoten nauwelijks voor (1 zilverspar, geen dennen, geen taxus). De catalogus van Zocher & Co. vermeldt onder Pinus, 28 soorten / vormen coniferen inclusief spar, larix en ceder en 7 vormen taxus. Moeten we hieruit concluderen dat Zocher niet graag met coniferen werkte? Kleine struiken zijn heden ten dage jammer genoeg nauwelijks meer terug te vinden op de buitenplaatsen, en ook op de lijsten van Linschoten staan er niet veel op de bestellijst. In de kwekerijcatalogi komen er echter genoeg voor, zodat het beeld van een buitenplaats aangekleed met Engels hout (bloemdragende heesters en bloemdragende bomen) zeker weer hersteld kan worden. Of dit beeld door Zocher zelf werd toegepast, kunnen we uit deze lijsten niet opmaken. We zullen dan eerst meer voorbeelden moeten kennen.

Hieronder volgt een plantenlijst, alfabetisch gerangschikt op tegenwoordige wetenschappelijke plantennaam, samengesteld door A. Hoekstra uit de aanwezige plantenlijsten in het Huisarchief van Linschoten (1833-1835), overgenomen uit het rapport *Groene Bouwstenen*, door Hoekstra e.a., 1998.

SOORTENLIJST LINSCHOTEN

Zocher

GESLACHT	SOORT	VARIETEIT
Abies	?	
Abrikoos	oranje	
Acer	negundo L.	
Acer	opalis	ssp.obtusatum WILD
Acer	palmatum THUNB.	
Acer	pensylvanicum L.	
Acer	platanoides L.	
Acer	platanoides	'Laciniatum' AITON
Acer	pseudoplatanus	'Variegatum' HORT.
Acer	rubrum L.	
Acer	spicatum LAMARCK	
Acer	tataricum L.	
Acer	pseudoplatanus	'Opulifolium' KIRCHNER
Acer	pseudoplatanus	'Brilliantissimum' CLARK
Acer	platanoides	'Variegatum' WEST.
Acer	hybridum BOSC.	
Acer	pseudoplatanus	'Flavovariegatum' HAYNE
Acer	in soorten	
Aesculus	flava AITON	
Aesculus	hippocastanum	'Albovariegata' WEST.
Aesculus	hippocastanum	'Aureovariegata' HORT.
Aesculus	hybrida(x) De CAND	
Aesculus	parviflora WALT.	
Aesculus	scarlatina ?	
Aesculus	hippocastanum	'Tortuosa' HORT.
Aesculus	glabra	f.pallida SCHELLE
Aesculus	versicolor DIPP.	
Aesculus	flava AIT.	
Aesculus	carnea	'Rosea' HORT.
Aesculus	carnea (x)	americana
Ailanthus	altissima SWINGL	
Alnus	incana WILD.	
Alnus	diverse	opgaand
Alnus	hirsuta RUPR.	
Appel	'Witte Winter Calvil'	
Appel	'Burne Seedling'	
Appel	'King of the Pippings'	
Appel	'Ribston Pipping'	
Appel	'Ananas Reinnet'	
Appel	'Reinet van Zorgvliet'	
Appel	'Reinet Baumann'	
Appel	'Canada Reinnet' blank	
Appel	'Zure Gravensteiner'	
Arundo	donax L.	
Betula	pendula	'Laciniata' De VOS
Betula	populifolia MARSH	
Betula	cordifolia REG.	
Betula	papyrifera	var.papyrifera MARSH.
Broussone	papyrifera L'HER	

SOORTENLIJST LINSCHOTEN

Zocher

GESLACHT	SOORT	VARIETEIT
Broussone	papyrifera	'Cucullata'
Broussone	kazinoki HORT.	
Campsis	radicans SEEMANN	
Carpinus	betulus	'Quercifolia' DESFONT.
Carya	glabra SWEET	
Carya	tomentosa NUTTAL	
Castanea	fulhamensis ?	
Castanea	sativa MILLER	
Castanea	sativa	'Asplenifolia' HORT.
Castanea	sativa	'Variegata' WEST.
Castanea	sativa	'Prolifera' Koch
Castanea	sativa	'Argenteovariegata' HORT.
Catalpa	bignonioides WALTE	
Cobaea	scandens CAV.	
Crataegom	dardarii	'Asnierii' SCHN.
Crataegom	grandiflora ZAB.	
Crataegus	phaenopyrum MED.	
Crataegus	lavalleei	'Carrieri'
Crataegus	persimilis	'Splendens' AIT.?
Crataegus	flava Aiton	
Crataegus	laevigata	'Plena' WEST
Crataegus	laevigata	fl.rubra
Crataegus	mexicana	'Stipulata'
Crataegus	persimilis SARG.	
Crataegus	persimilis	'Splendens'
Crataegus	'Queen Mary'	
Crataegus	pedicellata SARG.	
Crataegus	azarolus L.	
Crataegus	laevigata	rubra
Crataegus	crus-galli	'Salicifolia' AIT.
Crataegus	succulenta	var.macracantha EGGL.
Crataegus	laciniata UCRIA	
Crataegus	monogyna	'Stricta' R.
Crataegus	laevigata	'Mutabilis' deVOS
Crataegus	laevigata	'Scarlatina'
Crataegus	curvicepala LINDM.	
Crataegus	monogyna	'Bicolor' GUMP.
Crataegus	laevigata	'Rubro' Wint. ?
Cupressus	pyramidalis	rubra
druif	peterselieblad	
Eiken	amerikaanse	fraaie differente soorten
Fagus	sylvatica	'Aspleniifolia' LODDIGES
Fagus	sylvatica	'Cristata' LODDIGES
Fagus	sylvatica	'Pendula' LODDIGES
Fraxinus	excelsior	'Diversifolia' AITON
Fraxinus	ornus L.	
Fraxinus	in 36 soorten	
Fraxinus	differente	opgaande (3)
Fraxinus	excelsior	'Diversifolia' AIT.

SOORTENLIJST LINSCHOTEN

Zocher

GESLACHT	SOORT	VARIETEIT
Gleditsia	triacanthos L.	f.inermis DE CANDOLLE
Gymnoclad	dioica KOCH	
Halesia	carolina L.	
Ilex	in 15 soorten	
Juniperis	virginiana	
Klimmende	Heesters	differente
Klimplante	diverse (10)	
Koelreuteri	paniculata LAXM.	
Laburnum	anagyroides	'Quercifolium' SCHN.
Liriodendr	tulipifera L.	
Magnolia	hypoleuca S & Z	
Magnolia	grandiflora L.	
Magnolia	tripetala L.	
Magnolia	hypoleuca S&Z.	
Magnolia	virginiana L.	
Maijkars	op struik	
Maijkars	platte	
Malus	syberische glasappel	
Malus	'Rode Calvil'	
Maykersen	lei	
Mespilus	in soorten	
Morus	alba L.	
Morus	alba	'Tatarica' dwergvorm
Muskadel		
Philadelph	?	
Picea	abies KARST.	
Platan	occidentalis L.	
Platan	orientalis L.	
Populus	heterophylla L.	
Populus	nigra	'Italica' MUENCH.
Populus	in soorten	
Prunus	cerasus	'Plena' LOBEL
Prunus	mahaleb L.	
Prunus	nigra AIT.	
Prunus	americana MARSH.	'Variegata'
Prunus	mahaleb	'Variegata' HORT.
Prunus	laurocerasus	
Prunus	cerasus	'Aureo-variegata' KIRCHN.
Prunus	mahaleb	'Chrysocarpa' ZABEL
Prunus	cerasus	'Semperflorens' KOCH.
Prunus	cerasus	'Plena' L.
Prunus	cerasus	'Aureo-variegata' KIRCHN.
Prunus	dulcis	'Macrocarpa' Bean/Seringe
Prunus	orientalis KOEHNE	
Prunus	americana MARSH.	
Pterocarya	fraxinifolia SPACH.	
Pyracantha	coccinea ROEM.	
Pyrus	in soorten 37	
Quercus	grandifolia L.	virginiana f.grandifolia SARG.

SOORTENLIJST LINSCHOTEN
Zocher

GESLACHT	SOORT	VARIETEIT
Quercus	robur	'Fastigiata' DC.
Quercus	alba L.	
Quercus	carolinensis TREL.	
Quercus	coccinea MUENCH	
Quercus	sp. ?	
Quercus	phellos L.	
Quercus	rubra L.	
Quercus	virginiana MILL.	
Quercus	phellos	'Pumila'
Quercus	robur	'Pendula' KOCH
Quercus	div.amerikaansa	
Quercus	castaneifolia C.A.M.	
Quercus	heterophylla MX.	
Quercus	ilex	gramuntia
Quercus	ambigua MICH.	
Quercus	robur	'Argenteovariegata' H&R.
Quercus	ilicifolia WANG.	
Quercus	stellata WANG.	
Quercus	phellos X uliginosa	
Quercus	velutina LAM.	
Quercus	grandifolia 2	
Quercus	grandifolia 3	
Quercus	palustris MUENCH	
Quercus	laevis WALT.	
Quercus	robur	'Argenteomarginata' DIPP.
Quercus	grandifolia	
Quercus	in soorten	
Rhus	coriaria L.	
Rhus	glabra L.	
Ribes	glaciale WALL.	
Robinia	hispida L.	
Robinia	pseudoacacia L.	
Robinia	pseudoacacia	'Tortuosa' DC.
Robinia	viscosa VENT.	
Robinia	in soorten	
Robinia	pseudoacacis	'Amorphifolia' LOUD.
Salix	babylonica L.	
Salix	purpurea L.	
Salix	sepulcralis	'Pendula'
Salix	sepulcralis	'Chrysocoma'
Salix	in soorten (34)	
Salix	treur ?	
Sophora	japonica L.	
Sorbus	americana MARSH	
Sorbus	aria CRANTZ	
Sorbus	hybrida L.	
Sorbus	intermedia PERS.	
Sorbus	latifolia PERS.	
Sorbus	latifolia	obtusata

SOORTENLIJST LINSCHOTEN

Zocher

GESLACHT	SOORT	VARIETEIT
Sorbus	domestica L.	pirifera HAYNE
Sorbus	monstruosa HORT	
Syringa	vulgaris L.	
Syringa	vulgaris	'Alba'
Syringa	blauw	
Syringa	vulgaris	'Gloire de
Syringa	vulgaris	'Gloire de Cronsel'
Syringa	vulgaris	'Goliath'
Syringa	vulgaris	'Jacques Callot'
Syringa	vulgaris	'Maxim Cornu'
Syringa	vulgaris	'Insignis'
Syringa	vulgaris	'Scipion Cochet'
Syringa	vulgaris	'Verschaffeltii'
Syringa	vulgaris	'Emile Lemoine'
Syringa	?	
Tilia	americana L.	
Tilia	tomentosa MOENC	
Tilia	platyphyllos	'Rubra' D.C.
Tilia	europaea	'Pallida' WIER.
Tilia	americana	'Laxiflora' LOUD.
Tilia	georgiana	var.crinata SARG.
Tilia	platyphyllos	var.obliqua HOST
Tilia	platyphyllos	'Variegata' KOCH
Ulmus	americana L.	
Ulmus	glabra	'Crispa' KOCH.
Ulmus	glabra	'Pendula' LOUD.
Ulmus	in soorten (59)	

Plantgegevens in verband met de aanleg van het voorpark van Kasteel Keppel. 1835/ 1836.

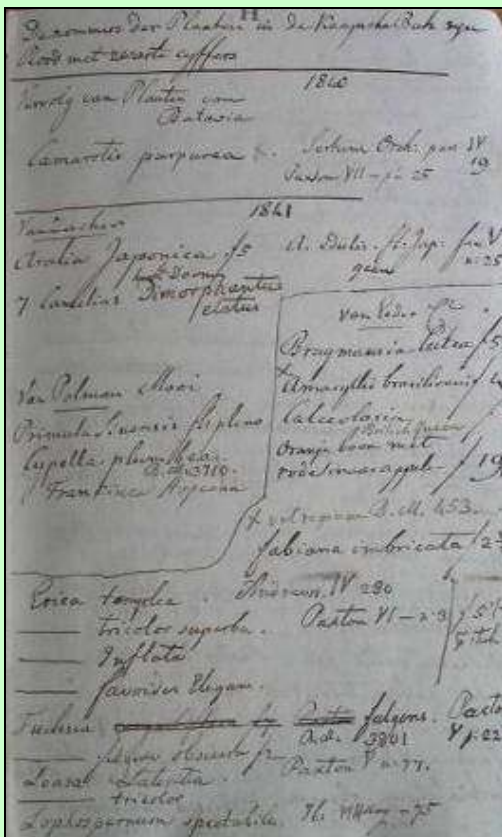
De plantengegevens voor de verandering van de aanleg bij Kasteel Keppel lagen verborgen in een pakketje oude documenten, die samen met 2 plantencatalogi van de *Boomkwekerij en Bloemisterij J. D. Zocher op Rozenhagen*, op Kasteel Keppel bewaard bleven. Op de wikkel van de vrachtbrief met de 'plantlijst voor Keppel' stond geschreven:

- 40 Italiaanse populieren
- 50 'differente' sparren (achterop deze lijst staat dan verder een onderverdeling in 15 zilversparren, 15 balsemsparren, 10 Wymouthspijnen en 10 fijnsparren).
- 6 pakken lindenbomen
- 20 'grote Castanje Quina'
- 35 hortensia's
- 25 azalea's
- 28 pakken 'grote heesters'
- 85 'paken (sic) met groenblijvende heesters'
- 75 'pakken met diverse plantsoen'
- 100 'maandrozen in potten'

Onder de bloemen 150 dahlia's in 50 soorten, en bloemheesters

Op de achterzijde van deze plantenlijst staat de beplanting ingedeeld in vijftien beplantingsvakken en 'verder zonder nummers' nog een aantal losse bomen waaronder 'I Groote Tulpenboom'.

Aantekeningen met namen van bomen en heesters voor Spaarnberg o.a. te bestellen bij Zocher. 1841.

Bestelling van drie soorten *Aralia*'s en 7 *Camellia*'s door A. van der Hoop bij Zocher in 1841.

In 1841 bestelt Adriaan van der Hoop bij Zocher voor zijn buitenplaats Spaarnberg *Aralia japonica* (*Fatsia japonica*, wintergroene struik), 7 *Camelia*'s, *Dimorphanthus elatus* (*Aralia elata*, i. e. Duivels Wandelstok of Japanse aralia) en *Aralia edulis* (*Aralia cordata*), alle struiken afkomstig uit Oost-Azië en Japan en waarschijnlijk in Nederland ingevoerd door Philipp von Siebold uit Leiden. Van der Hoop heeft mogelijk kennis gemaakt met de Japanse flora via het boek van Von Siebold, *Flora Japonica*, Leiden 1835, en toen gezocht waar deze exemplaren te koop werden aangeboden. Von Siebold was als officier van gezondheid in Nederlandse dienst naar Japan afgereisd; vanaf 1830 was hij terug in Nederland en vanaf dat moment kweekte hij in Leiden eigen geïmporteerde planten, bomen en heesters op een kwekerij even buiten Leiden. Hier heeft Van der Hoop de planten mogelijk voor het eerst gezien. De twee catalogi van J. D. Zocher en Zocher & Comp. uit ongeveer dezelfde tijd (omstreeks 1830-1835) bieden echter alleen de *Aralia spinosa* aan. Deze plant noemen wij *Aralia elata*.

Aralia edulis (*Aralia cordata*)

Aralia elata of Japanse aralia (gestekeld, ook wel *Aralia spinosa* genoemd).
Uit Oost-Azië, zeer vroege introductie

Fatsia japonica (wintergroene struik, introductie 1838 via Engeland uit Japan).

Deze plant is vorstgevoelig en stond waarschijnlijk in de oranjerie.

Plantenlijst op de kaart van de Gemeente - Begraafplaats buiten Tolsteeg te Utrecht (met aangegeven familienamen voor de grafkelders en namen voor de bomen en heesters), 1844. Geaccordeerd door de opzichter N.S.S. van Dugteren.

Het gaat hier om de eerste buitenbegraafplaats van Utrecht, genaamd Soestbergen.

Renvooi voor de Boomen heesters etc.

1. Eiken boomen
2. Castanje boomen
3. Sabina [Juniperus sabina] hulst en Sparrenhout
4. Sparrenboschje
5. Lindenboomen omzet met Acacia veeren
6. Genista [Cytisus scoparius] omzet met Dalias
7. Accacia wilde [= Robinia pseudoacacia] en tamme Castanjes
8. Maandrozen [Rosa damascena]
9. Seringea
10. Larixen
11. Heesters
12. O.I. Kers
13. Opgaande berken met gouden regen
14. Heesters (...)
15. Dalias
16. Beuken met Seringea
17. Linden met opgaande Accacias
18. Berken randen eikenveeren
19. Iepen veeren
20. Sparrenboom (Tuja?) (...)
21. Sparrenboomen omzet met Bloemhout
- 21* Lindenboomen
22. Larixen
23. Sparren
24. Lindenboomen
25. Beukenhout
26. Bloemhout
- 26* Linden Accacia (...)
27. Bloemhout
- 27* Iepen en eikenhout
28. Wilde Castanjes
29. Iepenhout
30. Sparren
31. Iepen veeren en Linden
32. Sparrenhout
33. Bloemhout
34. Iepenveeren
- o. Linde
- p. Castanje
- c. Iepen
- d. Linden
- e. Iepen
- j. Sparren
- g. Bloemhout

Als we deze lijst vergelijken met de *Catalogus van Rozenhagen* uit ca. 1835, dan zijn alle soorten bomen en heesters die Zocher aanbeveelt voor deze begraafplaats in de *Catalogus van Rozenhagen* te vinden. Het gaat voor het grootste deel om inheemse boom- en heestersoorten of soorten die al heel lang in cultuur zijn. Coniferen en blijvend groene soorten, die Zocher gebruikt zijn hier: juniperus, hulst en spar. Verder opvallend dat hij hier bloemhout noemt zonder specificering, naast maandrozen, sering. Daarvoor kan men dus de catalogus raadplegen en kijken welke soorten Zocher zelf als bloemhout (met sterretje) aangeeft. Verder zijn enige combinaties voor ons zeer ongewoon. Zo noemt hij lindenboomen omzet met *Acacia veeren* (3 x); *Genista* omzet met *Dalias*; opgaande berken met gouden regen; beuken met sering; berken randen eikenveeren; sparrenboomen omzet met bloemhout; iepen en eikenhout gecombineerd; iepen veeren en linden. Het gaat hier waarschijnlijk om clusters bomen of heesters, bestaande uit een middenboom zoals linde, beuk, berk of spar die door veren van *acacia*, eik en/ of iep òf door gouden regen of sering of ander bloemhout omplant worden. De combinatie *Genista* met een rand van *dahlia*'s kunnen we ons helemaal niet meer voorstellen. Ook het gebruik van rozen, O.I. Kers en veel *dahlia*'s is opvallend. Als we genoemde Zocher-catalogus dan weer opslaan, blijkt dat na de 'Boomen en bloeiende heesters', ook lijsten met 'Assortiment der Allerschoonste Rosen' en een 'Assortiment der Schoonste *Dalias*' gevolgd door 'Paeonien'; en 'Fraai Bloeiende Vaste Planten voor de open grond' volgen, waarin uiteraard genoemde roos en *dahlia*'s voorkomen.

Plantenlijst Noorderplantsoen Wageningen¹¹⁴. 1854.

Ook kennen we een bestek en bomenlijst voor het Noorderplantsoen te Wageningen, opgesteld door K. G. Zocher (het Wageningse singelplantsoen werd aangelegd na het slechten der wallen in 1854). De bomen voor dit park waren echter niet van de eigen kwekerij afkomstig maar van D. Jager, boomkweker te Kesteren. Waarschijnlijk voelde de gemeente meer voor een kwekerij in de buurt of hadden ze hiermee al cont® acten.

Uit deze lijst spreekt wel een voorkeur voor bloemheesters en coniferen. Hij ordonneert naast meer gangbare boomsoorten 150 different gesorteerde bloeiende struiken; 40 laag geënte heestergewassen; 25 bottelrozen struiken; 25 zilversparren; 20 ordinaire sparren; en tenslotte 15 *Wymouts* dennen.

Plantenlijsten Singelplantsoen Utrecht (Utrecht, Singels rond de oude binnenstad).

Voor de recent afgeronde restauratie van het Utrechtse Singelplantsoen heeft de gemeente Utrecht bij het opstellen van de herinrichtingsplannen, bij gebrek aan originele plantlijsten, de *Catalogus van de Kwekerij en Bloemisterij van de architect J. D. Zocher* (ca. 1835) als uitgangspunt gebruikt.

Plantenlijsten Vondelpark Amsterdam.

Tot heden heeft het Vondelparkarchief geen plantenlijsten van J.D. Zocher en L.P. Zocher opgeleverd, dat wil zeggen geen lijsten die behoren bij een ontwerp voor het park, van J.D. Zocher en L.P. Zocher. Wel zijn er lijsten van beplantingsaanvullingen– tot 1920– in de archieven aangetroffen. Hoewel de kwekerij officieel in 1917 was opgeheven, heeft de firma nog veel handel kunnen verkopen aan het bestuur van de 'Vereeniging tot Aanleg van een Rij- en Wandelpark te Amsterdam'. In 1918 is er sprake van 200 bloemstruiken, 20 doornheesters, 40

¹¹⁴ Zie Oldenburger-Ebbers, C. S. Karel Georg Zocher (1796-1863) en de late landschapsstijl in de stad Wageningen. *Historische Reeks van de Historische Vereniging "Oud-Wageningen"*, no. 4, 1988, p.24-38.

bloemheesters, 200 kastanjes, 1000 Doorns, 2 Dubbele kastanjes, 17 iepemboomen, 10 lindenboomen, 300 bloemstruiken, 400 iepenveeren & heesters, totaal Fl. 1736, 60.¹¹⁵ Dit beeld stemt qua manier van niet-gespecificeerde opgave overigens overeen met de legenda op de plattegrond van Soestbergen. De laatste catalogus uit 1917 (24 p.) bevat een los vel met de aankondiging van het beëindigen van de huur der terreinen genaamd “Rozenhagen” en een mededeling dat de zaken onzer Boomkwekerij en Bloemisterij worden geliquideerd. Dd. Haarlem, september 1917. De levering aan het Vondelpark in 1918 (en zelfs tot 1920) is dus als een uitverkoop te beschouwen.

Bomenlijst (beplantingsplan) op de plattegrond van De Breeriet (bos op Twickel, Delden). Opgesteld door de rentmeester W. H. Bitter. 1872. Ontwerp van L. P. Zocher. Plantsoen waarschijnlijk geleverd door de Fa. Zocher en Co. Te Haarlem.

1	Alberden	<i>Populus alba</i>	15	Laurel	<i>Laurus nobilis</i>
2	Acacia	<i>Robinia pseudo-acacia</i>	16	Linden	<i>Tilia vulgaris</i>
3	Amerik. eiken	<i>Quercus rubra</i>	17	Alindon	<i>Catalpa bignonioides</i>
4	Berken	<i>Betula alba</i>	18	Platanus	<i>Platanus occidentalis</i>
5	Bruine berken	<i>Fagus sylvatica</i>	19	Rhododendron	<i>Rhododendron ferrugineum</i>
6	Catalpa	<i>Catalpa bignonioides</i>	20	Roestbl. kastanje	<i>Aesculus rubicunda</i>
7	Cypriestek	<i>Taxodium distichum</i>	21	Rooft. laur	<i>Rosa canina</i>
8	Efelen	<i>Fraxinus excelsior</i>	22	Frans. kastanje	<i>Castanea vesca</i>
9	Elzen	<i>Alnus excelsa</i>	23	Frans. laur	<i>Laurus nobilis</i>
10	Geerne berken	<i>Fagus sylvatica</i>	24	Geel. pinokel	<i>Pinus strobus</i>
11	Geerne eiken	<i>Quercus pedunculata</i>	25	Geerne kastanje	<i>Castanea vesca</i>
12	Iepen	<i>Ulmus campestris</i>	26	Wilde kastanje	<i>Aesculus hippocastanum</i>
13	Stal. populier	<i>Populus fastigiata</i>	27	Lindendruif	<i>Abies pectinata</i>
14	Opsteker	<i>Sochus albastris</i>			

Bomenlijst op het ‘beplantingsplan’ van W. H. Bitter voor De Breeriet in Delden, Twickel.

Naast deze bijzondere bomen, waarvan de nummers verwijzen naar de plantplaats op de kaart, waren de vakken gevuld met hakhout en een enkele maal met opgaande bomen, in monocultuur of gemengde aanplant. De namen van deze houtsoorten staan geschreven op de kaart zelf. Het gaat hier om: elzen (hakhout en opgaande bomen); iepen; eiken (opgaande bomen, telgen, hakhout); elzen; dennen; berken; beuken; peppels.

¹¹⁵De beplantingsaanvullingen zijn aangetroffen in de diverse grootboekrekeningen door de jaren heen. Het gaat hier dan niet over soorten, maar louter over bloembollen, heesters, plantsoen. Deze aanvullingen en verkoopgegevens werden ons ter hand gesteld door Hanneke Schreiber. Met onze dank daarvoor. Zie verder:

A. Copijn, Anne-Kim, Maartiene Delprat, Hanneke Schreiber. Historische beplantingen Vondelpark, twee delen. I.o.v. Stadsdeel Oud-Zuid gemeente Amsterdam, Amsterdam, 2008.

B. Copijn, Anne-Kim, Maartiene Delprat, Hanneke Schreiber. Parkmeubilair & Parksieraden Vondelpark, twee delen. I.o.v. Stadsdeel Oud-Zuid gemeente Amsterdam, Amsterdam, 2008

Planten (bomen, heesters, vaste planten) af te lezen van afbeeldingen?

Ook is het natuurlijk wel mogelijk planten te herkennen op afbeeldingen van buitenplaatsen en parken, die door de Zochers zijn ontworpen en aangelegd. Maar of dit een echt te vertrouwen methode is om achter het toegepaste sortiment van de Zochers te komen, valt zeer te betwijfelen.

Het verhaal gaat dat Zocher jr. graag en veelvuldig met Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') werkte, een soort die vrij eenvoudig op afbeeldingen valt te onderscheiden. Maar als we dan de illustraties van Lutgers bekijken van die buitenplaatsen waar de Zochers werkten, dan komen we zeggen en schrijven driemaal duidelijk Italiaanse populieren op een litho tegen, namelijk op een litho van Lutgers van Vechtstroom te Breukelen, op De Hartekamp te Heemstede en op De Paauw in Wassenaar. Lutgers wordt overigens wat zijn bouwwerken betreft als een betrouwbaar bron beschouwd. Het verhaal dat Zocher zo graag met Italiaanse populieren werkte valt ook weer een beetje te betwijfelen, want weliswaar worden populieren meestal toegepast met het doel om in korte tijd effect te bereiken - populieren groeien snel- maar sommige soorten en soms ook Italiaanse populieren worden echter ook weer vaak na ongeveer veertig jaar, omdat ze dan kaprijp zouden zijn, weer gekapt en dat is dan toch jammer van het beeld dat een tuinarchitect wil bereiken. De Italiaanse populier is misschien een mooie boom in een laan, die men een Italiaans beeld wil meegeven (in plaats van Italiaanse cipressen), maar voor een laan in een Nederlands landschapspark gebruikt men toch liever eiken of beuken of lindes. Ook de *Populus alba* werd door de Zochers natuurlijk wel gebruikt. Op een afbeelding van Lutgers van Wildhoeve te Bloemendaal, de buitenplaats met de karakteristieke koepel, is deze boom naar alle waarschijnlijkheid door Lutgers getekend. De illustraties van Lutgers zijn natuurlijk geen bewijs dat bepaalde bomen door de Zochers in hun plannen waren opgenomen en in een vervolgstap ook daadwerkelijk werden geplant, maar wel dat die bomen in de tijd van de Zochers werden toegepast.

Als we naar coniferen gaan zoeken op verschillende afbeeldingen, komen we ook uit bij de beelden van Lutgers. Hij tekende ze in het achterpark van Wildhoeve te Bloemendaal, in het park en op de overplaats van Vechtstroom te Breukelen, in het park van Bosch en Hoven te Heemstede, op Broekhuizen te Leersum, op Elswout in Overveen en op Clingendael te Wassenaar. Lutgers tekende niet exact bepaalde bomsorten, maar meer beelden en silhouetten van bomen. Zijn coniferen lijken het meest op fijnsparren en grove dennen, waarschijnlijk het hem best bekende vertrouwde beeld van die dagen. Er waren genoeg andere coniferen voorhande, maar een *Thuja* is toch moeilijker om herkenbaar te tekenen. De Libanon ceder, in Zocher's tijd ook al toegepast, heeft wel een hele karakteristieke habitus die ook makkelijk is vast te leggen op papier, maar deze boom ziet men toch nog niet door Lutgers getekend.

Bomen en struiken in de overplaats van Vechtstroom, Breukelen. Zie de Italiaanse populieren (links) en coniferen (midden en rechts vóór). P. J. Lutgers, ca. 1835.

H.M. Heek. Buitenplaats langs de Vecht met karakteristieke beplanting. Aquarel 1838. Coll. Maarsse

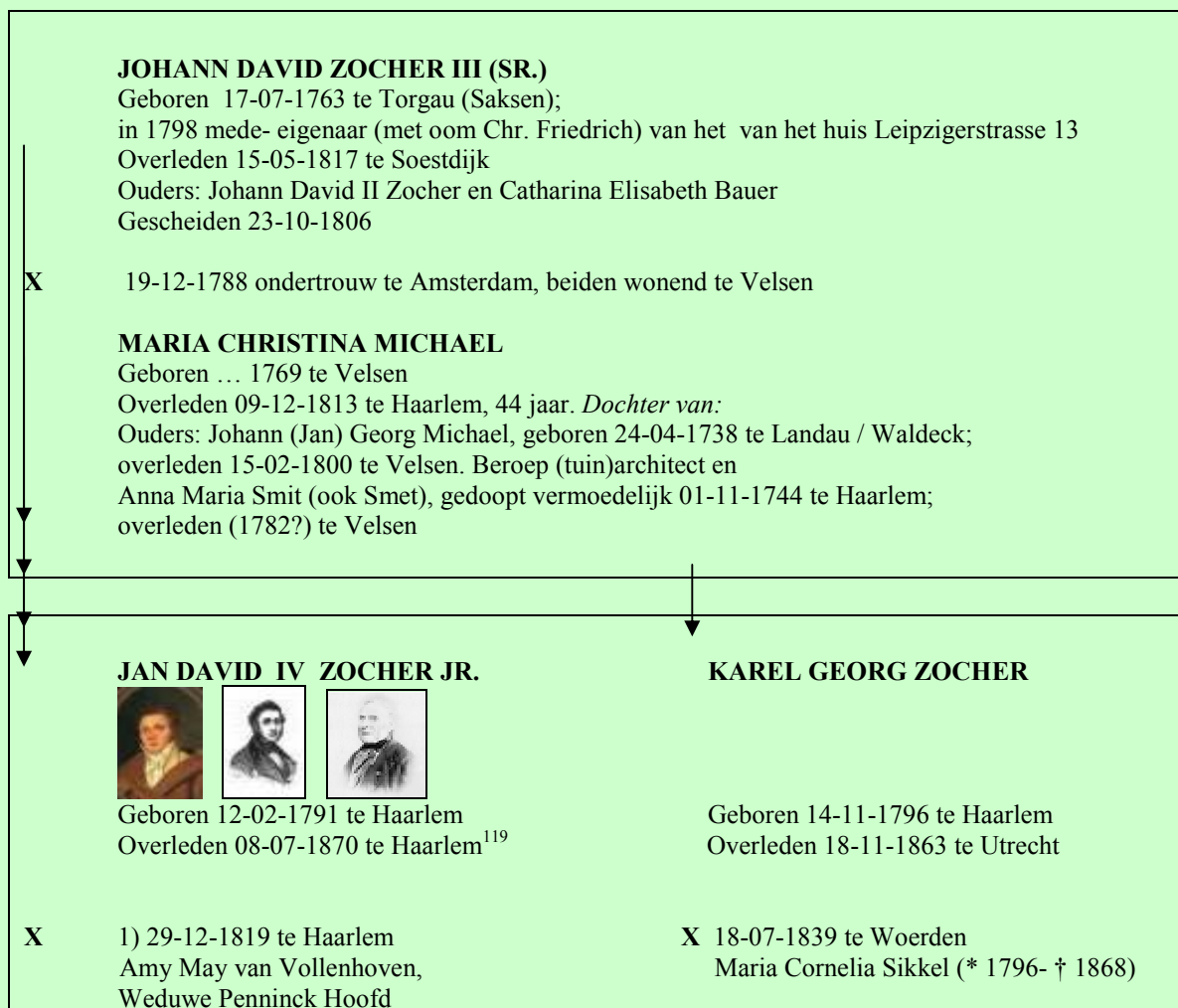
BIJLAGE A, 1. FAMILIEVERBANDEN VAN DE ZOCHERS.

Nieuw onderzoek¹¹⁶ heeft in de zomer van 2009 geresulteerd in nieuwe biografische gegevens over de voorvaders van de Zochers.

Johann David I Zocher (gedoopt 29 maart 1700 - † 1 juni 1788), lakenwever, was de zoon van de textielprinter Peter Zocher (1676-1748) en Christina Haidt. Johann David I trouwde met Christina Tronicke (*1706 - †1775). Tussen 1762 en 1774 was hij 'Obermeister der Torgauer Tuchmeister'.¹¹⁷

Volwassen geworden zonen van Johann David I en Johanna Christina Tronicke waren:

1. Christian Friedrich (* 1734 - †1813); in Torgau staat hij bekend als Kunst- en Lustgärtner. Hij heeft zijn opleiding in Nederland genoten. Viertelmeister en Ratsmitglied 1792-1811.
2. **Johann David II** (*13 april 1738- >1803) X Catharina Elisabeth Bauer uit Domnitzsch bij Torgau; lakenwever; hun zoon was onze Johann David (III) sr. Tuchmachermeister 1798-1803. Woont dan in de Lorenzstrasse 3.¹¹⁸
3. Karl August (*1744 - ?); lakenwever; zijn zoon heet mogelijk ook Johann David.
4. Georg Wilhelm (*1746-†1807); lakenwever.

¹¹⁶ Zie <http://www.familysearch.org>

en <http://wc.rootsweb.ancestry.com/cgi-bin/igm.cgi?op=GET&db=hansdoe&id=I426>

¹¹⁷ Zie: Hans Joachim Kadatz. *Die Torgauer Tuchmacherzunft: portrait eines historischen Handwerks.* Torgau, 2008.

¹¹⁸ Deze en andere adresverwijzingen komen uit K.-H. Lange. *Bausteine für ein Häuserbuch der Stadt Torgau-Innenstadt.* Manuscript, 2001.

¹¹⁹ Bijgevoegde portretten zijn afkomstig uit: 1) Coll. Frans Hals Museum; 2) Immerzeel, 1843; 3) Bibl. Wageningen UR; 4) Iconografisch Bureau Den Haag (foto Louis Paul)

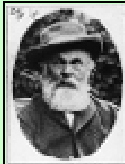

Gedoopt 21-08-1781 te Rotterdam
Overleden 21-12-1846 te Haarlem

Geboren 22-10-1796 te Woerden
Overleden 09-07-1868 te Woerden

2) 23-03-1849 te Haarlem
Johanna Jacoba Ratelband, Weduwe De Waal Malefijt
Geboren 08-06-1805 te Amsterdam
Overleden 30-07-1891 te Haarlem

LOUIS PAUL ZOCHER

Geboren 10-08-1820 te Haarlem
Overleden 07-09-1915 te Haarlem

X

1) 31-05-1855 te Haarlem
Wilhelmina Geerstruida Santbergen, dochter van Willem Jan Santbergen en Geertrui de Waal Malefijt.
Geboren 11-08-1828 te Haarlem
Overleden 21-12-1862 te Haarlem

2) 03-03-1881 te Delft
Anna Maria Hendrike Elisabeth Wellan
Geboren 20-01-1840 te Leeuwarden
Overleden 28-01-1920 te Den Haag

2 dochters: 1) Johanna Jacoba, (geboren 01-03-1856; overleden 30 maart 1875) en

2) Maria Elisabeth (geboren 20-07-1857; 19 mei 1821 gehuwd met Jacob Oolgaardt, commissionair in effecten).

BIJLAGE A, 2. WERKVERBANDEN VAN DE ZOCHERS

J. G. Michael; 1791/92-1800¹²⁰

Boomkwekerij op Roosenstijn te Velsen. O.l.v. zoon Johan George neemt rond 1815 de bloembollencultuur een belangrijke plaats in. In 1825 wordt deze verkocht.

J. D. Zocher (sr.); 1801-

Kwekerij en enterij op Vredenburg en Rozenhagen te Haarlem. Opgericht door J. D. Zocher sr. en in 1817 overgenomen door J. D. Zocher jr.

Fa. J. D. Zocher en Comp.; ca. 1830-1837

Boomkwekerij en bloemisterij op Rozenhagen te Haarlem.

Fa. J. D. Zocher en [G.]Voorhelm Schneevoogt; 1833-1889 (1892)

¹²⁰ J. G. Michael overlijdt op 15 februari op zijn buitenplaats Roostenstein te Velsen. Zijn drie kinderen erven de plaats. Zijn oudste dochter Maria Christine, gehuwd met J. D. Zocher sr.; zijn oudste zoon Johan George, van beroep Kapitein van de Artillerie der Bataafse Republiek en Hendrik Christoffel zijn tweede zoon. Johan George II koopt de anderen uit. Op 30 mei 1802 heeft de boedelscheiding plaats en is Johan George eigenaar van huis en kwekerij van Roostenstein. Johan George, de zoon en Zocher sr. bezitten nu beiden een kwekerij, Johan George Roostenstein in Velsen; zijn zwager Johan David (sr.) Rozenhagen te Haarlem. Zie A. van Oosterom, 2009.

Boomkwekerij en bollenteelt te Haarlem en Sassenheim. Deze firma is een samenvoeging van fa. Zocher en Comp. op Rozenhagen en fa. Voorhelm Schneevoogt aan de Kleine Houtweg (nr.7) te Haarlem. De terreinen van Voorhelm Schneevoogt werden in 1837 verkocht aan de firma Krelage. De bollenafdeling werd overgenomen door de firma van Meerbeek & Co te Hillegom. In 1881 staat de firma in de Liedsche Courant beschreven als de hofleverancier van de keizer van Duitsland.

Fa. J. D. Zocher en Co.; 1869-1918.

Boomkwekerij op Rozenhagen te Haarlem, Kloppersingel 3. Deze firma is een afsplitsing van de firma J. D. Zocher en Voorhelm Schneevoogt; onder leiding van L. P. Zocher en J. J. Kerbert. De kwekerij adverteerde in vele kranten en tijdschriften in binnen- en buitenland. Zie o.a. de Leeuwarden Courant, vanaf 1869;

Fa. J. D. en L. P. Zocher; ca. 1850-1900

Samenwerkingsverband op het gebied van de tuin- en landschapsarchitectuur tussen J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, na 1870 voortgezet door L. P. Zocher.

BIJLAGE A, 1. FAMILIEVERBANDEN VAN DE ZOCHERS.

Nieuw onderzoek¹²¹ heeft in de zomer van 2009 geresulteerd in nieuwe biografische gegevens over de voorvaders van de Zochers.

Johann David I Zocher (gedoopt 29 maart 1700 - † 1 juni 1788), lakenwever, was de zoon van de textielprinter Peter Zocher (1676-1748) en Christina Haidt. Johann David I trouwde met Christina Tronicke (*1706 - †1775). Tussen 1762 en 1774 was hij 'Obermeister der Torgauer Tuchmeister'.¹²²

Volwassen geworden zonen van Johann David I en Johanna Christina Tronicke waren:

5. Christian Friedrich (* 1734 - †1813); in Torgau staat hij bekend als Kunst- en Lustgärtner. Hij heeft zijn opleiding in Nederland genoten. Viertelmeister en Ratsmitglied 1792-1811.
6. **Johann David II** (*13 april 1738- >1803) X Catharina Elisabeth Bauer uit Domnitzsch bij Torgau; lakenwever; hun zoon was onze Johann David (III) sr. Tuchmachermeister 1798-1803. Woont dan in de Lorenzstrasse 3.¹²³
7. Karl August (*1744 - ?); lakenwever; zijn zoon heet mogelijk ook Johann David.
8. Georg Wilhelm (*1746-†1807); lakenwever.

JOHANN DAVID ZOCHER

Geboren 17-07-1763 te Torgau (Saksen); in 1798 mede-eigenaar (met oom Christian Friedrich) van het huis Leipzigerstrasse 13 (huidige nummer).

Overleden 15-05-1817 te Soestdijk

Ouders: Johann David II Zocher en Catharina Elisabeth Bauer

Gescheiden 23-10-1806

X 19-12-1788 ondertrouw te Amsterdam, beiden wonend te Velsen

MARIA CHRISTINA MICHAEL

Geboren1769 te Velsen

MARIA MARIA CHRISTINA MICHAEL

Geboren ... 1769 te Velsen

Overleden 09-12-1813 te Haarlem, 44 jaar. *Dochter van:*

Ouders: Johann (Jan) Georg Michael, geboren 24-04-1738 te Landau / Waldeck;

overleden 15-02-1800 te Velsen. Beroep (tuin)architect en

¹²¹ Zie <http://www.familysearch.org>

en <http://wc.rootsweb.ancestry.com/cgi-bin/igm.cgi?op=GET&db=hansdoe&id=I426>

¹²² Zie: Hans Joachim Kadatz. *Die Torgauer Tuchmacherzunft: portrait eines historischen Handwerks*. Torgau, 2008.

¹²³ Deze en andere adresverwijzingen komen uit K.-H. Lange. *Bausteine für ein Häuserbuch der Stadt Torgau-Innenstadt*. Manuscript, 2001.

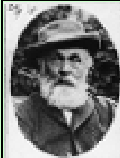

Anna Maria Smit (ook Smet), gedoopt vermoedelijk 01-11-1744 te Haarlem;
overleden (1782?) te Velsen

<p>JAN DAVID IV ZOCHER JR.</p> <p>Geboren 12-02-1791 te Haarlem Overleden 08-07-1870 te Haarlem¹²⁴</p>	<p>KAREL GEORG ZOCHER</p> <p>Geboren 14-11-1796 te Haarlem Overleden 18-11-1863 te Utrecht</p>
<p>X 1) 29-12-1819 te Haarlem</p> <p>Amy May van Vollenhoven, Weduwe Penninck Hoofd Gedoopt 21-08-1781 te Rotterdam Overleden 21-12-1846 te Haarlem</p>	<p>X 18-07-1839 te Woerden</p> <p>Maria Cornelia Sikkel Geboren 22-10-1796 te Woerden; † Overleden 09-07-1868 te Woerden</p>

2) 23-03-1849 te Haarlem

Johanna Jacoba Ratelband, Weduwe De Waal Malefijt
Geboren 08-06-1805 te Amsterdam
Overleden 30-07-1891 te Haarlem

<p>LOUIS PAUL ZOCHER</p> <p>Geboren 10-08-1820 te Haarlem; overleden 07-09-1915 te Haarlem</p>
<p>X 1) 31-05-1855 te Haarlem gehuwd met Wilhelmina Geerstruida Santbergen, dochter van Willem Jan Santbergen en Geertrui de Waal Malefijt (geboren 11-08-1828 te Haarlem en overleden 21-12-1862 te Haarlem).</p> <p>2) 03-03-1881 te Delft Anna Maria Hendrike Elisabeth Wellan Geboren 20-01-1840 te Leeuwarden Overleden 28-01-1920 te Den Haag</p>

2 dochters: 1) Johanna Jacoba, (geboren 01-03-1856; overleden 30 maart 1875) en
2) Maria Elisabeth (geboren 20-07-1857; 19 mei 1821 gehuwd met Jacob Oolgaardt,
commissionair in effecten).

¹²⁴ Bijgevoegde portretten zijn afkomstig uit: 1) Coll. Frans Hals Museum; 2) Immerzeel, 1843; 3) Bibl. Wageningen UR; 4) Iconografisch Bureau Den Haag (foto Louis Paul)

BIJLAGE A, 2. WERKVERBANDEN VAN MICHAEL¹²⁵ EN DE ZOCHERS**J. G. Michael; 1791/'92-1800**

Boomkwekerij op Roosenstijn te Velsen. O.l.v. zoon Johan George neemt rond 1815 de
 bloembollencultuur een belangrijke plaats in. In 1825 wordt deze verkocht.

J. D. Zocher (sr.); 1801-ca. 1830

Kwekerij en enterij op Vredenburg en Rozenhagen te Haarlem.
 Boomkwekerij en bloemisterij op Rozenhagen te Haarlem
 Opgericht door J. D. Zocher sr. en in 1817 overgenomen door J. D. Zocher jr.

Fa. J. D. Zocher en Comp.; ca. 1830-1837

Boomkwekerij en bloemisterij op Rozenhagen te Haarlem.

Fa. J. D. Zocher en [G.]Voorhelm Schneevoogt; 1837-1889 (1892)

Boomkwekerij en bollenteelt te Haarlem en Sassenheim.
 Deze firma is een samenvoeging van fa. Zocher en Comp. op Rozenhagen en fa.
 Voorhelm Schneevoogt aan de Kleine Houtweg (nr.7) te Haarlem.
 De terreinen van Voorhelm Schneevoogt werden in 1837 verkocht aan de firma Krelage.
 De bollenafdeling werd overgenomen door de firma van Meerbeek & Co te Hillegom. In
 1880 wordt de firma hofleverancier van de keizer van Duitsland, met bevoegdheid om bij
 de naam der firma het koninklijk Pruisische wapen te voeren.

Fa. J. D. Zocher en Co.; 1869-1918.

Boomkwekerij op Rozenhagen te Haarlem, Kloppersingel 3. Deze firma is een afsplitsing
 van de firma J. D. Zocher en Voorhelm Schneevoogt; onder leiding van L. P. Zocher en J. J.
 Kerbert. De kwekerij adverteerde in vele kranten en tijdschriften in binnen- en buitenland.
 Zie o.a. de Leeuwarden Courant, vanaf 1869. In 1918 werd Zocher & Co. definitief
 opgeheven Leydsche Courant (13 februari 1918).

¹²⁵ J. G. Michael overlijdt op 15 februari op zijn buitenplaats Roostenstein te Velsen. Zijn drie kinderen erven de plaats. Zijn oudste dochter Maria Christine, gehuwd met J. D. Zocher sr.; zijn oudste zoon Johan George, van beroep Kapitein van de Artillerie der Bataafse Republiek en Hendrik Christoffel zijn tweede zoon. Johan George II koopt de anderen uit. Op 30 mei 1802 heeft de boedelscheiding plaats en is Johan George eigenaar van huis en kwekerij van Roostenstein. Johan George, de zoon en Zocher sr. bezitten nu beiden een kwekerij, Johan George Roostenstein in Velsen; zijn zwager Johan David (sr.) Rozenhagen te Haarlem. Zie A. van Oosterom, 2009.

BIJLAGE B. Lijst projecten tuin-en landschapsarchitectuur en stedenbouw, gerangschikt op plaats, met opgave van naam van ontwerper en project; jaar van ontwerp / uitvoering en bron- vermelding. **Nog uniformeren en aanvullen.**

INVENTARISATIE VAN DE TUIN – EN INRICHTINGSPROJECTEN VAN:

J. D. Zocher sr.	(1763-1817)
J. D. Zocher jr.	(1791-1870)
K. G. Zocher	(1796-1863)
Fa. J. D. Zocher en L. P. Zocher	(1850-1895)
L. P. Zocher	(1820-1915)

+/- Wel of geen ontwerp aanwezig.

- ook architectuurontwerp.

cursief geschreven naam van project geeft aan dat delen van de aanleg nog aanwezig zijn (deze aanduiding nog streng controleren, klopt niet overall).

J. D. Zocher sr. (1763-1817) 	ONTWERP / UITVOER	NAAM PROJECT	BRONNEN:
Amsterdam	1807-1810	Hortus Botanicus	- G.A.A. Memoriael Hortus Medicus
Arnhem	1808-1811	Plantsoen op vestingwerken	- Opdrachtgever: Gem. Arnhem. Later, vanaf 1835 vergraven tot nieuwe buitensingel. Voorbeeld voor Eerste Waterproject in Rotterdam. Ontwerp af te lezen op Top. Kaart Veluwe, 1802-1812. Kooi, 2008. Smit, 2008.
Baarn	1808-1817	<i>Paleis Soestdijk</i>	- Opdrachtgever: Koning Lodewijk Napoleon. Nat. Archief / Kroondomein 1806-1813; inv. nr. 5411.
Bloemendaal / Aerdenhout	Ca. 1800	<i>Woestduin</i>	+ Opdrachtgever Jan Louis van den Burch (vrijmetselaar) ¹²⁶ ; 2 ontwerpen Huisarchief Vogelenzang; Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding. Bertram, 2005. Smit, 2008.
Bunnik	1808	Oud-Amelisweerd	- Opdrachtgever: Koning Lodewijk Napoleon. Nationaal Archief / Kroondomein 1806-1813; inv. nr.57. Lutgers, 1869.

¹²⁶ Jan Louis van den Burch, Raad in de Vroedschap van Leiden in 1788 en vrijmetselaar (zie o.a. Maarten Roy Prak. 1985. p. 337) verkoopt in 1800, terwijl hij al in Heemstede woonde, zijn huis met tuin en koepel aan de Oude Delft 143 in Delft, voor het onwaarschijnlijke hoge bedrag van 14.000 gulden. Het is heel wel mogelijk dat hij rond die tijd Zocher sr. een opdracht heeft gegeven een ontwerp te maken en ook is het mogelijk dat Van den Burch Zocher als lid heeft voorgesteld bij de vrijmetselaars.

Den Haag	1807	Haagsche Bosch (incl. Huis ten Bosch)	+	Opdrachtgever: Koning Lodewijk Napoleon. Nationaal Archief / VTHR nr. 4343. Ontwerp in 2 delen, ongesigneerd en ongedateerd; niet uitgevoerd; Lutgers, 1855: 1 afbeelding, zie verder. Smit, 2008.
Haarlem / Schoten	1807	Het Klooster (vm. Reguliersklooster), in 1900 afgebroken t.b.v het Schoterkwartier	+	Opdrachtgever Willem Philip Barnaart (vrijmetselaar). Huisarchief Vogelenzang. Foto RCE Beeldbank; Immerseel en Tromp, 2009.
Haarlem	1809	<i>Paviljoen Welgelegen</i> voor Lod. Nap.(Jardin du Roi). Verbinding tussen Welgelegen en de buitenplaatsen aan het Spaarne, Zorgvliet, Vliet zorg.	+	Opdrachtgever: Koning Lodewijk Napoleon. AVK/G. A. Haarlem; Van der Pool-Stofkopen, 1989; Bertram, 2005; Smit, 2008.
Haarlem	1809	Jardin potager voor Lod. Nap. (op voorm. Buitenplaats Zorgvliet	+	Opdrachtgever: Koning Lodewijk Napoleon. AVK/G. A. Haarlem.
Heemstede	1794	<i>Meerenberg / Groenendaal</i>	+	Opdrachtgever (de doopsgezinde koopman) Jacob Abraham van Lennep (later lid Orde van de Unie). Dit is een van de eerste opdrachten van Zocher sr. Zie ook hierna. AK / G.A.Heemstede; Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding. Bertram, 2005.
Heemstede / Haarlem	Vanaf ca. 1793	Bosch en Hoven	-	Opdrachtgever Willem Willink (later lid Orde van de Unie) ¹²⁷ , die omstreeks 1793 eigenaar werd. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding. Bertram, 2005.
Heemstede / Bennebroek	Omstreeks 1809	<i>De Hartekamp</i>	-	Opdrachtgever: Johan Christiaan Meyer. Vermelding Haarl. Dagblad 27-05-1809. Voor J. D. Zocher jr. zie volgende tabel. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding. Bertram, 2005.
Leersum	ca. 1810	<i>Broekhuizen</i>	-	Opdrachtgever: Cornelis Jan van Nellesteyn, Heer van Broekhuizen. De Cloet, [1826]: 1 afbeelding; Mourot, 1829: 2 afbeeldingen; Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen; Smit, 2008. Eerder werkte ook J.G.Michael hier. Zie Oosterom, 2009.

¹²⁷ Willem Willink werd in 1808 door Koning Lodewijk Napoleon benoemd tot ridder in de Orde van de Unie.

				
Nijmegen	1797	't Valkhof (met gebruikmaking van ruïne van oude burcht)	-	Opdrachtgever: Gemeente Nijmegen. Raadsnotulen RS 05-10-1797 (Hendrik Hoogers heeft tijdens deze raadszitting plannen van Zocher voorgelegd die tot heden niet zijn teruggevonden).
Oegstgeest	1806- 1810	Duinzicht (Bos van Wijkerslooth)	+	Opdrachtgever: Cypriana van Royen (1806 Duinzigt geërfd), gehuwd met de vermogende Pieter van Lelyveld, kapitein van de Schutterij van Leiden. UB Leiden / Coll.Bodel Nijenhuis.
Renswoude	1816 voltooid	Kasteel Renswoude	-	Opdrachtgever Joost G. G. Taets van Amerongen, Heer van Renswoude. Bijdragen Bronnenonderzoek 20, p. 11
Rijswijk	Eind 18 ^{de} eeuw	Den Burgh	-	Opdrachtgever:: Petrus van der Kun. Stöver, J., 2000; Immerseel en Tromp, 2009, p. 76.
Rijswijk	1801 of iets later	Vredenoord	-	Opdrachtgever de landsgeschutgieter Jean Maritz. FA Van Berckel; R.van Immerseel, 2008; Immerseel en Tromp, 2009.
Santpoort	1814	Huis Ten Bilt	-	Opdrachtgever Gerrit Blaauw, burgemeester van Amsterdam 1816-1824. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding . Bertram, 2005.
Sassenheim	Ca. 1815?	Huis ter Wegen	-	In 1815 werd J. A. Baron Mulert tot de Leemcule eigenaar. Mogelijk is hij de opdrachtgever. Lutgers, 1855: 3 afbeeldingen.
Slochteren	1802	Fraeylemaborg (toegeschreven)	+	Opdrachtgever: Hendrik de Sandra Veldtman (vrijmetselaar). ¹²⁸ Groninger Archieven; Harten, 2002.
Velp	1810-1815	Biljoen / Beekhuizen		Opdrachtgever: J. F.W. van Spaen van Biljoen (vrijmetselaar en lid Orde van de Unie). ¹²⁹ Mogelijk was Zocher sr. ook al eerder (vanaf 1784) betrokken bij de verlandschappelijking van Biljoen, i.s.m. met schoonvader J.G. Michael.
Velsen	vanaf 1798	Wijkeroog, aanleg door J. D. Zocher sr. Bouw oranjerie	-	Opdrachtgever: waarschijnlijk echtpaar Lubs - Van Dam. Na 1817 (mogelijk pas in 1839) opdracht mogelijk overgenomen door J. D. Zocher jr.

¹²⁸ Hendrik de Sandra Veldtman staat bekend als actief vrijmetselaar. Zie: Houten, A.Th. ten (et al).

'Vrijmetselaren: 250 jaar en meer' in prof.dr. A.W.F.M. van de Sande & M.J.M. de Haan *250 jaar Orde van Vrijmetselaren*, deel 1. Rotterdam, 2006.

¹²⁹ J.F.W. van Spaen (1746-1827) werd in 1807 door Koning Lodewijk Napoleon tot ridder in de Orde van de Unie benoemd. Hij bekleedde vele openbare functies in of namens de provincie Gelderland: gecommitteerde ter Generaliteit, lid van de Raad van State, burgemeester van Arnhem, jachtraad van de Veluwe, lid van Gedeputeerde Staten, eerste Raad en Rekenmeester van Gelderland, curator van de Hogeschool te Harderwijk. Later was hij o.a. lid van de Eerste en Tweede Kamer.

		mogelijk ook door Zocher sr. (zie afb.H. Numan).	2 tekeningen van H. Numan; Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding.
Voorschoten	1803	Allemansegeest (vanaf 1829 Berbice genaamd)	- Opdrachtgever: mr. Johan Petrus Pompe van Meerdervoort. Gegevens uit kasboek. Tromp, 2010. Tek. Regionaal Archief leiden (ca. 1788) Jacob Timmermans.
Wassenaar	1792-1802	<i>Oosterbeek</i>	- Opdrachtgever waarschijnlijk Pieter Andries de Moraaz. ¹³⁰ Stöver, 2000. Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen; Smit 2008
Wassenaar	1804	Voorlinden	- Opdrachtgever: Barthelomaeus M. J. van der Staal. Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen; en tekening van J. J. Lote.
J. D. Zocher jr. 1791-1870 			
Alkmaar	1829	<i>Algemene Begraafplaats; poortgebouw.</i>	- Opdrachtgever: Gem. Alkmaar. Regionaal Archief Alkmaar. Zie P. H. Rem; Smit, 2008
Almen	1835	<i>De Ehze</i> (Immerzeel zegt Eliza)	- Opdrachtgever: Arnout van Zuylen van Nyevelt. Immerzeel; Smit, 2008
Amersfoort	1836; 1837; 1843	<i>Stadswallen</i> , Tussen Grote Haag en Kamppoort; tussen Slijk- en Kamppoorten; tussen Koningspoort en	- Opdrachtgever: Gem. Amersfoort. Nota Plantsoen I en Raadsnotulen 1836. <i>Nederlandsche staatscourant</i> , 22 juli 1837 en 18 augustus 1839; eerder in 1830 had H. van Lunteren al het deel tussen Koppelpoort en Arnhemsestraat ontworpen en aangelegd. Bijbehorende

¹³⁰ Mogelijk werkte Zocher sr. ook op de aangrenzende buitenplaats Clingendael, in opdracht van Willem Jozef van Brienen van de Groote Lindt (1760-1839); in 1808 werd hij benoemd tot Commandeur in de Orde van de Unie.

		Koppelpoort.		beplantingslijst in G.A. Amersfoort; Smit, 2008.
Amsterdam	1809	Zorgwijk /Middenweg	-	In dienst van G. Severijn, wethouder van Amsterdam, M. Heijder, p. 74
Anna Paulowna	1845	A.P.Polder, ontwerp bebouwingsplan	+	Opdrachtgever: Mij. tot indijking van de A.P. Polder. 2 ontwerpen, Fockema Andreae, afb. 25. Coll. Faculteit Bouwkunde / TUD; Smit, 2008
Arnhem	1817-1819	Vestingwalplantsoen, wijziging plannen uit 1808.	-	Opdrachtgever: Gem. Arnhem Smit, 2008.
Arnhem	vanaf 1821	<i>Sonsbeek</i> , samengevoegd met Hartgersberg, park, waterval, hertenkamp, belvédère	-	Opdrachtgever: baron van Heeckeren van Enghuizen; documenten die naar Zocher verwijzen zijn niet gevonden, maar het concept van aanleg verwijst naar de hand van Zocher; volgens overlevering was Stourhead een inspiratiebron. Smit, 2008.
Austerlitz / Maarn	1831	Boswachterij Henschoten / <i>Bredelaan. Berghuis*</i> (Jagthuis, 1838) en <i>koepel van Stoop*</i> (1840)	-	Opdrachtgever: J. B. Stoop. Corresp. aan J. B. Stoop. R. A. Utrecht / Familiearchief De Beaufort, inv. Nr. 1735; NRC 18-08-1918; Cor van Kooten in <i>Nieuwsbrief RDMZ</i> , nr. 3 (2004); Smit, 2008
Baarn	1817-1835	<i>Soestdijk</i> , voltooiing van zijn vaders plannen	-	Prtins Willem van Oranje, de latere Koning Willem II; Christemeijer, 1836; Immerzeel; kasboeken P. Copijn (in te zien bij de fa. H. Copijn en Zn. te Groenekan); Smit, 2008
Baarn	1836-1837	<i>Groeneveld</i>	-	Opdrachtgever: weduwe Johanna Louise van Tets. Christemeijer, 1836; Eynden / Willigen, 1840; <i>Eemnesser Courant</i> 21-11-1924; Smit, 2008
Baarn	1825	Huis te Voren	-	Immerzeel.
De Bilt	1823	<i>Houtringe</i> . Park achterzijde	-	Opdrachtgever: Mr. Jan Wolters Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Mourot, 1829: 1 afbeelding; Van Groningen, 1999; Smit, 2008.
De Bilt	1850-'53; ca. 1840	<i>Beerschoten</i> oranjerie*; tempeltje	-	Opdrachtgever: Jhr. J.W.Steengracht van Oostcapelle. Lutgers: 1 afbeelding, 1869; Immerzeel; Van Groningen, 1999; Smit, 2008.
Bloemendaal	1824-1826	<i>Hartenlust*</i> Oranjerie*	-	Opdrachtgever: J.A. van Vollenhoven of Cornelis Isaac van der Vliet. Lutgers, 1837-1844: 2 afbeeldingen, klopt dat? Post, p. 83; Bertram, 2005; Smit, 2008.

				
Bloemendaal	ca. 1820?	<i>De Beek</i> . Aanleg met dierenweide. Dierenverblijf in chaletstijl.	-	Opdrachtgever Josua van der Poorten van Vollenhoven. Op het reorganisatieontwerp voor De Beek van L. A. Springer (1883) is de situatie van de buitenplaats van Zocher aangegeven; Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding; Bertram, 2005.
Bloemendaal	1824	<i>Duin en Daal</i> . Reorganisatie met 'Zwitsers' chalet als boerderij / melkerij; neogotische kapel (tuinmanswoning).	-	Opdrachtgever: Bonaventura Cornelis de Lange. Lutgers, 1837-1844; 2 afbeeldingen, klopt dar? De Haan, p. 38; Sliggers, p.10; Bertram, 2005; Smit, 2008.
Bloemendaal / Overveen	1834	<i>Elswout</i> . Noordelijk en oostelijk park, hertenkamp, neogotisch tuinpaviljoen.	-	Opdrachtgever: Joanna Borski-van de Velde. Lutgers, 1837-1844; 2 afbeeldingen; Bertram, 2005; Smit, 2008.
Bloemndaal	ca. 1840	<i>Wildhoef</i> , park met dierenweide, koetshuis	-	Opdrachtgever: Cornelia Willink-Kops of Jhr. J.P.A. van Wickevoort Crommelin. Lutgers, 1837-1844; 2 afbeeldingen; Bertram, 2005; Smit, 2008. Eerder werkte ook J. G. Michael hier. Zie Oosterom, 2009.
Bloemendaal	1820-1826	Bloemenheuvel*; oranjerie* en aanleg, mogelijk ook tuinmanswoning, stal, broeikassen en priëel	-	Opdrachtgever: Jhr. Willem Otto Berg. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding; Bertram, 2005; Smit, 2008

		(alles afgebroken).		
Bloemendaal	1825	Sparrenheuvel*; aanleg; oranjerie (afgebroken); stal*	-	Opdrachtgever: Jhr. Willem Hendrick Backer. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding ; Apon, 1961; Bertram, 2005 ; Smit, 2008.
Breukelen	ca. 1830	Vechtstroom (plaats en overplaats)	-	Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen (huis en overplaats)
Breukelen	ca. 1830	Vechtvlief	-	Opdrachtgever:: Albertina Henriette Gildemeester, getr. met Jan Coenraad Duuring; Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen; Luttervelt, 1943 / 1970.
Delden	vanaf ca. 1830 ca. 1830 ca. 1830 ca. 1833 ca. 1835 ca. 1833 ca. 1833 ca. 1833	<i>Twickel</i> Tuinhuis met loggia Tuinhuis in neogotische stijl Tuinhuis? Oranjerie* koepel* dierenverblijf* ananassenbak ijskelder	+ + + + + + + + + +	Opdrachtgever: J. D. C. van Heeckeren. 1 ontwerp 1 ontwerp 3 ontwerpen 5 ontwerpen 3 ontwerpen 1 ontwerp 2 (deel)ontwerpen; 1 situatietekening, genoemd de percelenkaart (na 1850) waarop het werk van Zoicher is te zien. Huisarchief Twickel (ontwerpen toegeschreven); Smit, 2008; zie verder L.P.Zoicher
Delft	1837	Plantsoen Stadsvesten (Nieuwe Laan)	+	Opdrachtgever: Gemeente Delft. G. A. Delft; Bibl. Wageningen UR / Speccoll.
Den Haag	1837	Koekamp	-	Koning Willem I; Immerzeel; Smit, 2008
Den Haag	1839	Boschlust* en aanleg (op plaats van winkelcentrum Babylon)	-	Opdrachtgever: Graaf Johannes van den Bosch. Eynden / Willigen, 1840; Lutgers, 1855: 1 afbeelding, waarvan vóórtekening hieronder;

					
				Smit, 2008.	
Den Haag	1837	Haagsche Bosch	-	Opdrachtgever: Koning Willem I. Nationaal Archief, Hingman Coll.; H. Rijken, 2003, Smit, 2008.	
					
Dieren	1824 /1825	<i>Hof te Dieren</i>	-	Opdrachtgever: M. C. gravin van Wassenaer van Twickel; Huisarchief Twickel, vl. inv. nr. TW 795 en vl. Inv. Nr. D 435, 436; de landschapsstijl was al sinds het einde van de 18 ^{de} eeuw ingezet, te zien op anonieme aquarel. Smit, 2008	
Dieren	1843	<i>Algemene Begraafplaats Harderwijkerweg</i>	-	Erfgoedplan gem. Rheden, 2008. Opgesteld door Adviesbureau Cuijpers Den Bosch.	
Doesburg	1829	<i>Algemene begraafplaats op bastion van de stad</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Doesburg. Smit, 2008	
Dubbeldam	1852	<i>Dordwijk</i>	+	Opdrachtgever: Jhr. Mr. Pieter van de Wall. 2 ontwerpen, Archief SBB en Bibl. Wageningen UR	
Dubbeldam	1852	<i>Dubbelstein</i>	-	M. van der Broeke, 2001.	
's-Graveland	1818	<i>Schaepenburg; aanleg, koepel*</i>	-	Opdrachtgever: Jhr. Willem van Loon. Immerzeel; Bertram, 2005; Smit, 2008;	
's-Graveland	1820	<i>Gooilust</i>	-	Opdrachtgever: Fam. Corvers Hooft. Immerzeel, 1843; Bertram, 2005; Smit, 2008	
Haarlem	1821-1822	<i>Prinsbolwerk (ten oosten van Kennemerpoort) en Statenbolwerk (ten westen van Kennemerpoort)</i>	+	Opdrachtgever: Gemeente Haarlem; AVK, 2 ontwerpen; Smit, 2008	
Haarlem	1823-1827	<i>Haarlemmerhout</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem. AVK Haarlem; Zie ook kaart van F. J. Nautz (1837); Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding; Bertram, 2005; Smit, 2008.	
Haarlem	1828	<i>Alg. Begraafplaats, en neogotische kapel, op vm. Buitenplaats Akendam</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Haarlem. AVK, Raadsstukken; Zocher was de laatste bewoner van deze begraafplaats. Zocher jr. en L.P.Zocher en kleindochter Johanna Jacoba Zocher liggen hier begraven. Bertram, 2005; Smit, 2008	
Haarlem	ca. 1830	Leeuw en Hooft	-	Opdrachtgever: Echtpaar Gideon J. Boissevain en Maria van Heukelom; Lutgers, 1837-1844: 1	

			afbeelding. Bertram, 2005.
Haarlem	ca. 1830	Bronstee. Aanleg. De Libanon ceder, die hier al is geplant tussen 1735 en 1737 door Mr. Jacob Hope, staat hier nog steeds.	- Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding. Bertram, 2005.
Haarlem / Schoten	1823	Spaarnhoven*; aanleg; Laiterie of Zwitserse boerderij*	- Opdrachtgever: Hieronymus Sillem. AVK, tekening met naam van Zocher; Lutgers, 1837-1844: 2 afbeeldingen; Bertram, 2005; Smit, 2008.
Haarlem	1830-1870	Adviseur Haarlemmerhout	- Opdrachtgever: Gemeente Haarlem.
Haarlem	1832	Wandelpark op Koekamp. (later vanaf 1862 omgevormd tot villapark Frederikspark)	+ Gem. Haarlem. Bibl. Wageningen UR; Bertram, 2005; Smit, 2008
Heemskerk	ca. 1830	Bijenlust* en parkaanleg (afgebroken en opgebouwd in Beverwijk)	- Opdrachtgever: J. Rendorp. Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding, 3 originele tek. (v.l.n.r.) 1840; 1841; 1842. Bertram, 2005.
Heemstede	1828	Alg. Begraafplaats op vm. Buitenplaats Westermeer	- Opdrachtgever: Gem. Heemstede. G. A. Heemstede Raadsstukken juni 1828. Bertram, 2005. Smit, 2008.
Heemstede	1834	Bosch en Hoven	- Bibl. Wageningen UR. Bertram, 2005.
Heemstede / Bennebroek	ca. 1838	De Hartekamp; oranjerie*, koepel*(afgebroken), en aanleg	- Opdrachtgever: Barthold en Anna Maria van Verschuer-Brants; Lutgers, 1837-1844:1 afbeelding; Immerzeel, 1843; Bertram, 2005; Smit,2008

					Zie Italiaanse populieren.
Heemstede	Vóór 1828	Het Klooster (Bernardijnenklooster, Hageveld) / Seminarie Hageveld	-	Opdrachtgever: Echtpaar de Wijckerslooth-Roest van Alkemade. Lit. <i>Beknopte beschrijving...Haarlem</i> , 1828. Bertram, 2005.	
Heemstede	Ca. 1840?	<i>Manpad</i> , reorganisatie	-	Opdrachtgever: David Jacob van Lennep; Apon, p. 139. Bertram, 2005.	
Hilversum	1836	Lindenheuvel (park aan 's-Gravelandseweg; huis afgebroken en opgebouwd aan Peerlkamplaan)	-	Opdrachtgever: Joannes van der Linden. <i>Straatnamenboek Hilversum</i> , 1988; Dikken en Koenders, 1998; Smit, 2008	
Laag-Keppel	1835	Kasteel Keppel, ontwerp parkdeel ten NW van huis.	+	Opdrachtgever: Fam. Van Pallandt van Keppel. Huisarchief Keppel; ontwerp en plantenlijsten; plantencatalogi van Zocher; Smit, 2008. De Top.Mil.Kaart (ca. 1850) laat zien dat het ontwerp nauwelijks is uitgevoerd.	
Leersum	1818-1819	<i>Broekhuizen</i> , aanleg en graftombe* op de Donderberg	-	Opdrachtgever: Cornelis Jan van Nellesteyn. Goetghebuer; De Cloet[1826]: 1 afbeelding; Mourot, 1829: 2 afbeeldingen; Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen; Van der Schaaf, 2006; Smit, 2008; Graftombe Nellesteyn is een kopie van een Romeins grafmonument, uit het boek: <i>Précis des leçons d'Architecture</i> / Jean Nicolas Durand. 1802-1805. Smit, 2008.	
Leiden	1835;	Plantsoen op stadswal (niet uitgevoerd);	+	Opdrachtgever: Gem. Leiden. G. A. Leiden. 2 ontwerpen; Smit, 2008	
Leidschendam	ca. 1830	Rozenrust, park.	-	Opdrachtgever: M.W.de Jonge van Campensnieuwland. Voorhoeve, p. 168; Smit, 2008	
Leusden	vanaf 1825	<i>Heiligenberg</i> . Verbouwing oranjerie* en waterpartijen overtuin	-	Opdrachtgever: E.L. baron van Hardenbroek van Lockhorst; in corr. tussen J. Bondt en J. A. Luyken (Huisarchief Landfort) wordt Heiligenberg genoemd; Immerzeel; J. J. de Cloet, 1825-1830; Dagblad voor Amersfoort 5-4-1952; Smit, 2008	
					Litho naar B.C. Koekoek, ca. 1850. HUA

					
				J. J. de Cloet, 1825-1830	
Linschoten	1833-1835	<i>Kasteel Linschoten</i> ; aanleg, chalet, interieur; meubels	+	Opdrachtgever: Emile Strick van Linschoten. Huisarchief: litho's van ontwerp en situatietekening; Smit, 2008	
Loosdrecht	Ca. 1846	Eikenrode, aanleg, en mogelijk de oranjerie	-	Opdrachtgever: Jan - Conrad Hacke van Mijnden. Aschman en Van Immerseel, 2004; Smit, 2008	
Maarsse	1828-1829	Vechtenstein, aanleg	-	Opdrachtgever: Johannes Frederik van Reede. Huisarchief; Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Bestekcontract met J. D. Zocher, zie Veenland, 1992; Smit, 2008.	
Megchelen / Gendringen	1823-1827	<i>Landfort</i> , verbouwing huis en aanleg	+	Opdrachtgever: Mevrouw C. M. Waltmann-Luyken. Huisarchief; Olde Meierink, 1999; Smit, 2008; Immerseel en Tromp, 2009.	
Middelburg	1828-1835	<i>Toorenvliedt*</i> , aanleg, serre	-	Opdrachtgever: J. C. Schorer. RA Zeeland, FA Schorer; Smit, 2008	
Nieuwersluis	ca. 1825	<i>Sterrenschans</i>	-	Opdrachtgever: Adriaan Paets van Troostwijk. Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen; Luttervelt, 1970; Smit, 2008	
Nieuwersluis	1832 / 1833	Middenhoek*; <i>oranjerie*</i> <i>en aanleg</i>	-	Opdrachtgever: Fam. Van Hoek. Lutgers, 1869: 2 afbeeldingen; Immerzeel; Veenland, 1992; Smit, 2008	
Oud-Zuilen	1839-1840	<i>Slot Zuylen</i> (alleen het zuidelijke en westelijke deel van Zochers plan werd uitgevoerd).	+	Opdrachtgever: Fam. Van Tuyll van Serooskerken. Huisarchief: 1 ontwerp; Lutgers, 1869; 1 afbeelding; Smit, 2008	

				
Renkum / Oosterbeek	1836	<i>Pietersberg</i> (eerder genaamd Preekstoelhegge)	-	De heer C. P. E. Robidé van der Aa, gehuwd met eigenaresse van De Hemelsche Berg. Smit, 2008.
Rijswijk (nu gem. Den Haag)	1828-1829; 1836-1844 (oorspronkelijke aanleg door J. D. Zocher sr.)	<i>Vredenoord</i> , omgeving van huis; Uitbreiding van park; verlenging van de grote vijver in NW-richting tot op vm. plein ten westen van huis. Verlandschappelijking Molenwei; oprijlaan; plantsoen geleverd.	-	Opdrachtgever: Hendrick van Berckel. FA Van Berckel; Ronald H. M. van Immerseel, 2008; 2010; Immerseel en Tromp, 2009;
Rijswijk	Vóór 1827 (landschapspark eerste fase al eerder -aan het einde van de 18 ^{de} eeuw-aangelegd door Zocher sr.)	Den Burgh	-	Opdrachtgever: Petrus van der Kun; Immerseel en Tromp, 2009, p. 76
Rotterdam / Kralingen	1837	Huize Lusthof	+	Opdrachtgever F. J. Fanchey. Part. Coll.
Rotterdam	1844-1848	Nieuwe Plantage, i.s.m. stadsarchitect W. N. Rose (Rijweg met wandelpaden, tussen den Hoogen Zeedijk en den Ouden Dijk achter de zgn. Losse Weide).	+	Opdrachtgever: Werkvereniging Rotterdam. G. A. Rotterdam, Archief Rotterdamse Werkvereniging; <i>Bredasche Courant</i> 21 november 1844; <i>Nieuwe Rotterdamsche</i> courant: staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad, 25 dec 1844; Smit, 2008. Zocher leverde een gratis plan en kreeg de leiding over het werk. Werkverschaffingsproject.
Rotterdam	1847	Aanleg rond Badinrichting Rotterdam	-	Opdrachtgever gemeente Rotterdam. <i>Nieuwe Rotterdamsche</i> courant: staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad, 30 aug 1847.
Rozendaal	1836-1840	<i>Kasteel Rosendaal</i> , oranjerie* en aanleg	+	Opdrachtgever: Assueer Lubbert Adolf Torck. Gelders Archief;
Santpoort	1835	Spaarnberg*, <i>Zwitsers chalet</i> , oranjerie. Aanleg en hertenkamp maken deel uit van tegenwoordig Burg. Rijkspark..	-	Opdrachtgever: Adriaan van der Hoop. Lutgers, 1837-1844: 2 afbeeldingen; Bibl. Wageninegn UR: 2 foto's van verdwenen ontwerpen; K.Gnirrep, 2004; Bertram, 2005; Smit, 2008.
				

Santpoort / grens Bloemendaal	1845 (advertentie); 1846 (aanbesteding).	<i>Meer en Berg Krankzinnigen Gesticht* en aanleg tuinen</i> rondom huis. Nieuwbouw ziekenhuis en verbouw directeurswoning (Meerzicht)	+	Opdrachtgever: Provinciaal bestuur Noord-Holland. R. A. Noord-Holland, 2 ontwerpen; <i>Nederlandsche staatscourant</i> 29 december 1845; Bertram, 2005; Smit, 2008
Schiedam	1826	<i>De Plantage</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Schiedam. Van der Aa, dl. X, p. 181; Smit, 2008. Het voorstel tot “verlegging” van de Plantage (1858 J. D. en L. P. Zocher) werd verworpen.
Soest	Ca. 1825 / vóór 1843	<i>Nieuwerhoek</i> , aan de Straatweg van Soestdijk naar Amersfoort.	-	Opdrachtgever Fredericus Johannes Harderwijk (1752-1841), bierbrouwer te Amsterdam. Immerzeel, 1843; mededeling G. J. M. Derks.
Soest	Ca. 1825	Vredenhof, waarschijnlijk eerder de overplaats van Nieuwerhoek . Bij Parkflat Vredenhof rest nog een mammoetboom uit ca., 1880.	-	Opdrachtgever Fredericus Johannes Harderwijk (1752-1841), bierbrouwer te Amsterdam. <i>Nieuwe Amersfoortsche Courant</i> 12-03-1881; mededeling G. J. M. Derks.
Soest	Eerste helft 19 ^{de} eeuw	Hofslot	-	G. J. M. Derks en W. A. Heurneman, 2010, p. 202. (in manuscript van dominee J. J. Bos staat te lezen dat Zocher de buitenplaats ingrijpend veranderd heeft).
Utrecht	1829-1840	<i>Stadswalplantsoen en bebouwingsplannen</i> langs de singels	+	Opdrachtgever: Gem. Utrecht. HUA 23 ontwerpen; Smit, 2008; volgens Van Immerseel, 2011 (p. 57) uitvoering i.s.m. K. G. Zocher
Utrecht	1830-1838	<i>Begraafplaats Soestbergen</i> ,	+	Opdrachtgever: Gem. Utrecht. HUA; Smit, 2008
Utrecht	1850	Park Nieuweroord (theetuin). Op plaats van dit park tegenwoordig Moreelsepark	-	Opdrachtgever: F. H. C. baron van Heeckeren van Brandsenburg. T. Wilmer, 1999; Smit, 2008
Velp	1822-1827	<i>Kasteel Biljoen</i> , voortzetting van het werk van Michael / Zocher sr. (1810-1815).	+	Opdrachtgever: J. F. W. baron van Spaen; Gelders Archief; Smit, 2008
Velsen-Noord	1842-1844	Watervliet, park en tuingebouw (verdwenen door Noordzeekanaal).	-	Opdrachtgever: Jan Jacob van Voorst. Lutgers, 1837-1844: 1 tek. en 1 litho van Lutgers; plattegrond G.A. Amsterdam, Coll. Van Eeghen; Morren, 2004. Bertram, 2005. Smit, 2008.
Velsen-Zuid	1833	<i>Velserbeek, uitbreiding park, hertenkamp, waterpartij.</i>	-	Opdrachtgever: E. L. van Tuyl van Serooskerken. Lutgers, 1837-1844: 2 afbeeldingen; Bertram, 2005; Smit, 2008.

				
Velsen / Santpoort	1837	<i>Bosbeek*</i> (plaisierbosch van vroegere blekerij Zorgvrij). ‘Zwitsers’ huis en aanleg.	-	Opdrachtgever: Jan Pieter A. van Wickevoort Crommelin; Bertram, 2005.
Velsen	1843	Rooswyck	-	Opdrachtgever: Mr. Aalbrecht Arent del Court van Krimpen (1810-1884). Eerdere eigenaar Fam. Van Bylandt. Bron: <i>Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek</i> , Deel 6.
Voorburg	1840	<i>Vreugd en Rust</i> , aanleg, paviljoen	-	Opdrachtgever: P.J.Groen van Prinsterer. Lutgers, 2 afbeeldingen; Moes, 1994; Smit, 2008.
				
Voorschoten	1837 ontwerp; 1841-1849 uitvoering.	Duivenvoorde	-	Opdrachtgever: Jhr. Nicolaas Johannes Steengracht. Lutgers, 1855: 1 afbeelding 1847 ; Nationaal Archief, kasboek fam. Steengracht (Inv. 126): 31 december 1837 voor J.D. Zocher wegens teeken. v. 1 plan v. Duivenvoorde f 600.-“. Zie verder Inv. Nrs 125, 115.
Wageningen	1840	Oranje Nassau’s Oord (vm. Cortenbergh of Kortenburg)	-	Opdrachtgever: Mr. Reinhard Crommelin; Immerzeel; Smit, 2008. Zie ook L.P.Zocher, Wageningen, 1889.
Wassenaar	1834	<i>Voorlinden</i>	-	Opdrachtgever B. M. J. van der Staal; Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen. Zocher jr. werkte hier als opvolger van zijn vader (in 1804). Zie eerder.
				
Wassenaar	1833; 1838	<i>Clingendael</i>	-	Opdrachtgever: Willem Joseph Van Bienen van de Grootte Lindt (lid Orde van de Unie). Immerzeel, 1842; Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen; Hardenberg, 1974; Smit, 2008.
				
Wassenaar	1839	<i>Oosterbeek</i>	-	Opdrachtgever: Fam. Van Bienen van de Grootte Lindt . Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen; Smit, 2008.

			
Wassenaar	1838-ca. 1840	Raaphorst <i>incl. De Paauw*</i> , <i>vergroting, vergraving waterpartijen</i> ; verbouwing De Paauw met zijpaviljoens; portierswoning.	<p>- Opdrachtgever: Prins Frederik der Nederlanden (vrijmetselaar). Eynden / Willigen, 1840; Lutgers, 1855: 3 afbeeldingen, ca. 1850; Jansen, 1985; Smit, 2008.</p>
Wassenaar	1839/1840	<i>Backershagen</i>	<p>- Opdrachtgever: Jhr. Mr. Jan de la Bassecour Caan; Lutgers, 1855: 1 afbeelding; Visser, S. P., zie lit. lijst.</p>
Wijk bij Duurstede	1852-1854	<i>Kasteelpark</i> (met ruïne van donjon op de omwalling en bastion uit 1577). Inwijding 13 juli 1853.	<p>- Opdrachtgever: Gem. Wijk bij Duurstede. J. H. Baron van Lijnden van Lunenburg overblijfselen van het kasteel overgedragen aan de gemeente Wijk bij Duurstede. Raadsvergadering 27-02-1852; 29-03-1852; 10-11-1853; <i>Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad</i>, 9 jul 1853; Smit, 2008.</p>
Wijk bij Duurstede	1852-1853	<i>Stadswal</i> tussen molen en Rijnstraat	<p>- Opdrachtgever: Gem. Wijk bij Duurstede. Verordening 19-10-1853.</p>
Woudenberg / Maarn	ca. 1845	Kampschelaan	<p>- Opdrachtgever: W. H. de Beaufort; R. A. Utrecht, Fam. Archief De Beaufort. Zie Austerlitz.</p>
Zeist	Vanaf 1825	<i>De Breul</i>	<p>- Opdrachtgever: Jan Kol. Not. Arch: jaartal bouw huis 1825; Mourot, 1829: 1 afbeelding; Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Van Groningen, p. 280-294; Smit, 2008.</p>
Zeist	1831	<i>Slot Zeist, aanleg.</i>	<p>+ Opdrachtgever: Jan Elias Huydecoper. Coll. Gem. Archief Zeist / Top.Hist. Atlas; Van Lutervelt, 1949; Smit, 2008; Van Groningen, 2009, p. 83-87;</p>

					
Zeist	Aanleg na 1830. Bouw huis 1826-1832. Architect Joh. van Straaten. Uitbreiding huis door architect N.J. Kamperdijk ¹³¹ , 1846-1847.	<i>Hoog Beek en Royen</i> , aanleg	-	Opdrachtgever: Albert Voombergh. Gronden gekocht a) deel aan Driebergse weg, 21 juli 1825, (Archief Notaris G. van Steijn van Hensbroek) en b) Bos van Beek en Royen (Zeisterbos) 30 jan. 1830; Mourot, 1829: 1 afbeelding van huis vóór dat Zocher jr. hier werkte; Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Van Groningen 1999, p. 281-294. Ook plantsoenleverantie van Copijn aan Zocher (kasboeken Copijn); Smit, 2008.	
Zeist	1837 (park aangelegd). 1849/'51 (huis gebouwd). Architect Zocher jr.	<i>Molenbosch*</i> en aanleg	-	Opdrachtgever: J.B. Stoop. In FA De Beaufort geen aanwijzing gevonden voor Zocher als tuinarchitect. Immerzeel; Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Van Groningen 1999, p. 280-294; R.P.M. Rhoen, 2000; Smit, 2008.	
Zeist	1848 (huis gebouwd)	Heerenwegen (overplaats) en <i>tuinmanshuis*</i> in 'Zwitserse' stijl	-	Opdrachtgever: eerste eigenaar. Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Blijdenstein, 1989. Smit, 2008.	
Zutphen	1829	<i>Begraafplaats</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Zutphen. G. A. Zutphen, Raadsnotulen 07-05-1829 en oct. 1833; Smit, 2008	
onbekend	ca. 1835	Tuinhuis in classic. stijl	+	Huisarchief Twickel	
onbekend	idem	Tuinhuis in neogotische stijl	+	Huisarchief Twickel	
onbekend	idem	Tuinhuis plattegrond ?	+	Huisarchief Twickel; 2 ontwerpen	
onbekend	idem	Tuinhuis dakconstructie?	+	Huisarchief Twickel	

¹³¹ Kamperdijk bouwde ook de huizen van Overduin in Oostkapelle (1839); de Hemelsche Berg bij Oosterbeek (1847); verbouwing Kasteel Sterkenburg bij Driebergen (1848-11870), naast diverse kerken en stationsgebouwen. Zie Lit. A. van der Does, 2009, p. 73-77.

K. G. Zocher 1796-1863 			
Hoorn	ca. 1840	Hoge Vest (stadswal tussen Wester- en Noorderpoort)	- Opdrachtgever: Gem. Hoorn Raadsbesluit Ge, Hoorn 08-10-1840
Middelburg	1841-1848	Vestingwallen	- Opdrachtgever: Gem. Middelburg. Immerzeel, 1843; J.F.Schütz, 1851.
Oostkapelle	1839 1839-1840 vanaf 1839 1842-1843	4 buitenplaatsen; 1) <i>Schoonoord</i> 2) Klein Duinvliet 3) <i>Overduin</i> 4) <i>Ipenoord</i>	- Immerzeel, 1843. + Opdrachtgever: jhr Pieter Damas van Citters; Tekening in Huisarchief, dd. 1835 (met potlood bijgevoegd) en gesigneerd K. G. Z., architect te Utrecht. - Opdrachtgever: Abraham Johannes van den Broecke. - Opdrachtgever: jhr. mr. Willem Cornelis Mary de Jonge van Ellemeet. Waarschijnlijk was dit een opdracht aan J. D. Zocher jr. en is deze i.s.m. K. G. Zocher uitgewerkt. Immerseel en Tromp, 2009; Immerseel, 2011. - Opdrachtgever van deel met slingerpaden, dd. na 1856, jhr Willem Reinbrand Boddaert.
Purmerend	1839 / 1861	<i>Stadswalplantsoen</i>	- Opdrachtgever: Gem. Purmerend. Nieuw Archief Purm. 1814-1930, nr. 1777.83
Putten	1850	<i>Den Oldenaller* en aanleg</i>	+ Opdrachtgever: H.W.R. van Gollstein. Gelders Archief . Gesigneerd K.G.Zocher, architect 1850.
Rotterdam		Welbehagen aan Bergweg (later Eudokia-ziekenhuis)	+ Opdrachtgever: Bron: Den Haag, R. K. D.
Tiel	1838-1845	<i>St. Walburgplantsoen en verlenging tot Zandwijkstra Poort, op vm. Stadsmuren</i>	- Opdrachtgever: Gem. Tiel. Notulen Gemeenteraad febr. 1838-1845
Tiel	ca. 1840-1845	<i>Begraafplaats Ter Navolging aan de Lingedijk; reorganisatie</i>	+ Opdrachtgever: Gem. Tiel. Regionaal Archief Rivierenland
Utrecht	1848-1850	Oudwijk* en aanleg	- Opdrachtgever: Van Golstein. Gelders Archief, archief Van Golstein II, 154, 185
Wageningen	1854	<i>Noorderplantsoen</i>	- Opdrachtgever: Gem. Wageningen. Raadsnotulen 16-10-1854
Wageningen	1859	Distelkamppark	- Opdrachtgever: Gem. Wageningen. Raadsnotulen 20-12-1858 en 29-01-1859
Wageningen	1859	<i>Emmapark</i>	- Opdrachtgever Gem. Wageningen. Raadsnotulen 20-12-1858 en 29-01-1859
Zeist	1852	<i>Blikkenburg* en aanleg</i>	+ Part. Coll.; HUA, Archief Huydekoper, inv. Nr. 1287; Van Groningen, 1999.
J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher 			
Amsterdam / Amstelveen	1869 (aanleg '67-'70)	<i>Begraafplaats Zorgvlied</i>	+ Opdrachtgever: Gem. Nieuwer Amstel. Gekleurde pentekening en aquarel (laatste in kantoor begraafplaats); Min. Van Akten 1841-1870, reg.nr.132; 2 ontwerpen; Bibl. Wageningen UR 1 ontwerp; Bertram, 2005; Smit, 2008. Zie verder L.P.Zocher.
Amsterdam	1864-1868	<i>Vondelpark</i>	+ Opdrachtgever: Ver. tot aanleg van een Rij- en Wandelpark te Amsterdam. G. A. Amsterdam; vóór 1870 werd het park gerealiseerd (eerst oostelijk, daarna westelijk deel vanaf Kattelaantje). Smit, 2008. Zie verder onder L.P. Zocher.

Amsterdam	tussen 1864 en 1870	Paleis voor Volksvlijt, tuin	-	Opdrachtgever: Gem. Amsterdam. Zie Beeldbank GAA en <i>Purmerendse Courant</i> 19-01-1870
Arnhem	Ca. 1855	Groot Presikhaaf	-	<i>Algemeen Handelsblad</i> 4, 6, 13 en 18 mei 1863
Barneveld	1853	<i>De Schaffelaar</i>	+	Opdrachtgever: J.H. van Zuylen van Nievelt. Archief St. Gelders Landschap; Smit, 2008
Bennebroek	1861	Huis te Bennebroek (eerder genaamd Duinwijk), aanleg	-	Opdrachtgever: Gerrit Willink. AVK/ G. A. Haarlem / Huisarchief Bennebroek, inv. Nr. 17, I / 14; en 1.5 Verbouwing, nr. 494; M. Verkaik, 1992; Bertram 2005; Smit, 2008
Delft	Vanaf 1864	Park buiten de afgebroken Haagpoort	-	Opdrachtgever: Gemeente delft. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage 31 jan 1864.
Delft		Tuin H. van Berckel / Voorstraat	-	Opdrachtgever: H. van Berckel. G. A. Delft / Fam. Archief Van Berckel
Den Haag	1856	Villapark Willemspark (= Plein 1813); (niet uitgevoerd)	+	Opdrachtgever: Gem. Den Haag. G. A. Den Haag / Raadsverg. 11-03-1856 en Coll. Bodel Nijenhuis / UB Leiden; Smit, 2008. NB. Plan van W. C. van der Wayen Pieterszen (stadsarchitect) is wel (zeer gelijkend) uitgevoerd
Den Haag	1852	Tournooiveld en het Voorhout. Herinrichting.	-	Opdrachtgever: gem. Den Haag. <i>Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad</i> , 11 aug 1852; <i>Algemeen Handelsblad</i> 19 aug 1852; <i>Leydse Courant</i> 20 aug. 1852. Bij deze herinrichting kwam ook de verplaatsing (van Noordeinde naar Tournooiveld) van het ruitersstandbeeld van Willem de Zwijger ter sprake (is niet gebeurd).
Diepenveen	1856-1857	<i>Nieuw Rande*</i> , parkaanleg	-	Opdrachtgever: A. J. Duymaer van Twist. <i>Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Bijlage tot de Handelingen van 1891</i> . Leiden. - E.J. Brill. 1891, p. 75; Smelik e.a., 2007; Smit, 2008
Driebergen	1857-1859	De Wildbaan (vm. overplaats van Sparrendaal)	-	Opdrachtgever: George Luden; Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Rekeningen archief Burgemeester van Adam.
Haarlem	1862	<i>Frederikspark villapark</i> (voorheen De Baan, Koekamp en Kleine Hout); later omgeving van het brongebouw ingericht (1894).	+	Opdrachtgever: Gemeente Haarlem; AVK; Bertram, 2005; Smit, 2008
Haarlem	1865-1873	<i>Bolwerken</i> , bebouwingsplannen Staten- en Prinsbolwerk	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem. AVK; Smit, 2008
Haarlem	1866-1868	<i>Kenaupark</i> (villapark, bebouwingsplan).	+	Opdrachtgever: Ned. Mij. voor Grond Krediet. AVK, 3 ontwerpen; voormalige Hortus medicus; gesigeneerd J.D.Zoicher; Smit, 2008
Haarlem	1869-1870	<i>Hertenkamp</i> Haarlemmerhout	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; AVK; Lutgers, 1837-1844: 1 afbeelding

					
Heemstede	1862	Tuin Soeka Brenti op vm. overplaats van De Hartekamp (zie eerder)	-	Opdrachtgever: Paul van Vlissingen. Witkamp, 1863; Hans Krol, 1990.	
Huizen / Bussum	1856	Oud-Crailo	+	Opdrachtgeven: Lambertus Langerhuizen. Bibl. Wageningen UR; Bertram, 2005; Smit, 2008	
Kampen	1863-1867	<i>Stadswalplantsoen</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Kampen. G. A. Kampen, Raadsstukken okt. 1863; Smit, 2008	
Leiden	1867	Vreewijk, parkaanleg	-	Opdrachtgever: J. A. Boogaardt. Rijken, p. 147; Smit, 2008	
Leiden	1867	Hoogewoerdsplantsoen (niet uitgevoerd)	+	Opdrachtgever: Gem. Leiden. Smit, 2008	
Lisse	1857	<i>Keukenhof</i> , ontwerp park en overpark.	+	Opdrachtgever: Echtpaar C.A.A. van Pallandt (1810-1883) - Jkvr. C.M. Steengracht van Oostcapelle. Huisarchief Keukenhof, nr. 14; ontwerp gesigineerd Zocher.; Lutgers 1 afbeelding; Smit, 2008.	
					
Oegstgeest	1862; 1866	<i>Oud-Poelgeest</i> , aanleg	-	Opdrachtgever: Gerrit Willink. Smit, 2008	
Rotterdam	1852-1863	<i>Het Park, langs de Maas</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Rotterdam. G. A. Rotterdam, 9 ontwerpen; Smit, 2008	
Rotterdam	1856	Oude Plantage (1769), ontwerp villapark (niet uitgevoerd);	+	Opdrachtgever: Gem. Rotterdam. G. A. Rotterdam missive en schets; Smit, 2008	
Rotterdam	1852-1858, uitbreiding 1861	Dieren- en plantentuin (verdwenen door bombardement); ook adviseur voor deze tuin	+	Opdrachtgever: Cie. tot oprichting v.dierentuin. <i>Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage</i> , 18 juli 1858. Bibl. Wageningen UR; Smit, 2008.	
Rotterdam	1854 / 1859	<i>Tweede Waterproject</i> (kanalensysteem rondom oude stad geplantsoneerd door de Zochers)	+	Opdrachtgever: Gem. Rotterdam. <i>Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage</i> , 10 april 1859. G. A. Rotterdam, 3 ontwerpen; Smit, 2008	
Rotterdam	Ca. 1856	Villa Nuova. Westersingel/Kruiskade, hoek Binnenweg. Afgebroken.	+	Opdrachtgever A. A. Reepmaker.	
Rotterdam	Ca. 1860	<i>Park Schoonoord</i> . Nieuwe aanleg.	-	Opdrachtgever: Familie Mees. Gemeente-eigendom sinds 1909. Van Limburg Stirum, 2005. Smit, 2008.	
Rotterdam	1870	<i>Trompenburgh</i>	-	Bron: Bomenrijk in Rotterdam, 1984, p. 35	
Ruurlo	1868	<i>Kasteel Ruurlo</i> , omgeving kasteel	+	Opdrachtgever: Fam. Van Heeckeren. Gelders Archief; Huisarchief Ruurlo; Smit, 2008.	
Sassenheim	Ca. 1850	<i>Park Rusthoff</i>	-	Opdrachtgever Pieter Elias Charbon. <i>Leydse Courant</i>	

				17/4/1899.
Schiedam	1877	Verandering van de Recreatie-tuin van de Officieren Vereniging	-	<i>Schiedamsche Courant</i> 16-04-1877
Tiel	1863	St. Walburg en Kalverbos bebouwingsplan	-	Opdrachtgever: Gem. Tiel. <i>Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad</i> 12-09-1863; <i>Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage</i> 13 sept 1863. Inlichting G. A. Tiel
Utrecht	1859-1860	Lepenburg, ontwerp aanleg	+	Opdrachtgever: Gem. Utrecht; HUA: 7 ontwerpen; <i>Leidsch Dagblad</i> 28-06-1860; Smit, 2008
Utrecht	1859-1860	Lucas Bolwerk, ontwerp aanleg	-	Opdrachtgever: Gem. Utrecht; HUA, Rekeningen / Stadsarchief V, inv. Nr. 208; Smit, 2008
Utrecht	1860	Ingang Maliebaan	-	Opdrachtgever: Gem. Utrecht; <i>Leidsch Dagblad</i> 28-06-1860.
Wolvega	1867	Helomastate	+	Opdrachtgever: J. A. van Heloma; R. A. Friesland, nr. 10495.
Zeist	1863	Schaerweijde of Brinkbergen; met slingervijver en theekoepel	-	Opdrachtgever: Jkvr. Johanna Pols (eig. 1867-1875); Lutgers, 1869: 1 afbeelding; Kraal, 1907; Blijdenstein, 1984, p. 203-214.
Zoeterwoude	1858	Buitenzorg, aan de Hoge Rijndijk (no. 316), met overplaats aan de Lage Rijndijk. Enkele oude bomen zijn nog aanwezig	-	Opdrachtgever: ... Zie <i>Leidsch Dagblad</i> 18-10-1873 en <i>Leydse Courant</i> , 24/9/1873. In 1873 werd de firma Halverhout en Co. (werkgever van de tuinarchitect L. A. Springer), eigenaar van deze plaats en stichtte hier een kwekerij.
onbekend	1856	Villatijnen; 4 verschil. modellen	+	Bibl. Wageningen UR, 1 ontwerp en overige in fototheek
L. P. Zocher (1820-1915); (vaak onder de naam J.D. en				

L.P.Zocher) 				
Alkmaar	1873	<i>Kennemerpark, bebouwing langs singel</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Alkmaar; G. A. Alkmaar / Raadsnotulen 21-05-1873
Amsterdam / Amstelveen	1891-1892	<i>Begraafplaats Zorgvlied, uitbreiding; laatste project.</i>	+	Opdrachtgever Gem. Nieuwer-Amstel. G. A. Amstelveen / Indicateurs 1883-1896, reg.nr.1551; Bertram, 2005; Smit, 2008
Amsterdam	1865-1885	Park Frederiksplein	-	Opdrachtgever: Gem. Amsterdam. G. A. Amsterdam. Zie ook J. D. en L. P. Zocher: tuin bij Paleis voor Volksvlucht.
Amsterdam	1876	<i>Vondelpark parkdeel) / Willemspark(villapark)</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Amsterdam; Bibl. Wageningen UR en G. A. Amsterdam; Smit, 2008
Bloemendaal / Vogelenzang	1890	Villapark op terrein Huize Kuilenburg a/d Bekslaan (niet uitgevoerd)	+	FA Huis Vogelenzang te Vogelenzang / Bloemendaal. Ontwerp gesigineerd J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, 1890.
Culemborg	1850	<i>De Plantage (werkverschaffingsproject)</i>	+	Opdrachtgever: gem. Culemborg. Museum Elis. Weeshuis; dit ontwerp is gesigineerd L. P. Zocher, 1850. Smit, 2008.
Culemborg	1852	Het Kleine Buitenom	+	Opdrachtgever: Gem. Culemborg. Museum Elis. Weeshuis; dit ontwerp is gesigineerd L.P.Zocher, 1852.
Delden	1870-1871	<i>Twickel / De Breeriet</i>	+	Opdrachtgever: J. D. C. baron van Heeckeren; Huisarchief Twickel; Smit, 2008
Delft	1885	<i>Agneta park (arbeiderswoningen)</i>	+	Opdrachtgever: N. V. Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek; Bibl. Wageningen UR en G. A. Delft
Den Haag	1873	<i>Van Stolkpark stedenbouwkundig plan, gedeeltelijk uitgevoerd</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Den Haag; Raadsbesluit eind 1873; <i>Nieuwe Leidsche Courant</i> 02-02-1971.
Den Haag	1877	Haagsche Bosch, adviseur	-	Opdrachtgever: Gem. Den Haag; <i>Rapport Haagsche Bosch</i> 1878
Den Haag	ca. 1883	Nieuwe Parklaan	+	Opdrachtgever: Gem. Den Haag; Bibl. Wageningen UR. <i>Leydse Courant</i> , 11 nov 1888.
Den Haag	Vóór 1873	Scheveningse Bosjes (in combinatie met Van Stolkpark)	-	Opdrachtgever: Gem. Den Haag; <i>Nieuwe Leidsche Courant</i> 02-02-1971; <i>Leydse Courant</i> 12-02-1873; <i>Leydse Courant</i> 15-02-1873.
Driehuis / Velsen	1873-1874	<i>Begraafplaats De Biezen</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Velsen; G. A. Velsen. Brieven van J. D. en L. P. Zocher; 30-12-1873; 02-01-1874; 10-02-1874
Driehuis / Westerveld	1888	<i>Begraafplaats Westerveld</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Velsen; G. A. Velsen / Notulen Gemeenteraad dec. 1873-jan.febr.1874. Zie lit Boer, 1878. Bertram, 2005.
Gouda	1870-1875	<i>Plantsoen langs Lange Tiendeweg / Karnemelksloot</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Gouda; Tekening van W. P. Zijderlaan, 1875. Streekarchief Midden-Holland Gouda.
Groningen	1879-1882	<i>Sterrebos</i>	-	Opdrachtgever: Gem. Groningen; Raadsstukken febr. 1879
Haarlem	1873 1894	<i>Frederikspark, detail Omgeving brongebouw</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem; Bertram, 2005; Smit, 2008
Haarlem	1873	<i>Statenbolwerk, bebouwing</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem; Smit, 2008
Haarlem	1873-1877	<i>Florapark (op vm. Hazepatersveld, incl. eigen villa*(1885)</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem, 2 ontwerpen. <i>Het nieuws van den dag : kleine courant</i> 01-01-1876.
Haarlem	1879	<i>Alg. begraafplaats / Akendam, uitbreiding</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem; Bertram, 2005; Smit, 2008. Leonard Springer maakte na Zocher's dood in 1916 de daarop volgende uitbreiding.
Haarlem	1880	Stadsarmenziekenhuis op Schotersingel	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem, 2 ontwerpen

Haarlem	1880	<i>Frans Halsplein</i>	+	Opdrachtgever: Gem. Haarlem; G. A. Haarlem
Haarlem	1870-1900	Adviseur Haarlemmerhout		Opdrachtgever: Gem. Haarlem
Rhenen	1873	Kon. Elisabethplantsoen (noordwal)	-	Opdrachtgever: Gem. Rhenen; Dekker en Van Laar, 2009, p. 22-23
Wassenaar	1851	<i>Clingendael uitbreiding</i>	-	Opdrachtgever: Fam. Van Brienen van de Groote Lindt; Lutgers, 1855: 2 afbeeldingen, met aantekening van jaartal door Springer; Smit, 2008
Wageningen	1874	Distelkamp, bebouwingsplan	-	Opdrachtgever: Gem. Wageningen; Lit. Hartogh Heijs van Zouteveen, 1930
Wageningen	1889	Oranje Nassau's Ooord	-	Opdrachtgever: Koning Willem III; Bibl. Wageningen UR
Wassenaar	1872	Zuydwijk, deel bij vijver	+	Opdrachtgever: J. D. C. van Heeckeren van Kell . Huisarchief Twickel, vl.inv. nr. W 1058 b.

BIJLAGE C1 **Rozenhagen en Zocher's kleindochter Amy de Leeuw**

Zie: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Leeuw>; en <http://www.dbnl.org/tekst/-jaa003194201-01/-jaa003194201-01-0013.htm>

Uit: *Jaarboek van de maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1942:*

Amy Geertruida de Leeuw [Geertruida Carelsen], door Marie C. van Zeggelen

Haarlem, 10 April 1843-Haarlem, 4 Juni 1938

... Haarlem waar zij geboren was, heeft ook haar laatste jaren gehad en Haarlem heeft haar nog de voldoening van een oude liefhebberij geschonken n.l. het tuinvak. **De grote Zocher, haar Grootmoeders tweede echtgenoot had haar op zijn kweekerij Rozenhagen reeds als kind die liefhebberij bijgebracht.** Zij kreeg er haar eigen tuintje en leerde van een tuinman de handgrepen; zij mocht met Grootvader mede als hij het aanlegwerk inspecteerde. Als kleine kleuter wist zij reeds wat 'een lamme bocht' was en zie, nu bij haar wederkomst in het Vaderland, na den oorlog van 1914, werd haar weder een stuk grond op Rozenhagen afgestaan, later toen Rozenhagen verkaveld werd, een nieuwe tuin bij de firma Tubergen, twee terreinen waar zij haar leuze kon demonstreeren: Werken in harmonie met de planten. Geen stijve vierkanten om gracieuze planten en bloemen, die eischen zachte bescheiden lijnen! Dat velen, vooral architecten het niet met haar eens waren, wist zij, maar zij is er voor blijven strijden tot het eind toe... het eind dat zoo heel bijzonder is geweest van deze vrouw, blind, maar als ziende in een nieuwe wereld en terugblikkend in een oude, waar zij niet kon ophouden jubelend voor te danken.

Lijst van haar geschriften:

1867-1874 In 't vrije veld. Brieven van een landmeisje aan jonge dames, 2 dln.

1881 Natuurfantazieën.

1882 Een bonte bundel.

1886 Vertellingen en schetsen

1890 In Londen

1891 Berlijn

1902 Eerbied voor het levend materiaal in de tuinkunst

1903 Noord Hollandsche Vertellingen.

1928 Herinneringen 1ste bundel.

1933 Herinneringen 2de bundel.

Voorts artikelen in een groot aantal periodieken.

BIJLAGE C2 **Lijst van kwekerscatalogi van Kwekerij Rozenhagen¹³².**

- Catalogus van de kwekerij en enterij Rozenhagen bij Haarlem. [J. D. Zocher, architect]. ca. 1830. 45 p. (Deze catalogus in full text op Internet in te zien via de catalogus van de Bibliotheek Wageningen UR). Zie <http://library.wur.nl/speccol>
- Catalogus van de boomkwekerij en bloemisterij bij den architect J. D. Zocher en Comp. op Rozenhagen bij Haarlem. Voorwoord ondertekend door J. D. Zocher en Comp., ca. 1830. 53 p. Deze catalogus is alleen in fotocopie aanwezig in de Bibliotheek Wageninge UR..
- 1887. Prijscatalogus van de bloemisterij en zaadhandel van de firma J.D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt (kwekerij 'Rozenhagen') te Haarlem, 1887. (Coll. Archiefdienst Kennemerland).
- 1892. Geillustreerde prijs-courant van Haarlemsche bloembollen en andere bol-, knol- en wortelgewassen, van J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt bloemisten en bloembollenhandelaars, Sassenheim bij Haarlem, gevestigd sedert 1833¹³³. 26 p.
- 1892. Zocher & Co. Boomkwekerij en Bloemeisterij "Rozenhagen".

— De heeren Zocher & Co., boomkwekerij en bloemisterij „Rozenhagen” te Haarlem, zonden ons hunne prijscourant voor 1892 van knolbegonia's, dahlia's, rozen, fuchsia's, gras- en bloemzaden, enz. Eene groote verscheidenheid wordt hier aangetroffen.

Uit: *Leidsch Dagblad* 11/3/1892

- 1893. Prijs-courant van boomen- heesters- struiken, boetplantsoen en veren, rozen, coniferen, rhododendrons- azaleas, vruchtboomen en vruchtstruiken, knolbegonia's- dahlia's, Iris kaempferi, fijne graszaden, diverse planten en knolgewassen van Zocher en Co. Boomkwekerij en Bloemisterij, "Rozenhagen" te Haarlem. 1893. 66 p.
Op binnenzijde van laatste schutblad de advertentie: "Voor den aanleg van parken, buitenplaatsen en tuinen, gelieve men zich te adresseeren aan onze firma J. D. Zocher & L. P. Zocher.
- Ca. 1894. Zocher & Co. Haarlem. Prijs-courant van boomen, heesters, planten enz. Omslag met gouden letters. 96 p.

¹³² Deze catalogi zijn op één na aanwezig in de Afdeling Speciale Collecties van de Bibliotheek Wageningen UR.

¹³³ In alle Zocher-literatuur is te vinden dat J. D. Zocher en [G.] Voorhelm Schneevoogt sinds 1837 samenwerken. Dit gegeven blijkt niet juist te zijn of er is een drukfout gemaakt. Op deze catalogus staat duidelijk gedrukt dat J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt al sinds 1833 samenwerken in de firma J. D. Zocher & Voorhelm Schneevoogt, bloemisten en bloembollenhandelaars.

ZOCHER & Co.
TE HAARLEM

hebben de eer te berichten, dat op aanvraag door hen gratis en franco worden toegezonden de volgende **PRIJSCOURANTEN**:

1. Van *aanbevelenswaardige nieuwe en nog weinig bekende Heesters en Vruchtsoorten.*
2. Van *Sierboomen, Heesters, Struiken, Rozen, Coniferen, Rhododendrons, Vruchtboomen, Vruchtstruiken enz.*
3. Van *Bloembollen.*
4. Van *Knolbegonia's, Dahlia's, Canna's, Iris Kaempferi, diverse Planten, Graaszaden enz.*

1894. Uit: Leeuwarder Courant 12/11/1894

- Voorjaar 1894-Najaar 1894. Zocher en Co. Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. Boomen, heesters en struiken, Rozen, Coniferen, Rhododendrons met illustratie van Rosa multiflora semperflorens. 11 p.
- Najaar 1894-voorjaar 1895. Zocher & Co. Boomkwekerij en Bloemisterij, "Rozenhagen" te Haarlem, vestigen de aandacht op hunne zeer uitgebreide verzameling boomen, heesters en struiken, rozen, coniferen, rhododendrons, vruchtboomen en vruchtstruiken, enz. 11 p. Catalogus van nieuwe en nog weinig bekende gewassen incl. advertentie van J. D. Zocher en L. P. Zocher. 11 p.
- 1895. Prijs-courant van knolbegonia's,- dahlia's,- Iris kaempferi,- Canna's, voorjaars bol- en knolgewassen, Diverse bloeiende en sierplanten, stamfuchsia's, rozen, graszaden (voor fijne gazons), plantenkuijen, enz. van Zocher & Co., Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. 23 p.; incl. advertentie van J. D. Zocher en L. P. Zocher.
- 1896. Prijs-courant van knolbegonia's,- dahlia's,- Iris kaempferi,- Canna's, voorjaars bol- en knolgewassen, Diverse bloeiende en sierplanten, stamfuchsia's, graszaden (voor fijne gazons), rozen, enz. van Zocher & Co., Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. 32 p.
- Najaar 1897-voorjaar 1898. Handels-aanbieding van Zocher & Co. Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. 16 p.
- Voorjaar 1898. Zocher & Co., Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. Prijs-courant van dahlia's, Canna's, knolbegonia's, Iris kaempferi, diverse planten, bol- en knolgewassen, graszaden voor fijne gazons enz. (met illustratie op voorblad van bloemboekje met blauwe primula's, Primula veris acaulis coerulea). 15 p.
- Voorjaar 1899. Zocher & Co. Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" Haarlem. Met illustratie van Cactus-Dahlia "Britannia". 24 p.
- 1899. Zocher & Co. Haarlem. Groente- en Moeszaden. 8 p.
- 1900. Zocher & Co., - Haarlem. Groente- en Moeszaden. 12 p.
- Voorjaar 1900. Zocher & Co., Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. (met illustratie op voorblad van Cactus-Dahlia "Arachne"). 12 p.
- Najaar 1900-voorjaar 1901. Handels-aanbieding. Zocher & Co., Boomkwekerij en Bloemisterij "Rozenhagen" te Haarlem. 24 p. (met illustratie van perzik op voorblad).

- [ca. 1900]. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijs-courant van Sier- en vruchtboomen, Coniferen, Rozen, enz. 96 p.
- Voorjaar 1901. *Zocher & Co.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen” te Haarlem. (met illustratie van Cactus-Dahlia “progenitor”). 15 p.
- 1901. *Zocher & Co.*, - Haarlem. Groente- en Moeszaden. 14 p.
- [augustus 1 901]. *Zocher & C0.* Haarlem. Prijs-courant van Bloembollen. (met illustratie van gemengd bloemboeketje op voorblad). 24 p.
- Najaar 1901-voorjaar 1902. Handels-aanbieding van *Zocher & Co.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen” te Haarlem. (met illustratie van bijzondere aardbeien, Saint Antoine de Padoue, op voorblad). 24 p.
- Voorjaar 1902. *Zocher & Co.*, te Haarlem. Dahlia’s, Canna’s, knolbegonia’s. Diverse bol-, knol- en wortelgewassen. Met (met illustratie van Cactus-Dahlia “Rozenhagen” op voorblad). 15 p.
- 1902. *Zocher & Co.*, Haarlem. Prijs-courant van Groente- en Moeszaden, zaden van zomerbloemen. Klimplanten, siergrassen en immortellen [droogbloemen, stroobloemen¹³⁴]. Zaden van sier- en bladplanten, potgewassen en overblijvende planten. Graszaden. (Speciale mélanges voor fijne gazons). 16 p.
- [1902]. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijs-courant van sier- en vruchtboomen, coniferen, rozen enz. 104 p.
- Najaar 1902-voorjaar 1903. Handels-aanbieding van *Zocher & Co.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen” te Haarlem. (met illustratie van bijzondere aardbeien, Saint Antoine de Padoue op voorblad). 24 p.
- Voorjaar 1903. *Zocher & Co.*, te Haarlem. Dahlia’s – Canna’s- Knolbegonia’s- Iris kaempferi. Waterlelies- Rozen- Aardbezieën- Vaste Planten- Diverse Knol- en bolgewassen, enz. 23 p.
- 1903. *Zocher & Co.*, Haarlem. Prijs-courant van Groente- en moeszaden. Zaden van zomerbloemen, klimplanten, potgewassen en overblijvende planten. Zaden van sier- en bladplanten, immortellen en siergewassen. Graszaden (Speciale mélanges voor fijne gazons). 19 p.
- Najaar 1903 – voorjaar 1904. Handels- aanbieding van *Zocher & C0.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen”te Haarlem. 24 p.
- 1904. *Zocher & Co.* “Rozenhaen”Haarlem. met telegramadres. Prijs-courant van Boomkwekerij en Bloemisterij- artikelen, zaden enz. Met (met illustratie van bloeiende tak op voorblad). [sneeuwbal met vinkje?CO]. 57 p.
- 1904. *Zocher & Co.*, “Rozenhagen” Haarlem. Prijs-courant Bloembollen. 20 p.
- Voorjaar 1905. *Zocher & Co.*, te Haarlem. Dahlia’s, Canna’s, knolbegonia’s en diverse zaden. (met illustratie van Cactus-Dahlia “Rozenhagen”op voorblad). 24 p.
- 1905. *Zocher & Co.*, “Rozenhagen”, te Haarlem. Prijs-Courant van Bloembollen. 22 p.

¹³⁴ Uit: *De Natuur, Populair Geïllustreerd Maandschrift, gewijd aan de natuurkundige wetenschappen en hare toepassingen. 15 Mei 1889 - 9e jaargang.* De immortellen worden op vele plaatsen gekweekt. Men kan er geheele velden mee bedekt zien in de omstreken van Ollioules in Le Var, waar jaarlijks voor honderd-duizende franken aan planten geoogst worden. In Mei geschiedt de pluk; men snijdt de stelen tot op 25 tot 30 centimeter van de bloemtulpen af, kort voor de ontluiking der knoppen; dit werk wordt altijd aan vrouwen opgedragen. Nadat de stelen afgesneden zijn, bindt men ze tot bundels, die men met de bloemen naar beneden hangt om ze in de open lucht te laten drogen. Als de bloemen gedroogd zijn, verzamelt men ze in bossen van 250 gram ongeveer, die men per honderd bos in houten kisten verpakt, welke voor 55 of 60 francs per stuk geleverd worden.

- [1905]. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijs-courant van sier- en vruchtboomen, coniferen, rozen, vaste planten enz. NB. Rood omslag. 112 p.
- Najaar 1905. Handels-aanbieding. *Zocher & Co.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen” te Haarlem. (met illustartie van bloeiende tek op voorblad) . 30 p.
- Voorjaar 1906. *Zocher & Co.* Te Haarlem. Dahlia’s- Canna’s- Knolbegonia’s – Iris Kaempferi- Waterleleies- diverse planten- bol- en knolgewassen- collecties boomen- heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen- vruchtstruiken- aardbezien enz. benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz., (met illustratie van bijzondere aardbeien op voorblad). 50 p.
- Voorjaar 1906. *Zocher & Co.* te Haarlem. Dahlia’s- Canna’s-Knolbegonia’s – Iris Kaempferi- Waterleleies- diverse planten- bol- en knolgewassen- collecties boomen- heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen- vruchtstruiken- aardbezien enz. benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van bijzondere aardbeien op voorblad). 23 p.
- 1906. *Zocher & Co.*, : Rozenhagen”, te Haarlem. Prijs-courant van Bloembollen. 23 p.
- Najaar 1906-voorjaar 1907. Handels-aanbieding van *Zocher & Co.*, Boomkwekerij en Bloemisterij “Rozenhagen” te Haarlem. 31 p.
- Voorjaar 1907. *Zocher & Co.*, te Haarlem. Dahlia’s, Canna’s, knolbegonia’s, groente- bloem- en graszaden. (met illustratie van Kraag-Dahlia, President Viger op voorblad. 31 p.
- 1907. *Zocher & Co.* “Rozenhagen”Haarlem. Prijs-courant Bloembollen. 24 p.
- [februari 1907]. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijscourant van sier- en vruchtboomen, coniferen, rozen, vaste planten enz. 112 p.
- Voorjaar 1908. *Zocher & Co.* te Haarlem. Dahlia’s- Canna’s- Knolbegonia’s -Iris Kaempferi- Waterleleies- diverse planten- bol- en knolgewassen- collecties boomen- heesters- struiken- coniferen- rozen. Vruchtboomen- vruchtstruiken- aardbezien enz. benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van bijzondere aardbeien op voorblad). 58 p.
- [februari 1908]. *Zocher & Co.* Haarlem. prijs-courant van sier- en vruchtboomen, coniferen, rozen enz. 96 p.
- 1908. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijs-courant van Bloembollen. 24 p.
- Voorjaar 1909. *Zocher & Co.* te Haarlem. Dahlia’s- Canna’s- knolbegonia’s. Groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons. (met illustratie van dahlia op voorblad). 32 p.
- [september 1909]. *Zocher & Co.* Haarlem. [Catalogus bloembollen], met illustratie van gekleurde tulpen achterop de omslag. 24 p.
- [1909]. *Zocher & Co.* Haarlem. Prijs-courant van sier- en vruchtboomen, coniferen, rozen, vaste planten enz. 120 p.

- Voorjaar 1910. Zocher & Co. Haarlem. Dahlia's- Canna's- Knolbegonia's- Iris Kaempferi- Waterleleies- diverse planten- bol- en knolgewassen- collecties boomen- heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen- vruchtstruiken- aardbezien enz. benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van bijzondere aardbeien op voorblad, zie afbeelding). 56 p.
- [augustus 1910]. Zocher & Co. Bloemisterij "Rozenhagen" Haarlem. (met grote illustratie van tulpen op het voorblad). 24 p.
- [1910]. Zocher & Co. "Rozenhagen" te Haarlem. Prijscourant van Bloembollen. Blauwe omslag met illustratie in Jugendstil. 20 p.
- Voorjaar 1911. Zocher & Co. te Haarlem. Groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons. Dahlia's- Canna's- knolbegonia's. (met illustratie van dahlia op het voorblad). 29 p.

- [1911]. Zocher & Co. "Rozenhagen" Haarlem. 125 p.
- Voorjaar 1912. Zocher & Co. Haarlem. 56 p.
- Voorjaar 1913. Zocher & Co. Haarlem. Dahlia's- Canna's- Knolbegonia's- Iris Kaempferi- Waterleleies- diverse planten- bol- en knolgewassen- collecties boomen- heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen- vruchtstruiken- aardbezien enz. benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en

bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van bijzondere aardbeien op voorblad). 56 p.

- Voorjaar 1914. *Zocher & Co.* Haarlem. Boomen – heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen en vruchtstruiken- aardbeziën- dahlia's- canna's- Knolbegonia's- Iris kaempferi- waterlelies- diverse planten- bol- en knolgewassen enz. - - benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden. Graszaden, voor extra fraaie gazons enz. 32 p. + 26 p.
- 1914. *Zocher & Co.* Haarlem. (met donkergroene omslag). 26 p.
- [1915?]. *Zocher & Co.* "Rozenhagen" te Haarlem. Voorzijde omalsg met illustratie van gekleurde tulpen en achterzijde omslag met gekleurde Irissen. 24 p.
- Voorjaar 1915. *Zocher & Co.* Haarlem. Boomen – heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen en vruchtstruiken- aardbeziën- dahlia's- canna's- knolbegonia's- Iris kaempferi- waterlelies- diverse planten- bol- en knolgewassen enz., benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden, graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van perzik aan tak op voorblad). 40 p.
- Voorjaar 1916. *Zocher & Co.* Haarlem. Boomen – heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen en vruchtstruiken- aardbeziën- dahlia's- canna's- knolbegonia's- Iris kaempferi- waterlelies- diverse planten- bol- en knolgewassen enz., benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden, graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van perzik aan tak op voorblad). 40 p.
- 1916. *Zocher & Co.* Haarlem. 26 p.
- Voorjaar 1917. *Zocher & Co.* Haarlem. 16 p. Boomen – heesters- struiken- coniferen- rozen- vruchtboomen en vruchtstruiken- aardbeziën- dahlia's- canna's- knolbegonia's- Iris kaempferi- waterlelies- diverse planten- bol- en knolgewassen enz., benevens eene keuze der meest aanbevelenswaardige groente- en bloemzaden, graszaden, voor extra fraaie gazons enz. (met illustratie van peer op voorblad. 16 p.
- 1917. *Zocher & Co.* Haarlem. 24 p. In deze catalogus ligt een los vel met de aankondiging van het beëindigen van de huur der terreinen genaamd "Rozenhagen" en dat de zaken onzer Boomkwekerij en Bloemisterij worden geliquideerd. Dd. Haarlem, september 1917.
- Naast de hierboven opgesomde catalogi van de kwekerij Rozenhagen bestaan er nog acht ongedateerde Prijscouranten van Bloembollen, te dateren tussen 1890 en 1895. Zes hebben hetzelfde opschrift op de buitenkant (hoewel de lettertypen iets variëren) en dezelfde illustratie (een gemengd bloembollenboeketje met o.a. anemonen, tulpen, keizerskroon) als de prijscourant van augustus 1901, die we dankzij een aantekening in oud handschrift hebben kunnen dateren. De zevende is zeer gelijkend maar heeft een andere illustratie op het omslag (drie hyacinten). Deze zeven ongedateerde bloembollen- prijslijsten (variërend van 15 pagina's tot 20 pagina's) willen we voorlopig op het laatste decennium van de negentiende eeuw dateren. De illustratie van de achtste prijscourant heeft uitgesproken Jugendstil- kenmerken en is misschien iets later.

Tenslotte bestaan er nog twee Handels-prijscouranten (gedateerd 1937; 1939) van de Naamloze Vennootschap tot exploitatie der Nymphaea collectie *Zocher & Co.* te Laag - Soeren. Het zal hier mogelijk gaan om een deelcollectie van de kwekerij *Zocher & Co.*, opgekocht (in 1917 / 1918?) door een kweker, die de naam van *Zocher en Co* heeft willen behouden.

BIJLAGE D.**Kontraktstuk¹³⁵**

De ondergeteekenden J.D.Zocher en L.P.Zocher architecten, verbinden zich voor een gedeelte van het Buitengoed Keukenhoff onder de gemeente Lisse, naar hun beste weten op eene bevallige wijze aan te leggen, volgens de daarvan ingeleverde, gewijzigde schetsteekening en op de hier volgende conditien, over een gekomen met den W.E. Geb. Heer C.A.A. van Pallandt door wie hun dit werk wordt aanbesteed.-----

Zij zullen volgens de gewijzigde schetsteekening het water doen graven en die gedeelten dempen zooals het plan aanduidt en de paden en groeperingen zoo daar leggen als hun onder de bewerking het meest geraden voorkomt teneinde het beste effect te erlangen in overeenstemming met het bestaande.– Zij zullen de waterpartij doen graven tot minstens een Ned. el onder het gewone zomerpeil en die gedeelten van het oude water welke in de nieuwe partij zijn begrepen later uitbaggeren, welke specie voor de beplanting zal worden gebruikt.– Zij zullen met de meeste zorg en naar hun beste weten de gronden doen verwerken, ten einde door afwisseling van sterk sprekende en zachte glooijingen en ondulatie der terreinen het beste effect daar te stellen.– Zij zullen voor de aanplantingen en op de plaatsen alwaar het hout gewas vervalt en gronden behoorlijk doen omspitten en bij dit spitten zoowel als bij het verder verwerken van gronden, zorgdragen dat de goede grond boven wordt gehouden.– De waterkanten zullen zij tot op genoegzame breedte met graszoden doen beleggen en langs de groeperingen en wandelingen waar zulks noodig is, eene bandzode doen leggen, waartoe zij de graszoden zullen mogen gebruiken welke op het terrein voorhanden zijn, en zullen zij al wat weiland of graspartij moet worden, behoorlijk doen inzaaijen met engelsch raijgras zaad en klaver.-----

Het benodigde plantsoen voor de beplanting van dezen aanleg, zal buiten hunne kosten door de Wedelgeb. Heer aanbesteder op de plaats worden geleverd, doch zullen de onder getekenden hetzelfde doen planten en zoo verdeelen, als het naar hun oordeel de aangenaamste schakeringen kan opleveren.-----

Al het hout hetwelk, buiten het op stam verkochte, vallen moet, zoo alsmede de uitgegraven stompden, zullen de ondergetekenden op zijde doen brengen, blijvende echter al het hout de eigendom van de Wedelgeb. Heer aanbesteder alleen zal het vergund zijn om takken te gebruiken voor de noodige wiepen op de plaatsen waar het bestaande water moet worden ingedempt.-----

De werken voor dezen aanleg zullen in twee hoofddeelen worden verdeeld, als ten eerste de binnenplaats rondom het huis tot aan den algemeenen weg en ten tweede de gronden benoorden genoemden weg of de overplaats. Met het eerste gedeelte zal zoo spoedig mogelijk een aanvang worden gemaakt en dit werk met den laatsten april 1800 negenenvijftig geheel gereed worden opgeleverd.– Van het tweede gedeelte zal in den aanstaanden winter het hout wat vallen moet door de Wedelgeb. Heer aanbesteder worden verkocht, waarna als dan met het graafwerk een aanvang zal worden gemaakt en met vereischten kracht worden voortgezet, dat in het najaar 1800 negenenvijftig de beplanting kan geschieden en dus dit gedeelte van het werk in het daaraanvolgende voorjaar mede geheel gereed zal zijn.-----

Zij zullen zoodra de noodige toestemming tot het verleggen van den algemeenen weg zal zijn verleend, de nieuwe rigtingen van dien weg naar de vereischte afmetingen doen daar stellen, waarna de oude weg zal kunnen vervallen en in de partijen worden bijgetrokken.-----

De uitvoering der werken voor dezen aanleg nemen de ondergetekenden op zich tot stand te brengen voor eene som van achttien duizend en zevenhonderd guldens, onder welke som begrepen zijn alle arbeidsloonen, aankoop en bezorging van gereedschappen, directie, salaris

¹³⁵ Huisarchief Keukenhof.

en reiskosten en alle onkosten de uitvoering van dit werk betreffende, doch geene leveranties van plantsoenen of ambachtswerken.-----

-

Bovengenoemde som zal hun door den Wedelgeb. Heer aanbestede worden uitbetaald in vijf termijnen, als:

1 ste termijn. Als de binnenplaats op het beplanten na af is	F 5.000,--
2 de termijn. Als de binnenplaats gereed is.	F 2.000,--
3 de termijn. Als het water in de overplaats gegraven is.	F 7.000,--
4 de termijn. Als de overplaats op het beplanten na af is	F 3.000,--
5 de termijn. Als het geheel werk gereed is	F 17.000,--
[plus 10 %]	F 18.700,--

Er zijn hiervan gemaakt twee eens luidenden afschriften

Keukenhoff den October 1800 achtenvijftig J.D. Zocher L.P. Zocher

Literatuurlijst.

- Aa, A. J. van der. Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. Gorinchem, 1839-1851.
- Albers, Lucia. 'Wie was de landschapsarchitect van Den Alerdink bij Heino'. *Cascade bulletin voor tuinhistorie*, Jg. 2 (1993) nr ½, p. 13-18.
- Allan, F. Geschiedenis en beschrijving van Haarlem, van de vroegste tijden tot heden. Haarlem, 1973 (herdruk).
- André, E. *L'art des jardins*... Paris, 1879.
- Apon, J. M. Sparrenheuvel: geschiedenis van een Bloemendaalse hofstede. [Bloemendaal], 1961.
- Aschman, ing. K. en drs. R. H. M. van Immerseel. Historische buitenplaats Eikenrode in Loosdrecht: vervallen buitenplaats krijgt nieuwe toekomst. *GROEN*, 2004, p. 30-36.
- *Beknopte beschrijving der stad Haarlem*. Haarlem, 1828.
- Bertram, Christian. Noord-Hollands Arcadia: ruim 400 Noord-Hollandse buitenplaatsen in tekeningen, prenten en kaarten uit de provinciale Atlas Noord-Holland. Met een bijdrage van Erik A. de Jong. Alphen aan de Rijn, 2005.
- Bierens de Haan. J.C. Huis Oldenaller te Putten. *De woonstede door de eeuwen heen* (1986, 1^e kwart) no. 69, p. 34-49.
- *Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen*. Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, No. 2 (Twickel); No. 14 (Biljoen); No. 20 (Renswoude).
- Blijdenstein, R. Zeist, *Groei en bouw*. Zeist, 1983 (deel 1); 1984 (deel 3).
- Blijdenstein, R. et al. Buitenplaatsen en landgoederen. *Monumenten* 1989, nr. 6.
- Blijdenstein, R. Ma Retraite, een buitenplaats te Zeist, 1988, p. 9 en 15.
- *Bomenrijk in Rotterdam*. Rotterdam: St. Arboretum Trompenburg, 1984.
- Bos, J. *Panorama van Utrecht*. Utrecht, 1859.
- Broeke, M. van der. *Jan Arends: buitenplaatsen op Walcheren: aanhangsel leven en werken van Jan Arends (1738-1805)*. Alphen aan de Rijn, 2001.
- Carelsen, G. (schuilnaam voor Amy Geertruida de Leeuw, kleindochter van Zocher). *Herinneringen*, eerste bundel. Haarlem, 1928.
- Carelsen. Het werk der Zochers. *De Tijdspiegel*, nr. 74 (1917), 205-220.
- Christemeijer, J. B. *Landelijk schoon, in het Sticht van Utrecht, en in deszelfs omstreken*. Alphen a/d Rijn, 1986. Fotomechanische herdruk. Utrecht, 1836. Met verwijzing naar Zocher.

- Christemeijer, J. B. *Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht*. 2 delen. Alphen a/d Rijn, 1986. Fotomechanische herdruk. Schoonhoven, 1837. Met verwijzing naar Zocher.
- Cloet, J. J. *Chateaux et monumens des Pays-Bas : faisant suite au voyage pittoresque*. --- Bruxelles, [1825-1830].
- Craandijk, J. en P. A. Schipperus. *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deel II. Haarlem, 1876. (Twickel, p. 33).
- Dekker, Hens en Ben van Laar. Markante bomen in Rhenen. *Oud Rhenen*. Jg.28 (september 2009), nr. 3, p. 5-28.
- Delaire, Edmond Augustin. *Les architectes élèves de l'Ecole des beaux-arts 1793-1907*. Paris, 1907.
- Demoed, E. J. *Van een groene zoom aan een vaal kleed*. Arnhem[s.a.].
- Derks, G. J. M. en W. A. Heurneman. *Soest in de zeventiende en achttiende eeuw*. Soest / Soesterberg, 2010.
- Dikken, A. den en A. Koenders. Lindenheuvel en Peerlkamplaan: een onderzoek naar de bouwgeschiedenis van het Huis met de Pilaren. *Eigen Perk* 1998, p. 3-19.
- Does, A. van der en Jan Holwerda (redactie). *Tuingeschiedenis in Nederland: veelzijdig erfgoed in 't groen*. Utrecht, 2009. Uitgave i.s.m. Stichting Tuinhistorisch genootschap Cascade, Cascade Bulletin voor Tuinhistorie Jg. 18 (2009), nummer 2.
- Eynden, R. van der en A. van der Willigen. *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst*. 1820 (deel 3); aanhangsel 1840.
- Fockema Andreae, S. J. et al. *Duizend jaar bouwen in Nederland*. Amsterdam, 1957.
- Franke, Arne, unter mitarbeit von Katrin Schulze. *Das Schlesische Elysium: Burgen, Schlösser, Herrenhäuser und Parks im Hirschberger Tal*. Potsdam, 2008 (eerste Auflage 2004). 225 p.
- Gierveld, Hans. Aanpak Breede Riet verbetert de vitaliteit van bomen. Herstel van het landschapspark van Zocher. *Twickelblad* afl. 1) 1996, nr. 4, p. 3-6.
- Gierveld, Hans en Albert Schimmelpenninck. Landschapspark de Breede Riet in ere hersteld. *Twickelblad* 1999, nr.3, p. 15-18.
- Gnirrep, K. De Schat van Spaarnberg. *Maandblad Amstelodamum*, Jg. 2004, p. 3-21.
- Goetghebuer, P. J. *Choix des monuments...*Gent, 1827.
- Grohmann, J. G., F. G. Baumgärtner. *Idee-Magazin für Liebhaber von Gärten und englischen Anlagen und für Bestzer von Landgüter*. Met Franse en Duitse tekst 5 Bände oder 60 Hefte. Leipzig 1796-1806.
- Groningen, Catherina L. van. *De Stichtse lustwarande: buitens in het groen*. Serie: De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, deel 2. De provincie Utrecht / De Utrechtse Heuvelrug. Zwolle, 1999.
- Groningen, Catharina L. van. *Slot Zeist: een Vorstelyk stuk Goet*. Driebergen-Zeist, 2009. 176 p.
- Haan, J. de. *Villaparken in Nederland*. Haarlem, 1987.
- Halm, H. van et al. *125 jaar Vondelpark*. Amsterdam, 1989.
- Hardenberg, Mr. H.. Het oude Benoordenhout: geschiedenis van Clingendael en de omgeving van het park. Den Haag, 1974.
- Harlez de Deulin, Nathalie de. *Parcs et jardins historiques de Wallonie* Vol. 7 Province de Namur, Arrondissements de Dinant et de Philippeville. Namur, IPW, 2008. (betreft Chateau d'Ostin).
- Harten, Henny van. Het bosch van den Fraeijlemaborg. *Stad en Lande, Cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen*. Jg. 11, nr.2, (2de kw. 2002), p. 1-5. Zie: <http://www.fraeylemaborg.nl/publicaties/Bospark-Fraeylemaborg.pdf>
- Hartogh Heijs van Zouteveen, H. F. Wageningen en omstreken in het verloop der eeuwen. *Tijdschrift voor volkshuisvesting en stedebouw*. 1930, nr. 2 en 3.
- Helmink-Habets, J. M. T. *Een groene rand: het werk van J. D. Zocher jr. en L. P. Zocher, 1844-1864*. Studentenrapport. Amsterdam (VU), 1995.

- Heijder, M. De koninklijke kwekelingen: Zocher was ook uitverkoren. *Ons Amsterdam* Jg. 35, nr. 5, p. 72-75.
- Hildebrand. *Camera Obscura (Een onaangenaam mensch in de Haarlemmerhout)*. Haarlem, 1839. Zocher treedt in deze roman op als architect van de sociëteit Trouw Moet Blijken.
- Hirschfeld, C. C. L. *Aanmerkingen over de landhuizen en de tuinkunst*. Utrecht, 1779.
- Hirschfeld, C. C. L. *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1779 (deel 1); 1780 (deel 2 en 3); 1782 (deel 4); 1785 (deel 5). Zie <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hirschfeld1779>. Ook in deze zelfde jaren een Franse uitgave.
- Hoekstra, A.; m.m.v. H.M.J. Tromp, C.S. Oldenburger-Ebbers e.a. *Groene bouwstenen : dendrologisch onderzoek op historische buitenplaatsen*. Heerde / Utrecht, 1998.
- Holwerda, Jan. J. Bolleurs, te Haarlem, Architect in het aanleggen van Tuinen, Engelsche Bosschen enz., na de nieuwste modernste smaak. *Cascade Bulletin* 2011 (20), nummer 1. p.7-18.
- Holwerda, Jan. J. D. Zoher's Landelijk Bouwkundige Ontwerpen, tot verfraaijing van aanleg van Landgoederen en Lusthoven. *Cascade Bulletin* 2011 (20), nummer 1. p.19-27.
- Immerseel, Ronald H. M. Christoffel Eggink (1820-1881), "een rechte tuinarchitect". *Cascade Bulletin* Jg. 5 (1996), 2de halfjaar. p. 39-47.
- Immerseel, Ronald H. M. van. Twee generaties Zocher op Vredenoord. *Historische Woonsteden en tuinen* no. 158 (2008). p. 22-27.
- Immerseel, R. H. M. 'Christiaan Georg Breitenstein, ontwerper en hortulanus'. *Historische Woonsteden en tuinen*, no. 154 (april 2007), p. 7-11.
- Immerseel, Ronald H. M. van en Heimerick M. J. Tromp. Onbekende werken en gegevens van J. D. Zocher sr. jr. *Tuingeschiedenis in Nederland: veelzijdig erfgoed in 't groen*. Utrecht, 2009. p. 65-78. Ook uitgegeven als *Cascade Bulletin voor Tuinhistorie*. Jg. 18 (2009), nummer 2.
- Immerseel, Ronald van. 'Minder in tel en aanzien, en toch ook knap is eene Boleurs': De Haarlemse hortulanus Arent Bolleurs en zijn zoon Jan. *Cascade Bulletin* Jg 2010 (19), no. 1, p. 35-44.
- Immerseel, drs. R. H. M. van. M.m.v. dr. A. M. M. van Haperen. "Dat de Overduinsche bloemhof bloei": de geschiedenis van de buitenplaats Overduin te Oostkapelle. Amersfoort, 2011. 96 p.
- Immerzeel, J.jr. en postuum bewerkt door C. H. Immerzeel en C. Immerzeel. *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunst-schilders...bouwmeesters... / Amsterdam, 1842 / 1843*. 3 delen.
Zie <http://books.google.nl/books?id=r9EDAAAAYAAJ&pg=RA2-PA261&dq=zocher&lr=&client=firefox-a&cd=50#v=onepage&q=zocher&f=false>
- Jansen, M. E. G. B. *Raaphorst: van kasteel tot landschapspark*. Leiden, 1985. Doctoraal scriptie Rijksuniversiteit Leiden. Manuscript. 2 delen, tekst en afbeeldingen.
- Jansen, M. E. G. B. Twickel te Ambt Delden. *Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen*. No. 21. 2 delen. Zeist, 1988. (De zgn. percelenkaart staat hierin afgebeeld en foutief vermeld als gedateerd 1835).
- Jong, Erik de. 'Bouwkunst'. In: Ellinoor Bergvelt e.a. (red.) *Reizen naar Rome: Italë als leerschool voor Nederlandse kunstenaars omstreeks 1800*. Tent. Cat. Haarlem (Teylers Museum), Rome (Nederlands Instituut), 1984: pp. 180-183.
- Kadatz, Hans Joachim. *Die Torgauer Tuchmacherzunft: portrait eines historischen Handwerks*. Torgau, 2008.
- Kadatz, Ingeborg. Bekannte Persönlichkeiten in der Geschichte Torgaus. Torgau, 2002. *Kleine Schriften des Torgauer Geschichtsvereins. Nachschlagwerk zur sächsischen regionalgeschichte*. p. 121. (Alfabetische opsomming van personen met indien bekend hun portretten).
- Kesteloo, H. M. *Oostkapelle in woord en beeld*. Middelburg, 1909.

- Kooi, C. M. . ‘De ontmanteling van de vesting Arnhem, 1809-1830’. *Arnhem De Genoeglijkste*, nr.3 (september 2008). P. 86-106.
- Kops, Jan. *Algemeen rapport der Commissie van superintendie over het onderzoek der duinen*. Leyden, 1798-1799. Dl.1: Tegenwoordige staat der duinen van het voormalig gewest Holland. Dl.2: Ontwerp tot vruchtbaarmaaking der duinen.
- Kraal Wz., *Jan W. Kraal's nieuwe groote gids van Zeist. Beschrijving van Zeist, De Bilt, Huis ter Heide en Soesterberg. Uitstapjes en rijtoeren in den omtrek*, Zeist, 1907. (Hierin wordt Schaerweijde als Zocher-project genoemd).
- Krabbe, Coert P. *Droomreis op papier: de Prix de Rome en de Nederlandse architectuur (1808-1851)*. Leiden, 2009. 320 p.
- Krol, Hans. Historie van het landgoed Eikenrode. *Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek* 65 (augustus 1990), p. 5-26.
- Kuijlen, J., C. S. Oldenburgers-Ebbers en D. O. Wijnands. *Paradisus Batavus: bibliografie van plantencatalogi van onderwijstuinen, particuliere tuinen en kwekerscollecties in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden (1550-1839)*. Wageningen, 1983.
- Kuile, G. J. ter . *De opkomst van Almelo en omgeving*. Zwolle, 1941.
- Krauss, J. C. (platen naar F. Schmidt) *Afbeeldingen der fraaiste, meest uitheemsche boomen en heesters die tot versiering van Engelsche bosschen en tuinen, op onze grond, kunnen geplant en gekweekt worden...* Amsterdam, 1802-1809.
- Laar, G. van. *Magazijn van tuin-sieraaden: of verzameling van modellen van aanleg en sieraad, voor groote en kleine lust-hoven, voornamelijk van dezulke die, met weinig kosten, te maaken zijn*. Amsterdam, 1802-1809. 190 Pl. Verschenen in 24 afleveringen.
- Lammertse -Tjalma, P. *Hendrik van Lunteren 1780 - 1848 tuinarchitect: ‘vermaarde aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaiing in het bouwkundige vak daarbij behoort’*. Amsterdam: Lammertse - Tjalma, 1996. - 114 p. - Doctoraalscriptie Vrije Universiteit, Vakgroep Kunstgeschiedenis.
- Lammertse - Tjalma, P. ‘Hendrik van Lunteren (1780 - 1848): vermaard aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaiing in het bouwkundige vak daarbij behoort’. *Tuinkunst: Nederlands jaarboek voor de geschiedenis van tuin- en landschapsarchitectuur* 1997 (1998) no. 3, p. 36-73.
- Landheer-Roelants, A.E.M. m.m.v. Ton Landheer. *Romantisch wonen in de stad. 125 jaar Van Stolkpark*. Utrecht 1999.
- Lange, K.H. *Bausteine für ein Häuserbuch der Stadt Torgau-Innenstadt*. Manuscript, 2001.
- Lennep, Jacob van. *Romantische werken*. Vijftiende deel. *Klaasje Zevenster*. 's Gravenhage; Leiden; Arnhem, 1866. p. 306-307. Zocher treedt in deze roman op als de ontwerper van een nieuw plan voor de buitenplaats Hardestein.
- Limburg Stirum, M. van. *De historische tuin ‘Schoonoord’ nader bekeken*. Rotterdam, 2005.
- Lintsen, H. W. *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890*, Deel 4: delfstoffen, machine- en scheepsbouw, stoom, chemie, telegrafie en telefonie. 352 blz. Zutphen, 1993.
- Loudon, J. C. *Observations on the formation and management of useful and ornamental plantations, on the theory and practise of landscape gardening*. Edinburgh, 1804.
- Loudon, J. C.. *The landscape gardening and landscape architecture of the late Humphry Repton, Esq. : being his entire works on these subjects*. London, 1840. 619 p.
- Lutgers, P. J. *Gezichten in de omstreken van Haarlem*. Haarlem, 1837-1844. Met verwijzingen naar Zocher.
- Lutgers, P. J. en W. J. Hofdijk. *Gezigten in de omstreken van ‘s-Gravenhage en Leyden...*[Loenen aan de Vecht], 1855. Met verwijzingen naar Zocher.
- Lutgers, P. J. en W. J. Hofdijk. *Gezigten in de omstreken van Utrecht*. 1869. Met verwijzingen naar Zocher.
- Luttervelt, R. van. *De buitenplaatsen aan de Vecht*. Lochem, 1943 en 1970.
- Meulenkamp, W. Jan David Zocher Jr. op Hardestein rond 1840: een hors catalogue. *Bulletin Cascade* 2 (1993), nr. ½, p. 19-21.

- Marsch, Angelika. *Zeit-Reisen. Historische Schlesien-Ansichten aus der Graphiksammlung Haselbach*. Görlitz, 2007.
- Moes, C. D. H. (hoofdauteur). *Architectuur als sieraad van de natuur: de architectuurtekeningen uit het archief van J. D. Zocher jr. (1791-1870) en L. P. Zocher (1820-1915)*. Rotterdam, 1991. 195 p. [Deze collectie tekeningen bevindt zich in het Nederlands Architectuurinstituut / NAI].
- Moolenaar, C. W. Begraven in Velsen: begraafplaats De Biezen te Santpoort en de Westerbegraafplaats te IJmuiden. *Velisena*, Jg. 8 en 9, p. 55-72.
- Morren, J. De hofstede Watervliet. *Ledenbulletin 28 Historisch Genootschap Midden-Kennemerland*. Beverwijk, 2004. p.16-51. Met afbeelding van Watervliet tussen 1840-1850, naar het ontwerp van J. D. Zocher jr.
- Morren, J. Hofstede De Groenepoort of Wijkeroog. *Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland*. nr. 29. Beverwijk, 2006. p. 5 t/m 15.
- Morren, J. *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen*. Deel 1 Santpoort, Huizen. Velsen, 2002.
- Morren, J. *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen*. Deel 2 Driehuis & Velsbroek, Velsen 2004.
- Morren, J. *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen*. Deel 3 IJmuiden, Velsen-Zuid en - Noord. Velsen 2005.
- Mourot, M. *Gezigten van buitenplaatsen en gebouwen gelegen tusschen de stad Utrecht en de Grebbe*. Utrecht, ca. 1829. Met verwijzingen naar Zocher.
- *Nederlandsche tuinkunst : handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven, boom- en bloemkweekers, hoveniers en warmoezeniers*. Amsterdam, 1837-1838. 3 dl. Dit boek is geschreven door een tijdgenoot van J. D. Zocher jr. en is om die reden belangrijk als vergelijkingsmateriaal. Ook de lijsten van boomen, heesters en bloemgewassen zijn van belang. Als schrijver wordt genoemd 'den Schrijver der Flora', maar wie achter deze naam schuil gaat, is tot heden onbekend. De aangeduide titel duidt op *Flora, Jaarboekje voor Bloemliefhebbers en Bloemkweekers*. Uitgegeven door dezelfde uitgever± Gebroeders Diederichs te Amsterdam.
- Olde Meijerink, B., *Huis Landfort*. Gendringen, 1999.
- Oldenburger, Carla S. Ontwikkeling van buitenplaatsen in Zuid-Kennemerland sinds ca. 1700. *Wonen-TA/BK 9/10-77* [1977], p.55: geometrische gronden der wildernisse.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S. De tuinarchitectuur van de Zochers. *Deel 1: Inventarisatie van de werken van J. D. Zocher sr. (1763-1817) en J. D. Zocher jr. (1791-1870)*. *Deel 2: Inventarisatie van de werken van C. G. Zocher (1796-1863) en L. P. Zocher (1820-1915)*. *Deel 3: Enige proeven van ontwerpanalyses van projecten van J. D. Zocher sr. en jr., C. G. Zocher en L. P. Zocher, gezien in het licht van de ontwikkeling van de negentiende eeuwse landschapsstijl in Nederland*. *GROEN* 1990, no. 7, p. 9-13; *GROEN* 1991, no. 4, p. 22-27; *GROEN* 1991, no. 10, p. 23-29.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S. Zochers' tuinarchitectuur- en architectuurprojecten: J. D. Zocher sr. (1763-1817), J. D. Zocher jr. (1796-1870), C. G. Zocher (1796-1863) en L. P. Zocher (1820-1915). *Bulletin Cascade* Jg. 1, no. 2 (dec.1991), p.35-47.
- Oldenburger-Ebbers, C. S. Karel Georg Zocher (1796-1863) en de late landschapsstijl in de stad Wageningen. *Historische Reeks van de Historische Vereniging "Oud-Wageningen"*, no. 4, 1988, p.24-38.
- Oldenburger-Ebbers, C. S. De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800). *Bulletin KNOB* 1991-3, p. 73- 79 en p. 115.
- Oosterom, A. van. Johann Georg Michael (1738-1800) en zijn zoon Johan George Michael (1765-1858). *Ledenbulletin van het Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* Beverwijk, 2010. p. 7-28. Dit artikel zal later in 2010 in het Cascade-Bulletin verschijnen.
- Overmars, W. Park Schoonoord aan de Driebergseweg. *Cascade Bulletin* 17 (2008), p. 34-37.
- Pool - Stofkoper, E. van der: *Verwachting en wekelijkheid: parken en tuinen van het domein Welgelegen in de periode 1808-1832*. Haarlem, 1989.

- Post, W. *Hartenlust*. Haarlem, 1988.
- Prak, Maarten Roy. Gezeten burgers: de elite in een Hollandse stad. *Hollandse historische Reeks VI*, 1985.
- Rem, P.H. Schetsontwerp van Jan David Zocher jr. voor de gebouwen van de Algemene Begraafplaats van Alkmaar (ca 1828). *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 92 (1993), p. 49-50.
- Rem, P.H., Jan David Zocher jr. en de gebouwen van de Algemene begraafplaats van Alkmaar. *Oud-Alkmaar*, 19 (1995)1, 8-15.
- Repton, H. *Sketches and Hints on Landscape Gardening*, London, 1794.
- Repton, H. *Observations on the theory and practice of landscape gardening : including some remarks on Grecian and Gothic architecture, collected from various manuscripts, ...* London, 1803. 222 p.
- Repton, H. *Fragments on the theory and practice of landscape gardening: including some remarks on Grecian and Gothic architecture, collected from various manuscripts, ...* London, 1816. 238 p.
- Rhoen, Pierre. 'De buitenplaats Oud-Veldheim in Zeist'. *Seijst*, nr. 1 (1999), p. 8-11 en 14-18.
- Rhoen, R.P.M. 'De uitzichten zeer mooi en het huis solide': het landhuis Molenbosch van J.D. Zocher jr. (1791-1870) exact gedateerd, *Oud- Utrecht*, (2002)7, p. 182-186.
- Rhoen, Pierre. 'Het landschap rondom Slot Zeist'. *Seijst*, nr. 1 (2004), p. 3-12.
- Rhoen, Pierre. "Van de hofstede Hoog Kanje tot de buitenplaats De Bruel". *Seijst*, deel 1, nr. 1 (2007), p. 11-19; deel 2, nr. 2 (2007), p. 38-47; deel 3, nr. 4 (2007), p. 96-102.
- Rhoen, Pierre. 'Ma Retraite: waar komt de naam vandaan?'. *Seijst*, nr.1 (2008), p. 19-20.
- Rijken, H. *De Leidse Lustwarande* (dissertatie Universiteit Leiden, 2003. 2 delen. Catalogus deel 2a, p. 180-187.
- Sannazaro, Iacopo. *Arcadia*. Venetië, 1502. Vertaald in het Nederlands door Pieter Vlaming. Amsterdam, 1730.
- Schaaf, N. van der. Klassiek begraven op de Heuvelrug. *De Kaap*, Jg. 101 (16-02-06), p. 29.
- Schütz, J. F. *Twaalf gezichten der stad Middelburg: naar de natuur geteekend*. Middelburg, 1851.
- Sckell, F. L. Von. *Beiträge zur bildende Gartenkunst für angehende Gartenkünstler und Gartenliebhaber*. München, 1818 en 1825.
- Sliggers, B. Het koetshuis van Duin en Daal. *Ons Bloemendaal*, Jg. 16, 2 (zomer 1992), p. 10-12.
- Smelik, J. C., C. M. Hogenstijn en W.J. M. Janssen. *A. J. Duymaer van Twist: gouverneur-generaal van Nederlands -Indië (1851-1856)*. Zutphen, 2007. 128 p.
- Smit, Josi, m.m.v. Radboud van Beekum. *J. D. Zocher jr. / 1791-1870: architect en tuinarchitect*. Rotterdam, 2008. 240 p. Zie ook: <http://www.bonas.nl/archiwijzer/bo-WInfo.php?Inr=0617.01000>
- Spijkerman, H. Het verborgen eilandje in de Breede Riet. *Twickelblad* 1999, nr. 3, p. 16-17.
- Stöver, J. et. al. *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland*. Zutphen, 2000.
- Streidt, Gert en Peter Feierabend (samenstellers). *Pruisen: kunst en architectuur*. Keulen, 2000. 520 p.
- Suurenbroek, Frank. *De transformatie van de stadsrand van Haarlem*. Bussum, 2007. 256 p. [Nog bestuderen.](#)
- Thieme Becker. *Künstler Lexikon*. Deel XXXVI, p. 540.
- Thouin, G. *Plans raisonnés de toutes les espèces de jardins*. Paris, 1820. (latere edities 1823; 1828).
- Tromp, Heimerick. De buitenplaats Berbice herontdekt. *Historische Woonsteden & Tuinen* 2010, IV. nr. 168. p. 28-32.
- Uittenhout, J. B. Het Frederikspark: 'Het paradijs van Haarlem'. *Jaarboek Haerlem*, 1991, p.121-168.
- Uittenhout, B. Het Frederikspark te Haarlem. *Monumenten* 1, 1992, p.21-24.

- Veenland-Heineman, K.L. (red.). *Tuin & park; historische buitenplaatsen in de provincie Utrecht*. Utrecht 1992.
- Vergilius, (Publius Vergilius Maro). *Bucolica, Georgica et Aeneis*. London, 1800. Zie ook: <http://books.google.nl/books?id=yHADAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=bucolica+vergilius&lr=&ei=xYZ1SpnxKo7ayAS7w8iEAw#v=thumbnail&q=&f=false> V
- Vergilius, (Publius Vergilius Maro). *Georgica. Landleven*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Piet Schrijvers. Groningen, 2004. 136 p.
- Ver - Huell, H.C.A.; Witte, H.; Zocher, L.P.; Boer, R.W. *Rapport over het Haagsche Bosch, uitgebragt door de Commissie, benoemd door den Minister van Financien, den 16den November 1877*. (incl. Kaart van het s' Gravenhaagsche Bosch), Den Haag, 1878.
- Verkaik, M. *Het Huis te Bennebroek en z'n bewoners*. Bennebroek, 1992. p. 66-70.
- Visser, S. P. *Van weiland tot landgoed: De landschappelijke ontwikkeling van Landgoed Backershagen te Wassenaar*. Wassenaar, 2010.
- Volkers, kees. *Zeist door de tijd: een cultuurhistorische atlas*. Amsterdam, 2011.
- Voorhoeve, C. H. *Lusthoven en oude huizen langs de Vliet*. Den Haag, 1974.
- Vries, Ruurd de. *Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht 1829 – 1861*. Utrecht, 1973. Catalogus van een tentoonstelling, gehouden 7 november-19 december 1973 te Utrecht (Gemeente Archief).
- Vrijland, C.W.D. *Gerecht in klein bestek: het kantongerecht te Haarlem en zijn voorgangers*. Haarlem, 1974. P. 24,25; 37,38.
- *Vruchten ingezameld door de aloude rederijkamer De wijngaardranken, onder de zinspreuk: Liefde boven al*. (Voorrede A. F. Verburg). Haarlem, 1833.
- Waanders, Wanda. Drie generaties Van Lunteren aan de Servetstraat in Utrecht . *Cascade Bulletin* Jg. 9 (2000), nr. 2. p. 5-33.
- Wagt, Wim de. *Architectuurgids Haarlem*. Haarlem. Rotterdam, 2005. Zie ook: <http://books.google.nl/books?id=HVlzlxCNrgC&pg=PA80&dq=zocher&ei=91deSvugHJmIyQS16NW-Bw>
- Wevers, Leo, Wendy Landewé, Hanneke Ronnes e.a. *Zwijnbergen: herrezen uit de as*. Utrecht, 2008.
- Whately, Th. *Observations on modern gardening, illustrated by descriptions*. London, 1770 en latere edities tot 1801; Franse vertaling 1771; Duitse vertaling 1771.
- Wijck, H. W. M. van der . *De Nederlandse buitenplaats*. Alphen aan de Rijn, 1982.
- Wijck, H. W. M. van der . *Atlas Overijsselse buitenplaatsen*. Alphen aan de Rijn, 1983.
- Wilmer, T., *Historisch groen: tuinen en parken in de stad Utrecht*, (1999). p. 28, 29, 33
- Witkamp, P. H. Soeka Brenti bij Heemstede. *Nederlandsch Magazijn*, nr. 30 (1863), p. 233-234.
- Woud, A. van der. Onuitsprekelijke schoonheid: waarheid en karakter in de Nederlandse bouwkunst. *Feit & Fictie*, herfst 1993, p. 16-32.
- Zocher, L. P. Zie Ver-huell

Websites:

- <http://juillot.home.cern.ch/juillot/histoire-strasbourg.html>
- <http://www.familysearch.org/>
- <http://www.familie-helms.org/individual.php?pid=I644&ged=helms.ged&view=preview>
- <http://www.nexus-instituut.nl/pages.php/essay.html?ixp=12&tmple=23195&ixix=3>
- <http://www.geschichte-torgau.de.vu>
- <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Leeuw> (bibliografische gegevens Amy de Leeuw).
- <http://www.dbnl.org/tekst/-jaa003194201-01/-jaa003194201-01-0013.htm> (Marie van Zeggelen over De Leeuw, Camera Obscura)
<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn5/zocher> (Louis Paul Zocher)

- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Jan-David-Zocher> (over Jan David Zocher jr.)
- <http://www.utrecht.nl/images/DSB/Zocher/pdfs/zocher-hfdstk4.pdf>
- <http://de.wikipedia.org/wiki/Peter-Joseph-Lenn%C3%A9> (over P. J. Lenné)
- <http://books.google.nl/books?id=bDwVAAAAQAAJ&pg=PA20&dq=%22orde+van+de+unie%22&client=firefox-a#v=onepage&q=&f=false> (Gedenkschriften van de koninklijke orde der unie voor de jaren 1807, 1808 en 1809. Amsterdam, Koninklijke Orde der Unie / Uitgever Allart, 1810.)
- <http://www.dodenakkers.nl/plaatsen/santpoortbiezen.html> (begraafplaats de Biezen)
- http://www.archive.org/stream/lesarchitectes00daviuoft/lesarchitectes00daviuoft_djvu.txt (“Les architectes élèves de l’Ecole des Beaux-Arts, 1793-1907”).
- <http://archiefeemland.courant.nu> (Zocher en Amersfoort)
- <http://leiden.courant.nu> (Regionaal Archief Leiden, Pictura Krantenviewer)orapark
- <http://www.wildernis.eu/chart-room/?nav0=Historical%20Estates&nav1=Schoonoord,%20Zeist> kaarten Schoonoord)
- <http://www.nieuwgeldersarcadie.nl/> (zone buitenplaatsen in Geldersch Arcadië = Zuidelijke Veluwezoom).
- <http://www.kasteleninutrecht.nl>
- http://www.oudsoest.nl/lay/media/manuscript/1059__manuscript.pdf (Manuscript van ds J. J. Bos over de historie van Soest).
- <http://www.ostin.be/blog/#Angleterre>

LITERATUUR EN WEBSITES AANVULLEN

Voorlopig beschouwd als Zocher-groenproject zonder primaire bronvermelding:

- BE / Wallonië. Chateau d’Ostin (soms geschreven als Ostein, Ostyn). (Warisoulx, omgeving Namur). Mogelijk was Zocher (jr.), bekend als architect van de prins van Oranje op Soestdijk, werkzaam i.v.m. nieuwe parkplannen (ca. 1835-1840), in opdracht van Baron Edouard Mertens. Zie N. De Harlez De Deulin. *Parcs et jardins historiques de Wallonie*. Vol. 6. Province Namur. Namur, 2008.
- DE, Bremen. Burgerpark?

naar hen, de Zocherstraat is genoemd. Ook het buitenland wist het talent van L. P. Zocher op prijs te stellen; Bremen maakte van zijn kennis en kunstzin gebruik bij het ontwerpen van den aanleg van het prachtige „Burgerpark” aldaar.

(Uit *De Groene Amsterdammer*, 26-09-1915).

Zie voor het Burgerpark ook:

<http://www.buergerpark.de/en/historie/landschaftsarchitektur>. Op deze site wordt William Benque genoemd als landschapsarchitect van het park. Elders wordt vermeld dat het park door burgers zelf is ontworpen. De rol van L.P.Zocher zal waarschijnlijk dan ook alleen adviserend zijn geweest; mogelijk ook dat de kwekerij Rozenhagen is ingeschakeld bij de beplantingen.

- NL. Boxtel, Eikenrode, geen bron gevonden.
- NL. Dordrecht, Weizigt. Verschillende bronnen noemen Zocher als ontwerper van de voormalige orangerie, een imposant bouwwerk uit 1886. Tot heden geen bron gevonden. Het zou dus een L.P.Zocher moeten zijn. Tot heden geen andere orangerie van Louis Zocher bekend.
- NL.Harmelen, aanleg park met tuinpaviljoen. Vermoeden. Bron onbekend..
- NL.Heino, Den Alerdinck, tussen 1797 en 1807. Zocher sr. of G. A. Blume? Zie Lucia Albers, 1993.

- NL.Heino / Laag-Zuthem, De Colckhof, omstreeks 1810. Zocher sr.? (De Colckhof en Den Alerdinck zijn door een ‘wandeling’ met elkaar verbonden).
- NL.Helvoirt, Zwijnsbergen, 1817? Tussen 1820 en 1830. Zocher als mogelijke ontwerper van de landschappelijke aanleg genoemd in *Zwijnsbergen: herrezen uit de as*, door Leo Wevers, Wendy Landewé, Hanneke Ronnes e.a. Utrecht, 2008.
- NL.Laag-Keppel. Kasteel Keppel. In het Huisarchief van Kasteel Keppel ligt een laat-18de eeuwse ontwerp van een parkdeel vóór en opzij van het kasteel. Naar de stijl van het ontwerp te oordelen zou dit vervaardigd kunnen zijn door J. G. Michael of door Michael en door een samenwerkingsverband van Michael en J. D. Zocher sr. Het ontwerp is niet uitgevoerd want op de Top. Mil. Kaart van ca. 1850 blijkt het kasteel nog steeds bijna geheel door grachten omsloten.
- NL.Laren (NH), Larenberg. Vermoeden. Geen bron bekend. Ferme ornée met huis, Zwitserse boerderij, paardenstal in de vorm van chalet, theehuis, koetshuis; alles in landschappelijke aanleg.
- NL.Leiden, Schoonoord (afgebroken). Park bij nieuwe huis (= Elsgeest) mogelijk van Zocher jr.
- NL.Loenen aan de Vecht, Kerkhof Gem. Loenen. Bomen en heesters (plantsoen) werden in 1829 geleverd door de kwekerij van Zocher. De vraag is of het hele kerkhof ook door Zocher (J. D.) is aangelegd / uitgebreid / gereorganiseerd.
- NL.Oosterbeek, De Hemelsche Berg (1836). Onbekend of het Zocher jr. of H. (of S. A.) van Lunteren was, die hier gewerkt heeft (wel ontwerp van H. Copijn bekend uit 1872). Zocher komt het meest in aanmerking daar de eigenaresse van de Hemelsche Berg getrouwd was met de eigenaar van Huis De Pietersberg, gebouwd op een deel van de Hemelsche Berg (C. P. E. Robidé van der AA), waar Zocher jr. werkzaam was in 1836.
- NL.Rhenen, Oude begraafplaats aan de Herenstraat. Onbekend welke Zocher. Waarschijnlijk gaat het hier om een plantleverantie door de fa. Zocher. Gegevens zullen gezocht moeten worden in de Raadsstukken van de gemeente Rhenen.
- NL.Rijswijk, Rusthof. Vóór 1827. Zie Immerseel en Tromp, 2009, p. 76. Nader onderzoek gewenst.
- NL.Rotterdam, Noordereiland. Burgemeester Hofmannplein. J. D. Zocher jr. of plantsoen geleverd door de kwekerij van Zocher? Dit gegeven ontvangen van een Rotterdamse stedenbouwkuindige.
- NL.Tiel Ambtmanshuis, tuin. Mogelijk ook oranjerie en tuinmanshuis. Vermoeden. Geen bron bekend.
- NL.Ulvenhout, Honsdonk. Ontwerp in Huisarchief. Vermoeden bestaat dat dit een Zocher-aanleg is uit 1841/1842.
- NL.Vorden, De Wiersse. ca. 1873. Plan van L. P. Zocher, niet uitgevoerd.
- NL.Wageningen, Belmonte (1843). Vermoeden. Geen bron bekend.
- NL.Wageningen, Hinkeloord. Vermoeden. Geen bron bekend.
- NL.Warmond, Kasteel Warmond. In de *Nieuwe Leidsche Courant* van 9-10-1937 staat vermeld dat in 1820 waarschijnlijk door J. D. Zocher grote veranderingen in het park zijn aangebracht, in opdracht van Mr. Frederik August baron van Leyden.
- NL.Wassenaar, Langenhorst, Vermoeden. Geen bron gevonden.
- NL.Wassenaar, Beukenhorst, Vermoeden. Geen bron gevonden.
- NL.Wassenaar, Terhorst, Vermoeden. Geen bron gevonden.
- NL.Zeist, Ma Retraite (Kerkhoven). Vermoeden. Geen bron gevonden in archief C. M. van Hengst (HUA); evenmin in Archief van Johannes Cornelis Schadee / Gemeentearchief Zeist. In *Kraal's nieuwe groote gids van Zeist. Beschrijving van*

Zeist, De Bilt, Huis ter Heide en Soesterberg. Uitstapjes en rijtoeren in den omtrek, Zeist, 1907, zegt Jan W. Kraal dat Ma Retraite een Zocher-aanleg is. In verkoopakte van 1816 wordt o.a. gesproken van ...Een aangenaam en wel aangelegd buitengoed genaamd Kerkhoven, bestaande uit...koepel...wijders moes- en andere tuinen met verscheidene broeibakken, engels bos beplant met sparre-, eike- en berkenbomen en ander opgaand houtgewas..

- NL.Zeist, Schoonoord. Door drs. W. Overmars wordt H. van Lunteren als tuinarchitect genoemd. Zie voor diverse historische kaarten van Schoonoord de opgegeven website www.wildernis.eu
- NL.Zeist, Sparrenheuvel. Huis gebouwd na 1824. E. C. Schröder kocht toen de grond voor de bouw van dit huis. (Archief Notaris G. H. Stevens te Utrecht). Geen bron over Zocher gevonden.
- NL.Zeist, Huis ten Bosch. Aanleg door Zocher jr., vóór 1860, ??? mogelijk in opdracht van eigenaar en burgemeester van Zeist, Frans Nicolaas van Bern (1786-1851). Huis te koop in september 1860 (*Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 19 sept 1860). Omdat inlichtingen bij de tuinbaas op Huis ten Bosch kunnen worden verkregen, is het mogelijk, maar niet zeker, dat het hier gaat om de voormalige buitenplaats Huis ten Bosch, adres 1ste Hogeweg (verlengde van de Arnhemse Bovenweg), Zeist. Zie: <http://www.zomerkwartier.nl/files/downloads/MONUMENTENLIJST.pdf> .

Uit *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 19 sept 1860

- NL.Zoelen, Kasteel Soelen. Zocher jr. is de ontwerper van het koetshuis en het poortgebouw en mogelijk ook van de parkaanleg. Plattegrond van 1805 bekend.
- NL.Zoelen, Huis Djoerang. Vermoeden, geen bron gevonden.
- NL.Zwolle, ca. 1850. Schellerberg. Mondelinge overlevering,

Bovenstaande projectlijsten nog vergelijken met eerste Zocher-lijst uit 1991 (*Cascade-Bulletin*).

Met hartelijke dank voor mee-denken, mee-zoeken, aanleveren van kaarten en ontwerpen en corrigeren van teksten:

- Hetty Berens, Nederlands Architectuur Instituut Rotterdam
- Johan Carel Bierens de Haan, Paleis het Loo Apeldoorn
- Martin van den Broeke, Rijswijk
- Aafke Brunt, Stichting Twickel Delden
- Arinda van der Does, Bureau TuinTerTijd, Netterden

- Jan Holwerda, Elst Gld.
- Jan Morren, Santpoort
- Willem Overmars
- Pierre Rhoen, Gemeentearchief Zeist.
- Richard Zweekhorst, Bureau Tuinen van Vroeger, Maarn.

**Nog extra aandacht schenken aan plantsoenering van de vestingwallen?
O.a. Middelburg mooie tekeningen van J. F. Schütz, 1850???**

